

Barcode - 99999990287395
Title - Dayaram Kavyasudha
Subject - Literature
Author - Dayaram
Language - gujarati
Pages - 303
Publication Year - 1973
Creator - Fast DLI Downloader
<https://github.com/cancerian0684/dli-downloader>
Barcode EAN.UCC-13

UNDER THE LIBERAL PATRONAGE OF HIS HIGHNESS SENA KHAS KHEL
SAMSHER BAHADUR MAHARAJA SIR SAYAJIRAO GAIKWAD

DAYARAM KAVYA-SUDHA

COMPILED AND EDITED BY
PRANSHANKAR VAIJNATH VYAS

Printed and published by Manilal Itchharain Desai at
The Gujarati Printing Press,
No. 8, Sassoon Buildings, Circle, Fort,
BOMBAY

REVISED PRICE

A. D. 1916

V. S. 1973

PRICE Rs. 2-0-0

All Rights Reserved by the publisher.

ગાયકવાડ સેનાપાસપેલ સમશેર બહાદુર

એમના ઉદાર આશ્રયથી

દયાનિધિ કલ્યાણકુળ

સંગ્રહ કરી સંશોધન કરનાર

આણંદ શંકર વૈજનાથ વ્યાસ

ગુજરાતી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં

મણિનાલ ધર્યાનામ દેશાઈએ જાપી કરતે હું

આસુન બિલિંગ, એન.સુહૃલકર, ડિ.ટર મુંબઈ.

செய்து கொடுத்திருக்கிறார்கள். இதைப் பற்றி நான் சொல்ல விரும்புகிறேன். இதைப் பற்றி நான் சொல்ல விரும்புகிறேன்.

ପ୍ର. ସ୍ଵ. ୨୯୨୯

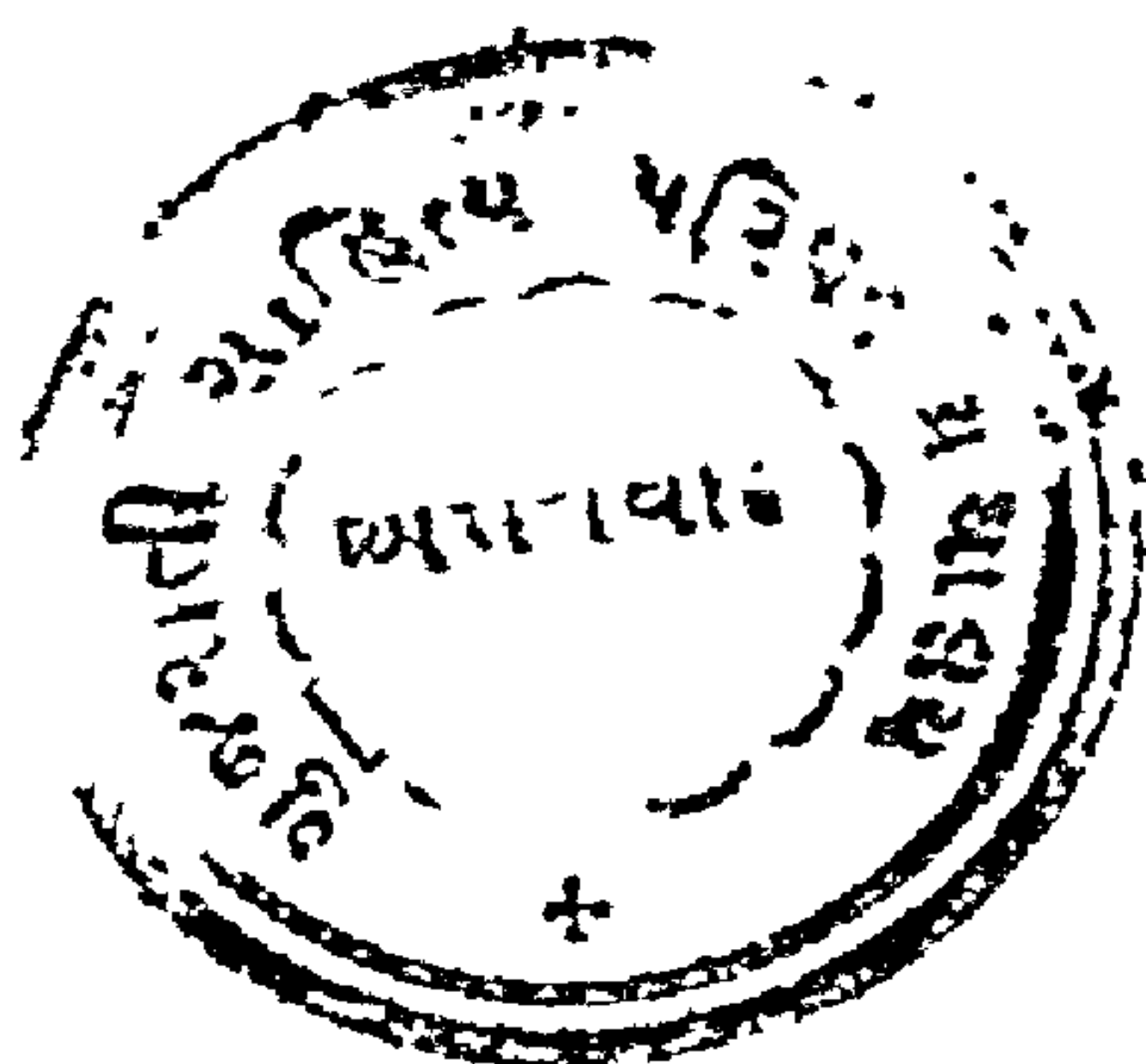
वि. सं. १६७३

2. 2013-03-01

ક્રિ.૨
દ.૨૧/૨/૧
(૩૧૮૨)
૨૧/૨/૧૧
૨૩૮૮

આ પુસ્તકના સર્વ હક પ્રકટ કરનારને સ્વાધીન છે

ૐ શ્રી

પ્રસ્તાવના

—૦૫૮૦૦—

આ કાવ્યસંગ્રહ પ્રસિદ્ધ થવાનો સંપૂર્ણ યશ ગુજરાતી ભાષાના વર્તમાન લોજરૂપ વડોદરા નરેશ શ્રીમંત સરકાર મયાજીરાવ મહારાજ ગાયકવાડ એમને જ ઘટે છે. એમણે ગ્રંથપ્રસિદ્ધિને માટે ઉદાર મદદ આપવાથી જ હું આ ગ્રંથને પ્રસિદ્ધિમાં મૂકી શકું છું. જે શ્રીમંત સરકાર તરફથી મને આશ્રય મળ્યો ન હોત તો આ ગ્રંથમાં સંગ્રહાયેલાં કવિશ્રી દયારામનાં અત્યાર સૂધી પ્રસિદ્ધ થયેલાં નહીં એવાં કાવ્યો, જેમાંનાં ઘણાંખરાં મારે કંઠે જ હતાં અને મારા મરણ પછી જે કોઈની પાસેથી મળવાં અશક્ય હતાં, તે, પ્રસિદ્ધ કરવાનાં સાધનને અભાવે અને દ્રવ્યની અપ્રાપ્તિને લીધે હું પ્રસિદ્ધિમાં લાવી શક્યો નહોત; અને તેમ થવાથી ગુજરાતી ભાષામાં શાશ્વત્તરૂપ ગણાતાં ઉત્તમ કાવ્યસાહિત્યનો નાશ થયો હોત. તેથી હું તથા આખી ગુજરાતી ભાષા બોલનારી પ્રજા એ બાબતમાં નામદાર મહારાજશ્રીનો જેટલો આભાર માનીએ તેટલો બોલો છું. તેમ જ વડોદરા કેળવણીખાતાના વડા, વિદ્યાવિધારી મહેરબાન આદરજી સ. મસાણી સાહેબ જેમણે ટીપ્પણ કરી મને મદદ આપવાની રકમ સંજીવ કરાવી, તથા તે વખતના નાયબ દિવાન મહેરબાન અનુભાઈ નંદશંકર મહેતા સાહેબ જેમણે ઉદારતાથી તેની સંજીવ આપી, તે બંને વિદ્વાન્ અમલદારોનો ખૂણું જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો બોલો છું.

સંવત્ ૧૯૨૩-૨૪ થી કવિશ્રી દયારામના શિષ્ય રણછોડભાઈને મોકલેથી સાંભળીને મેં ઘણાં પદ મોકલેદેરી લીધાં હતાં, અને કવિના ભક્તોએ લખી લીધેલાં પુસ્તકોમાંથી કેટલોકે અદ્યતનથી મહાશ્રમે મેળવીને મેં લખી લીધાં હતાં તેમ જ મોકલે કર્યા હતાં જે આજે તો દુર્લભ

છે, તે બધાં મેં આ પુસ્તકમાં સંગ્રહિત કર્યો છે. સામાન્યતઃ જે સારાં કાવ્યો હોય છે તે જ લોકપ્રિયમાં વાસ કરે છે, તે પ્રમાણે કવિનાં જે જે ઉત્તમ કાવ્યો હતાં તે જ મેં કંઠે કરેલાં અને તેમાંનાં જ ઘણાં ખરાં આ પુસ્તકમાં ગોઠવાયાં છે, એટલે કવિનાં કાવ્યોનું સુધા(નવનીત) જ આ પુસ્તકમાં છે એમ કહું તો અતિશયોક્તિ ગણાય તેમ નથી.

કવિશ્રી દયારામનાં કાવ્યોના અત્યાર સૂધીમાં છ સંગ્રહો બહાર પડ્યા છે. સૌથી પહેલી ચોપડી કવિના શિષ્ય રણછોડભાઈ પાસેથી કેટલાંક પદો લખી લઈને સુરતના ડોક્ટર દીરજરામે આશરે સને ૧૮૬૦-૬૨ માં છપાવી હતી. ત્યાર પછી કવિ નર્મદાશંકરે દયારામ કાવ્યસંગ્રહનું એક મોટું પુસ્તક સને ૧૮૬૪ માં છપાવ્યું હતું, જેની ચોથી આવૃત્તિ હાલ મુંબઈના “ગુજરાતી” પ્રેસે કાઢેલી છે. શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારની મદદથી પ્રકટ થયેલી “પ્રાચીન કાવ્યમાળા”માં અંક ૨ અને અંક ૧૦ માં બે ગ્રંથો પ્રકટ થયા છે, અને “પ્રાચીન કાવ્ય ત્રિમાસિક”માં બે પુસ્તકો છપાયાં છે. એ શિવાય “પ્રાચીન કાવ્યમાળા”ના ૪ થા ગ્રંથમાં તથા “બૃહત્ કાવ્યદોહન”ના કેટલાક ભાગોમાં દયારામનાં છુટક છુટક પદો છપાયેલાં છે. એ બધા સંગ્રહમાં “પ્રાચીન કાવ્યમાળા”માં પ્રકટ થયેલાં કેટલાંક પદો તથા “ચાતુરચિત્તવિલાસ” ગ્રંથ, “પ્રાચીન કાવ્ય ત્રિમાસિક”માં પ્રકટ થયેલાં “ઋતુવર્ણન, પ્રબોધબાવની, રાસપંચાધ્યાયી, અને ગ્રાહણસંક્રાન્તિવિવાદ નાટક”, તથા “બૃહત્ કાવ્યદોહન”માંનાં કેટલાંક પદો, એ બધાં પ્રકટકર્તાઓને મારા તરફથી મળેલાં હતાં, અને તે બાબત, પ્રકાશકોએ પોતપોતાની પ્રસ્તાવનામાં જણાવેલી છે. છેવટે મારી પાસે બાકી રહેલો ભાગ આ પુસ્તકમાં સંગ્રહિત કર્યો છે.

કવિ નર્મદાશંકરે ઘણો ખર્ચ અને પ્રયાસ કરીને મહા મુસિબતે કવિ દયારામનાં ઘણાં કાવ્યો મેળવ્યાં અને પ્રસિદ્ધ કર્યાં. દયારામભાઈના શિષ્યોએ અને ભક્તોએ સુદ્ધાં તેમને ઘણી વખત કાવ્યો આપવાની ના

પાડી ત્યારે તેમણે લોકને સ્નેહથી સાંભળીને લખી લઈ તથા પૈસા આપી ઉતરાવી મંગાવી એક આરો મંચડુ બહાર પાડ્યો હતો. તેથી કરીને કવિ દયારામને પ્રચ્છિદ્ધિમાં લાવવાનું ખરેખર માન તો કવિ નર્મદાશંકરને જ વરે છે. કવિ નર્મદાશંકરના મંચડુમાં કેટલીક અશુદ્ધિ રહેલી હશે, છતાં એ ભૂલોવાળું જેવું મળ્યું તેવું તેમણે પ્રથમ પ્રકટ કર્યું તો આજે તેને સુધારવાનો તેના જ્ઞાતાઓને અવકાશ મળ્યો છે, નહિ તો જે મૂળમાં જ કંઈ નહોત તો શુદ્ધ અને અશુદ્ધની વાત ક્યાં રહેત?

આ મંચડુમાં આવેલાં કાવ્યોના અર્થના સ્પષ્ટીકરણને માટે કાવ્યોની નીચે નાની સરખી ટીકા આપી છે, જે કવિનું હાર્દ સમજવાને ઉપયોગી થઈ પડશે એમ હું ધારું છું. ટીકા લખવામાં તથા પાઠશુદ્ધિ કરવામાં મારા સ્નેહી કાવ્યપ્રેમી રા. જગજીવન દયાળજી મોદી એમણે બહુ જ દિમતી મદદ કરી છે. જે એમની મદદ ન હોત તો આ ગ્રંથ જે રૂપે હાલ પ્રકટ થયો છે તે રૂપે હું પ્રકટ કરી શકત નહિ. પંજાબી વગેરે અજ્ઞાત ભાષાનાં કાવ્યોની તથા અતિકૃત કાવ્યોની વિસ્તૃત ટીકા આપવાનું સાહસ જાણીજોઈને કર્યું નથી. જ્ઞાતા પુરુષો પોતે જ તે સમજી લેશે. કેટલેક ઠેકાણે તો ફક્ત શબ્દાર્થ જ આપ્યો છે, પરંતુ જ્યાં જરૂર જણાઈ ત્યાં ભાવાર્થ અને કથાપ્રસંગ પણ આપેલો છે.

છેવટે વારંવાર ઉપયોગી સલાહ અને જોઈતી મદદ આપવામાટે મારા પરમ સ્નેહીઓ આશ્વરવર્ચ શ્રી હીરાલાલ મજબૂબણદાસ શ્રોત્ર, ગોકલદાસ મથુરાદાસ શાહ અને છગનલાલ ઠાકોરદાસ મોદીનો અંતઃકરણથી ઉપકાર માનું છું. તેમ જ સુંબઈના “ગુજરાતી” પ્રેસના માલીક આ પુસ્તક છાપી બહાર પાડવાની જે સરખાતા કરી આપી તેને માટે તેમનો પણ ઉપકાર માનવાની જરૂર જોઈ છે.

દેવદિવાળી ૧૯૭૩ }
વરોહરા

આમ પ્રાશુશંકર વૈજનાથ

ખરેખરે તો દયારામ ઠરેલ ગ્રોઠ અને વિદ્વાન કવિ છે, એની ભાષા સંસ્કારી છે, પ્રયોગો વિદ્વાતાભરેલા છે, અને વિચારો ઉન્નત છે. દયારામ જે વિષય લે છે તેને સર્વાંગે પૂરેપૂરો ઇન્સાફ આપે છે. એની વર્ણનશૈલી તાદ્દશ ચિત્ર ખડું કરનારી છે, પ્રતિપાદન શક્તિ અલૌકિક છે, અને વિવિધ દૃષ્ટાંતોથી સિદ્ધાંતને સ્થાપિત કરવાની શક્તિ અદ્ભુત છે. એકને એક વાતને લંબાવવા છતાં તેમાં પિટ્ટપેપણુ, પુનરુક્તિ, કે શુષ્કતા જણાતાં નથી. એની ટ્રાઈ પણ કવિતા તાણી તુશીને બેસાડેલી, શબ્દો શોધી શોધીને ગોઠવેલી, કે શબ્દ ભંડોળની અને વિચારની ખામીને લીધે એકને એક શબ્દ કે એકને એક ચરણ વારે વારે આવે એવી નથી. દયારામની કવિતામાં વિચારો ઉભરાઈ જાય છે અને શબ્દો તેની વાણીમાં પ્રવેશ પામવાને અહમહમિકા કરી મૂકે છે. દયારામ તેમાંથી ઉત્તમમાં ઉત્તમ નંગો વીણી વીણીને ઉંચકી લે છે. એને શબ્દોની પસંદગી કરવી પડતી નથી પણ સુંદર શબ્દો સુંદર સ્થાને આપોઆપ ગોઠવાઈ જાય છે. આજ કાલ જ્યારે ઘણા પંડિતમન્યો કાવ્યશાસ્ત્રના જ્ઞાનની ગંધ વિના મહાકવિઓ થઈ પડી અમર થવાનો દાવો કરે છે, ત્યારે કવિ દયારામનું સાહિત્ય શાસ્ત્રનું જ્ઞાન આપણને વિમોહિત કરે છે. કવિ દયારામ રખડેલ કવિ નહિ હતો, પણ સાહિત્ય શાસ્ત્રના અંથોનો અભ્યાસ એણે ઉત્તમ પ્રતિભા કરેલો હતો. રસભેદ, ભાવભેદ, નાયિકા ભેદ, એની કવિતામાં સ્વાભાવિક અને શાસ્ત્રીય માલમ પડે છે. એની ગરબીઓ મનુષ્ય હૃદયનો આબેહુબ ચિતાર આપે છે અને તેથી જ વાંચનાર, ગાનાર, અને સાંભળનારના હૃદયનું મંથન કરી શકે છે.

સાહિત્ય જ્ઞાન ઉપરાંત કવિ દયારામનું લૌકિક-વ્યાવહારિક જ્ઞાન ઘણી ઉંચી જાતનું હતું. એમની આતુરીની અને શિક્ષાની ગરબીઓમાં સંસારનાં મનુષ્યોને ઉત્તમ પ્રતિભા બોધ મળે છે. એકંદરે એમનાં કાવ્યો હૃદયને સ્પર્શ કરનારાં અને અવિનાશી પદપંક્તિઓથી ભરેલાં છે.

શુદ્ધાદૈત સિદ્ધાન્તના કવિ દૃઢ નિશ્ચયી હતા. પુષ્ટિ માર્ગનું રહસ્ય જેટલું એ જાણતા એટલું મહારાજોમાંથી પણ થોડા જ જાણતા હશે. ભગવત્નામનું માહાત્મ્ય એમને અપૂર્વ સમજાયલું હતું. એમનું ધાર્મિક જ્ઞાન તત્ત

તત્ વિષયક કાવ્યોમાં ઝળકી ઉઠે છે. એ કાવ્યો ભક્ત હૃદયોને તક્ષીન ફેરી નાખ્યા વગર રહેતાં નથી.

કવિનાં કાવ્યો જેમ જેમ પ્રગટ થતાં જાય છે તેમ તેમ કવિની કિંમત અંકાતી જાય છે, અને કવિના અપૂર્વ જ્ઞાન તથા શક્તિની લેણીમાં ખજાર પડતી જાય છે. એવાં કેટલાંક અપ્રસિદ્ધ કાવ્યો આ પુસ્તકમાં બહાર પાડીને વ્યાસ પ્રાણશંકરે કવિની પ્રસિદ્ધિ વધારી છે અને ગુજરાતી ભાષા બોલનારી પ્રજા ઉપર ઉપકાર કર્યો છે.

ગ્રંથ વિવેચન

પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં કેટલાક નાના મોટા ગ્રંથો ઉપરાંત ઘણાં ઘટ્ટક હિંદી ગુજરાતી વગેરે પદો છે જેની સામાન્ય વિવેચના નીચે પ્રમાણે છે:—

અન્નમેલ આખ્યાન—આ કાવ્યનું વસ્તુ શ્રીમદ્ભાગવતના છઠ્ઠા સ્કંધના પહેલા ત્રણ અધ્યાયમાં છે. મૂળ વાત એવી છે કે અન્નમેલ નામે એક વિદ્વાન અને ધર્મશીલ બ્રાહ્મણ હતો. તે જંગલમાં સમીધ લેવા ગયો. ત્યાં નીચ જાતિનાં જે સ્ત્રી પુરુષને કામાસક્ત દીકાં. તેમને જોઈને અન્નમેલનું મન વિહ્વલ થયું અને પરિણામે તે સ્ત્રી સાથે તે ભ્રષ્ટ થયો. પછી તેની સાથે સંસાર માંજો ને એમ પાપની પરંપરા વધતી ગઈ એટલે ઈશ્વરનું નામ પણ ભૂલી ગયો. એ નીચ સ્ત્રીથી તેને ઘણી સંતતિ થઈ ને તેમાં તે લુબ્ધ થઈ ગયો. એક વખત ટાઈ સંત પુરુષ તેને ઘેર આવી ચઢ્યા ને એક રાત્રિ ત્યાં મુકામ કર્યો. તેની સ્થિતિ જોઈને સાધુને દયા આવી ને તેને હવે જે પુત્ર થાય તેનું નામ “નારાયણ” પાડવાનો ઉપદેશ આપી સંત ત્યાંથી ચાલી ગયા. સંતના ઉપદેશ પ્રમાણે અન્નમેલે પછીથી થયેલા પુત્રનું નામ નારાયણ પાડ્યું. તે મહાપાપી હોવાથી મરણ કાળે તેના શવને લેવા ભયંકર યમદૂતો આવ્યા. તેમને જોઈને ભયથી તે પુત્રને બોલાવવાને મિમે “નારાયણ” “નારાયણ” પુકારી ઉઠ્યો. એ સાંભળી વિષ્ણુના પાર્ષદો ત્યાં દોડી આવ્યા ને તેઓએ યમકેદરોને કાઢી મૂક્યા. ત્યાર પછી તે સાજો થયો અને ભક્તિપરાયણ શવન ગુજરવા લાગ્યો. પછીથી જ્યારે તે મરણ પામ્યો ત્યારે વિષ્ણુપાર્ષદો આવીને તેને વેંકુટમાં લઈ ગયા. અર્થાત્

ક્રુત “નારાયણ” નામના ઉચ્ચાર માત્રથી અન્નમેલનો મોક્ષ થયો. એ પ્રમાણે ભગવાનોર્ત્થે બતાવવાનો આ કાવ્યનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે ને તે બહુ સારી રીતે પાર પડ્યો છે. પુરાણાન્તરોમાંથી કટલોડ કથાભાગ ઉમેરીને કવિએ કથાને બહુ સારી રીતે ઘટાવી છે. નામ મહિમા બતાવવાને માટે કવિ પ્રથમથી જ સાધનોની નિર્ચયકતા બતાવે છે. પરીક્ષિત પાસે પ્રથમ કવિ શુકદેવને પ્રશ્ન પૂછાવે છે કે:—

કહો કાણ ઉપાય થકી પ્રભુ દોષ સર્વે જાય;
કદાપિ કો કાળ પણ વમયાતના નવ થાય.

એનો ઉત્તર શુક્રમુનિ જપ, તપ, યજ્ઞયાગાદિ અનેક સાધનોમાં આપે છે પણ તેનાથી પરીક્ષિતને સંતોષ થતો નથી. તે વળી પૂછે છે કે,

ક્યાં પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા થકી, થાય કિલ્મિષ કોડ;
કર્ષ બુદ્ધિને વશ થઈ કલિમલ કરે છે લોક.

પ્રાયશ્ચિત્તને તે વૃથા માને છે અને તેથી કહે છે કે,

વળી પાતક વળી પ્રાયશ્ચિત્ત તે તણો ક્યાં પાર;
કુંજર દેરા સ્નાન સરખો ઠયો એહ પ્રકાર.

પાપ કરવું ને તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું; ને ફરી પાછું પાપ કરવું ને તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું; એ તો હાથીના સ્નાન જેવું—હાથી નાહીને તુરત પાછો માથામાં ધૂળ નાખે તેના જેવું થયું. એટલે મોક્ષસાધનને માટે એ ઉપાય સંતોષકારક નથી; કાઈ એવો ઉપાય જોઈએ કે જેથી ફરી બીજું કર્ષ કરવાનું રહે જ નહિ. એ ઉપાય તે નામસંકીર્તનરૂપ ભક્તિ છે એમ આ કાવ્યમાં કવિ સિદ્ધ કરે છે. કવિ દષ્ટાંત કેવાં સચોટ આપે છે તે આથી જોઈ શકાય છે. બીજું પણ એવું જ દષ્ટાંત આપે છે.

મૂળ મહીમાં રહે ને જેમ છેદન કરીએ વૃક્ષ;
તેમાંથી પુનઃ પ્રગટ થાયે જુઓ વિટપ પ્રલક્ષ.
વાસના જડ જ્યાં લગી તહાં લગી શાખા કર્મ;
લિંગ દેહને દહે એવો એમાં નથી કોઈ ધર્મ.

હવે કવિ સાધનોની અસારતા બતાવે છે:—

અતિ કહિન અષ્ટાંગ તે પણ કરે ધારણુ ડોણુ;
પવનરોયે પ્રયત્ને તે! થાય પલાયણુ પ્રાણુ.
મખ વિષે માને ન મન જેમાં પશુની વાત;
દ્રવ્ય પાપે ના બને અતુઙ્ગ નહિ એ વાત.
દેશ કાળ ને મંત્રાદિઠ અતુઙ્ગ સર્વ પ્રકાર;
ઉણો હોય કાઈ ઉપરુદર તો નિષ્કળ થાય નિર્વાર.
તપતીરથમાં ધન જોઈએ તન બળ વિના ન હોય;
ને થાય કદાચિત્ત બ્રહ્મ તો તો કમાયું ધન ઝોય.
દાન કરતાં તો દામ જોઈએ જોઈએ પાત્ર સુપાત્ર;
જાય દાન કુપાત્ર કરમાં વૃથા થાય કૃતિ માત્ર.
ધરમ નેમ વિષે રહ્યો ભય રહેવું જેમ અસિંધાર;
'બ્યાન પણ દહ ચિત્ત વિના નવ બને એ નિર્વાર.
દેહ અધ્યાસ રૂળે બળે જ્ઞાને ન ગોઠે ચિત્ત;
પોતે પરમેશ્વરપણું યહીને ભજે નહિ ભગવંત.
વ્રતાદિઠ દેહ દમન કરતાં થોડે વધુ ને વીર્ય;
શાંત પામે શ્રદ્ધા તેથી જાય શૂચિતા ધૈર્ય.
વેદ ગાયત્રી કર્મનો વિપ્રને છે અધિકાર;
શુદ્ધાદિઠને ઘટિત નહિ તેહનો તે ક્યમ ઉદ્ધાર.
દીન દુર્જન અદદ કામી સુધાળુ હોય અત્ય;
આળસુ અશૂચિ અધમ જડ કૃપણની સી ગત્ય.

પછી

કર્મ થઈ બંધાયો છવ તે કર્મે ક્યમ મુકાય;
પંડે લેખું અંગ તે ક્યમ પંડ થઈ ધોવાય.

એમ કહી પૂછે છે કે,

એવું પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવો સહુ દોષ સમૂળા જાય;
નાશ પામે વાસના ફરી પાપમતિ નવ થાય.

એના ઉત્તરમાં શુકદેવજી ભક્તિ બતાવે છે અને નવધા ભક્તિમાં નામ સંકીર્તન એ ઉત્તમ પ્રકાર છે. તેને માટે કહે છે કે,

એક વાર શ્રીકૃષ્ણ નામ કોઈ પ્રાણી વદન આલાપે;
તો તેને સ્વપ્ને પણ યમચર કદા ન દર્શન આપે.
જદા તદા નામ નારાયણ જે કોઈ કરે ઉચ્ચાર;
તો પણ સહેજે સદા શ્રેય પામે ભય વામે નિર્ધાર.

એ પ્રમાણે નામનો મહિમા બતાવી અનેક રીતે પછીથી નામની અધિકતા વર્ણવે છે, જેનાં થોડાંક વચનો નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવે છે:—

જાણ અજાણપણે જ્યમ અડતામાં અગ્નિ બાળે;
તેમ અનંત અભિધાન વહ્નિ સદા કુકર્મ કાષ્ટ પ્રજાળે.
અમૃત આહાર થયો અજ્ઞાને તો પણ અમર થઈ જાય;
એમ જાતિ ગુણ કૃષ્ણ નામનો સહેજે પણ સુખદાય.
એક અક્ષર શ્રીકૃષ્ણ તણો જેટલાં મહાપાતિક ઘેાય;
જન્મથી મર્ણુ લગી પ્રાણીથી તેટલું પાપ ના હોય.

* * *

સરળ ધણું ને શ્રમ નહિ જેમાં નહિ સાહિત્યનું કામ;
સામ્રથ બહુ સહુ સાધન કરતાં એવું નારાયણ નામ.

* * *

જે અક્ષરનું કૃષ્ણ નામ પણ સહુ સાધનનું ભૂપ;
સર્વ દ્રવ્ય જેમ રત્ન અંશ ઝાઝાં લધુ રત્નનું રૂપ.

* * *

એવું નામ શ્રીકૃષ્ણનું તેને જે નવ ગાય;
તે જન અધમ ને અભાગિયા ચંડાળ તે કહેવાય.

થોડાંક કથા ભાગ આપી પછી એ પ્રમાણે ૯ કડવાંનો આખો ગ્રન્થ કવિ વિવિધ રીતે નામમાહાત્મ્યથી જ પૂર્ણ કરે છે.

શ્રીકૃષ્ણનામમાહાત્મ્ય મંજરી-ખીજે ગ્રન્થ શ્રીકૃષ્ણનામમાહાત્મ્ય

મેંજરી છે. શ્રીકૃષ્ણ નામનો મહિમા કેટલો અલૌકિક છે તે એમાં અનેક સુક્તિ પ્રયુક્તિ અને દષ્ટાંતોથી બતાવ્યું છે.

કૃષ્ણ નામમાં યોગયજ્ઞ વૈરાગ્ય જ્ઞાન છે;
જપ તપ તીરથ ધરમ વ્રત ધ્યાન દાન છે.

એમ કેવળ કૃષ્ણનું નામ લેવાથી બધી ક્રિયાઓ થઈ જાય છે એમ કવિ કહે છે. ભગવાનનાં અનેક નામ છે પણ તેમાં કૃષ્ણ નામ જ ઉત્તમ અને અધિક ફળ આપનાર છે એવી કવિની શ્રદ્ધા છે. ભાવે કભાવે, શ્રદ્ધાથી કે અશ્રદ્ધાથી, રમતમાં, મશ્કરીમાં કે નિષ્પ્રયોજન પણ કૃષ્ણ નામ સેવાઈ જાય તો પણ તે ઉત્તમ ફળ આપે છે. તેને માટે કહે છે કે,

કેવળ કૃષ્ણ નામથી સકલ ચિંતા ચુરણ;
કેવળ કૃષ્ણ નામથી સકલ કામના પૂરણ.
કોઈ વિધ પણ કૃષ્ણ કહે દુઃખ પડે ન સહેવું;
રટે પ્રેમ વિશ્વાસ સહિત સાં શું પછી કહેવું.

* * *

કામધેનુ સુરદ્રુમ ચિંતામણિ કાટિક વારુ;
કૃષ્ણ નામ સમ કો ન કહે લાજે મન મારું.
તે માગ્યું આપે પણ હિત અહિત ન વિચારે;
કૃષ્ણ નામ વણ માગ્યું દે શુભ અશુભ નિવારે.

* * *

ઔષધ અમૃત વા વિષ વણ સમજે કો ખાચે;
તદપિ તેના ગુણ આપે, વૃથા ન જાયે.
અગ્નિ સ્પર્શ જ થાય અજ્ઞાને તે તદપિ બાળે;
તો પછી કૃષ્ણ નામ કુકર્મ ક્યમ ન પ્રજાળે.
અતિ અનાદર થાય પાપ તો પણ ફળ આપે;
તો વણ શ્રદ્ધા પણ નામે સુખ કેમ નહિ વ્યાપે.

નામ કરતાં પણ નામીનું મહત્ત્વ વધારે છે, કેમકે નામવડે નામી મળે છે.

એ રીતેજ વિચારી નામ નામીને જો જો;

નામ વિના નહિ મળે નામી નામે ચિત્ત પ્રાપ્તે.

વ્યવહારમાં પણ એમજ છે. શેઠ જાતે જામ અને વેપારી દીક્રે ઓળખતો ન હોય તો એક પાછનો પણ માલ ન આપે; પરંતુ તેના નામની ચિટ્ટી જામ તો હજારો રૂપિયાનો માલ મળે એટલો નામ અને નામીમાં ફેર છે. વળી કળિયુગમાં તો નામસંકીર્તનનું જ ફળ વધારે ગણેલું છે.

કૃત્યે ધ્યાન ત્રેતા મખ દ્વાપર પૂજન ભાખ્યું;

કળી કૃવળ કીર્તન કૃષ્ણનામ સહુ ફળ દાખ્યું.

અને એ નામ તે કૃષ્ણનું જ ખીજનું નહિ. ભગવાનનાં અનેક નામ છે પણ તેમાં કૃષ્ણ નામજ મુખ્ય અને વધારે શ્રેયસ્કર છે. કવિ કહે છે કે,

સ્કંદ પુરાણે શ્રીનારાયણે શ્રીમુખ ભાખ્યું;

બ્રહ્મા પ્રત્યે નામ શિરોમણિ નિજ કહી દાખ્યું.

અવર કાટિ મુજ નામ સુણી હું પ્રસન્ન થાઉં;

પણ તેવો નહિ જેવો કૃષ્ણ નામે લહે લાઉં.

દ્વિતીયાથી નિત્ય કાળ નામચંદ્ર તો કહાવે;

પણ ન્યૂનાધિક કળા પુરણ શશીસમકા નાવે.

પુન્યમ શશી તે શ્રીકૃષ્ણ અવર લ્યો અવર વિચારી;

શરદઝડતુ શશી સ્ફુલિત અતિ આનંદકારી.

તેમ શ્રેષ્ઠ શ્રી કૃષ્ણનામ સર્વે પરમાણો;

જેથી અહરનિશ પરમાનંદ વિના શ્રમ માણો.

આમ અનેક રીતે નામનું માહાત્મ્ય વર્ણવે છે. એક દષ્ટાંત યુક્તિ-પૂર્વક કવિ બહુ સારું આપે છે. અને એ રીતે નામી કરતાં નામની શ્રેષ્ઠતા સાબીત કરે છે. કહે છે કે નામ માતા બરોબર છે અને નામી પિતા બરોબર છે; અને એ બેના સ્નેહમાં જેટલો અંતર છે તેટલો નામ અને નામી વચ્ચે છે:-

નામ માત પિતુ નામી હિત સુત ઉભયા અંતર;

તદપિ માતાના પ્રેમ થકી પિતુ એટલો અંતર.

પિતા પુત્ર દોય પુત્ર ત્યાં લગી લે હિસંગે;
સમાન થયો કે ત્યાગ કરે નવ રાખે સંગે.
ત્યમ અંગા નવ કરે અરસક અતિ અંતર વદાસો;
ધણી એકવાર ખખાલી કરે ગુણિ લહે નિજ કાસો.
એમ અનેક વરાં વોય પણુ નવ કાંપે;
ફરી ભોગવે પુણ્ય તણાં લઈ જનકને સાંપે.

અર્થાત્ આપ પુત્રનો ત્યાગ કરે પણુ મા કરે નહિ. તેના મલ્લ મૂત્ર
ધોઈને સાફ કરીને પાછો પિતાને સાંપે. એ પ્રમાણે નામ નામીને મેળવી
આપે છે, માટે જેવટ કવિ કહે છે કે,

માટે લક્ષ વાતની વાત કરું સમ આર્થ;
રોડ ફૂંચુ આ અવસર નથી મળવો ભાર્થ.

શ્રી કૃષ્ણનામ ચિંતામણિ—ભગવન્નામનું માહાત્મ્ય અપાર છે, સારે
ભગવાનનાં નામ કેટલાં છે તે કહેવું જોઈએ. તેથી આમાં કવિ વિષ્ણુ-
સદસ્ય નામની પેટે ભગવાનનાં અનેક નામો ગણાવે છે, અને “શ્રીકૃષ્ણનામ
સુખકારી, ચિંતામણિ, અથ દુઃખહારી” એમ કવિ ભાર દઈને કહે છે.

ચિંતામૂર્ણિકા:—આ કાવ્યે તેનાં નામ પ્રમાણે ખરેખર ચિંતાને ચૂર્ણ
કરનાર છે. જો કાઈ અથર્થી ઈતિ સૂત્રી સમજીને એને વાંચે તો તેના
મનનું એટલું બધું સમાધાન થઈ જાય કે, પછી તેને ચિંતા કરવાનું કારણ
જ રહે નહિ. કવિની કથનશૈલી એટલી બધી સુંદર અને અચ્ચરકારક છે
કે, તે વાંચીને માણસનું મન નિઃશંક જ થઈ જાય. વલ્લભીય દીક્ષા પ્રાપ્ત
ફરી શરણુમંત્ર લઈ જેણે પોતાનું સર્વસ્વ શ્રી પ્રભુને સમર્પણ કર્યું છે, તેને
ચિંતા શા માટે જોઈએ? તેની સઘળી ચિંતા તો શ્રી પ્રભુને અને શુરને
છે, તે જ તેનું સર્વ કાર્ય સિદ્ધ કરે છે, તો પછી તેણે પોતે કાઈ પણ
કામની ચિંતા શા માટે કરવી જોઈએ?

આ બોધક કાવ્યનું મૂળ—

ચિંતા કાપિ ન કાર્યા નિવેદિતાત્મભિઃ કદાચિત્ ॥

એ શ્રી મહાપ્રભુ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યના વચનમાં રહેલું છે અને કવિ કહે છે કે;

“વચન એ વલ્લભતાણું ચિંતા કૃષ્ણ પેરે વ્યાપી?”

જીવને ચિંતા છે જ નહિ, તો પછી ચિંતા આવી ક્યાંથી? માટે બધી ચિંતા શ્રી પ્રભુ જ કરે છે, કર્તા હર્તા શ્રી હરિ જ છે, તો નકામો અહંપણમાં તણાઈ જાય છે. જીવનું ધાર્યું કંઈ જ થતું બધું હરિનું જ ધાર્યું થાય છે, એ વાત કવિએ અનેક ઠેકાણે ભાષ્યરૂપે કહી છે. શ્રી વલ્લભનું શરણ અને તદ્વારા બ્રહ્મ-શ્રીકૃષ્ણનો થયા પછી ચિંતા કરવાની રહેતી જ નથી. શરૂઆતમાં જ કવિ કહે

ચિંતા ન કર કાઈ વાતની ભેની સંબંધ વિચારી;

શ્રી વલ્લભ કુળ સોખો છે કરગ્રહી ગિરિધારી. ચિંતા ન

શ્રી વલ્લભનું શરણ છે એ બળ સમજ મા નાનું;

કર ગ્રહશે કૃતિ નહિ જીએ શ્રીજી ભેશે રે બાનું. ચિંતા ન

બાનાનું બળ કવિ બહુ જબરું જણાવે છે અને તેમાં ગ

એ પુત્ર બળદ અને આબલાનું બહુ રમુજ દષ્ટાંત આપે છે. આખ

ત્રિશૂળ કાઢીને છોડી મૂકે છે, એટલે તેને ત્રિશૂળરૂપી મહાદેવનું બાનું

તેથી તે ગાંડા-તોફાની છતાં લોકમાં પૂજાય છે, અને બળદ એવા

બાના વગર ભાર ખેંચી ખેંચીને દુઃખી થાય છે. સાધનમાં જીવનું બા

અને બાનામાં હરિનું બળ છે. હરિ અને જીવની શક્તિમાં જેટલો ફેર

તેટલો સાધનમાં તે બાનામાં ફેર છે. કવિ કહે છે કે, પુષ્ટિમાર્ગમાં :

કયો તો પછી સાધનની જરૂર નથી.

તેજ પુષ્ટિ જે ન સાધની મારગ ભર સચિ જેને;

સાધનવશ નથી પુષ્ટિ કુળ મળે છે આપે તેને. ચિંતા ન કર

અર્થાત્ પુષ્ટિ એ અનુગ્રહનું નામ છે ને લગવાનના અનુગ્રહ

જે કુળ મળવાનું તે મળે છે, સાધનથી નહિ. ભે સાધનથી-કૃતિથી

તારે તો પછી પુષ્ટિમાર્ગ શેનો? પ્રભુ એમ પોતાના માર્ગને લગ્નવશે .

ગણ્યા ગાંઠ્યા રીતે ચાલશે ધરશે ચિત્ત શ્રીજી ચરણે;
ખીજી રહ્યા તે સૌ ખૂડશે લીધા શ્રી વદનલ શરણે. ચિંતા ન કર.
કેટલા જીવ કૃતિ કેટલી પરાધીન મતિ થોડી;
તે શું મહા પ્રભુ નથી જાણતા શરણે લઈ દેશે છોડી. ચિંતા ન કર..
ન ઘટે તેને ગતિ કરે નિજબળ તો પુષ્ટિ કહાવે;
દુષ્ટ શરણુગતિ નહિ તરે કહી શું મારગ લખવે. ચિંતા ન કર.

એમ શ્રદ્ધા ઉપજાવી પછી ચિંતા ન કરવાનો અસરકારક ઉપદેશ:—

આદિથી તે અંત લગી પ્રભુ ધારી મૂક્યું છે તારું;
તે જ રીતે સહેજે પણ થશે નિશ્ચે નરતું કે સારું. ચિંતા ન કર.
ભાવિ મટે જો વિવેકથી તો પંડિત સહુ હોય સુખિયા;
ડાહ્યા ઘેલાનું પ્રમાણ ક્યાં બંને સુખી બંને દુખિયા. ચિંતા ન કર.
જ્યમ રાખે ત્યમ રહી ગા હરિ હું કર્તાપણું હરીને;
પુષ્ટિ પથક પ્રભુ ભૂંડું નહિ કરે કદાપિ નિજનો કરીને. ચિંતા ન કર.
ચિંતા કરીશ તદપિ તું થકી ઓછું વતું શું થાશે;
સુખ દુઃખ શ્રીકૃષ્ણ હાથમાં કલપે ભજન ભૂલાશે. ચિંતા ન કર.
કૃતિ જે શુભાશુભ મતિવડે તે તો આપી છે શ્રી હરિને;
પય પોતાનું કહેવાય કેમ ઘેનું અર્પણ કરીને. ચિંતા ન કર.
દોષ સાધન નિજનાં માનિયાં નિવેદન સાચું શાનું;
સાચું માન્યું તો સાક્ષી થા તારું ન કશું તેમાંનું. ચિંતા ન કર.
સાધન બળ છે મનમાં તો અન્યાશ્રય ઠરિયો;
નિઃસાધનપણું લાગીયું કાઈ સાધનથી ના તરિયો. ચિંતા ન કર.

એમ અનેક યુક્તિઓથી ચિંતા ન કરવાનું કવિ સમજાવે છે. આ
આખો ગ્રંથ વાંચ્યા પછી શ્રદ્ધાળુ મનુષ્યની ચિંતા ચૂર્ણ થયા વગર રહેજ નહિ.

શ્રી દશમસ્કંધ લીલાનુક્રમણિકા:—એમાં શ્રીમદ્ભાગવતની બારે
સ્કંધની કથાનું અતિ સંક્ષેપમાં અનુક્રમે વર્ણન કરેલું છે. ભાગવતમાં કઈ
વસ્તુ છે, તે આટલો ગ્રંથ વાંચવાથી સહજમાં જાણી શકાય એમ છે.

કાળજ્ઞાન સારાંશ-માણસને મરણ ક્યારે આવશે, તે જાણવાનું જ્ઞાન સ્વરોદ્યાદિ શાસ્ત્રના આધારે કવિ આમાં સમજાવે છે. ત્રણ વર્ષ પહેલાંથી તે એક દિવસ પહેલાં મરણ ક્યારે આવશે, તે જાણવાના જૂદા જૂદા ઉપાયો કવિ બતાવે છે. એ ખરું છે કે કેમ, તે ચોક્કસ કહી શકાય નહિ; કદાચ કોઈ સચ્ચરિતશીલ-યુક્તાહાર વિહાર સેવીના સંબંધમાં ખરું પડતું હશે. પરંતુ એ જાણાવવાનો કવિનો ઉદ્દેશ બહુ ઉત્તમ છે. કવિ કહે છે કે,

દુર્લભ મનુષ્યા દેહ છે આવે કોઈ એક વાર;
તે પામ્યાનો લાભ એ ભજવા નંદકુમાર.
જન્મ્યું તેને મરણ તો જ્યારે સારે થાય;
પણ તેને ધન્ય જેહનો હરિ ભજતાં દિન જાય.
તેમ સંસારી જીવથી સદા ભજન ક્યાં થાય;
પણ અંતે સધળું તજી ભજવા શ્રી વ્રજરાય.
અંત સમય કેમ સમજીએ કેટલું અજાણું મૃત્યુ;
તે સંશય છેદન કરું કહું સમજાવી ગત્ય.
કોઈ સવેળા થાય જેમ આગળ કાળનું જ્ઞાન;
ત્રિવરસથી દિન એક લગી એવું કહું વિધાન.

મરણસમયનું જ્ઞાન થાય તો સહુ ઉપાધિ છોડીને હરિભજન થઈ શકે અને અંત સમય હરિભજન થાય તો સહજે ભવસાગર તરી શકાય, એ કવિનો કહેવાનો આશય છે.

આયુષ્ય એળે સહુ ગયું ભજ્યા ન ક્ષણ ભગવંત;
તેનું પણ કલ્યાણ છે જો સમરે હરિ અંત.

*

*

*

જો દિન હોયે પહોંચતા વ્રજ વૃંદાવન જાય;
નહિ તો ધંધો સહુ તજી જ્યાં ત્યાં ગોવિંદ ગાય.

આ ગુજરાતી ગ્રંથો ઉપરાંત આ પુસ્તકમાં હિંદુસ્તાની શ્રી કૃષ્ણ અકલ ચરિત્ર ચંદ્રિકા અને રસિક રંજન એ બે મોટા ગ્રંથો છે

અકલ ચરિત્ર ચંદ્રિકામાં ભગવાનનાં અકલિત ચરિત્રોતું વર્ણન બહુ સુંદર
શૈલીમાં આપ્યું છે. ભગવાન કેવા છે તે સમજવું બહુ મુશ્કેલ છે. એ
શાંત, ક્રોધી, ધીર, અધીર, ન્યાયી, અન્યાયી કેવા છે, તે સમજી શકાતું
નથી. કેમકે એમનાં ચરિત્રો એક બીજાથી વિરુદ્ધ છે, એટલે ભગવત્કીર્તી
અગમ્ય છે. કવિ પોતે જ કહે છે કે,

વિરુદ્ધવર્માશ્રય ચરિત્ર શ્રીકૃષ્ણચંદ્રકે કહીયે;
કહ્યું ન કહત વને ઈશ્વરકો વેર વેર શિર નૈયે.

હવે થોડાંક દર્શાવો ભેષ્યો:-

કાલ કાલ મહાદેવ અજિત હરિ તુમ જીતે દ્વિનમાંહી;
કાલયવન તેં મજે ધીરાધીર કહત વનત કહ્યું નાહી.
બ્રહ્મચારી ક્યોં કહે ગોપિકા કાન્ત સ્વરે ગોપાલ;
કામી હોડ તો કાલિન્દી ક્યોં માગ દેત વ્રજવાલ.
કિંકરી કુવજાકાન્તા કરી હરી નિર્દય હમ ક્યોં કહિયે;
વ્રજવાસી તરસાચે દયાલુ કહત હું શંકા પૈયે.

* * * *

જનની સહોદર આદિ હતે તહુ મૃગુપતિ દોષ ન મીને;
રામ પુરન સંગ્રામ હત્યો રિપુ રાવન હયમલ્લ કીને.

* * * *

કિંચિત કાલદોષતેં દિતિસુત અસુર અખિલ જગ ત્રાસા;
દિંમર કન્યા મોગી પરાશર મહાગંધા સુત વ્યાસા.

આવાં અનેક પુરાણનાં ઉદાહરણો આપી પ્રભુનાં અગમ્યચરિત્ર વર્ણવે
છે. એ જેવાં સચોટ છે તેવાં જ કેટલાંક કુદરતી બનાવોનાં પણ સુંદર
ઉદાહરણો આપે છે. જેવાં કે,

તેજસ્વી દીપકતેં કજ્જલ શ્યામ પ્રકટ પ્રભુ કીનો;
નાથ નાગ શિર મનિ રૂપજાયો રૂપરશ્મિ રસ મીનો.

તેજસ્વી દીવામાંથી કાણું કાઢી બનાવ્યું અને કાળા વિપવર નાગના

માથા ઉપર દેદીપ્યમાન મણિ ઉપજાવ્યો એ કેટલી નવાઈ ! ખીજું એક રમુજી ઉદાહરણ આપે છે:—

લોહ ડગાયો કનક જરાયો ગિરિ તારે જ્યોં તરનિ;
ધર્મ અધર્મ અધર્મ ધર્મ તુમ કરો અકરની કરની.

જાદવાસ્થલી વખતે લોહું ઉગાડેલું; લંકા બાળી ત્યારે સોનું પણ બાળી નાખેલું; અને જ્યારે સેતુ બાંધ્યો ત્યારે મોટા મોટા પથરો હોડીની માફક તારેલા. ધર્મને અધર્મ, અધર્મને ધર્મ, તે ન થઈ શકે એવી વસ્તુ કરવાને પણ પ્રભુ સમર્થ છે. પરમાત્માની લીલા અનિર્વચનીય છે. તેનો પાર કોઈ પામી શકતું નથી. તેથી દીન ભાવે છેવટે કવિ કહે છે કે,

જેસે હો તેસે તુમ મમ પ્રભુ કૃષ્ણ કરું પ્રનામા;
જેસો હું તેસો મોહી પાલો મહાપ્રભુ સુંદર ર્યામા.

રસિક રંજન:—હિન્દુસ્તાની ખીજે મોટો ગ્રંથ રસિક રંજન છે. રસિક રંજન તે ખરેખર રસિક પુરુષોના મનને રંજન કરે એવો જ ગ્રંથ છે. ગમે તેવો માણસ એ ગ્રંથ સમજીને વાંચે તો તેને આનંદ થયા વગર રહે જ નહિ. અનન્યતા, ભગવદ્દાત્રય, દીનતા, કૃપા, ઈશ્વરતા, વગેરે ૧૭ પ્રકરણો એ ગ્રંથનાં પાડેલાં છે. પ્રત્યેક વિષયની કવિની કથનશૈલી એટલી બધી ઉત્તમ છે કે, તે તે વિષયનાં કાવ્યો વાંચીને આપણને કવિના ઉપર પ્રેમ ઉત્પન્ન થયા વગર રહેતો નથી. કવિ ભગવાનના દૃઢ આશ્રયી છે, અને એ આશ્રયને બળે ભગવાનને પણ ધમકાવવા કવિ સમર્થ થાય છે. જુઓ,

પતિતકે પાવન હો અધમ ઉદ્ધારન હો
હરિ વિઠ્ઠલ વર્દ હેતુ નર્ક કેસે પાડંગો ?
સુધો કવુ હોત તો કાહેકુ મેં શરનો લેતો ?
અવ ચહાઓ સાધન નાથ કહો કહાંસે લાડંગો ?
ઘરકો ગુલામ કર્યો તોહુ રહે કર્મ ભોગ ?
પરમાનંદ સ્વામિદ્વાર દાસ દુઃખ પાડંગો ?
રંક જાની દયાકું હુવાઓગે જો દયાનાથ
અકેલો નહિ હુવું કેલે વર્દકું હુવાડંગો.

અને પછી પોતાના મનને ઉપદેશ આપે છે કે,
 રે મન પસ્તાતકાહે કિયો તેરો હોત કહા
 તું કરતા વેસો જેસો શકટ ચેંચે શ્વાન હે
 દારુદાર ચંત્ર તોતા કપિ વાલ પગધીન
 ત્યોં હિ સવ જગત હરિહાય શ્રુતિ ગાન હે
 જાકું જવ જેસો કરે સો તા ક્ષણુ તેસો હોય
 મતિ કૃષ્ણપાનિ જ્ઞાનિ ના કો ના અજ્ઞાન હે
 કલુ કલ્યો જાત નાહિ ચાહેસો હિ કરે દયા
 તુ રહે નિશ્ચિત શિશ સમર્થ ભગવાન હે

દૃઢ ભગવદાશ્રયનું દેટણું બધું બળ છે? એવા કવિ જેવા નિશ્ચયવાળા
 ભક્ત થોડા જ હશે. પ્રભુ સર્વ શક્તિમાન, સર્વકર્તા, સર્વેશ્વર, સર્વના નિયંતા
 છે. પ્રભુની ઇચ્છા વગર કંઈ થતું નથી. સુખદુઃખ સૌ ઇશ્વરના હાથમાં
 છે. જે માણસના પોતાના હાથમાં હોત તો કાંઈ દુઃખી શું કામ થાત?
 બધાં જ સુખી ન થાત? દયારામ તો કહે છે કે,

તેરો કીયો હોત તો તું અપનો ક્યોં વુરો કરે?
 વુરો હોય વીના ચલે ચિત્ત તોં ન ચાહિયે.

પરંતુ એ સૌ પ્રભુની ઇચ્છા પ્રમાણે બને છે. ભગવદ્દર્શિ એ જ
 પ્રધાન છે, અને ભગવદ્દર્શિ શી છે તે જાણી શકાય એમ નથી. તેથી
 એ ઇચ્છા જેવી હશે તે પ્રમાણે થયા જ કરશે, એમ જાણી સંતોષમાં રહેવાનું
 દયારામ વારંવાર કહે છે. આ સંસાર બાળગરના ખેલના જેવો છે, અને
 એ બાળના પાસા તે ભગવદ્દર્શિ છે. તે જેમ પડે છે તેવું ફળ મળે છે.

સાધારન અરુ સુધરકો હરિ કર હે સવ હિત,
 જ્યોં ચોપટકે खेलमें पासाके कर जीत;
 पासाके कर जीत कृष्ण इच्छा सो हि पासा. इत्यादि.

એ દયારામનો સિદ્ધાંત છે. આ ગ્રંથમાં અનેક દૃષ્ટાંતો આપીને
 કવિએ એ વાત બહુ દૃઢતાથી સિદ્ધ કરી છે.

પ્રભુની કૃપા કવિ અનેક રીતે માગે છે, અને તે રસશાસ્ત્રની રીતે એક દષ્ટાંત લઈએ.

જો મુખ સૌં વાંસુરી વજાઈ રાસમંડલમેં,
જો મુખ અધરામૃત સર્વસ્વ ગોપી કેરો હૈ;
જો મુખસો ગુહ્ય વાત કરો રાધા પ્યારી સંગ,
જો મુખ રસપાન રસિક જનકે ઘનેરો હૈ;
જો મુખમેં વિશ્વરૂપ માતાકું દિશાયો નાથ,
જો મુખ વરદાન દીનો સતત આપ ચેરો હૈ;
સો મુખારવિંદ સૌં શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર એક વેર,
કરુના કરી કહિએ પ્રમો દાસ દયો મેરો હૈ.

ભગવત્કૃપા માગવામાં કવિ હાથીનું ઉદાહરણ આપે છે. જેમ હાથીના મોઢામાંથી ખાતાં ખાતાં કણિકાઓ ગરી પડે છે, તેનાથી કીડીઓના પરિવાર જીવે છે, અને હાથીનું કંઈ ઓછું થઈ જતું નથી. તેમ કવિ પ્રભુને કહે છે કે,

મોપે કૃપાદષ્ટિ કિયે કહા સોટ આવેગી ?

રાધાકૃષ્ણ શિવાય કવિની દષ્ટિમાં ખીજ વસ્તુ જ નથી. શૃંગાર પણ રાધાકૃષ્ણનો જ, અને તે કેવો સુંદર !

કટીકી કસર સો તો આઈ ઉરોજમાનુ,
ઉદરકી પીનતા નિતંવ જાય વસી હૈ;
ચરનકી ચંચલતા નેનમેં નિકેત કીનો,
બેનનકી ફૂટતા સૌં લાજહીમેં લસી હૈ;
હાસ્યકી મોહનતા સૌં જાય મીલીમાન માનુ,
વાલકેલી આતુરતા લાલકેલી કસી હૈ;
જોવનકે આયે રાધે વસ્ત અસ્ત વ્યસ્ત ભડ,
તોહુ દયા પ્રમુ નેનહીં તે હીયે વસી હૈ.

ભગવાન આગળ કવિની દીનતા તો અવધિ વગરની છે તે તે કવિએ રીતે કવિતામાં વર્ણવી બતાવી છે. રસિક જનોને પ્રિય લાગે એવાં

આતુરીનાં કવિતો પણ ધણાં છે. જ્યાં સૌ સારું ત્યાં વીણી શું કાઢવું ? સારું સારું જાણીને ઉતારા આપતાં તો આખો અન્ય જ ઉતરી જાય. તેથી રસિકોને આખો અન્ય જ વાંચવાની ભલામણ કરવામાં આવે છે.

આટલા અન્યો ઉપરાંત પ્રસ્તુત અન્યમાં ગુજરાતી તથા હિંદી અને મારવાડી, પંજાબી આદિ ભાષાનાં શૃંગાર, નીતિ, ભક્તિ, દીનતા, આજીવ, આદિ જૂદા જૂદા વિષયનાં રસિક પદો તથા ગરબાઓ ધણાં છે અને તે દરેક અમત્કૃતિથી ભરપૂર છે. કવિના જ્ઞાનની, અનુભવની, અને રસિકતાની એનાથી આપણને ખરી ખાત્રી થાય છે. એમાંથી ઉતારા આપતાં વિવેચન વધી જાય. નમુના તરિક્કે થોડાક ભાગ દ્રક્ષ આપીશું તો ચાલશે.

(૧)

ચિત્ત મારું ચોરો શ્રી વ્રજરાજ;
હું તો ખીજું કાંઈએ ન માગું મહારાજ. ચિત્ત.
એવી રીતે ચોરો જે ક્યહું ના જાય,
જ્યાર થકી તુજમાં અવિકલ લોભાય,
ધૂલવાનો ના રહે એકું ઉપાય. ચિત્ત.
તરકર ઉપર કાઢને ન પ્યાર,
દેખી મુખ દંડનો ઉપજો વિચાર,
હું તો મારા પ્રાણ કરુ બલહાર. ચિત્ત.

(૨) ઇત્યાદિ.

જે હરિ ભાવ નથી રે ભાવ નથી,
તારો સહુ શ્રમ મિથ્યા જાણ,
હું કહું તેવું પરમાણુ. જો હરિ.
કામ જીત્યો તારે વધ્યો એક વ્યંજન,
ક્રોધ જીત્યો વધ્યો વૃક્ષ;
લોભ જીત્યો તારે વધ્યો એક અજગર,
યોગી કહે નહિ દક્ષ. જો હરિ.
ઇત્યાદિ.

(૩)

મન તે મોહનમાં સેં ના મોહ્ય, તેને કાજે શીદ ચિત્ત પ્રેય. મન તે.
 જગ મનમોહન મદન છે તે, મદન મનોહર કૃષ્ણ;
 જો તેમાં મન મોહ પામે તો પૂરણ થાય પ્રીત તૃષ્ણ. મન તે.
 દ્રવ્ય દેખી સહુ દ્રાઈ ધાય તે, દ્રવ્ય જેનો અંશ;
 તે કમલા મોહ પામી રહી છે, સહુ મોહન અવતંસ. મન તે.
 ઈત્યાદિ.

આમ એક એકથી ચઢતાં પદો પુસ્તક વાંચતા વાચકની નજરે
 પડશે. દીનતાનાં તે આર્જવનાં પદો તો ખરેખર કઠણ હૃદયને પીગળાવી
 કવિના હૃદય સાથે એકરસ કરે એવાં છે. હિંદી ભાષાનાં પદો તો હૃદયસ્પર્શી
 સંગીત જ છે. આમ સાધારણ દિગ્દર્શન કરાવી આ આખું પુસ્તક વાંચવાની
 વાચકને ભલામણ કરી વિરમું છું.

જગજીવન દયાળુ મોદી

સંગ્રહકૃતાનો પરિચય

આ કાવ્યગ્રન્થની સાથે તેના સંગ્રહકર્તા વડોદરાનિવાસી વ્યાસ પ્રાણુ-શંકર વૈજનાથનો વાચકોને થોડોક પરિચય કરાવવાની જરૂર છે. વ્યાસ પ્રાણુશંકર ઔદિય ટોળકીયા બ્રાહ્મણ જાતિના છે. એમની અવટંક પંડ્યાની છે, પરંતુ બાળપણથી જ એ પોતે કથા કહેવાનો ધંધો કરતા હોવાથી વ્યાસ નામથી ઓળખાય છે. એમનું મૂળ વતનનું ગામ ખેડા જિલ્લામાં હલધરવાસ છે. ત્યાંથી ધંધા અર્થે એમના વડીલો શ્રીમંત ગાયકવાડ સર-કારના આશ્રયે વડોદરામાં આવીને રહેલા અને પછી વડોદરાને જ પોતાનું વતન માનેલું.

એમના પિતાનું નામ વૈજનાથ અને માતાનું નામ સુરજબા છે. એમનો જન્મ સંવત્ ૧૯૦૧ ના માગસર વદ ૯ ને દિવસે થયેલો. એમની વડીયાર્ધ એટલે એમના પિતાનાં માતૃશ્રીને એ દીકરા હતા. તેથી એ ડોસીમા રોજ ઘીનો દીવો કરતી વખત તેમાં બે દિવેટ મૂકતાં. પરંતુ દેવધરજીથી એક પુત્ર એટલે પ્રાણુશંકરના પિતા ગુજરી ગયા. એથી ઉદ્વેગમાં ડોસીમાએ દીવામાં બેને બદલે એક દિવેટ મૂકવા માંડી, એમ જણાવીને કે ઈશ્વર જ્યારે પાછા એકના બે કરશે ત્યારે બે દિવેટ મૂકીશ. પ્રભુકૃપાથી પ્રાણુશંકરનાં માતૃશ્રીને તે વખતે ગર્ભ હતો, તેથી ચાર માસ પછી પ્રાણુશંકરનો જન્મ થયો એટલે ડોસીમાએ પાછી બે દિવેટો દીવામાં મૂકવા માંડી અને આ પુત્રપ્રાપ્તિથી સંતોષ માનવા લાગ્યાં. એ ડોસીમા બહુ ધર્મશ્રદ્ધાળુ અને સારાં ભજનિક હતાં. સારાં સારાં ભક્ત કવિઓનાં ભજનો ઘણાં તેમને કંઠે હતાં અને ઘણા મધુર રાગથી હંમેશાં તે ગાયા કરતાં. તે સાંભળી સાંભ-ળીને નાનપણથી જ વ્યાસ પ્રાણુશંકરભાઈને સારાં ભજનો ગાવાનો શોખ લાગેલો. તેમ ડોસીમા તેમને સારાં સારાં ભજન શીખવતાં ને ગવરાવતાં. પોતાના સારા રાગને લીધે પ્રાણુશંકરભાઈને ભજનો ગાવાનો સારો શોખ હતો અને તેમાં ડોસીમા તેમને પ્રેરણાદન આપતાં, તેથી જ એમની એ રસવૃત્તિ વિશેષ વૃદ્ધિગત થઈને આ રીતે પૂર્ણ દશાને પામી છે.

પ્રાણશંકરભાષને કવિશ્રી દયારામનાં કાવ્યોનો પરિચય તેમની ૧૪-૧૫ વર્ષની ઉંમરે થયો હતો.

જન ગર્હ જન ગર્હ જન ગર્હ રે શ્રી ગિરિવરધરલાલ,
તેરા છયરાખી બાતમેંતો જન ગર્હ- જન,

નેનનખી સેનનમેં સખા સરકાય દીયે
હારે તેરી ચાતુરીખી ચલગત પહેચાન ગર્હ રે
લાલા ગોપાલમેં તો જન ગર્હ,- શ્રી ગિરિવરધર.

દયાદે પ્રીતમ તોરી માધુરીસી મુરત
હારે દેખત મોરી સુધસાન ગર્હ રે- શ્રી ગિરિવરધર.

પ્રથમ એ પદ એમને મોઢે થયું. જો કે તે પહેલાં બીજાં કીર્તનો અને એમના પિતાનાં લખેલાં દયારામભાષનાં પદો એ વાંચતા, પરંતુ દયારામભાષનાં કાવ્યોનો ખરો રસ તો એમને એ પદથી જ લાગ્યો હતો. તે પછી એમને દયારામભાષના શિષ્ય રણછોડભાષનો સમાગમ થયો. રણછોડભાષ પોતે કથા કરતા, તેમાં દયારામનાં ઉત્તમ ઉત્તમ પદો ગાઈ લોકને રંજન કરતા તેથી તેમને મોઢેથી ભજનો સાંભળી એમને દયારામનાં કાવ્યો ઉપર પ્રીતિ ઉપજી અને પછી તેનો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. રણછોડભાષને એ પોતાના ગુરુ તરિકે માનતા ને વારંવાર તેમની પાસે જઈ તેમની સેવા આકરી કરતા તથા તેમની પાસેથી દયારામનાં પદ શીખતા. આ પ્રમાણે શિષ્યપરંપરાએ પ્રાણશંકરભાષનો કવિશ્રી દયારામ સાથે સંબંધ જોડાયેલો છે.

પ્રાણશંકરભાષએ પોતાની ૧૭ વર્ષની ઉંમરમાં કથા કહેવાનો આરંભ કરેલો. એમના ગુરુ રણછોડભાષ એખાહરણની કથા કરતા, તેથી એમણે પણ તેમનું જોઈને તથા શીખી સાંભળી પ્રથમ એખાહરણથી જ કથા કહેવા માંડેલી. પ્રેમાનંદના એખાહરણમાં પોતાની રસિક વૃત્તિથી સુધારો વધારો કરી પોતાના શિષ્યોને કથા કહેવાને માટે દયારામભાષએ એખાહરણની નવી આવૃત્તિ કરી આપી હતી. તેજ કથા કહેવામાં બધે વપરાતી. પ્રાણશંકરભાષ પણ તેનો જ ઉપયોગ કરતા. વડોદરામાં ઘણે ઠેકાણે એમની

કથા થઈ હતી. અમદાવાદમાં પણ એમણે ઓખાહરણની કથા કરી હતી અને ત્યાં રણછોડભાઈની મંડળીએ જ એમની સારી યરદાસ્ત કરેલી.

પ્રાણશંકરભાઈ સુરતમાં એમની ૨૧ વર્ષની ઉંમરે દાહભાઈ નામે પ્રાણશંકરની ઓખાખાણથી ગયા. ત્યાં કાયસ્થ લોકોમાં એમની બેઠકા થઈ ને ત્યાં સારું માન પામ્યા. પછી ભજન ગાનાર તથા કથાકાર તરિકે સુરતમાં એમની ખ્યાતિ થઈ. દુલ્લભભાઈ નામે કાયસ્થે એમને પ્રથમ પોતાને ત્યાં ઘણા વખત સૂધી રાખ્યા હતા, પણ પછી બાલાજીના મંદિરમાં કથા કહેવા માંડી. ત્યાં એમની કથા સાંભળવા ઘણા લોકો ભેગા થતા. એ વખતથી એમની ઘણી પ્રખ્યાતિ થઈ ને ઘણા સારા સારા માણસો સાથે એમને સમાગમ થયો. મુંબઈ હાઈકોર્ટના જડજ નાનાભાઈ હરિદાસ એમને ચાહતા અને તેમણે પોતાને ત્યાં બે ત્રણ વખત એમને બોલાવી ભજનો કહેવડાવેલાં તથા કથા કરાવેલી હતી. તેમ ગાયકવાડ સરકારના વટીલ અભેરામ લાલા દયારામભાઈના શિષ્ય રણછોડભાઈના પરમ મિત્ર હતા. તે પણ એમનાં ભજનોથી પ્રસન્ન થયા હતા, અને દયારામભાઈનું ઋતુવર્ણન તેમણે લખાવીને એમને આપ્યું હતું. કવિશ્રી નર્મદાશંકરભાઈ એ વખતે મુંબઈથી સુરત આવ્યા હતા. તેમણે એક રાત્રે પોતાને ત્યાં બેઠક કરીને પ્રાણશંકરભાઈને બોલાવ્યા હતા. ત્યાં એમણે દયારામભાઈનાં ઘણાં સારાં સારાં પદો ગાયાં, જે ઉપરથી કવિ એમના ઉપર ઘણા પ્રસન્ન થયા અને “દયારામ કાવ્ય સંગ્રહ”નું પોતાનું બનાવેલું પુસ્તક એમને ભેટ આપ્યું. તે વખતે કવિએ એમને કહ્યું હતું કે, “આ પુસ્તકની ૧૦૦ નકલો મેં લોકોને બક્ષીસ આપી છે, પણ એનું ખરું સાર્થક્ય તો આજે આ તમને એક નકલ આપવાથી જ થયું.” વાત ખરી જ છે: જે માણસ વસ્તુની બરાબર પિછાન કરી શકે છે તેની પાસે તે વસ્તુ જાય છે સારેજ તેની કિંમત થાય છે. કવિ દયારામનાં કાવ્યોની ખરી કિંમત કવિશ્રી નર્મદાશંકર જાણતા હતા, તેમને તેની તેવી જ કિંમત જાણનાર પ્રાણશંકરભાઈ મળ્યા, એટલે તેમને આનંદ થાય એ સ્વાભાવિક જ હતું. એ વખતથી કવિ નર્મદાશંકરને અને એમને પ્રીતિ થઈ. ઘણી વખત એઓ ભેગા મળતા

અને કાવ્યચર્ચા કરતા. કવિને દયારામનાં વિશેષ કાવ્યો એમણે લખી આપેલાં, પરંતુ પછી તે છપાવવાનો યોગ આવ્યો નહિ. તેમ પાછળથી તે કાવ્યો પ્રાચીન કાવ્યમાળામાં તથા બૃહત્ કાવ્યદોહનમાં છપાયાં છે અને તે ઉપરાંત જે રહેલાં, તે આ ગ્રંથમાં સંગ્રહાયાં છે. આજે લગભગ ૫૦ વરસ થયાં સુરતમાં બાલાજીના મંદિરમાં દર વરસ આતુર્માસમાં એમની કથા ચાલે છે ને લોકો તરફથી એમની સારી સંભાવના થાય છે.

અમદાવાદમાં માંડવીની પોળમાં સમયકૃતી શેરીમાં એમણે કૃષ્ણ ચરિત્રની કથા કહી હતી. ત્યાં ઘણા સારા સારા ગૃહસ્થ લોકો સાંભળવા આવતા. તે ઉપરાંત વલસાડ, ભરૂચ, હાંસોટ, નવસારી, ગણદેવી, ભાવનગર વગેરે સ્થળોએ તે તે સ્થળોના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોની આગેવાની નીચે એમની કથાઓ થઈ હતી અને ત્યાં એમણે સારી ખ્યાતિ મેળવી હતી.

સંવત્ ૧૯૩૯ માં એમણે મુંબઈમાં સાત સ્થળે ઓખાહરણ વાંચ્યું હતું, એટલી બધી એમણે ત્યાં લોકપ્રિયતા મેળવી હતી. એમને “ગુજરાતી”ના આદ્યતંત્રી સદ્ગત સાક્ષર ઇચ્છારામ સૂર્યરામનો સમાગમ સુરતમાં સન ૧૯૭૪-૭૫ માં થયો હતો. ઇચ્છારામભાઈને “સતસૈયા”ની દયારામભાઈની સ્વકૃત ટીકા પહેલી એમણે જ આપી હતી.

પ્રાચીન કાવ્યમાળાના સહતંત્રી સદ્ગત નાથાશંકર પૂજારીશંકર શાસ્ત્રી તથા રા. બા. હરગોવંદદાસ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળા સાથે એમને સારો પરિચય હતો. પ્રાચીન કાવ્યમાળામાં તથા પ્રાચીન કાવ્યમાળા ત્રિમાસિકમાં પ્રસિદ્ધ કરવા દયારામભાઈના કેટલાક અન્થો તથા ધૂટક પદો એમણે તેમને આપ્યાં હતાં. સારા સારા કવિઓનાં કાવ્યોના અતિ પરિચયથી તથા મહાવરાથી પ્રાણુશંકરભાઈનામાં કાવ્યશક્તિ પણુ આવી છે, તેથી એ પોતે નવાં કાવ્યો રચીને પુરાણુ અન્થોની કથા કહી શકે છે. પોતે સંસ્કૃત ધણું સારું જાણતા નથી, તેથી શાસ્ત્રીઓ પાસેથી પ્રથમ સંસ્કૃત સમજ લે છે અને પછી તેને ગુજરાતી કાવ્યમાં ઉતારે છે. એવી રીતે આખું મહાભારત અદારે પર્વ એમણે ગુજરાતી કવિતામાં બનાવ્યું છે. તે હાલ પ્રાણુશંકરભાઈની પોતાની પાસે લેખી તૈયાર પડેલું છે. એ ગ્રંથ ઉપરથી જ હાલ એ પોતે મહાભારતની કથા પ્રાકૃતમાં કહે છે.

કવિ દક્ષપતરામ દુર્લભરામ તથા કવિ વિજયાશંકર દેશવરામનો પણ એમને સમાગમ થયો હતો. એમની કાવ્યરુચિ તથા રસજ્ઞતાની તેઓએ પિછાન કરી હતી.

આસ પ્રાણશંકરભાઈની ઉમ્મર આજે ૭૨ વર્ષની થઈ છે. એટલી વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ એ દયારામનાં પદો કલાકના કલાક મૂંઝી એટી પલાંડીએ એમીને એક સરખા રાગથી જૂદી જૂદી જ્વતનાં ગાઈ શકે છે અને સમજવી શકે છે. એ પોતે સ્વભાવે શાંત, મીઠનસાર, અને ઉદાર વૃત્તિના છે. ધર્મ ઉપર એમને ઘણી આસ્થા છે અને હંમેશાં શાસ્ત્રનું પરિશીલન રાખે છે. ભાગવત, મહાભારત, શિવપુરાણ, તાપીપુરાણ, ગર્ગસંહિતા વિગેરે ઘણા ગ્રંથો એમણે વાંચ્યા છે. કવિશ્રી દયારામના ઉપર એમને અનન્ય ભક્તિ છે. ગુજરાતમાં કવિ તરિકે એ પોતે દયારામભાઈને જ શ્રેષ્ઠ માને છે અને દયારામભાઈનાં કાવ્યોનો મર્મ પોતે બહુ સારી રીતે સમજે છે. કૃષ્ણભક્તિ ઉપર એમને રુચિ છે. એ શ્રીકૃષ્ણને જ દયારામભાઈની પેઠે પૂર્ણ પુરોષોત્તમ માને છે. સંસારમુખમાં એમને એક પુત્ર છે. તે એમની સાથે રહી કથા કહે છે.

પ્રાણશંકરભાઈ હાલ સારી તનદુરસ્તી ભોગવે છે, અને એવી તનદુરસ્તીમાં લાંબું આયુષ્ય ભોગવે, એમ આપણે ઇચ્છીશું.

આ સંગ્રહ વિષે એક વિદ્વાનનો અભિપ્રાય

અત્રેના ગુજરાતના રસિક કવિ દયારામભાઈની પરંપરામાં ઉછરેલા અને તેના કાવ્યના પ્રામાણિક સંગ્રહકર્તા અને ગાનાર પંડ્યા (વ્યાસ) પ્રાણુ-શંકર વૈજનાથને હું ઘણા વખતથી ઓળખું છું. દયારામભાઈનાં કાવ્યોનો પ્રામાણિક સંગ્રહ કાઠ પાસે વડોદરામાં છે, એમ મારા સાંભળવામાં આવ્યાથી તપાસ કરતાં મને આ ગૃહસ્થ જડી આવ્યા. ત્યાર પછી એમની સાથે મને જેમ જેમ પરિચય થતો ગયો, તેમ તેમ મને અધિક અને અધિક આનંદ થયો. દયારામભાઈનાં જે પ્રસિદ્ધ કાવ્યો છપાયાં છે, તેમાં ઘણો સુધારો કરવા જેવું છે એમ મને એમના સહવાસથી માત્રમ પડ્યું. ઘણા પાઠો જે સમજાય એવા નહોતા, તે આ ગૃહસ્થનાં સમાગમથી સમજાયા છે; કારણ કે લગભગ દયારામભાઈ આખો આ ગૃહસ્થને કંઠે છે, અને બહુ સારી રીતે તાલબદ્ધ તે ગાય છે. જે સંગ્રહ પ્રસિદ્ધ કરવા માટે એમણે માગણી કરી છે તે મેં જોયો છે અને ખરેખર પ્રસિદ્ધ કરવા જેવો છે. સંગ્રહ બહુ અપૂર્વ થવા સંભવ છે, સાથે ઘણો પ્રામાણિક થવા સંભવ છે અને વિવેચન સાથે જે છપાવવામાં આવે તો તો ગુજરાતી સાહિત્યની એક સારી સેવા બજાવ્યાનું રાજ્યને માન મળશે અને અત્યાર સૂધીના સર્વે સંગ્રહોમાં આ અતિ માન્ય શુદ્ધ અને પ્રામાણિક સંગ્રહ થશે, એમ મને આશા છે. આ બધાં કારણોથી આ ગૃહસ્થને ઉત્તેજન મળશે, એવી સંપૂર્ણ આશા રાખું છું.

બાળવાડા-વડોદરા }
તા. ૧૮-૬-૧૪. }

sd. H. V. Shroff
પ્રિન્સીપાલ શ્રી સયાજી હાઈસ્કૂલ વડોદરા.

અનુક્રમણિકા

ગુજરાતી કાવ્યે

પદ.	પૃષ્ઠ.
૧ મંગલાચરણ-મહામંગલરૂપ શ્રીગુરુદેવ.	૧
અથે	
૧ અન્તમેલ આખ્યાન.	૨
૨ શ્રીકૃષ્ણનામમાહાત્મ્યમંજરી	૩૯
૩ શ્રીકૃષ્ણનામચિંતામણિ.	૪૬
૪ ચિંતાચૂલિકા.	૪૯
૫ શ્રીદશમસ્કંધલીલાનુક્રમણિકા	૫૬
૬ કાળજ્ઞાનસારોશ.	૬૬
૭ અષ્ટોત્તરશતકૃષ્ણનામમાળા	૭૨
૮ શ્રીકૃષ્ણઅષ્ટોત્તરશતનામચિંતામણિ	૭૫

મોટા પદો

૧ શ્રીકૃષ્ણજન્મ.	૭૬
૨ કુંવરબાઈનું મામેરું	૮૨
૩ શ્રીકૃષ્ણના ધ્યાનનું ઘોળ...	૮૨
૪ ચોવીશ અવતારનું ઘોળ...	૮૩

શૃંગારના પદો

૧ તમે અહીંયાં સુધી હોરા આવોરે...	૮૩
૨ મારે મહોલે આવોરે અલખેલારે...	૮૪
૩ મારો નેહ લાગ્યોરે, સખી	૮૫
૪ ચિત્ત મારું ચોરોરે પ્રવરાજ	૮૬
૫ એવા મુને વહાલા થાઓ પ્રવરાજ	૮૭
૬ શ્રીવૃંદાવન સુખદારીરે...	૮૮
૭ શોકલડીનો ભંભેરો મારો વહાલો	૮૯
૮ હાં હાં! આ તે શું વહાલા આવડું	૯૧

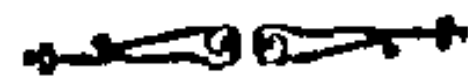
પદ.	પૃષ્ઠ.
૯ લાડકડી લાડીરે લાલ...	૯૭
૧૦ હાવાં તો નહિ ખોલુરે...	૯૦
૧૧ રાધે રૂપાળી રસીલી તારી	૯૧
૧૨ રાધિકા રસિક વરને મલ્યાજી	૯૨
૧૩ આવોરે અલખેલારે વહાલા	૯૨
૧૪ રાજ ! કાંઈ કીધુરે, કાનુડા !	૯૨
૧૫ વાંકારે વાંકા શું હીંડો છો,	૯૩
૧૬ ઉદ્ધવ નંદનો છોરો તે નમેરો...	૯૪
૧૭ કાળજડું મારું કોયુંરે...	૯૪
૧૮ તે તો મુને ઘેલી કરીરે ગિરધરીઆ,	૯૪
૧૯ ઓરા આવોની અલખેલારે વહાલા	૯૫

ભક્તિ પદ સંગ્રહ

૧ સરવનો સિદ્ધાંત સતસંગ છે...	૯૬
૨ હરિજન ! દુઃખ મા ધરશોરે	૯૭
૩ જો હરિભાવ નથીરે ભાવ નથી...	૯૮
૪ નથી કોઈ સાધનતુંરે કામ	૧૦૦
૫ વારી જાહેરે નાગર નટવા	૧૦૨
૬ રટની શ્રીકૃષ્ણનામ સહુ સુખકારીરે	૧૦૪
૭ કૃપાળુ કૃષ્ણ સમો નથી કોઈરે...	૧૦૪
૮ દયાળુ અખિલ જગમાં એકરે...	૧૦૫
૯ મન મોહનને ના ભૂલ તું	૧૦૫
૧૦ તાદૃશી જન તેને જાણીએ	૧૦૬
૧૧ શીદ કરે શોચનારે,...	૧૦૭
૧૨ પાઓ પ્રેમરસ પ્રાણજીવનરે	૧૦૯
૧૩ તારો જો કૃપા કરી હરિ	૧૧૦
૧૪ પરાક્રમ પ્રેમનું પેષોરે,	૧૧૦
૧૫ મોરલી રમ્ય મનોહર વાઈ	૧૧૧
૧૬ શ્રીજી શા માટેરે સાંભળતા છો નહીં...	૧૧૨
૧૭ મન તે મોહનમાં શે ન મોહ	૧૧૩

પદ.	પૃષ્ઠ.
૧૮ ગોપીનાથ નામ કીરતન નિર્ભયા નંદકારી...	૧૧૩
૧૯ જીવતા જાણુવા પ્રેત, એવા જન...	૧૧૪
૨૦ હારે ભાઈ ભજન સમે વહી ચાલ્યો...	૧૧૫
૨૧ રહે રાજ રાધાનાથ, સહુ તજ...	૧૧૫
૨૨ હરિ હિત કરતાં કદી પાપ તે...	૧૧૬
૨૩ પ્રાણ પ્રયાણ સમે પ્રભુ મારા...	૧૧૬
૨૪ એવી અચલ ભક્તિ તારી આપ...	૧૧૭
૨૫ શ્રીકૃષ્ણ રાધારમણ, પૂર્ણ પુરુષોત્તમ...	૧૧૭
૨૬ હાવાં ક્યાંથી મળો છો છોગાળારે...	૧૧૮
૨૭ હરિ ના ભજ્યા તે સહેજે...	૧૧૮
૨૮ મારી શી ગતિ શ્રીહરિ, ...	૧૧૯
૨૯ એકજ નામ શ્રીકૃષ્ણનું ...	૧૨૦
૩૦ ભાગવત જાણીને શું કીધું ઓ ભાઈરે ...	૧૨૧
૩૧ તે ભગવદીનાં દુર્લભ દર્શન ...	૧૨૧
૩૨ જેવો તેવો તમ રાજા આવ્યો...	૧૨૨

હિંદી કાવ્યો.

૧ શ્રીકૃષ્ણઅકલ્ચરિત્રચંદ્રિકા.	૧૨૩
૨ રસિક રંજન.	૧૩૧
પ્રકરણ.	
૧ અનન્યતા. ...	૧૩૧
૨ ભગવદાશ્રય. ...	૧૩૪
૩ દીનતા. ...	૧૩૮
૪ કૃપા. ...	૧૪૦
૫. ર્શ્વરતા. ...	૧૪૩
૬ ભગવદિચ્છા. ...	૧૪૮

पृष्ठ.					पृष्ठ.
७	विशति-प्रार्थना...	१५७
८	स्तुति...	१७०
९	हरिनामोत्कर्षता...	१७२
१०	चिंताहरण समाधान...	१८३
११	भक्तिप्रेमोत्कर्षता...	१८६
१२	भक्तोत्कर्षता...	१९०
१३	शृंगार रहस्य...	१९५
१४	अभिलाखा...	१९६
१५	उरांनो...	१९७
१६	शिक्षा...	१९८
१७	मायामत खंडन...	२१८
	प्रस्तावना...	२२२

शृंगारना पदो.

१	नंदलाल मिलनकों करो उपाय...	२२९
२	मेरे प्यारेके नोंकीलेनेन...	२२९
३	परोमत इश्केके फंदा...	२३०
४	जल कां गई आज...	२३०
५	मान कही तुं मेरी हेरी राधे...	२३१
६	तोंहे परी कहा एती हेरी...	२३१
७	श्री गोपाळलाल प्यारे...	२३१
८	माई मेरे लगे मोहनसों नेन...	२३२
९	ओरोंकी में नहि नहि...	२३२
१०	एरी एरी ए नेंदी कां...	२३३

पृष्ठ.				पृष्ठ.
११	देखो देखो वे मेरी.	२३३
१२	कौन गति मेरी धारी	२३४
१३	अजब रसीले तोरे.	२३४
१४	जीया प्रेमफंदके बंध पर्यो	२३५
१५	जो सैयां सांवरे बंसी बजैयां.	२३५
१६	बंसीके बजाने वारे, मेरा.	२३६
१७	मेरा प्रभु गिरिवरधारी.	२३७
१८	भट्ट कासों कहू पीर.	२३७
१९	कोइदीन याद ना कीतीवे.	२३७
२०	गुजरीयां तुं क्यों न बोले.	२३८
२१	लगन अगन बीच डारी.	२३८
२२	मोहे और न भावेरी.	२३८
२३	गफलतमें मुजे छोडके तुम.	२३९
२४	मोहे बांके नेन खंजरसे.	२३९
२५	मोहे कीत ले आइ सघन वनमें.	२४०
२६	जाने दोरे मोहन नंदलाल.	२४०
२७	धाओरे लालनकु ले आओरे.	२४०
२८	गारी मत देरे गुमानी छेला.	२४१
२९	प्यारे गिरिघर बैयां गहो मोरी.	२४१
३०	छेला नेक नेकी बांसुरी बजाय जा.	२४१

भक्ति ज्ञाननां पदो.

१	श्रीराधे राधे गोविंद रट सदा.	२४१
२	आखर जावनारे अमर.	२४२

५६.				५५
३	दिलके दरदसें श्रीजी हम तो.	२४३
४	श्रीकृष्ण हमारा प्यारा, गोपाल.	२४४
५	मन श्रीराधिका गोपाल गारे.	२४५
६	त्रिभुवनपति तलवार.	२४५
७	ताते टेढे यों फिरे टेढी रखवे मूँछ.	२४५
८	मेरे मन शिर नयन नित्य.	२४६
९	श्रीकृष्ण गोविंद गोपाल गोकुलेश.	२४६
१०	जय श्रीकृष्ण औतारा.	२४७
११	चरण शरण गिरिधरन हमारे.	२४७
१२	जे जे श्रीवल्लभ जे श्रीविठ्ठलेश.	२४८
१३	दीप जरावे घूतके पनैया.	२४८
१४	राम कृष्णा रसना रट मोरी....	२४९
१५	सर्वोत्तम श्रीकृष्ण नाम हैं.	२४९
१६	रट श्रीकृष्ण नाम मन मेरे.	२४९
१७	यह मांगो श्रीवल्लभलाल.	२५०

मारवाडी भाषाना पदो

१	मीजाजेण अलवेली हो राधे	२५१
२	मत डारोरे गुलाल	२५१
३	सळके थारां रे मीजाजी	२५१
४	जालम तोरे खुनी तोरे	२५२
५	थारा नेणारो पांनीडो	२५२
६	रंग छे थाने रे केसरीयां	२५३
७	मारा मनडारा मान्यारे	२५३

पंजाबी भाषाना पदो

पृष्ठ.				पृष्ठ.
१	मिल जावे तुंहि श्यामला प्यारा.	२५४
२	द्रगन लगनक्री अगन	२५५
३	जग सव्र जादु कहेता	२५५
४	मेढा प्यारा वे.	२५५
५	मत छोड वे असानु	२५६
६	सांढे दिलदी महेरम	२५६
७	वेदरदी दिलजानी हो,	२५६
८	चंदा ज्युं झलके,	२५७

मराठी भाषाना पदो

१	श्री गोपीजन वल्लभारं.	२५९
२	वृषभानु सुता राधिका	२६०
३	चिरंजीओ सुखी रहो (हिंदी)	२६२

॥ ॐ श्रीहरिः ॥

श्रीदयाराम काव्यसुधा

पद १ लुं-मंगलाचरण

ध्रुपद-राग इत्याद्य

महामंगलरूप श्रीगुरुदेव श्रीमहाप्रभु
जाके पायपद्मको प्रथम गीर नांझये—महामंगल० १
नाम लेत उदय होत परम आनंदकंद
पाप ताप दूरत छव व्याड्ये—महामंगल० २
ब्रह्मा शिव विष्णु परब्रह्म सो श्रीगुरुराज
सकळ तीर्थ आदि अंगिरज नांझए—महामंगल० ३
दयो कहे आचारज अधिकको दुजो नाहि
गुरुसेवाचिंतामणि उपसित फळ पाइए—महामंगल० ४

मंगलाचरण—(सं. मंगल+आचरण) इत्याद्युक्त छिया. अंथने आरंभे लेण्ड
पाडटना इत्याद्युने मटे मंगलाचरण उरवानो प्राचीन रिवाज छे. मंगलाचरण त्रय प्रकारतां
होय छे: (१) नमस्कारात्मक, (२) आशीर्वादात्मक, अने (३) वस्तुनिर्देशात्मक. आ मंग-
लाचरण नमस्कारात्मक छे. ऐमां दयाराम पोताना छट गुरुने नमस्कार करे छे.

१-श्रीगुरुदेव—दयारामना गुरु श्रीगोस्वामी महाराज. श्रीमहाप्रभु—श्रीवद्विभा-
आर्यछ महाराज. जाके—जेना. पायपद्म—पादपद्म; अरण्डभण. नांझये—नमावीये.

२-उदय होत—प्रकट थाय. परम आनंदकंद—महा आनंदना भूणरूप श्रीकृष्ण
परमात्मा. छव—छभी. व्याड्ये—ध्यान करीये. लेतुं नाम लेवाथी श्रीकृष्ण भगवान् प्रकट
थाय अने पाप तथा ताप नाश पाये, ऐवा गुरुदेवतुं ध्यान करीये.

३-अंगिरज—(अंगि-पग) अरण्डभणती रज-धूण.

४-आचारज—आचार्य. दुजो—भीजे. चिंतामणि—जे मणि पासें होवाथी जे वस्तुनी
छ्यछा करीये ते वस्तु प्राप्त थाय तेवो मणि उपसित—(उपसित) छ्यछेथुं. गुरुसेवा ऐ
चिंतामणि छे. ऐनाथी जे वस्तुनी छ्यछा करीये, ते भणी शडे ऐम छे.

શ્રી અન્નમેલ આખ્યાન

કડવું પહેલું

રાગ રામગ્રી

શ્રીગુરુપદપંકજ પ્રથમે પ્રણમુંજી, શ્રીવલ્લભ શ્રીવિકૃલ અંધિશિર નામુંજી;
શ્રીનંદકુંવરનું ધરું ઉર ધ્યાનજી, જે મહામંગળરૂપનિધાનજી. ૧

ઠાળ

મંગળરૂપ નિધાન હરી, અધ દુઃખના હરનાર;	
સ્મરણ કરતા માત્રમાં, કરે સેવકજનની સાર.	૨
એવા શ્રીગુરુગોવિંદ, મુજ હૃદયે પૂરો વાસ;	
ગાઉં ગુણ નિત આપના, (એવી) સુમતિ કીજે પ્રકાશ.	૩
મતિ ઘો મહારાજ કહું, અન્નમેલ આખ્યાન;	૪
કારણ તેનું એહ જેમાં, તત્ત્વ નામ માહાત્મ્યનું ગાન.	૫
શ્રીમદ્ ભાગવત પદ્મસ્કંધે, ગાર્હ ગાથા જેહ;	
ત્રણ અધ્યાય આઘના, પદ્યંધ ભાષું તેહ.	૬
છેલ્લો અધ્યાય જીવીસમો, પંચમ સ્કંધનો જેહ;	
તેમાં યાતના વરણી અઠાવીશ નરકની છે તેહ.	૭
સૂત પુરાણિક કહે કથા સુણો, સૌનક આદિ મુનિ જન;	
મુણી વચન શુકદેવનાં, ભય પામીયો રાજન.	૮
પાણ્ય જેડી કહે પરીક્ષત, શુકજી પ્રત્યે વચન;	
સ્વામિ મુણી વૃત્તાંત નર્કનું, ભય પામે મુજ મન.	૯

૧ અંધિ-પગ. રૂપનિધાન-રૂપનો ભંડાર. ૨ અધ-પાપ. ૪ નામમાહાત્મ્ય-ભગવાનના નામનો મહિમા. ૬ યાતના-દુઃખ; પીડા. ૮ પાણ્ય-(સં.-પાણિ) હાથ.

જન્મ દિવસથી આજ લગી મેં, કર્યું ચક્રવે રાજ;	
પાપનું શું પૂછવું, કર્યાં હશે કુશ્વિત કાજ.	૯
કહો કાણ ઉપાય થકી, પ્રભુ દોષ સર્વે જાય;	
કદાપિ કો કાળ પણ, યમયાતના નવ થાય.	૧૦
સુણી વચન પરીક્ષતના, શુકદેવ જોડ્યા વાણ;	
પ્રાયશ્ચિત્ત સહુ પાપનાં, કહ્યાં છે મનુ, નૃપ ! જાણ.	૧૧
જેવા ગુરુલઘુ દોષ તેવા, લખ્યા તેના ઉપાય;	
ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણ આચરણ, કર્યાંથી અધ જાય.	૧૨
યોગ યજ્ઞ તે તિરથ તપ વ્રત, કર્મ કષ્ટિ જ્ઞાન;	
દાન વેદાદિક અધ્યયન, ધર્મ નીમ ને ધ્યાન.	૧૩
ઇત્યાદિક સાધન સાધ્યે, ટળે કીધાં પાપ;	
ભૂપ પરીક્ષા માટે મુનિયે, દીધો એહ જળાપ.	૧૪
વૈયાસકી વચન સુણીને, ભાખ્યું ભૂપ વચન;	
એ ઉપાય થકી મુનિ, નવ માન્યું મારું મન.	૧૫
ઉત્તર આપે કર્યો તેમાં, ઉપજે મન સંદેહ;	
પ્રગટ કહો વિસ્તારે સ્વામી, શ્રવણ કીજે તેહ.	૧૬
કર્યાં પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યાં થકી, થાય કિલ્મિપ દેહ;	
કર્ષ જુદ્ધિને વશ થઈ, કલિ મળ કરે છે લોક.	૧૭
વળી પાતક વળી પ્રાયશ્ચિત્ત, તે તણો કર્યાં પાર;	
હુંજર દેરા સ્નાન સરખો, કર્યો એહ પ્રકાર.	૧૮

૯ ચક્રવે રાજ્ય—ચક્રવર્તિ રાજ્ય; સર્વોપરિ સામ્રાજ્ય. કુશ્વિત—(સં. કુતિસત) નકારાં; ખરાબ; જેને જોવાથી—જાણવાથી કંટાળો ઉત્પન્ન થાય એવાં. ૧૧ મનુ—મનુસ્મૃતિકાર બ્રહ્મવાન્ મનુ મહારાજ. ૧૨ ગુરુલઘુ—નાના મોટા. ૧૩ કષ્ટિ—(સં. કષ્ટ) દુઃખ. ૧૭ કિલ્મિપ—પાપ. થાય દેહ—નાશ પામે. મળ—પાપ. એક વ્રતમાં: “વળી જુદ્ધિને વશ થઈ, કલિમાં રહે છે સહુ લોક,” એવો પાઠ છે, પણ તે યોગ્ય નથી. ૧૮ હુંજર—હાથી. સ્નાન—નહાવું તે. હાથી નહાઈને તરત પાણી માથા ઉપર ધૂળ નાંખે છે એટલે હાથીનું સ્નાન નકામું છે. તેમ જ પાપ કરીને પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાં અને વળી પાછાં પાપ કરવાં, એ હુંજરસ્નાન સરખું જ છે.

મૂળ મહીમાં રહે ને જેમ, છેદન કરીએ વૃક્ષ;	
તેમાંથી પુનઃ પ્રગટ થાયે, જુઓ વિટપ પ્રત્યક્ષ.	૧૯
વાસનાજડ જ્યાં લગી, તહાં લગી શાખા કર્મ;	
લિંગદેહને દહે એવો, એમાં નથી કોઈ ધર્મ.	૨૦
અતિ કઠિણ અષ્ટાંગ, તે પણ કરે ધારણ કોણ;	
પવન રોધે પ્રયત્ને તો, થાય પલાયણ પ્રાણ.	૨૧
મખ વિષે માને ન મન, જેમાં પશુની ઘાત;	
દ્રવ્ય પાખે ના બને, અનુકૂળ નહિ એ વાત.	૨૨
દેશ કાળ ને મંત્રાદિક, અનુકૂળ સર્વ પ્રકાર;	
હોણ હોય કોઈ ઉપસ્કર તો, નિષ્કૂળ થાય નિર્ધાર.	૨૩
તપતીરથમાં ધન લેઈએ, તન બળ વિના ન હોય;	
ને થાય કદાચિત ભ્રષ્ટ તો, તો કમાયું ધન ખોય.	૨૪
દાન કરતાં તો દામ લેઈએ, લેઈએ પાત્ર સુપાત્ર;	
જાય દાન કુપાત્ર કરમાં, વૃથા થાય કૃતિમાત્ર.	૨૫
ધરમ નેમ વિષે રહ્યો ભય, રહેવું જેમ અસિ ધાર;	
ધ્યાન પણ દૃઢ ચિત્ત વિના, નવ બને એ નિરધાર.	૨૬

૧૯ મહીમાં-પૃથ્વીમાં; પુનઃ-ફરીથી; વિટપ-ઝાડની નવી કુંપળો; નાની શાખાઓ.
 ૨૦ વાસના જડ-વાસનારૂપી મૂળિયું. લિંગદેહ-સૂક્ષ્મદેહ, વાસનારૂપી દેહ. શાખા-કર્મ-કર્મરૂપી ડાળિયો. જેમ ઝાડ કાપી નાંખીએ પણ જમીનમાં મૂળ રહી ગયું હોય તો ફરી પાછું ઝાડ શ્રૂટે છે; તેમ વાસનારૂપી મૂળ જ્યાં સૂધી રહ્યું હશે ત્યાં સૂધી કર્મરૂપી ડાળાં ફૂટ્યા જ કરવાનાં, કર્મક્ષય થવાનો નહિ. એમાં-કર્મમાર્ગમાં. એક પ્રતમાં, “લિંગ દેહીનો એમાં છે નહીં, કોઈ તરેહનો ધર્મ” એવો પાઠ છે. ૨૧ અષ્ટાંગ-યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધ્યાન, ધારણા ને સમાધિ એ અષ્ટાંગ યોગ. એક પ્રતમાં, “પવન રોધે પ્રયત્ન કરતાં, કરે પલાયણ પ્રાણ” એવો પાઠ છે. ૨૨ મખ-યજ્ઞ. ૨૩ પવન રોધે-પ્રાણાયામ કરે; પ્રયત્નથી પ્રાણાયામ કરે ને કરતાં ન આવડે તો જીવ જાય. ઉપસ્કર-સાધન; લેઈતી વસ્તુઓ. ૨૪ એક પ્રતમાં “તીર્થમાં લેઈએ તન ધન બળ, તે વિના નવ્ય હોય;” “કદિ રહિત તે તીર્થ થાય તો કમાયું ધન ખોય.” એવો પાઠ છે. કમાયું ધન ખોય-મળેલું ફળ જતું રહે; કરેલી મહેનત નકામી જાય. ૨૬ અસિધાર-તલવારની ધાર.

દેહ અધ્યાસ ટળે મળે, જ્ઞાને ન ગોઠે ચિત્ત;	
પેાતે પરમેશ્વરપણું ગ્રહીને, ભજે નહિ ભગવંત.	૨૭
વ્રતાદિકે દેહ દમન કરતાં, ઘટે વપુ ને વીર્ય;	
શાંત પામે શ્રદ્ધા તેથી, જાય શૂચિતા વીર્ય.	૨૮
વેદ ગાયત્રી કર્મનો, વિપ્રને છે અધિકાર;	
શૂદ્રાદિકને ઘટિત નહિ, તેહનો તે કયમ ઉદ્ધાર?	૨૯
દીન દુર્બળ અદૃઢ કામી, ક્ષુધાળુ હોય અત્ય;	
આળસુ અશૂચિ અધમ જડ, કૃપણની શી ગત્ય.	૩૦
કદાપિ મહાકષ્ટથી કાઠ, સદ્ગુણ સાધન થાય;	
તોયે પણ તે થકી કાંઈ, નવ પુરુષોત્તમ પમાય.	૩૧
પ્રાચીનબર્હિષ નૃપે અગણિત, યજ્ઞ ક્રીધા સત્ય;	
તે થકા ઉલટો થયો ભય, નારદે ક્રીધી ગત્ય.	૩૨
દાની નૃગ નૃપ સરીખો તેને, થાતું પશું કકલાસ;	
વળી મળ્ય માટે જનક દક્ષ ને, વસિષ્ઠનો થયો નાશ.	૩૩
કર્મ થકી બંધાયો જીવ તે, કર્મે કેમ મુકાય;	
પંકે લેખું અંગ તે કયમ, પંક થકી ધોવાય.	૩૪

૨૭ દેહ અધ્યાસ—દેહ એ જ હું છું એમ જે આત્મા ધણા જન્મના અધ્યાસથી માની બેઠેલો છે તે. અહીં “દેહ અધ્યાસ ટળે મળે”માં ‘મળે’ને ઠેકાણે ‘બળે’ પાઠ હોત તો અર્થ વધારે સુઘટિત થાત. કેમકે ઘણા પ્રયત્ને જ દેહાધ્યાસ ટળે છે. જીવબ્રહ્મની એકતા કહેનાર વેદાન્તીઓના ઉપર આ કટાક્ષ છે. ૨૮ વીર્ય—બળ; તેજ. શૂચિતા—પવિત્રતા. ૩૦ દીન—ગરીબ. અત્ય—અતિ; વધારે. અશૂચિ—અપવિત્ર. ૩૧ શ્રીમદ્ભગવદ્-ગીતામાં પણ શ્રીભગવદ્વાક્ય છે કે,

નાહં વેદૈર્ન તપસા ન દાનેન ન ચેજ્યયા । શક્ય એવં વિધો દ્રઢું દૃષ્ટવાનસિ માં વથા ॥

૩૨ પ્રાચીનબર્હિષ રાજાની કથા શ્રીમદ્ભાગવતમાં પ્રસિદ્ધ છે. એ રાજાએ અનેક યજ્ઞ કરેલા છતાં તેમાં જીવહિંસા ઘણી થયેલી હોવાથી તેને સુખ થયું નહિ. ત્યાર પછી નારદમુનિએ ભગવત્સમરણનો ઉપાય બતાવી તેને શાંતિ આપી. ૩૩ નૃગ રાજા મહાદાની હતો, પણ એક બ્રાહ્મણને આપેલી ગાયતું ભૂલથી બીજા બ્રાહ્મણને દાન અપાઈ જવાથી કાર્યંડાનો—કકલાસનો અવતાર લેવો પડ્યો હતો. દક્ષે યજ્ઞ કર્યાની અને તેનો નાશ થયાની વાત પ્રસિદ્ધ છે. ૩૪ પંક—કાદવ.

કહ્યાં પૂર્વે કર્મ તેથી, વાસના નવ વામે;
 વાસના વિત્યા વિના વળી, પાપ પ્રગટ જ પામે. ૩૫
 એવું પ્રાયશ્ચિત બતાવો, સહુ દોષ સમૂળા જાય;
 નાશ પામે વાસના, ફરિ પાપ મતિ નવ થાય. ૩૬
 તેના તેજ ઉપાયથી, કહ્યાણુ અંતે હોય;
 કાઈ કાળે પણ પડે નહિ, દ્રષ્ટિએ યમચર કોય. ૩૭
 વિના દાને વિના તપસ્યા, વિના યજ્ઞ ને તીર્થ;
 વિના યોગે વિના ધ્યાને, શ્રમ વિના થાય અર્થ. ૩૮
 ઇન્દ્રિયો જીત્યા વિના, વણુ કર્યે શાસ્ત્ર અભ્યાસ;
 કાણુ રીતે થાય કહો મુનિ, અભય હરિપદ વાસ ૩૯
 વલણુ

અભયપદ આણુઅયાસે, ક્યમ મળે ભૂપરે;
 તેનો ઉત્તર આપશે, શુકદેવ સમર્થ રૂપરે. ૪૦

કડવું ૨ જી રાગ રામઝી

વળતા બોલ્યા શુકજી વચનજી, પ્રશ્ન ભણું પુછ્યું રાજનજી;
 પૂર્વે બતાવ્યા અમો સાધનજી, તે તો જોવા તારું મનજી. ૧

ઢાળ-ચાલ લાંબી

મન તારું મેં જોયું રાજ, સાધનમાં નવ લોભ્યું;
 સભય સરવ જાણીને નિર્ભય, પદ પૂછ્યું તે શોભ્યું. ૨
 તે પૂછી નૃપ સહેજે અભય, કહ્યાણુ થવાની રીત;
 તે પણ છે તુજને કહું ભૂપતિ, સાંભળ રાખી પ્રીત. ૩

૩૭ યમચર-યમના દૂત. ૩૮ તપસ્યા-તપશ્ચર્યા; તપ. ૩૯ પદ્મપુરાણમાં
 પણ શૌનકાદિપ્રત્યે નારદનું વચન છે કે,

ब्रह्मन् केन प्रकारेण सर्वपापक्षयो भवेत्। विना दानेन तपसा विना तीर्थैर्विना मर्यः॥

૧ જોવા તારું મન-તારું મન જોવાને માટે એટલે કે તું એનાથી લોભાય છે કે ખરી વસ્તુ
 જાણવાને છુટ્ટો છે, તેની પરીક્ષા કરવા માટે. ૩ કહું ભૂપતિ-હે રાજા ! તે સહેજમાં
 વિના શ્રમે અભય મળે અને કહ્યાણુ થાય એવી રીત પૂછી તે પણ છે અને તે હું તને કહું છું.

મુખ્ય ઉપાય તો એહ જ છે, મન સાથે કરવો વિચાર;
 આ બંધન આ મોક્ષનું કારણ, આ અસાર આ સાર. ૪
 એમ વિમાસે તારતમ્યતા, ભક્તિ રહી ભાસે;
 પરમ પદારથ મહાત્મ અપરમિત, નામે અમંગળ નાસે. ૫
 સર્વ અંગ સહ ભક્તિ કરે ભદ્ર, થાય ત્યાં આશ્ચર્ય શાનું;
 ભક્તિ તણું એક અંગ અખિલ સુખ, આપે બળ નહિ નાનું. ૬
 નિર્ભયદા નવ અંગ અનુપમ, શ્રવણાદિક છે જેહ;
 બળ બીજું કીર્તન અંગ તેનું, કંઈએક કહું ધરી સ્નેહ. ૭
 એક વાર શ્રી કૃષ્ણ નામ કોઈ, પ્રાણી વદન આલાપે;
 તો તેને સ્વપ્ને પણ યમચર, કદા ન દર્શન આપે. ૮
 જદા તદા નામ નારાયણ, જે કોઈ કરે ઉચ્ચાર;
 તો પણ સેહેજે સદા શ્રેય પામે, ભય વામે નિરધાર. ૯
 વ્યાસનંદનનાં વચન સુણી એમ, પરીક્ષિત રાગ પૂછે;
 કહો કથન મુને તે વિસ્તારી, એહવું ક્યહું થયું છે. ૧૦

૫ વિમાસે-વિચાર કરવાથી. તારતમ્યતા-(સં. તારતમ્ય) ચઢતા ઉતરતાનો-
 સારા નહારાનો ભેદ. સારાસારનો વિચાર કરતાં ભક્તિ જ સારી જણાશે. પરમ પદારથ-
 પરમ પદાર્થ, મોક્ષ. અપરમિત-અપરિમિત; માપી ન શકાય એટલું બધું. નામે-
 પ્રભુના નામ માત્રથી. અમંગળ-અકલ્યાણ. ૬ સર્વ અંગ સહ ભક્તિ-બધાં અંગો

સહિત ભક્તિ; નવધા ભક્તિ; તે આ:-
 શ્રવણં કીર્તનં વિષ્ણોઃ સ્મરણં પાદસેવનમ્ । ઈર્ષ્યં વર્દનં દાસ્યં સર્વમાત્મનિવેદનમ્ ॥
 ભદ્ર-કલ્યાણ. એમાંનું એક જ અંગ “નામ સ્મરણ” અખિલ સુખ આપે છે તો બધાં
 અંગથી ભક્તિ કરવાથી કલ્યાણ થાય એમાં આશ્ચર્ય શું છે? ૭ નિર્ભયદા-અભયપદ
 આપનાર. શ્રવણાદિક-શ્રવણ વગેરે ભક્તિનાં નવ અંગ. ૮ વદન આલાપે-મોટેથી
 બોલે. યમચર-જમના દૂત. આવું જ શાસ્ત્રવચન પણ છે કે,

સકૃદુચ્ચરિતં ચેન હરિરિત્યક્ષરદ્વયમ્ । વદ્ધપરિકરસ્તેષાં મોક્ષાય ગમનં પ્રતિ ॥

૯ જદા તદા-(સં. યદા તદા) ગમે તે કંઈ; બરું બોલું, કાલે તેનું. સદા-તરત જ.
 શ્રેય-કલ્યાણ. ૧૦ વ્યાસનંદન-વ્યાસ ભગવાનના પુત્ર શુકદેવજી. ક્યહું-કોઈ
 પણ ઠેકાણે.

વળતા શ્રી શુકદેવ વદે, સુણુ પરીક્ષિત પુણ્ય પવિત્ર;
 પૂર્વ તણી ઇતિહાસ કથા છે, તે તુજને કહું ચરિત્ર. ૧૧
 વિંધ્યાચલની તળેટી વિષે, મુનિ અગસ્ત્ય કેરો વાસ;
 તે નિત્ય શાલિગ્રામ સેવતા, કથા કહે એ પ્રકાશ. ૧૨
 શ્રવણ કરે તે ગાથા આવી, સમીપ જોસે જોહ;
 હું પણ એક સમે હુતો ત્યાં, શ્રવણ કરી કહું તેહ. ૧૩
 કાનકુબ્જ અભિધાન દેશમાં, રહેતો બ્રાહ્મણ એક;
 કુકર્મથી પણું નામ અન્નમિલ, આઘે અતિશે વિવેક. ૧૪
 જ્ઞાની હતો ગુણવાન ધણો, નિજ ધર્મ વિષે સાવધાન;
 સુશીળ દક્ષ દયાળુ તપસ્વી, પવિત્ર વિદ્યાવાન. ૧૫
 ધ્યાની નેમી ધીરજવાન, સંતોષી ને ધણો શાંત;
 ક્ષમાવંત મૃદુ હ્રદે મધુર ભાષણ કરતો અબ્રાંત. ૧૬
 મહા મહદ્ કુળકેરી કન્યા, સુશીળ રૂપનિધાન;
 પાણિગ્રહણ કર્યું હતું તેનું, ધરમાં હતું ધન ધાન્ય. ૧૭
 માતપિતાનું વચન પાળતો, કરતો ગુરુની સેવા;
 પૂજ્ય અભ્યાગત ગો દ્વિજ, અર્ચન કરતો સરવે દેવા. ૧૮
 પિતા વચનથી સમીધ લેવા, દ્વિજ જાતો હતો તે વનમાં;
 અંતઃકર્ણ અમળ હતું એનું, વિકાર કંઈ ન હોતો મનમાં. ૧૯
 એવો સાધુ શુદ્ધ હતો તેને, દુષ્ટ સંગે દુઃખ થાય;
 દયો કહે તે માટે ડરજો, કમાયું ધન એળે જાય. ૨૦
 ભવિષ્ય વાત તદપિ ક્યમ ભૂલે, થાવું લખ્યું એને બ્રહ્મ;
 માર્ગ જાતાં એક શૂદ્રો શૂદ્ર, કીડા કરતાં પશ્યાં દષ્ટ. ૨૧

૧૩ ગાથા-કથા; વાત. ૧૪ કાનકુબ્જ-(સં. કાન્યકુબ્જ) હાલનું કનોજ
 શહેર. અભિધાન-નામ. આઘે-પહેલાં. પહેલાં બહુ વિવેકી હતો. ૧૫ દક્ષ-
 ડાહ્યો; ચતુર. ૧૬ નેમી-નિયમી; નિયમ પાળનારો. મૃદુ-કોમળ. અબ્રાંત-
 બ્રાન્તિરહિત; સંદેહ વગર. ૧૭ મહા મહદ્-ધણું મોટું. પાણિગ્રહણ કર્યું-પરણ્યો.
 ૧૮ સમીધ-લાકડાં; યજ્ઞકુંડમાં હોમવાનાં કાષ્ટ. અમળ-ચોખ્ખું; પવિત્ર. ૨૧ શૂદ્રી-
 શૂદ્ર-નીચ જાતિનાં સ્ત્રીપુરુષ.

વસ્ત્રગ્રંથી કટિમુક્ત થયેલી, નાથને બાથ ભરેલી;
કામિની કંઠે ધર્યો ભુજ પુરુષે, ચંદન લેપ કરેલી. ૨૨
મધપાને મહામત્ત થયેલાં, ખીન્ને કામ અંધકાર;
ત્રિભુંતિમિર, શિરજાત નહિ, પછી ત્યાં શો વિવેક વિચાર. ૨૩
એહેવી વિકલ પતિ સહિત પુંશ્વલી, પ્રત્યક્ષ દષ્ટે દીઠી;
ત્યાર થકી એ અનન્યમિલને ઉર, વિષયવાસના પેઠી. ૨૪
સમિધ પુષ્પ કુશ આદે ઉપસ્કર, લાવ્યો પણ મહા કષ્ટે;
ત્યારથી વિકલ થયું ચિત્ત એનું, દુષ્ટ પક્ષાં પેલાં દષ્ટે. ૨૫
મંદિરમાં સામગ્રી સોંપીને, એકાંતે જઈ બેઠો;
મેહે વિહ્વળ થયો ભ્રષ્ટ થયું મન, પ્રાણ પુંશ્વલીમાં પેઠો. ૨૬
જ્ઞાન વૈરાગ્ય વિવેક વડે ચિત્ત, રોક્યું બહુ પ્રકારે;
તોપણ મન વશ નવરહ્યું કાઈ પેરે, થયું લંપટ મહાબળ મારે. ૨૭
મોટા મોટા મુનિવરને ભમાવે, એવો કામ બળવંત;
તે આગળ એનું શું ગળું, કેમ ડગે નહિ કો ચંત. ૨૮

વલણુ

ચિત્ત ચંચળ થયું મળવા, પુંશ્વલી તનુ સંગ રે;
અન્ય કંઈ સૂઝે નહિ, એમ વાખ્યો અંગે અનંગ રે. ૨૯

કડવું ડ બું

રાગ મેવાડો-ચાલ ચોપાઈ

શુકળ કહે સાંભળ રાય, દુષ્ટ સંગનો જે મહિમાય;
પછી નિપજા જે કંઈ વાત, તે તુજને કહું સુણ સાક્ષાત. ૧
અનન્યમેલ લઈ કંઈ દામ, પછી ગયો તે સ્ત્રીને ધામ;
સ્નેહ કર્યો દ્રવ્ય આખ્યું હાથ, ભ્રષ્ટ થયો પછી તેની સાથ. ૨

૨૨ વસ્ત્રગ્રંથી-પહેરેલા લૂગડાની ગાંઠ. કટિમુક્ત-કેડેથી છટી ગયેલી. કામની-
(સં. કામિની) સ્ત્રી. ભુજ-હાથ. ૨૩ તિમિર-અંધારું. શિર જાત નહિ-ઉંચી જાતનાં
નહિ. ૨૪ વિકલ-ભાન વગરની. પુંશ્વલી-કામમાં આસક્ત; વ્યભિચારિણી સ્ત્રી.
૨૫ કુશ-દર્ભ; ડાભ. ઉપસ્કર-પૂજનાં સાધન. ૨૭ મારે-માર-કામદેવ તેને લીધે.
૨૮ ચંત-ચિત્ત. ૨૯ તનુ-શરીર. અનંગ-કામદેવ.

દિવસે દિવસે વાધી પ્રીત, વ્યભિચારીની છે એ રીત;
 કોટિ પ્રકારે ધૂટે નહિ, જનર આસક્તિ વાધી જહિ. ૩
 પ્રતિ દિન ગુણકા માગે ધન, આપ્યું હતું તે થયો નિરધન;
 ધરતું દ્રવ્ય ખુટ્યું આપતાં, લજ્જા ના ધરી તસ્કર થતાં. ૪
 લાવે ધન ચોરીને જોહ, ગુણકાને આપે સહુ તેહ;
 પછે રહી નહિ છાની વાત, જાણી સહુ જગ થઈ વિખ્યાત. ૫
 નાત જાતથી અળગો કર્યો, માતાપિતાદિકે કર નવ ધર્યો;
 સ્વજન માત્રને આપ્યું ઝેર, પછી રહ્યો જઈ જીવતિ ઘેર. ૬
 ધન માટે શ્રમ બહુ વિધ કરે, પાપ તણો ભય આણું નવ ધરે;
 જાય છૂત રમવાને દામ, લાંથી પણ કંઈ લાવે દામ. ૭
 કરે મજૂરી મેહેનત બહુ, લાજ તણુ લાં ઘટતું સહુ;
 લાવે પૈસા કોઈ પ્રકાર, પોષે પોતાનો પરિવાર. ૮
 પુત્ર પ્રગટ નવ કીધા લાંય, ખાંનપાન સહુ તેના માંહ;
 વટલ્યો વિકળ થયો અતિ ધણું, શું કહું દુષ્ટપણું તે તણું. ૯
 જનુની જનક પામ્યાં પરિતાપ, લીધો પરણી સ્ત્રીનો શ્રાપ;
 ભ્રષ્ટ કરી બ્રાહ્મણ નિજ દેહ, ઔરોદિક કૃતિ કીધી એહ. ૧૦
 નીચ નારને હસ્તે જમ્યો, તેહેની સાથે રંગે રમ્યો;
 સદા રહ્યો બાંધી ધર સૂત્ર, તેહેને પેટ પ્રગટ્યો થઈ પુત્ર. ૧૧
 પાપ વરણતાં ના આવે પાર, કવળ પાતિકનો અવતાર;
 શુકળ કહે સાંભળ રે રાય, પુરાણાન્તર એક ઈહાં કથાય. ૧૨
 અજ્ઞમેલ દ્વિજનો અવતાર, તેનું ચિન્હ કંઠે ત્રણ તાર;
 કરણી તો કુશ્વિત અતિ ધણું, પણ વિશાળ હુતુ તેનું આંગણું. ૧૩

૩ જનર-વ્યભિચારી. આસક્તિ-પ્રેમ; ચિત્તનું જોડાણ. ૪ તસ્કર-ચોર.
 ૬ સ્વજન-પોતાનાં સગાંવહાલાં. જીવતી-(સં. ચુવતી) સ્ત્રી. ૭ ધૂત-જૂગડું; જુગાર.
 ૧૦ જનુની-(સં. જનની) માતા. જનક-બાપ. પરિતાપ-દુઃખ. શ્રાપ-શાપ. ઔરોદિક
 કૃતિ-ચોરી કરવા વગેરેનું કામ. ૧૨ પાતિક-પાતક; પાપ. ૧૩ કંઠે ત્રણ તાર-
 કોટમાં જનોઇનું ચિહ્ન. કુશ્વિત-(સં. કુત્સિત) ખરાબ; હલકા પ્રકારની.

સ્વચ્છ ચારુ એનો ચોતરો, ત્યાં એક તુલસી ધારો ખરો;
 તીરથવાસી સાધુ કાંઈ હતા, તે ત્યાં આવ્યા સ્થળ શોધતા. ૧૪
 એણે કરવા સહુ પુરજને, મોટા આગ્નમેલ ભોવને;
 રાત્રિ માત્ર કરવા વિશ્રામ, આવી ઉતર્યાં તેણે ઠામ. ૧૫
 સુંદર સ્થળ દીઠું હરિજન, તુલસી જોઈને માન્યું મન;
 જોડા સહુ દીધાં આસન, 'રામકૃષ્ણ' મુખે વહે વચન. ૧૬
 દીઠો સાધુ જનનો વાસ, અગ્નમેલ આવ્યો ત્યાં પાસ;
 પૂજ્યું પ્રભુ ક્યાંથી આવીયા, અમ ઉપર ટીધી બહુ દયા. ૧૭
 સાધુએ કહ્યું નિશા વિશ્રામ, કરવાને આવ્યા આ ઠામ;
 વાત કરી એમ થડી અંધ થડી, એટલે સ્ત્રી પણ દષ્ટે પડી. ૧૮
 પછા પુત્ર દષ્ટે નવ સહુ, ભગવદી અચરજ પામ્યા બહુ;
 દીસે છે કાંઈ મોટી ખોડ, પતિ પત્ની નથી જાતી જોડ. ૧૯
 અગ્નમેલે પણ કહી સહુ વાત, સુણી સાધુ સમજ્યા સાક્ષાત;
 સર્વ વિચારે નિજ મનમાં, આપણ ક્યાંથી આવ્યા આંહા. ૨૦
 વારુ એમ હરિ ઇચ્છા હશે, પણ એની ગતિ તે કયમ થશે;
 કંઈ જ્ઞાન કરીએ ઉપદેશ, મલીન ચિત્ત નવ લાગે લેશ. ૨૧
 તો પણ કરવો કાંઈ પ્રકાર, જેથી થાય એનો ઉદ્ધાર;
 અગ્નમેલને કહે હરિજન, ગર્ભવંતી છે તુજ સ્ત્રીજન. ૨૨
 પુત્ર પ્રગટ થાશે એહને, નારાયણ કહેજે તેહને;
 અન્ય ધરીશ નહીં તેનું નામ, નારાયણથી થાશે કામ. ૨૩
 વાત એટલી સુણીને ત્યાંહાં, અગ્નમેળ આવ્યો ધરમાહાં;
 સંતે પણ કંઈ કીધું એન, ગોવિંદ ગાતાં વીતી રેન. ૨૪

૧૪ ચારુ-સુંદર; શોભિતો. ચોતરો-ચોક્ક; ઓટસો. ૧૫ એણે કરવા-મરકરી
 વા. પુરજને-ગામના લોકોએ. ભોવને-(સં. મવન-વર) વેર. ૧૬ નિશા-રાત્રિ.
 શ્રામ-વિસામો. ૧૯ ભગવદી-(સં. ભગવદીય) ભગવાનના ભક્તજન. જાતિ જોડ-
 કે જાતના. ૨૪ એન-(સં. એવન) સૂઈ જતું તે. રેન-(સં. રજની) રાત.

પ્રાતઃકાળે તો વૈષ્ણવ ગયા, અન્નમેલને કરીને દયા;
નિમિષ માત્ર પણ સાધુ સંગ, અદ્વજ જાય નહીં વચન અભંગ.
અન્ય પુરાણ તણી એ વાત, સંબંધ* મળવા કહી સાક્ષાત.

વલણ

સંબંધ મળવા કહી કથા, સતસંગનો મહિમાય. રે;
સહેજે પણ કરુણા કરે હરિ, ભક્તિ અદ્વજ ના જાય રે.

કડવું ૪ થું

રાગ દેશાખ

શુકદેવ કહે સુણો રાય, આગળ નિપતી તે કહું કથાય.
સ્ત્રીને ઉદરે હતો જે ગર્ભ, તે તો પ્રગટ થયો સુત અર્ભ.
આવ્યું વચન વૈષ્ણવનું કામ, માટે પાણું નારાયણ નામ.
અન્નમેલને પુત્ર એ પ્યારો, ક્ષણું માત્ર ના મૂકે ત્યારો.
નવ સુતશું નહીં જેવો સ્નેહ, દશમાશું થયો તેહેવો સ્નેહ.
લાડ પાલણ કરે બહુ પ્રીતે, રાખે યત્ને પ્રાણની રીતે.
ખાનપાન સ્નાનાદિક સહુ, કરાવે પોતે પ્રીતે જ બહુ.
તોતલી તોતલી સુતવાણી, સૂણીને ઘણી મતિ લોભાણી.
પામ્યો માયાના સુખમાં હર્ષ, એમ વીત્યાં અઠ્યાશી વર્ષ.
એમ કરતા આવ્યો અંતકાળ, ક્ષણું પણ ના ભળ્યા ગોપાળ. ૧
સુતો મર્ણુ સજ્જન્યે જ્યાંહાં, યમદૂત આવ્યા ત્રણ જ ત્યાંહાં. ૧
શ્યામ વર્ણુ વપુ વિક્રાળ, અન્નમેલે દીકા તત્કાળ. ૧
રક્ત નેત્ર ભયાનક દંત, કેશ ભૂખરા કોંધી અત્યંત. ૧
ગ્રહા ગુરજ દેવા, જીવ ત્રાસ, હસ્ત વિષે ધર્યાં છે પાશ. ૧

૨૫ નિમિષમાત્ર-આંખના પલકારા જેટલો વખત. વચન અભંગ-એ વચન જે નથી. * સંબંધ-સંબંધ. ૧ નિપતી-નિષ્પત્ત થઈ; બની. ૨ અર્ભ-બાળ. ૬૨ શ્યામ-કાળો. વર્ણુ-રંગ. વપુ-શરીર. વિક્રાળ-(સં. વિકારાલ) ભયંકર. ૧૩ સં. રાતાં; લાલ. દંત-દાંત. કેશ-માથાના વાળ. ભૂખરા-ઝૂળ જેવા પીળચટા રંગના. ૧૪ ગુરજ-એક જાતનું મારવાનું આણીદાર હથિયાર. પાશ-ગળામાં નાંખવાનો કાસો.

તેણે બાંધ્યો અનનમેલ તાણી, દુષ્ટ જાણી રીસ બહુ આણી.	૧૫
યમદૂતે કરી એવી ગત્ય, અનનમેલ પામ્યો ભય અત્ય.	૧૬
છુટી ગયું ત્યાં મળ મૂત્ર, દુઃખ દેખી પોકાયો પુત્ર.	૧૭
“ઓ નારાયણ ! ઓરો આવ્ય, મુને આ ભયથી તું મુકાવ્ય.”	૧૮
એમ પુત્રને કરતાં પોકાર, વિષ્ણુદૂત આવ્યા ધાર્ધ ચાર.	૧૯
“હાં હાં” શબ્દ કહેતાં હરિદાસ, છોડી નાંખ્યા અનનમેળ પાશ.	૨૦
યમદૂતને ક્યોં તિરસ્કાર, મારી ધક્કા ને કાઢ્યા બાહાર.	૨૧
“કાણુ છો, રે દુષ્ટ ! રહો ક્યાંહે, કહોં કેમ આવ્યા છો આંહે.	૨૨
મુખે નામ ‘નારાયણ’ જેને, પાપી કેમ બાંધો છો તેને?”	૨૩
એનું સુણીને બોલ્યા યમદાસ, મૃદુ વચન ધરીને ત્રાસ.	૨૪
અમો કિંકર યમના છંદ્રએ, પતિ પ્રેરે ત્યાં અમો જઈએ.	૨૫
જે કાઈ પાપી જીવ હોય અલ્ય, તેને દંડએ અમો દંડ સલ્ય.	૨૬
ત્યારે વિષ્ણુદૂત બોલ્યા વાણી, એનું પાપ શું કહો વખાણી.	૨૭
તેનું સાક્ષી તે કાણુ બતાવો, ક્યમ અન્યાય કરો છો આવો.	૨૮
આ તો જોતાં કેવળ છે અધર્મ, કરે એમ કહેવો નૃપ ધર્મ.	૨૯
જો છો દૂત ધરમના તમો, આપો ઉત્તર પૂછું અમો.	૩૦
શું છે ધરમનું રૂપ તે ભાષો, છે અધર્મ કાંયો કહી દાષો.	૩૧
ધર્મવક્તાનું શું છે સ્વરૂપ, કાહો શિખવ્યું હોય યમભૂપ.	૩૨
ખિચારા જીવ દીન અનાથ, તેને ક્યમ પીડે તમ નાથ.	૩૩
વિના જોયે ન્યાય અન્યાય, દુઃખ દે જીવને યમરાય.	૩૪
વિના વાંક પિતા મૃત મારે, કાની આગળ જઈ તે પોકારે.	૩૫
તથા પીડે પ્રજાને રાય, તો પ્રેન્ન કાને શરણે જાય.	૩૬
તેનું માંજું તમારે રાય, સંતાપે પ્રાણી વણુ ન્યાય.	૩૭
એમ કરતા હશે નિલ તમો, દીકું ત્યારે જાણું આજ અમો.	૩૮

૧૬ ગત્ય-ગતિ. અત્ય-અતિ. ૧૮ ઓરો-પાસે. ૨૦ હરિદાસ-વિષ્ણુના

પાદે. ૨૪ યમદાસ-જમના દૂતો. ૨૫ કિંકર-ચાકર; સેવક. પતિ-ધણી; માલિક, યમરાજ. પ્રેરે-મોકલે. ૨૬ નૃપધર્મ-રાજધર્મ, ઉત્તમ ધર્મ. ૩૨ ધર્મ-ક્ષતા-ધર્મની વાત કહેનાર.

એવું જોત્યા ગોવિંદગણુ જ્યારે, યમદૂત વદા પછી સારે. ૩
 સ્વામિ સાંભળો વાત અમારી, આપ કાણુ છો કાહોને વિસ્તારી. ૪
 ચતુર્ભુજ દીસો રુડા રંગે, પીત વસન ધર્માં છે અંગે. ૪
 મસ્તક મુગટ કુંડળ શોભે કર્ણ, સુંદર નખશિખ ઉત્તમ વર્ણ. ૪
 તુલસીમાળા તિલક શોભા સારી, શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ ધારી. ૪
 ભાસો છો મહા સમર્થ દક્ષ, કરો છો અન્નમેલની પક્ષ. ૪
 તમે પૂછી અમોને જે વાત, તેનો ઉત્તર હ્યો સાક્ષાત. ૪
 સ્વામી ધર્મનું રૂપ તો એહ, વેદે ભાખ્યું કરમ કરે તેહ. ૪
 નથી નિગમે કહ્યાં જે કર્મ, તે આચરણુ થાય એ અધર્મ. ૪
 ધર્મવકતાનું પૂછ્યું જે રૂપ, તે તો વેદ નારાયણુ સ્વરૂપ. ૪
 અન્નમેલનાં પૂછ્યાં જે પાપ, સાંભળો તેનો કહું જવાપ. ૪
 હુતો પ્રથમ તો પુણ્ય આચરણી, શુભ ધર્મ શકે કાણુ વરણી. ૫
 પછી બગજો શૂદ્ર સ્ત્રીની સંગે, દુષ્ટ આચરણુ કર્યાં બહુ અંગે. ૫
 મહા દુષ્ટ બ્રહ્મા અપાર, નથી પુણ્યનો અંશ લગાર. ૫
 તેનું સાક્ષી પૂછ્યું કાણુ જોહ, જણુ બાર પ્રત્યક્ષ છે તેહ. ૫
 પૃથ્વી અપ તેજ વાયુ ને વ્યોમ, દિશાદેવ સુરજ ને સોમ. ૫
 ગાય સંધ્યા કાળ નિશદીશ, તે તો જાણુ એનાં કિલ્મિષ. ૫
 ઈલાદિક તો પ્રગટ દૃષ્ટે દેખે, અમ નાથ જ્ઞાનદૃષ્ટે પેખે. ૫

૩૯ ગોવિંદગણુ-વિષ્ણુના પાર્ષદ. ૪૧ ચતુર્ભુજ-ચાર હાથવાળા. પીતવસન-
 પીળાં વસ્ત્ર. ૪૩ નખશિખ-પગના નખથી માથાની ચોટલી સૂધી. ૪૭ નિગમે-
 વેદમાં. ૫૪ અપ-પાણી. વ્યોમ-આકાશ. દિશાદેવ-દિશાઓના રક્ષક દેવો
 જેવા કે, પૂર્વ દિશાનો દેવ ઇંદ્ર, પશ્ચિમનો વરુણ, ઉત્તરનો કુબેર, દક્ષિણનો યમ વગેરે
 કીટી ૫૫-૫૬ ને બદલે એક પ્રતમાં એવો પણ પાઠ છે કે,

“પૃથ્વી અપ તેજ વાયુ ને વ્યોમ, દિશા દિગ્ગજ સૂર્ય ને સોમ;
 સંધ્યા દિવસ કાળ ને ગાય, એવા દ્વાદશ સાક્ષી કહેવાય.”

વળી બીજી કીટીને બદલે

“ગાયત્રી સંધ્યા કાળ નિશદિશ, તે તો જાણુ એહનાં કિલ્મિષ”

એવો પણ એક બીજો પાઠ છે. સોમ-ચંદ્ર. ૫૫ કિલ્મિષ-પાપ.

૫૬ અમ નાથ-અમારા માલીક; યમરાજ.

પાપી પીડ્યાનો શો અપરાધ, મિથ્યા શીદ ધરો શિર બાધ. ૫૭
એણે 'નારાયણ' કહ્યું જેહ, એના પુત્રનું નામ છે તેહ. ૫૮
દેખી અમને એને ભય આવ્યો, 'નારાયણ' કહી પુત્ર બોલાવ્યો. ૫૯
તમે તે સાંભળાને શું આવ્યા, વિના જાણ્યે અમોને દખાવ્યા. ૬૦
નથી ભાવે લીધું હરિ નામ, તમે છોડાવો એને શું કામ. ૬૧

પલણ

કામ છોડ્યાનું છે કશું, એ છે મહા પાપી બ્રહ્મ રે;
માટે વેધશું એહને, ને દેહશું બહુ કષ્ટ રે. ૬૨

કહતું ૫ સું

રાગ સિંધુ

શુદ્ધ કહે સુણ ભૂપતિ, “હરિનામ મહીમા અતિ, સદુ ધર્મથપી અધિકા વણો રે.”
યમચર વાણી સાંભળી, વિણજુદત બોલ્યા વળી, વરણ્યો જગ હરિનામ તણો રે

ઢાળ

હરિનામ મહિમા મહા મોટો, શું જાણો તમે મહા;
મહદ્ મુનિ કવિ કંઈએક જાણે, એવો છે અતિ ગૂઢ. ૧
તમે કહ્યું એણે પુત્રભાવથી, ગ્રહ્યું નારાયણ નામ;
તોપણ સંવળાં પાપ પરજળ્યાં, સંવર્ધો સર્વે કામ. ૨
અક્ષર ચાર નારાયણ જ્યમ ત્યમ, પણ મુખ બોલ્યો એહ;
પ્રાયશ્ચિત્ત સકળ દિવમિપતું કીધું નહીં સંદેહ. ૩
હરિનામે અવ્ર એક જનમનાં, ગયે શું અચરજ આણો;
એનાં માહા પાતિક કાટિક અવતાર તણાં ગત જાણો. ૪
પૂરણ નામ નારાયણનું, સહ પાપ હરે ત્યાં શું કહેવું;
એક વરણ હરિનામ તણો, સદુ દોષ દહે સઘ લેહેવું. ૫
તારે યમગણ કહે સાધારણ પાપ નામ હરિ બાળે;
પણ એ મહા પાપીના મહા અવ્ર મોટા તે કેમ પ્રજાળે. ૬

૫૭ બાધ-વાંક; અપ્રકાશ. ૬૨ ભાવે-ખરા ભાવથી; અંતઃકરણથી. ૪ ગત-ગયાં.

૫ સંધ-તરત તર. લેહેવું-જાણવું; સમજવું. દહે-બાળે. ૬ યમગણ-જનમના દુત.

'ભયવશ થઈને સુતસંકેતે, સહજ 'નારાયણ' ભાખ્યું;
 એટલામાં જ તમે એનું કયમ, બંધન છોડી નાખ્યું. ૭
 ભારે હરિજન કહે હે દુર્મતિ, વૃથા શું કાહાપણુ ડોહોળો;
 વેદશાસ્ત્રમાં પ્રમાણુ સધળે, નામ માહાત્મ્યને ખોળો. ૮
 અહો દૂત શ્રીકૃષ્ણુ નામ તમે, સાધારણુ રખે જાણો;
 માહાત્મ્ય અપરમિત બળ અકળિત, કહીએ અમે સત્ય પ્રમાણો. ૯
 તમે કહ્યું એક સહજ નામથી, કેમ ધૂટે મહા પાપી;
 એ શું પાતિક નામ તો નાંખે, અધોર કિલમિશ કાપી. ૧૦
 વિપ્રતણુ ધનકરો તરકર, મદપાની પણ હોય;
 મિત્રદ્રોહી વળી ગુરુપત્નીશું, રમણુ કરતો ક્રોધ. ૧૧
 માતપિતા હણનારો ગૌ-બ્રાહ્મણુ-ગુરુ હત્યાકારી;
 શિશુ પશુ સ્ત્રી નૃપ આદિક પણ, જેણે નાંખ્યા હોય મારી. ૧૨
 આતતાયી ઇત્યાદિ દુષ્ટ હોય, જાતિ અધમ ચંડાળ;
 તે પણ ધૂટી સઘ શ્રેય પામે, ગાતાં શ્રીગોપાળ. ૧૩

૭ સુતસંકેતે-છોકરાને બોલાવવાને મિથે. ૮ અકળિત-કળી ન શકાય એવું
 ૧૦ હરિનામ તો અધોર-મહા બચંકર પાપને કાપી નાંખે છે, તો અન્તમેળના પાપને
 તે શો હિસાબ હતો? ૧૨ શિશુ-બાળક. ૧૩ આતતાયી-મનુષ્યવધ વગેરે ખરાબ
 કામ કરનાર જેવા કે:-

અમિદોગરદશ્ચૈવ રાહપાતી ધનાપહઃ । ક્ષેત્રદારહરશ્ચૈવ પહેતેત્વાતતાયિનઃ ॥ (ક્ષિરસ્વામી
 (૧) ઘર વગેરેમાં આગ લગાડનાર, (૨) કોઈને ઝેર ખવડાવીને મારી નાંખ
 નાર, (૩) હથિયારવડે કોઈનો ઘાત કરનાર, (૪) કોઈનું ધન હરણુ કરનાર, (૫)
 કોઈનું ખેતર લઈ લેનાર, અને (૬) કોઈની સ્ત્રીનું હરણુ કરનાર, એટલા આતતાયી
 કહેવાય છે. વળી શ્રીમદ્ભાગવતના પશ્ચમસ્કંધમાં કહ્યું છે કે,

સ્તેનઃ સુરાપો મિત્રઘ્નો બ્રહ્મહા ગુરુતલ્પગઃ । સ્ત્રીવાલપિતૃહંતારો નોચપાતકિનોઽપરે ॥
 ચોર, દારૂ પીનાર, મિત્રને મારી નાંખનાર, બ્રહ્મહત્યા કરનાર, ગુરુસ્ત્રી સાથે
 સમાગમ કરનાર, સ્ત્રીહત્યારો, બાલહત્યા કરનાર, માખાપને મારી નાંખનાર, એનાથી
 મહા પાતકી બીજ કોઈ નથી. એ જ પ્રમાણે તૃતીયસ્કંધમાં પણ કહ્યું છે કે,

માતૃહાપિતૃહા ગોઘ્નો બ્રહ્મ આચાર્યઘાતવાન્ ।

પીડાથી વા પતન થાતાં, ભયવશ વા દે દોષ માર;
 આખડતાં વા હાંસી વિષે, કરતાં યુવાદિ પોકાર. ૧૪
 રાગ આલાપ કરતાં વા, ગાથા પદ સ્થંભન હામે;
 ત્રય તાપે વા શિથિલપણે દે, પરાધીનતા પામે. ૧૫
 સેહેજ આપત્તિ દીઠેથી, અહી ચોર પ્રેતાદિક ત્રાસે;
 અચ્યુત નામ ઉચ્ચાર કરે તો, અથ દુઃખ નાવે પામે. ૧૬
 જ્ઞાતે અથવા અજ્ઞાતે પણ, હરિ એહેવું દેહેવાય;
 હોય દુષ્ટ ચિત્ત તદપિ અશેષે, કળિમળ પ્રણે થાય. ૧૭
 જાણુ અન્નણુપણે પણ જેમ, અડતામાં અગ્નિ બાળે;
 તેમ અનંત અભિધાનવન્દિ, સદા દુર્ધર્મકાષ્ટ પ્રજાળે. ૧૮
 અમૃત આહાર થયો અજ્ઞાતે, તોપણ અમર થઈ જાય;
 એમ જાતિગુણ દૃષ્ટુ નામનો, સેહેજે પણ સુખદાય. ૧૯

૧૪ પતન થાતાં—એકદમ જમીન હપર પડી જવાય તે વખતે. ભયવશ—ખીંટ
 લાગે તે વખતે. દે દોષ માર—દોષ માર માર તે વખતે. આખડતાં—કોઈ ખાઈ
 પડી જતાં. હાંસી વિષે—મસ્કરીમાં પણ. કરતાં યુવાદિ પોકાર—જોકરા વગેરેને બોલા-
 વતી વખતે. ૧૫ રાગ આલાપ કરતાં—ગાયન ગાતાં. ગાથા—વાર્તા (વાર્તા કહેતી
 વખતે). પદસ્થંભન હામે—પગ વાંટો પરવાથી એકદમ હબા રહેવું પડે તે વખતે. ત્રય
 તાપે—આધિ, વ્યાધિ ને દુષાધિ એ ત્રણ તાપ થાય તે વખતે. શિથિલપણે—શરીર
 નરમ થયું હોય સારે. પરાધીનતા પામે—પાડકાને તાબે થયા હોઈએ ને તેની ઈચ્છાથી
 ન કહે જોણું પડે સારે. ૧૬ ખીંટ પ્રતમાં “સેહેજે આપત્તિથી દીઠેથી ચોર
 એહ પ્રેતાદિક ત્રાસે” એવો પાઠ છે. સેહેજ આપત્તિ દીઠેથી—આચ્છિતું કંઈ દુઃખ આવી
 પડે સારે. અહિ—સાપ. પ્રેતાદિક—મૃત વગેરે. અચ્યુત—શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન, અથ
 દુઃખ—પાપનું દુઃખ. નાવે—ન આવે. ૧૭ અશેષે—સંપૂર્ણ. કળિમળ—કલિયુગનાં
 દુર્ધર્મ. અમૃત પ્રતિ શ્રી ભગવદ્વચન છે કે,

સકિંતે પરિહાસે વા સ્તંભં હેલનમેવ વા । વૈકુણ્ઠનામપ્રવણમયોપાવહરં વિદુઃ ।

૧૮ અનંત—જેનો પાર ન પામી શકાય એવું. અભિધાનવન્દિ—ભગવાનના નામ-
 રૂપી અગ્નિ. દુર્ધર્મ કાષ્ટ—નકારાં દર્મરૂપી લાકડાં. પ્રજાળે—બાળે. પાંડવગીતામાં
 આરું જ વચન છે કે,

હરિહરતિ પાપાનિ દુષ્ટચિત્તેરપિ સ્મૃતઃ । અનિચ્છ્યાપિ સંસ્પૃષ્ટો વહત્યેવ હિ પાવકઃ ॥

એક અક્ષર શ્રી કૃષ્ણતણે, જેટલાં મહા પાતિક ધોય;
 જન્મથી માર્ણ લગી પ્રાણીથી, તેટલું પાપ નાં હોય. ૨૦
 કાટી વર્ષનો અંધકાર, કાઈ મંદિરમાં હોય જ્યમ;
 દીપ એક દીઠે સઘ નાશે, નામધટ્ટી અધ ત્યમ. ૨૧
 બીતર બાલ પ્રકાશ ઉભય સ્થળ, કૃષ્ણ કૃષ્ણે મુખ થાય;
 ઉમર દીપ ધરે જ્યમ આંગણ, સદન તિમિર સઘ જાય. ૨૨
 ઉલટુ વા અરધુ પણ જે કાઈ, રામ નામ આલાપે;
 તે પણ થાય સદ્ગુણ અધ દુષ્ણ દહી, નિર્ભય પદ પ્રભુ આપે. ૨૩
 અગ્નિદેરા તણુઓ પણ જ્યમ, કાષ્ટ સકળને બાળે;
 એમ નામ અરધું પણ દીધું, અશેષ અધને ટાળે. ૨૪
 ગુણિકા એક હતી મહા પાપી, દુષ્ટિની કરનાર;
 તેણે પોપટ ભણાવતાં, 'રા'કાર કયો ઉચ્ચાર. ૨૫
 મકાર મુખથી કહેતાં પહેલી, પામી તે ત્યાં માર્ણ;
 અર્ધ રામના નામ પ્રતાપે, પ્રાપ્ત થયાં હરિ ચાર્ણ. ૨૬
 અર્ધ નામનું પ્રકટ માહાત્મ્ય એ, મુણે અખળાનું કહીએ;
 વેદશાસ્ત્ર પણ પ્રકટ પોકારે, સત્ય અમો પણ લહીએ. ૨૭
 પણું અવળું જેમ બીજ ક્ષેત્રમાં, તે પણ ઉગે સત્ય;
 રામ નામ પણ ત્યમ ઉલટું, ફળ આપે મહીમા અત્ય. ૨૮

૨૧ નામધટ્ટી—શ્રીકૃષ્ણનું નામ લીધાથી. ૨૨ સદન—ઘર. ઉમરા ઉપર દીવો
 મૂકવાથી જેમ ઘરની અંદર અને આંગણમાં અજવાળું થાય છે, તેમ મુખમાં શ્રીકૃષ્ણનું
 નામ લીધાથી અંદર-હૃદયમાં અને બાહર-જગતમાં પણ પ્રકાશ થઈ રહે છે. ૨૩ ઉલટું
 અથવા અરધું નામ લેવાથી પણ ફળ થાય છે. તેનાં દૃષ્ટાંત આગળ આપે છે. અર્ધું
 નામ લેવાથી ગુણિકાં તરી છે, અને ઉલટું નામ લેવાથી પણ વાલ્મીકિનો ઉદ્ધાર થયો
 છે, એ સુપ્રસિદ્ધ છે. ૨૫ રાકાર—રામ શબ્દનો પહેલો અક્ષર રા. પોપટ ભણાવતી
 વખત ગુણિકા “રામ” કહેવા જતાં રા અક્ષર બોલતાં જ મરણ પામી અને મ અધૂરો
 રહી ગયો. તે છતાં ભગવાને એટલા અર્ધાં નામોચ્ચારથી જ તેને મોક્ષ આપ્યો.
 ૨૮ મહીમાં—પૃથ્વીમાં. અત્ય—અતિ; ઘણું. ખેતરમાં બી અવળું પડ્યું હોય તોપણ
 ઉગે છે. તેમ રામનું નામ ઉલટું લેવામાં આવે, તોપણ તે જગતમાં ઘણું ફળ આપે છે.

વાલ્મીકિ મુનિને સમ ઋષિએ, ઉપદેશ કર્યો કહે રામ;
 તે પણ નવ આવડીયું એવો, હુતો તે અધધામ. ૨૯
 ‘મરા મરા’ મુખ રટણ કર્યેથી, સર્વ દોષ દુઃખ વામ્યો;
 શત કાટી રામાયણ રચના, કાધી એ ગતિ પામ્યો. ૩૦
 પ્રાયશ્ચિત્ત પાપ ટળવાનાં, મનુ આદિક સહુ ભાખ્યાં;
 આંદ્રાયણ આદિક વ્રત કળ્પો, સાધન બહુ વિધિ દાખ્યાં. ૩૧
 જે વિધ અધ હરિ નામ હરે, તે વિધ તેથી નવ જાય;
 મૂળ વાસના રહે છે તેથી, પુનઃ પ્રકટ થાય. ૩૨
 હરિ નામ સર્વ પાપ હરે, ને કર્મ વાસના કાપે;
 દુઃખ દહે ને સંપત્ત દે વળી, હરિપદ નિર્ભય આપે. ૩૩
 સરળ ધણું ને શ્રમ નહીં જેમાં, નહીં સાહિત્યનું કામ;
 સામ્રથ બહુ સહુ સાધન કરતાં, એવું નારાયણ નામ. ૩૪
 પરમ પવિત્ર પરમ દેવત, એ આનંદ મંગળ રૂપ;
 પરમ ભદ્ર એ પરમ ભાગ્ય, હરિ નામ દે હરિ સ્વરૂપ. ૩૫
 એ અક્ષરનું કૃણુ નામ પણ, સહુ સાધનનું ભૂપ;
 સર્વ દ્રવ્ય જેમ રત્ન અંશ, ઝાઝાં લઘુ રત્નનું રૂપ. ૩૬
 સર્વ દ્રવ્ય મણિમાં છે જ્યમ, ત્યમ નામ વિષે સાધન;
 કૃણુ નામ ગ્રહે તેને વળતી, ન રહ્યું કરવું અન્ય. ૩૭
 યજ્ઞ તપાદિક કર્મ અન્ય, મંત્રે નવ પૂરણ થાય;
 સંપૂરણ હોય તદા જદા, હરિ નામ જે અંતે ગાય. ૩૮

૨૯ અધધામ-પાપનો ભંડાર. ૩૦ “રામ” ને ઉલટું કરીને બોલીએ તો “મરા”
 થાય તેવો ઉચ્ચાર વાલ્મીકિ ઋષિએ કર્યો હતો. ૩૧ મનુ આદિક-મનુ ભગવાન
 વગેરેએ. ૩૪ સામ્રથ-સામર્થ્ય; બળ. ૩૫ દે હરિ સ્વરૂપ-હરિરૂપ બતાવે.
 ૩૬ સહુ સાધનનું ભૂપ-બધા સાધનમાં રાજા બરાબર; સૌથી શ્રેષ્ઠ સાધન.
 સર્વ.....રૂપ-રત્નની કીમત સૌથી વધારે હોય છે, તેથી સો દ્રવ્ય રત્નના અંશ
 ગણાય. તેથી દ્રવ્ય ઝાઝાં હોય તોપણ તે લઘુ-નાનાં જ કહેવાય છે. તે જ મમાણું
 શ્રીહરિનામ એ રત્ન બરાબર છે, અને બીજાં સાધનો દ્રવ્યરૂપ હોવાથી તેનાથી ગૌણ છે.
 ૩૮ યજ્ઞ તપ વગેરે કર્મો મંત્રોચ્ચારથી પૂર્ણ થતાં નથી, પણ જ્યારે છેવટે શ્રીહરિના

કૃષ્ણ નામ છે પોતે પૂરણ, કરે અવરને પૂર્ણ;
કર્મ વિષે ન્યૂનાદિ દોષ તે, કૃષ્ણ નામ કરે ચૂર્ણ. ૩૯
વલણ.

ચૂરણ કરે સહુ દોષને, એવું શ્રીપતિનું નામ રે;
મુક્તિ આપે મનગમી, વળી ધર્મ અર્થ ને કામ રે. ૪૦

કડવું ૬ કું રાગ ભીલડી

શુકલ કહે હરિ નામનો, નૃપ સુણી લે મહિમાય;
વિષ્ણુદત્ત જોડ્યા વળી, હું કહું તેહ કથાય. ૧
ગોવિદગણ કહે સાંભળો, તમે સહુ યમના દૂત;
નારાયણના નામનો, મહિમા છે અદ્ભુત. ૨
સર્વ ધર્મ સાધનનું ફળ, એ એકમાં ભાખ્યું;
અચ્યુત પદ ધર્યા કરે તે, એ જ થકી છે દાખ્યું. ૩
વિષયી મુમુક્ષુ મુક્તને પણ, નામ એ જ છે સાર;
બંધ મુક્ત જન સર્વેને એ, હરિ નામ અધિકાર. ૪
પરમ મહોત્સવ એહ છે, હરિ કીર્તન કરવું;
પરમ લાભ તે જાણવો, પ્રભુ નામ સમરવું. ૫
મહા રમ્ય રુચિકર ઉચિત, સત્ય તત્ત્વ તે એહ;
શોકાર્ણવ એ શોષણ કરે, નામ તહીં સંદેહ. ૬
માહા ઘોર સંસારને, પામી જન ક્રોધ;
તેહને વશ થયો થકો, કૃષ્ણ કહેતો હોય. ૭

નામનો ઉચ્ચાર કરવામાં આવે છે ત્યારે જ તે તે કર્મો પૂર્ણ થયેલાં ગણાય છે. દરેક કર્મોને
અંતે હરિસ્મરણ કરવાનો રિવાજ છે. શાંતિપાઠ ભણાય છે, એ પણ હરિનામકીર્તન જ છે.

यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपोयज्ञक्रियादिषु ।

न्यूनत्वं पूर्णतां याति सद्यो वंदे तमच्युतम् ॥

૬ રમ્ય—સુંદર. ઉચિત—યોગ્ય. શોકાર્ણવ—શોકરૂપી સમુદ્ર. શોષણ કરે—
શોષી લે; સૂકવી નાંખે.

તે સઘ તેથી મૂકાઈને, સહુ ભીતી વામે;
 ભય તે જનને જોઈને, ઉલટો ભય પામે. ૮
 વિપયાતુર મન કામના, ઇચ્છે વારે વારે;
 ભ્રમ મતિ કાંઈ સૂઝે નહીં, અજ્ઞાનને અંધારે. ૯
 તરવા ભવાર્ણવ તેહને, નોકા છે એહ,
 રામ નામ રટણ કરે, એમાં નહીં સંદેહ. ૧૦
 કામી કોધી લોભીઓ, માયાનો આસક્ત;
 નિંદક વિશ્વાસઘાતકી, વૃથા વાણીનો વક્ત. ૧૧
 અધમ બ્રહ્મ નિર્દય, કૃપણ હૃદયારો દુષ્ટ;
 મૂરખ દુર્બળ દરિદ્રી, પર સુખે અતુષ્ટ. ૧૨
 આળસુ કાયર ફ્લેશીયો, કપટી દુઃખ ધામ;
 એવાને પણ તારવા, સમ્રથ હરિનું નામ. ૧૩
 એવું નામ શ્રી કૃષ્ણનું, તેને જે નવ ગાય;
 તે જન અધમ ને અભાગીયા, ચંડાળ તે કહેવાય. ૧૪
 તે ચંડાળ મટે સર્વથા, જેને સુખે રામ નામ;
 તપ યજ્ઞ તીરથ તેણે કર્યાં, જે સર્વ ધરમનું ધામ. ૧૫
 વેદ શાસ્ત્ર તેણે ભણ્યાં, યોગ અષ્ટાંગ સાધ્યા;
 જ્ઞાન ધ્યાન કરી ધારણા, ઈશ તેણે આરાધ્યા. ૧૬

૮ હરિનામ લેનારને જોઈને ભય ઉલટો ભય પામે, અર્થાત્ તેની પાસે કોઈ
 તનો ભય આવે જ નહિ. ૯ વિપયાતુર-વિપય સુખની લાલસાઓમાં પીડાતો.
 ૦ ભવાર્ણવ-સંસારરૂપી દરિયો. સંસારરૂપી દરિયો તરવાને માટે શ્રીહરિનું નામ,
 જે નોકા-હોડીરૂપ છે. ૧૧ માયાનો આસક્ત-માયામાં લપટાઈ રહેલો. વૃથા
 ાણીનો વક્ત-નૂકું વચન બોલનાર. ૧૨ પરસુખે-પારકાના સુખમાં. અતુષ્ટ-સંતોષ ન
 ભળનારો; અદેખો. ૧૫ બીજી પ્રતમાં એવો પાઠ છે કે “તે ચંડાળ મોટો સર્વથા,
 જે સુખ નહિ રામ નામ.” શ્રીમદ્ભાગવત તૃતીયસ્કંધે દેવહૂતિ પ્રત્યે કપિલદેવનું વચન છે કે,

અહો વત શ્વપચતો ગરીયાન્ યજ્ઞિદ્વાગ્રે વર્તતે નામ ભુમ્યમ્ ।

વળી ગીતામાં પણ ભગવદ્વાક્ય છે કે,

અપિ ચેત્ સુદુરાચારો મજતે મામનન્યમાક્ ।

સાધુરેવ સ મન્તવ્યઃ સમ્યગ્ વ્યવસિતો હિ સઃ ॥

૧૬ યોગ અષ્ટાંગ-આઠ પ્રકારના યોગ; યમનિયમાદિ.

તેણે સુક્રીત જપ વ્રત કર્યાં, તે પવિત્ર ને દાની;
તે પંડિત હરિભક્ત, તે નેમી વિજ્ઞાની. ૧૭

જીવનમુક્ત તેહેને જાણવેા, સહુ સાધન ધામ;
સ્નેહ સહિત સદા જે જને, રટયું કૃષ્ણનું નામ. ૧૮

ગ્રહણ સમે કાશી વિષે, કરે કટાટી ગૌ દાન;
કટાટી માધ માસ પ્રયાગમાં, કરે ગંગા સ્નાન. ૧૯

અયુત સોમ યજ્ઞ પણ કરે, મેરુ સમ હેમ દાન;
તોહે ના આવે સહુ મળી, હરિ નામ સમાન. ૨૦

કન્યા દાન હય ગજ રત્ન, મણિ ભૂમિ આપે;
વસ્ત્ર આભૂષણ દ્રવ્ય દેઈ, દીનતાં દુઃખ કાપે. ૨૧

અન્ન ઉદક સુવાસ દે, ઇચ્છા ફળ દાન;
તો પણ તે આવે નહીં, કૃષ્ણ નામ સમાન. ૨૨

પડે ચઢી ગિરિ શિખરથી, કરે પંચાગ્નિ સેવા;
પૃથ્વી પરિક્રમા સહુ કરે, મખ હયમેધ જેવા. ૨૩

૧૭ સુક્રીત-સુકૃત; સારાં કામ. દાની-દાન આપનાર. નેમી-નિયમી; નિયમ પાળનાર. ૧૮ જીવનમુક્ત-જીવતાં જ સુક્તિ પામેલો; સંસાર ઉપરથી જેની આસક્તિ તદ્દન ઉઠી ગઈ હોય અને જેને પ્રભુ સાક્ષાત્કાર થયો હોય તે. સહુ સાધનધામ-અધ સાધનોનું સ્થાન. શ્રીવિષ્ણુસહસ્રનામમાં વચન છે કે,

યોગો જ્ઞાનં તથા સાંખ્યં વિદ્યાઃ શિલ્પાદિ કર્મ ચ ।

વેદઃ શાસ્ત્રાણિ વિજ્ઞાનમેતત્ સર્વં જનાર્દનાત્ ॥

૧૯ માધ માસ-માધ માસમાં તીર્થક્ષેત્રમાં સ્નાન કરવું તે. ૨૦ અયુત-દશ હજાર. હેમ-સોનું. પાંડવગીતામાં પણ કહ્યું છે કે,

ગોકોટિદાનં ગ્રહણે તુ કાશી । મકરપ્રયાગેડ્યુતકલ્પવાસી ॥

ચજ્ઞાયુતં મેરુસુવર્ણદાનમ્ । ગોવિંદનામાનિ તદસ્તિ તુલ્યમ્ ॥

૨૧ હય-ઘોડો. ગજ-હાથી. ૨૨ ઉદક-પાણી. સુવાસ-સુગંધી પદાર્થો. ઇચ્છાફળ-જેની જે ઇચ્છા હોય તે તેને આપવું તે. ૨૩ પંચાગ્નિ-દેવતાંની પાંચ ધુણીઓ કરી વચ્ચે બેસી તપ કરવું તે. પરિક્રમા-પરિક્રમણ; પ્રદક્ષિણા કરવી તે. હયમેધ-અશ્વમેધ.

દેહદમન બહુ વિધ કરે, સાધન કાઢી ભુક્તિ;
તો પણ નામ અન્યુત વિના, પામે નહીં મુક્તિ. ૨૪
સાધન છેક જૂઠાં નથી, બળ સમ કૃણદાય;
પણ હરિ નામ પ્રતાપ બહુ, માટે સમતા ના થાય. ૨૫
ચંદ્ર તારા દીપ દીપિકા, જે વિધ્યે તમ કાપે;
વીર્ય પોતાના માફક, તે પ્રકાશ તો આપે. ૨૬
પણ ના ટળે નિશા કાઢથી, તે સુરજ જેમ ટાળે;
તેમ હરિ નામ સાધન સહુ, જુઓ જ્ઞાન અજવાળે. ૨૭
કૃણુ નામ ગુણ છે ઘણા, ભગવદી જન જાણે;
રાત દિવસ ના મુકે કદા, અન્ય મન ના આણે. ૨૮
જેમાં વિચિત્ર વાણી ઘણી, પદ લાલિત્ય સારું;
પણ હરિ નામ જેમાં નથી, તે તો સધળું નકારું. ૨૯
કાગ તીરથ તેને કહે, મોટા મુનિવર જ્ઞાની;
સ્પર્શ તેને કરતા નથી, અપવિત્રતા માની. ૩૦

૨૪ નામ અન્યુત વિના—શ્રીહરિના નામ વગર. આણું જ શ્રીમદ્ભાગવતની શ્રીકામાં શ્રીધરસ્વામીએ પણ કહ્યું છે કે,

તપન્તુ તપૈઃ પ્રતપન્તુ પર્વતૈરટન્તુ તીર્થાનિ પઠન્તુ ત્રાગમાન્ ।

યજન્તુ યાગૈર્વિવિધૈસ્તુ યોગૈર્હરિં વિના નૈવ મૃત્યું તરન્તિ ॥

૨૫ બળસમ કૃણદાય—બધાં સાધન પોતપોતાના બળ પ્રમાણે કૃણ આપે છે. સમતા—સમાનતા; બીજાં સાધન સાથે સરખામણી. ૨૬ વિધ્યે—વિધિયે; રીતે. તમ—અંધારું; અજ્ઞાન. વીર્ય પોતાના માફક—પોતાના બળ પ્રમાણે. ૨૭ નિશા—રાત્રી. જુઓ જ્ઞાન અજવાળે—જ્ઞાનના અજવાળાવડે જુઓ; અથવા જુઓ કે તે (હરિનામનું સાધન) જ્ઞાનને પણ અજવાળે છે, પ્રકાશ આપે છે. કારણ કે હરિનામ એ જ સહુ સાધનનું સાધન છે. ૨૮ ભગવદી—ભગવદીય; ભગવાનના જન; વૈષ્ણવ. ૨૯ જે વાણીમાં વિચિત્ર રચના હોય અને પદલાલિત્ય—શબ્દોની સુંદરતા પણ સારી હોય, છતાં પણ તેમાં જો હરિનામ ન હોય તો તે બધું નકારું છે. ૩૦ એવી વાણી તે કાગતીર્થ—અપવિત્ર વસ્તુ જેને મોટા જ્ઞાની મુનિવર સ્પર્શ કરતા નથી.

ગિરા અખાધ્ય અગમ્ય છે, છંદ ગણુ દોષ ભારી; ૩૧
 પદે પદે કૃષ્ણુ નામ છે, તો કથા તે સારી.
 ભગવદી જન તેને ભાવયું, સાંભળે ગ્રહે ગાય; ૩૨
 જેમાં જશ જુગદીશના, માટે મન લોભાય.
 કૃષ્ણુ નામ રસ જે પીએ, તેને અન્ય ના ભાવે; ૩૩
 જીવનમુક્ત પણ એ જપે, ખીજું મન ના ભાવે.
 શા માટે તે સાંભળો, કારણ કહું તેહેનું; ૩૪
 સહુ મૂઝી હરિ નામમાં, લોભ્યું મન જેહેનું.
 વારે વારે વેદશાસ્ત્રનો, જેણે કીધો વિચાર; ૩૫
 ઉપનિષદના અર્થનો, જોયો છે પણ સાર.
 તત્ત્વ તેમાંથી એ નીકળ્યું, નિશ્ચે શ્રી કૃષ્ણુ નામ; ૩૬
 એ સરખું એકે નહીં, મન પૂરણુ કામ.
 માટે છોડી સહુ ધરમને, હરિ નામે લોભાયા; ૩૭
 શેષ શંકર નારદાદિકે, સદા હરિ ગુણુ ગાયા.
 જે નવ સમજે માહાત્મ્યને, તેણે એમજ લેહેનું; ૩૮
 સાર માટે મોહોટે ગ્રહ્યું, માટે હરિ હરિ કેહેનું.
 વિના શ્રમે સુખ છે ધણું, મન ભાવે માણો; ૩૯
 સર્વસ્વ ધન હરિ નામ છે, તે સરવે કાઈ જાણો.
 પરમ ગુરુ હરિ નામ છે, સ્વામી પણ એ નામ; ૪૦
 કૃષ્ણુ નામ સત સંગ છે, નામ એજ વિશ્રામ.

૩૧ ગિરા-વાણી. અખાધ્ય-ખાંધી ન શકાય એવી; ખંધન વગરની, પ્રખંધ દોષ-
 વાળી. અગમ્ય-ન સમજાય એવી; ક્રૂર. છંદ-કાવ્યનાં વૃત્ત; શાદૂલ, વસંતતિલકાદિ.
 ગણુ-છંદશાસ્ત્રમાં કહેલા અક્ષરસમૂહો; મગણુ યગણુ રગણુ સંગણુ તગણુ જગણુ મગણુ
 ને નગણુ એવા આઠ છે. જેમાં છંદ અને ગણુદોષ હોય; સમજાય ના એવી હોય
 અને પ્રખંધ દોષવાળી હોય, છતાં તેમાં જો પદે પદે કૃષ્ણુ નામ હોય તો તે વાણી
 સારી જ છે. ૩૭ ગુણગાને યથાપ્રીતિઃ ઇત્યાદિ શ્રીમદ્ભાગવતમાં પણ કહ્યું છે.

૩૮ મહાજનો યેન ગતઃ સ પન્થાઃ એ નીતિવાચ્ય છે.

નામ વેદ નામ શાસ્ત્ર છે, નામ સર્વ પુરાણુ;
 હરિ નામ જીવન જાણવું, નામ વધ્વલ પ્રાણુ. ૪૧
 કૃષ્ણ નામ સહોદર સહુ, નામ માત ને તાત;
 જ્ઞાતિ કુટુંબ એ નામ છે, નામ સખા ને ભાત. ૪૨
 કૃષ્ણ નામ દ્રવ્ય જાણવું, રામ નામ વિદ્યાય;
 નામ ભૂપણ નામ શિરમણિ, નામે પોપણ ક્રયાય. ૪૩
 રામ નામ જ્ઞાન જાણવું, ધ્યાન જપ તપ જોગ;
 તીરથ નેમ વ્રત નામ છે, હરિ નામ સુભોગ. ૪૪
 અન્યુત નામ સ્વધર્મ છે, નામ શુદ્ધિ વિવેક;
 કૃષ્ણ નામ મંત્ર જાણવો, નામ યજ્ઞ અનેક. ૪૫
 સુદૃત દાન હરિ નામ છે, નામમાં સહુ ધર્મ;
 સર્વે અર્થ એથી સરે, કોઈજ જાણે મર્મ. ૪૬
 એવું સમ્રથ હરિ નામ તે, અનભેળે લીધું;
 પ્રાયશ્ચિત્ત કાટી જન્મનાં, અધનું એણે ડીધું. ૪૭
 સર્વ એને પૂરણ થયું, તુન્ય નથી અણું માત્ર;
 મન ગમતી સુક્રિત પામવાને, થયો છે એ પાત્ર. ૪૮
 લેઈ જઈએ હવડાં અમે, એને વૈકુંઠ ધામ;
 પણ પ્રભુની આજ્ઞા નથી, માટે કરીએ ના કામ. ૪૯

૪૩-૪૬ પાંડવગીતામાં પણ કહ્યું છે કે,

નિમિષં નિમિષાર્ધં વા પ્રાણિનાં વિષ્ણુર્ચિંતનમ્ ।
 કૃતકોટિસહસ્રાણાં ધ્યાનમેકં વિશિષ્યતે ॥ ૭૩ ॥
 મનસા કર્મણા વાચા ચે સ્મરન્તિ જનાર્દનમ્ ।
 તત્ર તત્ર કુરુક્ષેત્રં પ્રયાગં નૈમિષં વનમ્ ॥ ૭૪ ॥
 આલોજ્ય સર્વશાસ્ત્રાણિ વિચાર્ય ચ પુનઃ પુનઃ ।
 હૃદમેકં સુનિષ્પન્નં દ્યેયો નારાયણઃ સદા ॥ ૭૫ ॥
 શરીરં નવ દિદ્રાણિ વ્યાધિદુઃસ્વકલેવરમ્ ।
 ઔપચં જાહ્વીતોયં વૈદ્યો નારાયણો હરિઃ ॥ ૭૬ ॥

૪૮ તુન્ય-ન્યૂન; ઓછાપણું.

માટે તમે જાવો આંહાં થકી, આવ્યા છો તેવા;
સ્વામી ત્રેયાં અમે આવશું, ફરી એને લેવા. ૫૦
જો આંહાં ફરિ કદિ આવશે તો, ખાશે તમે માર;
હરિ નામ લે સાં તમતણો, છે નહિ અધિકાર. ૫૧

વલણુ

“અધિકાર નહિ સાં તમતણો, સાંભળો સહુ યમભૂત્ય રે;
વૃથા વાયક વદતા નથી, તે માનજો તમે સત્ય રે.” ૫૨

કડવું ૭ મું

રાગ સૌરઠો

શુકળ વળતા બોલીઆ વળી, સાંભળ પરિક્ષત રાયળ;
સાર પછી ક્યમ નિપજ્યું તે, હું કહું તુજને કથાયળ. ૧
વિષ્ણુ ભક્તનાં વચન સુણીને, ધર્મ યુક્ત અદ્ભુતળ;
સંયમની નગરી પ્રત્યે પછી, ગયા સરવ યમ દૂતળ. ૨
શ્રી હરિજન વૈકુંઠ પધાર્યાં, અન્નમેળ રહ્યો સાંહેળ;
સુખ થયું પછી ચેતના આવી, સારે વિચાર્યું મનમાંહેળ. ૩
“આ મહે શું અવલોક્યું હવડાં, સ્વપ્ન હશે કે સત્યળ;
કે મહે કાંઈની માયા દીઠી, કે ભ્રમ પામી મત્યળ.” ૪
વળી વિચાર કર્યો મન સાથે, ન હોય માયા ના સ્વપ્નળ;
ના ના ભ્રમબુદ્ધિ પણ નથી, થયાં પ્રત્યક્ષ દરશનળ. ૫
ત્રણ જણ કેા આવ્યા ભયંકર, બાંધ્યો તેણે મુને તાણીળ,
મહે ભય પામીને પુત્ર પોકાર્યો, કહી નારાયણ વાણીળ. ૬
તે સુણી ચાર ધાઈ આવ્યા હુતા, કાઈ સ્વજન રૂપ પણ સારાળ;
તેણે દુષ્ટને અળગા કીધા, ને બંધન છોડ્યાં મારાંળ. ૭

૫૨ યમભૂત્ય-યમરાજના સેવકો. ૨ સંયમની-યમરાજની નગરી. ૩ ચેતના-
શુદ્ધિ; ભાન. ૪ મત્ય-મતિ; બુદ્ધિ. ૭ સ્વજન-પોતાના માણસ; આત્મ-અહીં
વિષ્ણુના પાર્શ્વદ. દુષ્ટ-પાપી; અહીં યમના દૂત.

શ્રી નારાયણનું નામ વખાણ્યું, તે મેં દીઠું પ્રત્યક્ષજી; ૮
 તે માટે મને ભયથી મૂકાવ્યો, ને કીધી મારી પક્ષજી.
 વચન પરસ્પર તે જ્યમ બોલ્યા, તે હજી સ્મરણે મુજનેજી;
 દુષ્ટે તો માહારું પાપ પ્રકાશ્યું, નામ માહાત્મ્ય કહ્યું સ્વજનેજી. ૯
 એ તો એજ નિશ્ચયે થયું મુજને, પેલા ચાર તો હરિદાસજી;
 ત્રણ કૂર તે યમના કિંકર, જેણે દીધો મુને ત્રાસજી. ૧૦
 તેણે મુને પીઘો તે ન્યાયે, મહેં કીધાં ઘણાં પાપજી;
 પુત્રભાવે પણ કહ્યું નારાયણ, છુટ્યો હું તે જ પ્રતાપજી. ૧૧
 સુતનું નામ નારાયણ એહેવું, હરિભક્તે જે ધરાવ્યુંજી;
 આજ તેનું હું કારણ સમજ્યો, અંતકાળે કામ આવ્યુંજી. ૧૨
 દુષ્ટ હુતો હું તે માટે મુને, કીધો ના જ્ઞાન ઉપદેશજી;
 તોહો મને ઉપકાર કર્યો આ, જેણે દાલ્યા મારા ફલેશજી. ૧૩
 ધન ધન રે હરિજન સાધુ, મહારું કલ્યાણ તમે કીધુંજી;
 જીક્ષિ કરી મુને હરિ કેહેવરાવ્યું, તેથી કારજ મારું સીધ્યુંજી. ૧૪
 ધન્ય ધન્ય રે હરિ નામનો મહિમા, પુત્ર સંકેતે મહેં ભાખ્યુંજી;
 તોપણ માહા ભયથી મૂકાવ્યો, પાપ બાળી ફળ દાખ્યુંજી. ૧૫
 સેહેજે નારાયણ કહ્યાનો, જે મહીમા છે આવેજી;
 ભાવ સહિત જે ભજન કરું તો, મળે મુને ઘણો લાહાવેજી. ૧૬
 વૃથા જનમ મેં ખોયો સઘળો, પ્રોયો વિપયમાં પ્રાણજી;
 હાવાં પણ હરિ નામ જપું કંઈ, થાય માહારું કલ્યાણજી. ૧૭
 એહેવું નિશ્ચયે મનમાં ધાર્યું, પછે થયો આરામજી;
 કંઈએક દિવસ રહ્યો ધરમાં, પછી કર્યું એણે એ કામજી. ૧૮
 પત્ની પુત્ર કહ્યું નહીં કાને, ગયો અચાનક લાંહેજી;
 માયાપુરી હરિદ્વાર વિષે, શ્રી ગંગાજી વેહે ન્યાંહેજી. ૧૯
 સર્વ સંસારથકી ચિત્ત કાઢીને, જેણું શ્રી હરિને ચરણેજી;
 દીન ભાવે મન પ્રીતિપૂર્વક, ગયો શ્રી કૃષ્ણને શરણેજી. ૨૦

ગંગા સ્નાન કરે નિલ લાવે, ભગવત નામ ઉચ્ચારેછ;
 સર્વ વાસના શાંત પમાડી, ધ્યાનમાં હરિને ધારેછ. ૨૧
 એમ કરતાં થોડા દિવસમાં, મૂક્યો અન્નમેલે દેહછ;
 વૈમાન લઈ વિષ્ણુગણુ આવ્યા, આવ્યા હુતા તેના તેહછ. ૨૨
 અન્નમેલને કૃષ્ણપારપદે, બેસાડ્યો વિમાનેછ;
 લઈ ગયા વૈદુંદ વિષે, પ્રભુ પાસે બહુ સન્માનેછ. ૨૩
 અન્નમેલને સારૂધ્ય મુક્તિ, કૃપા કરીને આપીછ;
 સેહેજે નારાયણુ નામ પ્રતાપે, અધ દુઃખ નાખ્યાં કાપીછ. ૨૪
 શુકલ કંઠે હરિ નામનો મહિમા, એવો છે સાંભળ રાયછ;
 મૃત પુરાણીએ શૌનકાદિકને, પણ એ કહ્યો મહિમાયછ. ૨૫
 પરિક્ષતે વળી શુકલને પૂછ્યું, કાહો મુનિ જન તે વાતછ;
 ધર્મદૂત ગયા યમ પાસે, ત્યાં થયું જેમ સાક્ષાતછ. ૨૬
 નૃપતાં વચન સુણી શુકલ કહે, સાંભળ ભૂપ તું તેહછ;
 ધર્મરાયની પાસે આવ્યા, દૂત વળ્યા ત્યાંથી જેહછ. ૨૭
 દંડ પાશ તેણે ધર્મ પછાડ્યા, સમીપ ધર્મ નરેશછ;
 આજ પછી અમો કયલું નહીં જઈએ, કરવા માંડ્યો કલેશછ. ૨૮
 શીદ અમોને મોકલીયા તમો, અન્નમેલને લેવાછ;
 હુકમ તમારો ત્યાં નવ આલ્યો, તમો રાજ તે કેવાછ. ૨૯
 અમો જઈ અન્નમેલને બાંધ્યો, સાંભળીએ નૃપ વાતછ;
 ભય પામી એણે પુત્ર પોકાર્યો, જોઈ અમને સાક્ષાતછ. ૩૦
 તે મૃત નામ નારાયણુ હતું, મારે નારાયણુ ભાખ્યુંછ;
 તે સુણી ચાર પુરુષ કાઈ આવ્યા, બંધન છોડી નાખ્યુંછ. ૩૧
 કંઠ ગ્રહી કાઢ્યા બાહાર અમોને, આબરુ લીધી અમારીછ;
 લેશ માત્ર તેણે નવ રાખી, આમન્યા ભૂપ તમારીછ. ૩૨

૨૪ સારૂધ્ય-પ્રભુના જેવુંજ રૂપ પ્રાપ્ત થાય અને સંસારથી છૂટી જવાય તે;
 મુક્તિ ચાર પ્રકારની છે: (૧) સાલોક્ય, (૨) સારૂધ્ય, (૩) સાયુજ્ય, અને (૪)
 સામીપ્ય. ૨૬ ધર્મદૂત-યમરાજના દૂતો. ૨૮ ધર્મ-(સં. ધર્મી જમીન) પૃથ્વી
 ઉપર. કયલું-કાઈ પણ ઠેકાણે. ૩૨ આમન્યા-મર્યાદા.

તે કહે સેહેજ નારાયણ કહેતાં, ગયાં એનાં સહુ પાપણું;
 ઝાઝી વાત તમને શું કહીએ, કહ્યા કહેર જવાપણ. ૩૩
 આજ લગી અમો એમ જાણતા, જે તમો સર્વના રાયણ;
 દેખ્યું તમોથી તે મોટા, જેણે અમને કરી શિક્ષાયણ. ૩૪
 એવું હતું સારે શીઠ મોકલ્યા, ત્યાં અમને મહારાજણ;
 તમને પણ નીચા પાછા, તે ગઈ અમારી લાજણ. ૩૫

વલણ

લાજ નવ રહી અમારી, અમો હાવાં કથડું જઈશે નહીં;
 કહ્યું દૂતે ધરમને, હવે અમને નવ કહેશે કંઈ. ૩૬

કહેવું ૮ મું

રાગ મનગમતો

શુકલ કહે નૃપ સાંભળો, સુણ્યાં દૂત વચન;
 તે પ્રત્યે પછી બોલીયા, ત્યાંહાં ધરમ રાજન. શુકલ. ૧
 ધરમ કહે સુણો સહુ મળી, સુત માહારા વચન;
 ધીરા થાઓ મૂઠા કોવને, કરો પ્રસન્ન વદન. શુકલ. ૨
 પુત્રભાવે નારાયણ કહ્યું, સુણી આવ્યા જે ચાર;
 તે તો હશે દૂત હરિતણા, નિચ્ચે કીધો વિચાર. શુકલ. ૩
 તેણે વાર્યાં તમને તે તણું, દુખ ધરશે ના ચિત્ત;
 તે તો મુને પણ શિક્ષા કરે, એવા છે બળવંત. શુકલ. ૪
 તેણે કહ્યું તે વૃથા નહીં, તે કરે ના અન્યાય;
 જાણે વેદ ધર્મ શાસ્ત્રને, તે જે કરે તે ન્યાય. શુકલ. ૫
 હરિ નામે અથ સહુ બાળ્યાં, ખરું તે વૃથા નહીં વચન;
 નામ માહાત્મ્ય અતિ ગૂઢ છે, શું જાણે અન્ય જન. શુકલ. ૬
 નારાયણ નામ માહાત્મ્યને, જાણીએ અમો ચાર;
 કીયા કીયા તે સાંભળો, કરું નામ ઉચ્ચાર. શુકલ. ૭

બ્રહ્મા^૧, નારદ^૨, શિવજી^૩, તથા સનકાદિક^૪ જેહ;
 કપિલ^૫, વ્યાસ^૬, પ્રહ્લાદજી^૭, જનક^૮, ભીષ્મ^૯ છે તેહ. શુકજી. ૮
 બળિ રાજા^{૧૦}, શુકદેવજી^{૧૧}, ને અમો^{૧૨} એ બાર;
 એટલા જાણીએ માહાત્મ્યને, હરિ નામ ઉચ્ચાર. શુકજી. ૯
 તે તો અમોથી જાણે વણું, એમાં નહીં સંદેહ;
 સદા શ્રીનાથ સમીપ રહે, વૃથા બોલે નહીં તેહ. શુકજી. ૧૦
 પરમેશ્વર જેના પતિ, સહુના અધિપત્ય;
 કાટી અનંત બ્રહ્માંડના, પ્રભુ અકળિત ગત્ય. શુકજી. ૧૧
 સરવ વિધે સમ્રથ હરિ, જેહેનો મહિમા અપાર;
 રાજાધિરાજ તેહ છે, કરે વેદ પોકાર. શુકજી. ૧૨
 શેષ શંકર વિધિ સરિખડા, એની આજ્ઞા આધીન;
 કાણુ માત્ર હું તે આગળે, જે બિચારો દીન. શુકજી. ૧૩
 એવું કહી હરિની સ્તુતિ, કરી ધરમ રાજન;
 ખાણી જોડી પ્રણામ કરીને, કહ્યાં દીન વચન. શુકજી. ૧૪
 “શ્રી પ્રભુ દીનદયાળ છે, ક્ષમા કરો અપરાધ;
 અજ્ઞાની દૂત માહરા, તેણે કીધો બાધ. શુકજી. ૧૫
 દૂતના દોષ તે માહરા, તેમાં નહીં સંદેહ;
 તે તો મારી આજ્ઞાએ કરે, માટે ભૂદયો હું એહ. શુકજી. ૧૬
 મહિમા તમારો અનંત છે; કાઈ પામે નહીં અંત;
 ઓજ તમારા નામનું, છે અકળિત ભગવંત.” શુકજી. ૧૭
 એમ સ્તુતિ બહુ વિધે કરી, કર્યાં કાટિ પ્રણામ;
 દૂત પ્રતિ પછી બોલીયા, વરણુવ્યું હરિ નામ. શુકજી. ૧૮

૮ અમો-ચમરાજ પોતે. ૧૦ તે તો-શ્રીવિષ્ણુના પાર્ષદો જે અન્તમેલને છોડાવવા
 આવ્યા હતા તે. ૧૧ અધિપત્ય-અધિપતિ; માલિક. ગત્ય-ગતિ. ૧૨ સમ્રથ-
 સમર્થ; જોરાવર. રાજાધિરાજ-રાજાઓના પણ રાજા; સર્વેશ્વર. ૧૩ તે આગળે-તે
 શ્રીહરિની આગળ. દીન-ગરીબ. ૧૭ ઓજ-(સં. ઓજસ્) વીર્ય; તેજ; બળ. વત્સ
 નામં મહદ્યશઃ ઇતિ શ્રુતેઃ

- “અરે પુત્ર તમો કહો મુને, પૂછું છું તે સત્ય;
તે પુરુષની સામા તમો, બોલ્યા તો નથી અત્ય. શુકલ. ૧૯
- દંડવત કરવા તેને ઘટે, તે મોટા હરિજન;
ભાગ્ય તમારાં માનજો, તેનાં થયાં દરશન. શુકલ. ૨૦
- તમો આજ થકી કોઈ દિવસ, પણ જશે ના લાંહે;
અનાયાસ પણ ઉચરે, હરિ નામ કો જ્યાંહે. શુકલ. ૨૧
- શ્રી રામ કૃષ્ણ ગોવિંદ કહે, અથવા કહે ગોપાળ;
લાંહાં તમે રખે ઝાંખતા, નાસજો તત્કાળ. શુકલ. ૨૨
- શ્રી ગોપીજન વલ્લભ કહે, શ્રી ગોવરધન નાથ;
શ્રી વિકૃલ વાસુદેવ કહે, તેથી જોડજો હાથ. શુકલ. ૨૩
- પુરુષોત્તમ પરિબ્રહ્મ કહે, વા કહે ગોકુળેન્દ્ર;
તેને તમે ના બોલાવશે, કહે વૃંદાવનચંદ્ર. શુકલ. ૨૪
- કેશવ માધવ શ્રી હરિ, પ્રભુ નંદ કુમાર;
ગરુડધ્વજ કરુણાનિધિ, શ્રી જગદીશ મોરાર. શુકલ. ૨૫
- ધ્યાદિક જે ઉચરે, હરિનાં જે નામ;
સ્વપ્ન વિષે પણ ના જશે, તમો તેને ધામ.” શુકલ. ૨૬
- એવું સુણી દૂત બોલીયા, પ્રભુ સંદેહ છે એક;
સમજવી છેદન કરો, તે દષ્ટાંત વિવેક. શુકલ. ૨૭
- એક અચરજ અમને થાયે, પડતી નથી ગમ;
સંબંધ માત્રે શ્રદ્ધા વિના, નામ તારે તે ક્યમ. શુકલ. ૨૮
- એમ સુણી ધર્મ બોલીયા, ભાઈ સાંભળો વાત;
જુઓ પ્રત્યક્ષ પ્રતાપ છે, રામ નામ વિખ્યાત. શુકલ. ૨૯
- જ્ઞાન ભાવનું કારણ નથી, એ તો વસ્તુનું માહાત્મ્ય;
ભેદ નથી નામ રૂપમાં, નામ એ જ પરમાત્મ. શુકલ. ૩૦

૨૨-૨૬ કાશી ખંડમાં ગોવિન્દ માધવ મુકુન્દ હરે મુરારે ધ્યાદિક હરિનામ ગણાવેલાં છે.
૨૮ સંબંધમાત્રે-માત્ર નામ ઉચ્ચારણથી શ્રીહરિ સાથે સંબંધ થવાથી. ૩૦ ભેદ
નથી નામરૂપમાં-નામમાં અને તે જેતું નામ છે તેના સ્વરૂપમાં કોઈ ભેદ નથી;
બંને એક જ છે.

સંબંધ માત્રેથી ક્યમ તરે, તમે પૂછ્યું જેહ;
આશ્ચર્ય એમાં છે કશું, જુઓ દૃષ્ટે તેહ. શુકળ. ૩૧

પાપાણુ બુડે બોળે સદા, જેહેના એહ સ્વભાવ;
તે તર્યાં ને તાર્યાં અન્યને, તેને ક્યાં હુતો ભાવ. શુકળ. ૩૨

જડને તાર્યાં તો એતન તરે, તેમાં શી અધિકાર્થ;
કેશવ નામ બરાબરી, કાર્થ છે નહીં ભાર્થ. શુકળ. ૩૩

શ્યામ થકી પણ નામનો, મહિમા છે અપાર;
શ્યામ રૂપે કાર્થ કાર્થ તર્યું, નામથી સંસાર. શુકળ. ૩૪

શેષ એ નામ સદા જપે, જપે નારદ નામ;
ધ્રુવ પ્રહ્લાદ આદિ અનેકનાં, સર્વાં હરિ નામે કામ. શુકળ. ૩૫

મુક્તામાળા હનુમાનજી, ફેડી ભેતાં શ્રી રામ;
પ્રભુ પ્રસાદી અમૂલ્ય પણ, ન દીઠું હરિનું નામ. શુકળ. ૩૬

સમ વિભાગે ત્રણ લોકમાં, વેહેર્યું રામચરિત્ર;
રામ વરણુ બે અંતે વધ્યા, તે લીધા શિવજી પવિત્ર. શુકળ. ૩૭

તેજ બે અક્ષર નામના, રટે નિશદિન આપ;
આનંદરૂપે પોતે થયા, ટાળે જગતના તાપ. શુકળ. ૩૮

૩૨ બુડેબોળે-પોતે બુડી જાય અને બીજને પણ બુડાડે. રામાવતારમાં લંકા જવા સમુદ્ર ઉપર પથર તારી યાજ બાંધી હતી, જે અદ્યાપિ રામનો સેતુ કહેવાય છે. એ કથા પ્રસિદ્ધ છે. ૩૪ શ્યામ-શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન. પ્રત્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણથી તો કાર્થ કાર્થ તર્યાં છે, પણ તેના નામથી તો આખો સંસાર તરે છે. નામનો મહિમા વર્ણવતાં કહ્યું છે કે,

નામૈવ તવ ગોવિન્દ નામ તત્ત્વશતાધિકમ્ । દદાત્યુચ્ચારણાન્મુક્તિં વિનાપ્યષ્ટાઙ્ગયોગિતામ્

૩૬ શ્રી રામચંદ્રજીએ હનુમાનજીને મોતીની માળા પ્રસાદી તરિકે બક્ષિસ આપી, પણ હનુમાનજીને તો માયિક વસ્તુઓ બધી તકામી હતી તેથી દરેક મોતી તેમણે વાંદર સ્વભાવે દાંતવતી ફેડી ફેડીને જોયું કે તેમાં 'રામ' નામ છે કે નહિ, અને એમ બધાં મોતી ફેડીને રામનામ વગર અસાર જણીને ફેંકી દીધાં. ૩૮ 'રામ' નામના અક્ષરનો જપ કરવાથીજ શિવજી આનંદરૂપ થઈ જગતના તાપ મટાડે છે.

કાશીમાં શંકર સહુને, દે મંત્ર તારક જોહ;
 મુક્તિ આપે મહા દુષ્ટને, તે હરિ નામ છે એહ. શુકલ. ૩૯
 નામ થકી નામી મળે, નામીથી નહીં નામ;
 રૂપ તે નામ આધીન છે, સરે નામથી કામ. શુકલ. ૪૦
 સેહેજ નારાયણ જોલતાં, તયોં દુષ્ટ સંસાર;
 ભાવે રટે કૃષ્ણ તે તણા, ભાગ્યનો નહીં પાર. શુકલ. ૪૧
 જુઓ મૂર્ખપણું જીવનું, મૂકીને મળ્યું રત્ન;
 કોટી મળવાને કારણે, કરે કોટી પ્રયત્ન. શુકલ. ૪૨
 કૃષ્ણ કહેતાં શ્રમ થાયે નહીં, નવ લાગે દામ;
 વાર ના લાગે પલકની, સહુ સુખનું ધામ. શુકલ. ૪૩
 જિલ્હા પોતાને સ્વાધીન છે, રહેજે લેવાય નામ;
 અન્યનું કામ પડે નહીં, તોહિ ન કરે એ કામ. શુકલ. ૪૪
 નિસરણી વૈકુંઠની, હરિ નામ કહેવાય;
 મળી તેહેને મૂકી વૃથા, કરે અવર ઉપાય. શુકલ. ૪૫
 માથે શત્રુ ફરે મારવા, મૃત્યુ જાણે છે સત્ય;
 તે સમે અમૃત આવી મળ્યું, પીએ નહીં દુરમત્ય. શુકલ. ૪૬
 નામ સુરજ નામ ચંદ્રમા, નામ અગ્નિ સ્વરૂપ;
 કદપ વૃક્ષ કૃષ્ણ નામ છે, સહુ વિદે સુખરૂપ. શુકલ. ૪૭

૩૯ શ્રીરામાય નમઃ એ પદ્મરી (૭ અક્ષરનો) તારક મંત્ર કહેવાય છે, અને તેને શિવજી પોતે જ કહે છે કે:-

અહો મવન્નામ જપન્કૃતાર્યો વસામિ કાશ્યામનિશં મવાન્યા ।

સુમૂર્ષમાણસ્ય વિમુક્તયેઽહં દિશામિ મન્ત્રં તવ રામનામ ॥ (કાશીચંદ)

૪૦ નામી-જેનું નામ હોય તે નામવાળો પુરુષ. ૪૧ દુષ્ટ-પાપી (અન્તમેલ).
 જીવનું મૂર્ખપણું કેટલું છે કે તે રત્ન મળ્યું છે તેને ફેંટી દઈને કોટી મેળવવાને
 પ્રયત્ન કરે છે. અર્થાત્ શ્રીહરિનું નામ હાથમાં આન્યું છે, તે કોટી દઈને તેના
 રૂપને શોધવા જાય છે. ૪૬ દુરમત્ય-દુર્મતિ; નકારી બુદ્ધિવાળો. કાળરૂપી
 અને હરિનામરૂપી અમૃત સમજવું.

તરણિરૂપે ટાળે તિમિરને, ઇંદુ રૂપે ત્રિતાપ; શુકલ. ૪૮
 વહ્નિરૂપે ચતુરવિધિતણા, નામ બાળે છે પાપ. શુકલ. ૪૮
 મન વાંછિત આપે કામના, થઇને સુરતરુ રૂપ; શુકલ. ૪૯
 જાપક જનને કેટી વિધે, સુખ આપે અનૂપ. શુકલ. ૪૯
 તેજ મહા દુઃખ જાણવું, મોટો તેજ અન્યાય; શુકલ. ૫૦
 મોટું લાંછન માથે તેહ છે, હાની પણ તે કેહેવાય. શુકલ. ૫૦
 અમંગળ તેજ વિભ્રમપણું, તે સમો દુઃખદાય; શુકલ. ૫૧
 કૃષ્ણ કીર્તન વિના જે ઘડી, પણ ક્ષણું વહી જાય. શુકલ. ૫૧
 તેજ મોટો મહોચ્છવ લહે, તેજ લાભનું ધામ; શુકલ. ૫૨
 તેજ માહા દાન દેય જે, ક્ષણ જપાયું હરિ નામ. શુકલ. ૫૨
 નારદજી પ્રત્યે શ્રી મુખે, શ્રી હરિ કહ્યું જેહ; શુકલ. ૫૩
 અર્થ કહું તે વચનનો, સાંભળો સહુ તેહ. શુકલ. ૫૩
 વૈકુંઠે હું વસતો નથી, ના યોગી ઉર માંલ; શુકલ. ૫૪
 ભક્ત મારા ગુણ ગાય છે, ઉભો રહું છું હું લાંલ. શુકલ. ૫૪
 હંડ મારો તે ઉપર નહીં, જે મુખે હરિ ગાય; શુકલ. ૫૫
 પાપ કદાપિ તે કરે, તોહે નામે મૂકાય. શુકલ. ૫૫

૪૮ તરણિ-સૂર્ય. ઇંદુ-ચંદ્ર. ત્રિતાપ-આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિ; અથવા આધિ-ભૌતિક, આધિદૈવિક અને આધ્યાત્મિક એ ત્રણ પ્રકારના તાપ-દુઃખો. ચતુર્વિધ-ચાર પ્રકારનાં. ચાર પ્રકારનાં પાપ તે કાયિક, વાચિક, માનસિક, અને સાંસર્ગિક. ૪૯ કામના-ઇચ્છા. સુરતરુ-કલ્પવૃક્ષ. જાપક-જપ કરનાર. ૫૦-૫૧ કૃષ્ણકીર્તન વિના જે ઘડી, પણ, અને ક્ષણ વહી જાય, તેજ મહા દુઃખ, મોટો અન્યાય, મોટું લાંછન, મહાહાનિ, અમંગળ, વિભ્રમપણું, અને દુઃખદાયક વખત જાણવો. પાંડવગીતામાં પણ વચન છે કે, સ હાનિઃ સ મહચ્છિદ્રમ્ વગેરે. ૫૨ એથી જે ક્ષણે હરિનામ જપાય તે મહાચોચ્છવ વગેરે જાણવું. મહોચ્છવ-(સં. મહોત્સવ) મોટો ઉત્સવ. દેય-દાનમ આપવા લાયક વસ્તુ. ૫૪ વિષ્ણુપુરાણમાં નારદ પ્રત્યે શ્રી ભગવાને એમ જ કહ્યું છે. નાહં વસામિ વૈકુંઠે યોગિનાં હૃદયે ન ચ। મદ્રક્તા યત્ર ગાયન્તિ તત્ર તિષ્ઠામિ નારદા। ૫૫ તે, મારું નામ જપનાર, કદાપિ પાપ કરે નહિ; છતાં કરે તો પણ મારું નામ લેવાથી તે મુક્ત થઈ જાય છે. તોહે-તોપણ.

નામ ભરોસા જાણીને, કરીએ નહીં દોષ;
 ખળને કૃપા ના મન કરે, આવે મનમાં રોષ. શુકલ. ૫૬
 મૃદુ કારજ કરતો થકો, કૃષ્ણ કહેતો હોય;
 તો તેને કર્મ લેખે નહીં, જેમ વારિજ તોય. શુકલ. ૫૭
 કૃષ્ણ કૃષ્ણ સદા જે રો, તે કૃષ્ણની દેહ;
 જે વસ્તુ અગ્નિને મળે, થાય અગ્નિ તેહ. શુકલ. ૫૮
 નામ પોતાનું સાંભળી, હરિ આવે છે ધાર્ધ;
 “શું આપું? શું કરું એને?” એવા જાય છે મહોવાર્ધ. શુકલ. ૫૯
 શ્રી કૃષ્ણ કીરતન જે કરે, તે સદા છે પાવન;
 પવિત્ર કરે અન્ય પ્રાણીને, જેને દે દરશન. શુકલ. ૬૦

વલણ

દરશન દેઈ પાવન કરે, હરિનામના રતનારે;
 ધર્મ કહે ક્યાં લગી કહું, પ્રભુ નામ માહાત્મ્ય અપારે. શુકલ. ૬૧

કહવું ૯ સું

રાગ માલકોશ

શુકલ કહે સાંભળ રે રાગ, પરિક્ષત પુણ્ય પવિત્રછ;
 ધર્મ નૃપે પણ નામ વખાણ્યું, તે કહું તુજને અરિત્રછ. ૧
 નિશ્ચે જાણુને હું પણ કહું છું, સર્વ સાર હરિ નામછ;
 વિનાશ્રમે સુખ સહુ વિધિ આપે, મેળવે સુંદર શ્યામછ. ૨
 અન્ય યુગે તો અન્ય સાધન પણ, કળતાં એ સાચી વાતછ;
 તે કાઠતું બળ કળિમાં નવ ચાલે, નામ કળે સાક્ષાતછ. ૩

૫૭ વારિજ-કમળ. તોય-પાણી. જેમ કમળને પાણીમાં રહેવા છતાં પાણી અડતું નથી, તેમ જે માણસ સંસારમાં રહી ધરકામ કરતો થકો કૃષ્ણ નામ લેતો હોય, તેને કર્મનો લેખ લાગતો નથી. ૫૮ કૃષ્ણની દેહ-કૃષ્ણસ્વરૂપ જ. પાંડવગીતામાં પણ કહ્યું છે કે,

કૃષ્ણે રતા કૃષ્ણમનુસ્મરન્તિ રાત્રૌ ચ કૃષ્ણં પુનરત્યિતા ચે ।

તેઽભિન્નદેહા પ્રવિશન્તિ કૃષ્ણં હવિર્યથા મંત્રહૃતં હૃતાશે ॥

કળિકાળ રૂપી આશુચ પશું, કાઈ ધર્મનો નહીં અધિકારજી; ૪
 અડે નહીં સૂતક કૃષ્ણ નામને, કરીએ સુખે ઉચ્ચારજી.
 સત યુગે જે કૃણ ધ્યાનથી થાતું, ત્રેતામાં યજ્ઞથી જેહજી;
 દ્વાપરે જે પૂજન થકી, કળી કૃષ્ણકીર્તનથી થાય તેહજી. ૫
 સર્વ ધર્મ સાધન રહિત હોયે, જો કથે કૃષ્ણનું નામજી;
 શ્રી કૃષ્ણની પદવી તે પામે, ધર્મ અર્થ તે કામજી. ૬
 કૃષ્ણતાણું કીર્તન જેને મુખ, કળિમાં તે જ કૃતારથજી;
 કહે કૃષ્ણ તે અન્યને કહેવરાવે, તે જ મોટો પરમારથજી. ૭
 હરિ નામ તે હરિ નામ, હરિ નામ મારું જીવનજી;
 અન્ય ગતિ નથી નથી નથી કળિમાં, એ વેદ વ્યાસ વચનજી. ૮
 વેલુ પીલતાં જો તૈલ નીકળે, જળ મથે નવનીત ન હોયજી;
 પણ કેશવ કીર્તન વિના કળીમાં, તરે નહીં ભવ કોયજી. ૯
 મોટો ભાગ્યશાળી સહક્રાથી, જાણો કળીનો જનજી;
 માહા દુર્લભ હરિ સેહેજ નામ, સ્મરણ થકી દે દરશનજી. ૧૦
 ક્યાંહાં લગી કહું હરિ નામનો, મહિમા કહેતાં ન આવે પારજી;
 શેષ સદા બે સહસ્ર રસનાથી, કથે તોએ કહે છે અપારજી. ૧૧

૪ આશુચ-આશૌચ; સૂતક. ૫ શ્રીમદ્ભાગવત એકાદશસ્કંધમાં જનક વિદેહી
 પ્રતિ નવયોગેશ્વરનું વચન છે કે.

કૃતે ચ ઘ્યાયતો વિષ્ણુલ્લેતાયાં યજતો મલ્લૈઃ ।

દ્વાપરે પરિચર્યાયૈઃ કલૌ કેશવકીર્તનાત્ ॥

૬ શ્રીપુરુષોત્તમ સહસ્રનામમાં પણ કહ્યું છે કે,

સર્વસાધનવિનિર્મુક્તઃ સર્વસાધનવર્જિતઃ ।

૮ પાંડવગીતામાં પણ કહ્યું છે,

હારેન્નામૈવ નામૈવ નામૈવ મમ જીવનમ્ ।

કલૌ નાસ્ત્યેવ નાસ્ત્યેવ નાસ્ત્યેવ ગતિરન્યથા ॥

૯ વેલુ-રેતી. નવનીત-માખણ. ભવ-સંસાર. ૧૧ બે સહસ્ર-બે હજાર.
 રસના-જામ. શેષ નારાયણને હજાર મુખ છે, અને દરેક મુખમાં બાળે જામ છે, તેથી
 બે હજાર કહી.

અવનિરજકણ વર્ષાધારા વળી, તારા મંડળ છે અનંતછ; ૧૨
 તેનું પણ કાઈ લેખું કરે, નામ મહિમા પોહોચે ના ચંતછ. ૧૨
 શુદ્ધ કેહે પુણ્યો પ્રથ તમો નૃપ, તેહેનો ઉત્તર એહછ; ૧૩
 કૃષ્ણ નામ મહિમા છે અપરમિત, નિથે નહીં સંદેહછ. ૧૩
 સત્ય છે સત્ય છે સત્ય કહું છું, હરિનામ મોટું સત્યછ; ૧૪
 સાર સરવ સિદ્ધાંત તણો, એમ કહે મુજ સત્યછ. ૧૪
 શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ, સ્નેહ સહિત કહેો સર્વછ; ૧૫
 તણ વસ્તુને તજજો તતક્ષણ, અવિશ્વાસ, દ્રોહ, ગર્વછ. ૧૫
 શ્રીહરિ શ્રીગુરુ ભગવદી બ્રાહ્મણ, તેશું રાખજો ભાવછ; ૧૬
 નિંદા અરિધ્યા કાઈની ના કરશો, લહેશો પરમ પદ સ્થાવછ. ૧૬
 સંવત અષ્ટાદશ ત્રેસઠમાં, માસ ભાદ્રપદ સારછ; ૧૭
 શુદ્ધ પક્ષ શુભ તિથિ પૂર્ણિમા, શતભિષા બુધવારછ. ૧૭
 પૂરણ કથા તે દિવસે થઈ છે, શ્રી ગુરુ કૃષ્ણ કૃપાયછ; ૧૮
 અનંતમેલનું આખ્યાન કર્યું એ, મહદ પુરુષ આજાયછ. ૧૮
 શ્રી હરિ નામ માહાત્મ્ય જેમાં, વર્ણવ્યું શ્રી ભાગવત અનુસારછ; ૧૯
 અન્ય પુરાણનાં વચન થઈ પણ, પુષ્ટિ કરી નિરવારછ. ૧૯
 ચોપાઈ ચતુર અષ્ટોત્તર શતનું, પ્રમાણ કર્યું શુભ સારછ; ૨૦
 પરમ પુનિત પ્રતિપદ પરબ્રહ્મ, આખ્યાન કર્યું ઉચ્ચારછ. ૨૦
 મહા સ્ફટક શ્રી નર્મદા, ઉત્તર તટની સમીપછ; ૨૧
 રેવોરીસંગમ દક્ષણ પ્રાગને, તીર જ્યાં ક્ષેત્ર અધિપછ. ૨૧

૧૨ અવનિરજકણ—પૃથ્વીનાં રજકણો, પરમાણુઓ. વર્ષાધારા—વર્ષાદની ધારાઓ. ચંત—ચિત્ત. લેખું—ગણતરી. પૃથ્વીના રજકણ, વર્ષાદની ધારાઓ, અને તારા મંડળની કાઈ ગણતરી કરી શકે; પણ હરિનામના મહિમાની ગણતરી થઈ શકે નહિ. ૧૬ અરિધ્યા—ઠપ્પા; અદેખાઈ. લહેશો—અનુભવશો. ૧૭ શતભિષા—એ નામનું નક્ષત્ર. ૧૮ મહદ—પુરુષઆજ્ઞાય—કાઈ મહાપુરુષની આજ્ઞાથી આ અનંતમેલનું આખ્યાન કર્યું છે. ૨૦ આ ગ્રંથનું પ્રમાણ કવિ ચારસો આઠ ચોપાઈ લેટ્યું આપે છે. પુનિત—પવિત્ર. પ્રતિપદ—દરેક ચરણમાં. ૨૧ સ્ફટક—નર્મદા નદી. (શંકરના દેહમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી માટે અથવા શંકરના દેહરૂપ જ હોવાથી). રેવોરીસંગમ—જ્યાં રેવા એટલે નર્મદા અને ચોર નદીનો

ચંડી ગ્રામ છે નામ જ્યાંહાં, શેષશાયી પ્રભુ વાસણ;
 ગુર્જર દેશ વિષે તે પુરીમાં, વસે કવિ કૃષ્ણનો દાસણ. ૨૨
 શ્રીમંત ભટ શુભ વંશ વિષે, સુત પ્રભુરામનો કાહાવેણ;
 વલ્લભી વૈષ્ણવ ભટ દયાશંકર, નામે સરવ યોલાવેણ. ૨૩
 જ્ઞાતિ નાગર સાઠોદરો બ્રાહ્મણ, તેણે શ્રીનાથ કૃપાયણ;
 એ ચરિત્ર મહા પવિત્ર રચ્યું, ભણી કૃષ્ણ નામ મહિમાયણ. ૨૪
 એ કથા સદા જે કહે અવિલોકે, તે શિખે સાંભળે ગાયણ;
 મનવાંછિત ફળ તે જન પામે, પ્રસન્ન થાય જદુરાયણ. ૨૫
 ધર્મ અર્થ ને કામ મોક્ષ પણ, દુર્લભ છે નહીં તેનેણ;
 આ આખ્યાનનું શ્રવણ કરીને, હરખ આવશે જેનેણ. ૨૬
 સર્વ ધર્મ સહુ સાધનનું ફળ, શ્રમ પામે તેને થાયણ;
 પરમ પવિત્ર શ્રી કૃષ્ણનું, નામ મહિમા જે ગાયણ. ૨૭
 દાસ દયાને દયા કરી શ્રી પ્રભુ, આપો નામ આસક્તિણ;
 દૃઢ વિશ્વાસ અચળ સાધુની સંગત, પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિણ. ૨૮
 પૂરણ થયું આખ્યાન સર્વ કાર્ષ, શ્રોતા શ્રી હરિ યોલોણ;
 કરો સદા શ્રી કૃષ્ણની સેવા, પ્રેમ મગ્ન થઈ ડોલોણ. ૨૯

વલણ

પ્રેમ મગ્ન થઈ ડોલજો, રટજો મુખે કૃષ્ણ નામ રે;
 સત્ય દયાશંકર કહે, સમ્રથ સુંદર શ્યામ રે. ૩૦

છતિ શ્રીમદ્ભાગવતે પદ્યમસ્કંધે લખેલું અન્તમેલ આખ્યાન સંપૂર્ણ

સંગમ થાય છે ત્યાં એ દક્ષિણ પ્રયાગ ક્ષેત્ર કહેવાય છે. ક્ષેત્રઅધિપ-બધા તીર્થ ક્ષેત્રોનો રાજ; મોટામાં મોટું તીર્થક્ષેત્ર. ૨૨ ચંડીગ્રામ-ચાંડોદ ગામ. ૨૫ અવિલોકે-અવલોકન કરે; વાંચે. ૨૮ નામઆસક્તિ-પ્રભુના નામ સ્મરણ ઉપર પ્રેમ.

શ્રી કૃષ્ણનામ માહાત્મ્ય મંજરી

મંગળાચરણ

દુહો

શ્રી ગુરુ ગીરધરલાલ પદ-પંકજ કરું પ્રણામ;
કૃષ્ણનામ મહિમા કથું, કાંઈએક અતિ અભિરામ.

છંદ રસાવલ

શ્રી કૃષ્ણનામ ચિંતામણિ, ચિંતિત ફલદાયક;
જપક જનની જનક, અધિક હિત કરવા લાયક. ૧
કૃષ્ણનામ મહાપાપ, ચતુરવિધ તણાં પ્રજાળે;
કૃષ્ણનામ ત્રિતાપ, સમૂળાં તુરત જ દાળે. ૨
કૃષ્ણનામથી દળે, અમિત વિધિના વપુ વ્યાધિ;
કૃષ્ણનામથી કલેશ, મટે સહુ મનની આધિ. ૩
કૃષ્ણનામથી કાલાદિક, લય કંપી નાશે;
કૃષ્ણનામથી અખિલ, અવિદ્યા સૈન્યા તામે. ૪
સંચિત ક્રિયામાણ પ્રારબ્ધ, અથ મટે હરિ નામે;
દેવ પિતૃ ઋણ મનુષ્ય છૂટે, શુભ સ્મૃતિ સ્યામે. ૫

મંગળાચરણ:-પદપંકજ-ચરણકમળ. અભિરામ-સુંદર. આ દુહામાં કવિ પોતાના ગુરુ શ્રી ગિરધરલાલજી મહારાજના ચરણકમળને પ્રણામ કરે છે. ૧ જપક-જપ કરનાર, શ્રીકૃષ્ણ નામનો જપ કરનાર. ૩ વપુ-શરીર. આધિ-મનના રોગ. ૪ અખિલ-તમામ. અવિદ્યા-માયા; અજ્ઞાન. સૈન્યા-સેના; લશ્કર. ૫ સંચિત ક્રિયામાણ અને પ્રારબ્ધ એ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મ છે. અનેક પૂર્વ જન્મનાં જે કરેલાં શુભાશુભ કર્મો લેગાં થયેલાં હોય તે સંચિત; તેમાંથી આ જન્મમાં ભોગવવાને માટે જે નિર્માણ થયેલાં હોય તે પ્રારબ્ધ; અને આ જન્મમાં જે કર્મો કરાય છે તે જે સંચિતમાં વધારો કરનાર છે તે ક્રિયામાણ. એ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મોમાં થયેલાં પાપ શ્રીહરિનાં નામ સ્મરણથી મટી જાય છે. ઋણ એટલે દેવાં પણ ત્રણ જાતનાં છે.

કૃષ્ણનામે કૃત્તેશ, આપદા સધળી વામે;	
કૃષ્ણનામથી અશુભ, ઉદારી પ્રલે પામે.	૬
કૃષ્ણનામ મહા દુષ્ટ સ્વભાવ જનિત દુઃખ મેટે;	
કૃષ્ણનામથી સકલ માંગલિક વસ્તુ ભેટે.	૭
કૃષ્ણનામથી અહંમમ પ્રપંચ પ્રીતિ ભાગે;	
કૃષ્ણનામથી નટવર નંદકુંવર લેહે ભાગે.	૮
કૃષ્ણનામથી કૃષ્ણનામ પર ઉપજે પ્રીતિ;	
કૃષ્ણનામથી સદ્રળ અવસ્થા જે ગર્હ વીતી.	૯
કૃષ્ણનામથી અખંડ શ્રીજી સેવા ભાવે;	
કૃષ્ણનામથી પરાભક્તિ પુરુષોત્તમ આવે.	૧૦
કૃષ્ણનામ નિત્ય કૃષ્ણસંગીનો સંગ મેલાવે;	
કૃષ્ણનામ નિત્ય કૃષ્ણકેલીની મધ્ય ભેળાવે.	૧૧
કૃષ્ણનામથી કૃષ્ણ રુચે તેવા ગુણ આપે;	
કૃષ્ણનામથી કૃષ્ણધૃમ્મા સમ બુદ્ધિ વ્યાપે.	૧૨
કૃષ્ણનામ મદ દામ ક્રોધ બલ લોભ નસાડે;	
કૃષ્ણનામ મત્સર મોહને નાશ પમાડે.	૧૩
કૃષ્ણનામ સહુ વિષય વાસના વિષ કરી નાખે;	
કૃષ્ણનામ બલ અખિલ વિશ્વ ઈશ્વર સમ ઝાંખે.	૧૪

અક દેવઋણ તે દેવોત્તું અર્ચનપૂજન યજ્ઞયાગાદિ કરવાથી મટે છે, બીજું પિતૃઋણ તે શ્રાદ્ધ અને પિતૃતર્પણ વગેરે કરવાથી મટે છે, અને ત્રીજું મનુષ્યઋણ તે પુત્રોત્પત્તિ કરી વંશની વૃદ્ધિ કરવાથી તથા અતિચિસત્કાર અને મનુષ્ય જાતિને મદદ કરી તેમનાં દુઃખ મટાડવાથી મટે છે. પણ ફક્ત પ્રભુ નામનું સ્મરણ કરવાથી એ ત્રણે ઋણથી મુક્ત થવાય છે. ૭ મેટે-મટે. ભેટે-મળે. ૮ અહંમમ-હું અને મારું એવી સંસારીની ભાવના. પ્રપંચ-સંસાર. ૧૦ પરાભક્તિ-શ્રીકૃષ્ણ ઉપર અનન્ય ભક્તિ. ૧૧ કૃષ્ણસંગી-શ્રીકૃષ્ણના ભક્ત. કૃષ્ણકેલી-શ્રીકૃષ્ણની કીડા; રાસલીલા. ૧૨ કૃષ્ણરુચે તેવા-શ્રીકૃષ્ણના ઉપર પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય તેવા. કૃષ્ણ ધૃમ્મા-શ્રીકૃષ્ણની ધૃમ્મા. ૧૪ કૃષ્ણનામ બલ-શ્રીકૃષ્ણ નામના બળવડે કરીને. ઝાંખે-ભ્રુએ.

કૃષ્ણનામથી અધમ થાય વૈકુંઠ પદ વાસી;	
કૃષ્ણનામથી સુકૃતિ ચાર માયા પણ દાસી.	૧૫
કૃષ્ણનામથી કૃષ્ણ વસે નિત્ય હૃદય રંગે;	
કૃષ્ણનામથી રક્ષક દેરે સુદર્શન સંગે.	૧૬
કૃષ્ણનામે નવ ગ્રહ નિત્ય ચરણે શીર નામે;	
કૃષ્ણનામથી શત્રુ સર્વે પ્રાણે પામે.	૧૭
કૃષ્ણનામથી અવળું તે પણ સવળું થાયે;	
કૃષ્ણનામથી અખિલ વિશ્વ વલ્લભ થઈ જાયે.	૧૮
કૃષ્ણનામથી બ્રહ્માદિકે મુર સહુ પૂજે;	
કૃષ્ણનામથી પ્રેત પિશાચ અમુર ગણ ધ્રુજે.	૧૯
કૃષ્ણનામથી સકલ ધર્મ સહુ સાધનનું દ્રુજ;	
કૃષ્ણનામથી મહા અધર્મ તતક્ષણ હોયે નિર્મળ.	૨૦
કૃષ્ણકીર્તની સકલ તીર્થને પાવન કર્તા;	
કૃષ્ણકીર્તની ગંગાદિ સરિતા અથ હર્તા.	૨૧
કૃષ્ણનામથી વિદ્ય વિપત્તિ કરે પલાયન;	
જન્મ મરણ ભવરોગ હરે હરિનામ રસાયન.	૨૨
કૃષ્ણનામ અહિ વૃશ્ચિક વ્યાધ ગેર ભય ટાળે;	
કૃષ્ણનામ ભ્રમ કૃતર્ક સંશય સહુ દુઃખ બાળે.	૨૩
કૃષ્ણનામ દુઃસ્વપ્ન બ્યસન કુસંગ મટાડે;	
કૃષ્ણનામ મુખ સકલ મનોરથ પૂરા પાડે.	૨૪
કૃષ્ણનામથી પુત્રકલત્રાદિકે દુઃખ જાયે;	
કૃષ્ણનામથી અચલ લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ થાયે.	૨૫

૨૪ દુઃસ્વપ્ન-નઠારાં સ્વપ્નો આવવાં તે. ૧૫ સુકૃતિ ચાર-ચાર પ્રકારની સુકૃતિ:-સારસ્વત્ય, સાયુજ્ય, સાલોક્ય, અને સામીપ્ય. ૧૬ સુદર્શન-ભગવાનનું આયુધ સુદર્શનચક્ર. ૧૭ પ્રાણે-પરાજય, હાર. ૧૮ વલ્લભ-વહાણું, પ્રિય. ૨૧ કૃષ્ણકીર્તની-શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું કીર્તન કરનાર, વિષ્ણુનો ભક્ત. ૨૩ અહિ-સાપ. વૃશ્ચિક-વિષી. વ્યાધ-વાધ. કૃતર્ક-ખોટાખોટા તર્કો. ૨૫ કલત્ર-સ્રી.

કૃષ્ણનામમાં યોગયત્ત વૈરાગ્ય જ્ઞાન છે;	
જપ તપ તીરથ ધરમ વ્રત ધ્યાન દાન છે.	૨૬
કૃષ્ણનામને કૃણે વેદ ચારે ઉચ્ચારે;	
કૃષ્ણનામ એકોતેર શત પૂર્વજ તારે.	૨૭
કૃષ્ણનામ ઇંદ્રિ વણુજીતે કૃષ્ણ પમાડે;	
કૃષ્ણનામ મહાકષ્ટ વિષેથી તત્ક્ષણ કાઢે.	૨૮
કૃષ્ણનામ જપ કરતાં કરે સદનનો ધંધો;	
તે તો નિર્મળ રહે થાય નહિ યમકર બંધો.	૨૯
કૃષ્ણકીર્તને કૃષ્ણ રહે હિમા નિત પાસે;	
કરતા પૂજા કરે ભક્ત પદરજની આશે.	૩૦
કૃષ્ણનામથી વલ્લભ કૃષ્ણ કૃષ્ણને વલ્લભ;	
કૃષ્ણનામથી સરવ સુગમ કશું પણ નહિ દુર્લભ.	૩૧
કૃષ્ણનામથી કૃષ્ણ રાધિકા અતિશે રાજ;	
કૃષ્ણનામથી જ્યહાં જાય ત્યાં જીતે બાજ.	૩૨
કૃષ્ણનામથી સર્વ નમે જગમાં જશ આપે;	
કૃષ્ણનામથી શ્રાપ ન લાગે જો કાઈ શ્રાપે.	૩૩
કૃષ્ણ નામથી કહણ અંક ભુંસાય ભાલથી;	
દુર્ગતિ નહિ યમદંડ સ્વપ્ન પણ જપે ગોપાલથી.	૩૪

૨૭ કૃષ્ણ નામના ઉચ્ચારણના કૃણથી જ ચારે વેદના ઉચ્ચાર થઈ શકે છે. એકોતરશત પૂર્વજ-આપણી પૂર્વે આપણા વંશમાં ઉત્પન્ન થઈ ગયેલા ૧૭૧ પૂર્વજો. ૨૮ ઇંદ્રિવણુજીતે-ઇંદ્રિયોને જીત્યા વગર; યોગ સત્યા વગર. ૨૯ સદન-ધર. યમકર બંધો-યમરાજના હાથમાં બંધીવાન. ૩૦ પદરજ-પગની ધૂળ. ભગવાન પોતાના ભક્તના પગની ધૂળની આશાએ ભક્તોની પાછળ કરતા કરે છે. ભક્તિનો કેટલો બધો મહિમા! ૩૧ વલ્લભ.....વલ્લભ-ભક્તને કૃષ્ણ વહાલા છે અને કૃષ્ણને ભક્ત વહાલો છે, એમ કહેવાનું તાત્પર્ય છે. ૩૩ શ્રાપ-શાપ. ૩૪ કહણ અંક ભુંસાય ભાલથી-કપાળમાં વિધાતાએ નસીબના ખરાબ અંક લખેલા હોય તે પણ ભુંસાઈ જાય, અર્થાત્ ખરાબ નસીબ હોય તે બદલાઈને સારું થઈ જાય; દુઃખ હોય ત્યાં સુખ થઈ જાય. જપે ગોપાલથી-ગોપાળના જપથી.

કૃષ્ણનામથી અષ્ટ પ્રહર રહે આનંદે મન;	
કૃષ્ણનામથી પતિત પાવન કરે દર્ધ દર્શન.	૩૫
કૃષ્ણનામથી સકળ ભોગ સદન સુખરાશિ;	
કૃષ્ણનામથી જહાં વસે ત્યાં પ્રયાગ કાશી.	૩૬
કૃષ્ણનામથી અપકીર્તિ શુભ કીર્તિ થાયે;	
કૃષ્ણનામથી સકલ શોક સહેજે સમી જાયે.	૩૭
કૃષ્ણનામથી અષ્ટ મહાસિદ્ધિ નવનિધ રહે હાજર;	
કૃષ્ણનામથી અખિલ અમંગલ કંપે થરથર.	૩૮
કૃષ્ણનામથી ચાર પદારથ થઈ રહે કિંકર;	
કૃષ્ણનામથી દશે દિશ મંગલ કા ન ભયંકર.	૩૯
કૃષ્ણનામથી ધર્મ વિષે મતિ કદા ન પાપે;	
જીતે દુષ્ટ સ્વભાવ નામ હરિ પ્રબળ પ્રતાપે.	૪૦
કૃષ્ણનામથી હિલય લોક અતિ સુખ પામે;	
કૃષ્ણનામથી કૃષ્ણ મલિન અંતરાય વામે.	૪૧
કૃષ્ણનામથી અજ્ઞાન તિમિર દળી જાયે;	
કૃષ્ણનામથી બાહ્યાન્તર અજવાળું થાયે.	૪૨
કૃષ્ણનામથી અંતકાલ પીડા નવ પામે;	
કૃષ્ણનામથી મનની વૃત્તિ તૃણા વામે.	૪૩
કેવળ કૃષ્ણ નામથી સકલ ચિંતા ચૂરણ;	
કેવળ કૃષ્ણ નામથી સકલ કામના પરિપૂરણ.	૪૪
કાઈ વિધ પણ કૃષ્ણ કહે દુઃખ પડે ન સહેવું;	
રટે પ્રેમ વિશ્વાસ સહિત ત્યાં શું પછી કહેવું.	૪૫

૩૮ અષ્ટમહાસિદ્ધિ-યોગની આઠમહાસિદ્ધિઓ; અણિમા; લઘિમા, ગરિમા, વગેરે.
 નવનિધિ-કુબેરના દ્રવ્યના નવ ભંડારો. ૩૯ ચાર પદારથ-ધર્મ, અર્થ, કામ, અને
 મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થ. ૪૦ પાપે-પાપમાં. ૪૧ હિલયલોક-આ લોક અને
 પરલોક બંને. અંતરાય-વિદ્વંસ; અડચણ. ૪૨ બાહ્યાન્તર-બહાર જગતમાં અને
 અંદર હૃદયમાં.

દુરાચાર તણ ભાવ ભરોસે શ્રી કૃષ્ણ કહે;	
થોડામાં શ્રી કૃષ્ણ મળે પોતાનો કરી લહે.	૪૬
આપ કૃષ્ણ નિજનામ માહાત્મ્ય ન શકે વખાણી;	
તે આગળ પછી દવણ બીજની વાણી.	૪૭
કામધેનુ સુરદ્રુમ ચિંતામણિ ક્રાંતિક વારુ;	
કૃષ્ણ નામ સમ કો ન કહે લાજે મન મારું.	૪૮
તે માગ્યું આપે પણ હિત અહિત ન વિચારે;	
કૃષ્ણ નામ વણ માગ્યું દે શુભ અશુભ નિવારે.	૪૯
નામ માત પિતુ નામી, હિત સુત ઉભયા અંતર;	
તદપિ માતાના પ્રેમથડી પિતુ એટલો અંતર.	૫૦
પિતા પુત્ર હોય પુત્ર તહાં લગી લે ઉત્સંગે;	
સમાન થયો કે ત્યાગ કરે નવ રાખે સંગે.	૫૧
ત્યમ અંથા નવ કરે અરભક અતિ અંતર વહાલો;	
ધણી એકવાર પખાલી કરે સૂચિ લહે નિજ કાલો.	૫૨
એમ અનેક વરાં ધોય પણ નવ કાંપે;	
ફરી ભોગવે પુણ્ય તહાં જઈ જનકને સોંપે.	૫૩
એ રીતે જ વિચારી નામ નામીને જોળે;	
નામ વિના નહિ મળે નામી નામે ચિત પ્રોળે.	૫૪
કલીકાલ આશૂચિ કરમ કંઈ ફળ નહિ તેમાં;	
કૃષ્ણ નામે ના અડે સૂતક અતિ બળ એમાં.	૫૫

૪૬ ભાવભરોસે-પ્રેમ અને શ્રદ્ધાથી. ૪૭ શ્રીકૃષ્ણ પોતે જ પોતાના નામનું માહાત્મ્ય વખાણી શકતા નથી તો પછી બીજનું શું ગણું? અર્થાત્ નામ મહિમા અપાર છે. ૪૮ કામધેનુ-કામદુવા ગાય. સુરદ્રુમ-કલ્પ વૃક્ષ. ચિંતામણિ-ધનજેલી વસ્તુ આપનાર મણિ. વારુ-સુંદર. ૫૦ નામ એ માતાની બરોબર છે, અને નામી એ પિતાની બરોબર છે, તેથી માતાના અને પિતાના પ્રેમમાં જેટલો અંતર • એટલો એ બેમાં અંતર છે. અર્થાત્ નામી કરતાં નામ વધે. એનો ખુલાસો નીચેની ચાર કડીમાં દેવિ કરે છે. ૫૨ અંથા-મા. અરભક-(અર્મક) બાળક. ૫૩ અનેકવરાં-અનેક વખત.

કૃત્યે ધ્યાન ત્રેતા મખ દ્વાપર પૂજન ભાખ્યું;	
કળી દેવળ.કીર્તન કૃષ્ણ નામ સહુ કૃળ દાખ્યું.	૫૬
ચતુર અષ્ટદશ કાવ્ય મહાભારત એમ બોલે;	
સરવ સાર શ્રી કૃષ્ણ નામ કોઈ નહિ તે તોલે.	૫૭
કૃષ્ણ નામ વિશ્વાસ નથી તે પંડિત ખોટા;	
કૃષ્ણ નામ શિવ શેષ રટે હોય સૌથી મોટા.	૫૮
સકલ હરિનાં નામ મહા દુકૃત દુઃખ હારી;	
પણ તે સહુથી કૃષ્ણ નામનો મહિમા ભારી.	૫૯
સ્કંદપુરાણે શ્રીનારાયણે શ્રીમુખ ભાખ્યું;	
બ્રહ્મા પ્રત્યે નામ શિરોમણિ નિજ કહી દાખ્યું.	૬૦
અવરકોટિ મુજ નામ મુણી હું પ્રસન્ન થાઉં;	
પણ તેવો નહિ જેવો કૃષ્ણ નામે લહેલાઉં.	૬૧
દ્વિતીયાથી નિત્ય કાળ નામ ચંદ્ર તો કહાવે;	
પણ નૃનાધિક કલા પુરણ શશિ સમ કો નાવે.	૬૨
પુન્યમ શશિ તે શ્રીકૃષ્ણ અવર લ્યો અવર વિચારી;	
શરદ ઋતુ શશિ સહિત અતિ આનંદકારી.	૬૩
તેમ શ્રેષ્ઠ શ્રીકૃષ્ણ નામ સર્વે પરમાણો;	
જેથી અહરનિશ પરમાનંદ વિના શ્રમ માણો.	૬૪
ઔપધ અમૃત વા વિપ વણ સમજે કો ખાથે;	
તદપિ તેના ગુણ આપે વૃથા ન જાયે.	૬૫
અગ્નિ સ્પર્શજ થાય અજ્ઞાને તે તદપિ બાળે;	
તો પછી કૃષ્ણ નામ કુકર્મ કયમ ન પ્રજાળે?	૬૬
અતિ અનાદર થાય પાપ તો પણ કૃળ આપે;	
તો વણશ્રદ્ધા પણ નામે મુખ કેમ નહિ બાપે?	૬૭

૫૬ કૃત્યે—સત્ય યુગમાં. ૫૭ ચતુર—ચારવેદ. અષ્ટદશ—અષ્ટાદશપુરાણો. કાવ્ય—
કવિવંશ આદિ કાવ્યો તથા નાટકો. ૫૯ દુકૃત—દુઃકૃત; ખરાબ કામ. આ કહીમાં
શ્રીનાં અનેક નામો કરતાં કૃષ્ણ નામને વધારે વખાણ્યું છે. ૬૨ બીજીથી પૂર્ણિમા
સુધીના ચંદ્રોનું નામ તો ચંદ્ર જ છે; પણ પૂર્ણિમાના ચંદ્રની ખરાબર કોઈ આવશે
નહિ. તેમ જ કૃષ્ણનામનું સમજવું.

માટે લક્ષ વાતની વાત કહું સમ ખાઈ;
 રોટા કૃષ્ણ આ અવસર નથી મળવો ભાઈ. ૬૮
 શ્રીકૃષ્ણ નામ માહાત્મ્ય મંજરી જે કાઈ ગાશે;
 થશે લક્ષ્મી શ્રીકૃષ્ણ તણો વાંછિત ફળ થાશે. ૬૯
 શ્રીગુરુવલ્લભ દ્વિજ દયારામ શુભ કૃતિ આ કીધી;
 હરિજનને મુખ થાવા આપ મન શિક્ષા દીધી. ૭૦
 રસના રટવા વળી વ્રત અતિપદ કૃષ્ણનામ છે;
 સરવકાળ સહુ ગાવળે પૂરણાનંદ એ ધામ છે. ૭૧

શ્રીકૃષ્ણનામ ચિંતામણિ

(પ્રબંધ)

શ્રી કૃષ્ણનામ સુખકારી, ચિંતામણિ, અધદુઃખહારી ૨૬.
 જય જય શ્રી પુરાણ પુરુષોત્તમ, શ્રી કૃષ્ણ કૃપાનિધિ, કૃષ્ણચંદ્ર,
 કરુણાકરક્રિકર, કમલનયન, કરુણાસાગર, કરુણાનિધાન, કરુણાલય,
 ક્રતુપતિ, કામજીત, કંદર્પકેટિ લાવણ્ય કંદ, કમનીયસાગર, ધરકંબુકંજ,
 કમલાનન, કુધર, કંસકાલ, કાલીમર્દન, કવ્યાદાંતક, કેશ્યાદિકરિપુ,
 કૃતાંતકાલ, કીર્તિભાજન, કારણકૃપાળ, સુકમલદલલોચન, શ્રી ગોપાલ,
 ગોવિંદ, ગદાધર, ગરુડધ્વજ, ગોપાળ, ગોકુલાધીશ, ગોપિકાપ્રાણનાથ,
 ગોકુલમંડન, ગોકુલચંદ્રમા, શ્રીગોવર્ધનનાથ, ગિરિધર, ધનશ્યામ, શ્રીનંદલાલ,
 ૭૦ આપમન-પોતાના મનને. ૭૧ ગાવળે-ગાળે.

૧ ચિંતામણિ-ઈચ્છિત ફળ આપનારો મણિ. કરુણાકરક્રિકર-સેવકના ઉપર કરુણા
 કરનાર. ક્રતુપતિ-ચક્ષુના પતિ; ચક્ષુનારાયણ. કામજીત-કામને જીતનાર. કંદર્પકેટિ લાવ-
 ણ્યકંદ-કરોડો કામદેવની સુંદરતાના મૂળરૂપ. કમનીયસાગર-સુંદરતાના સાગરરૂપ.
 ધરકંબુકંજ-શંખ અને કમળને ધારણ કરનાર. કમલાનન-કમળના જેવા સુખવાળા
 કુધર-પૃથ્વીને ધારણ કરનાર. કવ્યાદાંતક-કવ્યાદ નામના રાક્ષસને મારનાર. કેશ્યાદિક
 રિપુ-કેશી વગેરે દૈત્યોના શત્રુ. કારણકૃપાળ-જગતના કારણરૂપ અને કૃપાળ. ગોકુલ
 મંડન-ગોકુલના શાણગારરૂપ.

નંદાત્મજ, નરપ્રિય, નંદકુમાર, નરસિંહ, નરોત્તમ, નટવર, નાગર,
નરકાંતક, નરરૂપ, નિરંજન, નરહરિ, નારાયણ, નવનીતપ્રિય, નિરાલંબ,
નિવૈર, નિલયનવનિબ્ધનંદ, રસમગ્નનાથ, નિરપેક્ષ પ્રિયજન, શ્રવમણિજ
સરવસ્વ, ચતુર્ભુજ, ચક્રપાણિ, ચતુરાયુધ, ચારુચરિત્ર, ચાણુરાદિકમહામધ્વ
સુરણકારી, શ્રીચંદ્રાવલિમુખચારુચંદ્રમાયકાર, અપલાયિતચેર,
આતુર્યાવધિ, ચિત્તની ચિંતામણિ, ચંદ્રવંશ ચૂડામણિ, જગપતિ, જગન્નાથ,
જલશાયી, જનાર્દન, જ્યોતિરૂપ, જગમય, જગજીવન, જગતગુરુ,
જયજગપિતા, જગદીશ, જનકીજીવન, જગન્નિવાસ, જનેશ્વર,
કાકાર શ્રીકાકારનાથ, તુલસીવલ્લભ, ત્રિભુવનનાયક, ત્રિવિક્રમ,
ત્રિલંકાલાલ, ત્રિગુણુપર, ત્રિલોકસુંદર, ત્રિકાલજ્ઞ, ત્ર્યંબકનાયક,
તરણિજાપ્રાણુપતિ, તેજોમયતનુ, દીનખંધુ, દામોદર, દીનપતિ,
દીનાનાથ, દીનદુઃખલંજન, દેવકીતનય, દુષ્ટારિ, દેવદેવેશ, દ્યૌર્ણવ,
દીનદયાળ, દશરથનંદન, દાવાગ્રિપ, દિનમણિ, કુલમંડન, દુરીજન-
ખંડન, દાનવદલદર્પદલન, દૈત્યદાસ, સહજનંદદાસારી, ચિંતામણિ
અધદુઃખહારી. શ્રીકૃષ્ણ નામ સુખકારી, ચિંતામણિ અધદુઃખહારી. ૧

શ્રીલાડલીવર, લલનામનહર, લાવણ્યામૃતસાગર, કૌસ્તુભ-
ધર, શ્રીમદ્ દ્વારિકાધીશ, યદુવર, યદુવીર, યદુવંશધ્વજ, શ્રી
રુકિમણીવલ્લભ, જંબુવતીપતિ, પતિ સત્યભામા, કાન્તકાલિન્દી,
મિત્રચંદાવર, સત્યાસ્વામી, રમણુરોહિણી, પોડસસહસ્રપતિ, પિતૃ પ્રદ્યુમ્ન,
સાંખજનક, અનિરુદ્ધ પિતામહ, સકલવૃષિણુપતિ, વૃષિણ, ગદાગ્રજ,
પુતનાંતક, શકટાસુરખંડન, તૃણાવર્તરિપુ, વત્સધાતી, બકઅશુરનિપૂદન,
અધાસુરઘ્ન, વેનુકાસુરારિ, પ્રલંબધાતક, શકૃર્ગર્વહત્, શંખચૂડશત્રુ,

નંદાત્મજ-નંદરાયના પુત્ર. નરકાંતક-નરક નામના રાક્ષસને મારનાર. નવની-
તપ્રિય-માખણ જેને પ્રિય છે એવા. નિરાલંબ-આલંબન વગરના; જેને ખીજા કોઈનો
આધાર નથી એવા. નવ-નવીન. નિબ્ધનંદ-પોતાનો આનંદ. નિરપેક્ષપ્રિયજન-
નિષ્કામભક્તો જેને પ્રિય છે એવા. શ્રવમણિજસરવસ્વ-(?). ચતુરાયુધ-શંખ, ચક્ર, ગદા,
પદ્મ એ ચાર આયુધ ધારણ કરનાર. દાવાગ્રિપ-દાવાનળનું પાન કરનાર. દૈત્યદાસ-
બલિરાજના સેવક થઈ પડ્યું તેથી.

અરિઅરિષ્ટ, વ્યોમાસુરઅસુહરણુ, કેશીહત્, નિજનનરક્ષક, ભરત
 લક્ષ્મણુ બ્રાત, કૌશલ્યાસુત, દાશરથી, શ્રી સીતારવામી, નાથ અયોધ્યા,
 પ્રપન્નભૂષણુ, નરકનિવારણુ, ક્ષિતિ દુઃખહર, વિભુ, પુંડરિકાક્ષ, શાશ્વત,
 અમોઘ, કૃતિઆરતત્રાણુ, બહુનામી કૃપાલુ, શરણાગતવત્સલ, દીન-
 વત્સલ, આદિવરાહ, શ્રી યજ્ઞપુરુષ, કપિલદેવ, દત્તકુમાર, સુનારદ,
 નરનારાયણુ, ધ્રુવવરદાયક, પૃથુ નૃપ, ઋષભ, હયગ્રીવ, મીન, કૂર્મ,
 નરહરિ, હરિ, વામન, મન્વંતર ત્રાતા, ધનવંતરીરૂપ, શ્રી મોહિની
 રૂપધર, વેદવ્યાસ, બુધકલંકીઆદિક, વપુધારક, ભક્તહેતુ, શ્રી
 પુરુષોત્તમ, નિકુંજવાસી, નટવરનાયક, મદનાભિરામ, પ્રસંગ, અમિત
 માધુર્યધર, છબી વિશ્વવિમોહન, નિલ કિશોર, મારમદમદક, રસનિધિ,
 રંગી, રસિક છેલ, ઉદાર રાય, પ્રભુ વ્રજ હિરામણિ, આનંદસાગર,
 મંદસ્મિત મધુરાકૃતિ મોહન, વ્રજવનિતાકનકલતા, માલતીકુસુમ,
 કુંદમંદારમલ્લિકા, પારિજાત ગંધાદ્ય, તુલસીચરચિત ચરણકમળ,
 મંગલરૂપનિધાન, ધર્મધ્વજ, સ્મૃતિમાત્ર મહા આરતિહરણુ, હરિ
 મહાબુદ્ધિ, મહાશક્તિ પરાક્રમ, શ્રુતિ મહાદ્યુતિ, દુઃખ દુહિતનિવારણુ,
 શ્રીમદાચાર્ય મહાપ્રભુ, ગુરુ શ્રીમદ્વલ્લભ, લક્ષ્મણુનંદન, પુત્ર
 ઇલંબા, મહાલક્ષ્મીપતિ, પુષ્ટિ પથેશ્વર, તદ્બળ્યેષાત્મજ,
 શ્રીગોપીનાથ, તસ્યાનુજ શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રી વિકૃલવર, શ્રી
 રુદ્રિમણીશ, સત્યતનુજ પિતૃ, શ્રીમદ્ગીરધર ભામિની ભરત, શ્રીમદ્
 ગોવિંદરાણીરંજન, શ્રીબાળકૃષ્ણ, કાંત સુક્રમલા, શ્રીગોકુલેશ, પાર્વતીપતિ,
 શ્રીમદ્ રઘુવર, જનકીજીવન, શ્રીયદુપતિ, મહારાણી રમણુ, શ્રીધન-
 શ્યામ, કૃષ્ણાવતીનાયક, સૈવ્યશિરોમણિ, શ્રીનવનીતપ્રિય, શ્રીમથુરેશ્વર,
 શ્રીવિકૃલેશ, શ્રીગોકુલેશ, ગોકુલચંદ્રમા, શ્રીમદનમોહન, શ્રીબાલકૃષ્ણ,
 શ્રીદારિકેશ, શ્રીમદ્ ગોવર્ધનધરણુધીર, શ્રીજી, પ્રીતમ, દયાનાથ,
 નાથ, રાજાધિરાજ, રાજેશ્વર, મહારાજેન્દ્ર મુકુટમણિ, શ્રીગોવર્ધનધારી,
 ચિંતામણિ અધદુઃખહારી. શ્રી કૃષ્ણનામ સુખકારી, ચિંતામણિ
 અધદુઃખહારી.

૨

૨ આમાં કૃષ્ણાવતાર તથા રામાવતાર અને બીજા અવતારો સંબંધીનાં નામ
 તથા શ્રીવલ્લભના પરિવાર સંબંધીનાં નામ લખ્યાં છે.

ચિંતાચૂણિકા

(રાગ-પ્રભાત)

ચિન્તા ચિતા સમાહ્યાતા ચિન્દુમાત્રવિશેષતઃ ।

સજીવં દહતે ચિન્તા નિર્જીવં દહતે ચિતા ॥

ચિંતા ન કરે કોઈ વાતની, જેની સંબંધ વિચારી;
 શ્રી વલ્લભ કુળ સોંપ્યો છે, કરે ગ્રાહી ગિરિધારી. ચિંતા. ૧
 શ્રી વલ્લભનું શરણુ છે, એ બળ સમજ મા નાનું;
 કરે એકદશે કૃતિ નહિ જુએ, શ્રીજી જેશેરે બાનું. ચિંતા. ૨
 બાનાનું બળ અંતર શુદ્ધિથી, મોટી વ્યાસની વાણી;
 રહુગણુ વલ્લો જડભરત જે, જેઈજનોઈજેઆ પાણિ. ચિંતા. ૩
 ગોસુત જે બળદ સાંઠ જે, એક વેલો એક ડાલો;
 ડાલો દુઃખી બાના વિના, બાને વેલો પૂજ્યો. ચિંતા. ૪
 સંચિત સાધન બળ છવનું, હરિબળનું ભર્યું બાનું;
 હરિછવમાં ફેર ફેટલો, વિચારો નથી જાનું. ચિંતા. ૫
 મહાપ્રભુ મુખ શરણુમંત્રથી, સધળી ચિંતા વામી;
 હિલય લોક નિશ્ચિતતા, ભાખ્યું શ્રી ગોસ્વામી. ચિંતા. ૬

૩ રહુગણુ રાત્રએ જડભરત પાસે પોતાની પાલખી હવ્યકાવેલી, તે ક્યા શ્રીમદ-
 ભાગવતમાં છે. ૪ ગોસુત-ગાયના પુત્રો; બળદ અને આખલો; ડાલો જે બળદ,
 તે ધણીને ઘેર બંધાઈ રહ્યો ને ગાડુ ખેંચવા લાગ્યો. ગાંડો તે આખલો, જેના શરીર
 ઉપર ત્રિશૂળ વગેરેનું ચિહ્ન કાઢી તેને છૂટા મૂકેલો હોય છે. એ ચિહ્ન તે બાનું.
 ૫ છવમાં સંચિત કર્મનું ને સાધનનું બળ હોય છે, અને બાનામાં શ્રીહરિનું બળ હોય છે.
 ૬ શરણુમંત્ર-શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ । શ્રીગુણાંકજીએ મંગળાચરણના શ્લોકોમાં કહ્યું છે કે,

ચતુર્કં તાતચરણેઃ શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ।

અતઃ એવાસ્તિ મચ્ચિત્તમેહિકે પારલોકિકે ॥ ૩ ॥

મચ્ચિત્તસ્ય વિશ્વાસઃ શ્રીગોપીજનવલ્લભે ।

યદા તદા કૃતાર્થોઽહં શોચનીયો ન કહિંચિત્ ॥ ૪ ॥

દયારામ કાવ્યસુધા

તદ ઉપરાંત ઉદ્દેગ રહે, હરિકૃત લીલા માની;
 ચિંતા તજવી ઉતાવળી, પ્રભુ જન સુખદાની. ચિંતા. ૧
 બુડતા જીવને કહાડવા, તારો નિજ બળે દ્રોડે;
 કંઈ વળગી પડે બૂડતો, તદપિ તે નવ છોડે. ચિંતા. ૨
 કરે ને કલ્યાણ કૃતિ જોઈને, તો પંથ પુષ્ટિ ન કહાવે;
 પુષ્ટિ અનુગ્રહ નામ છે, જોતાં મારગ લજવે. ચિંતા. ૩
 સાધન ફળ બેહુ સિદ્ધ જહાં, કૃષ્ણ સંબંધે કહાવે;
 તોપણ કૃષ્ણ ઇચ્છાવડે, પુષ્ટિપથ શ્રુતિ ગાવે. ચિંતા. ૪
 વાદીને પ્રમાણ બતાવવા, સાધન કથન કર્યું છે;
 જુઓ ને હોય તો સીદને, શ્રી વિઠ્ઠલ નામ ધર્યું છે. ચિંતા. ૫
 તદપિ સાધન જોશો દાસનાં, તો સધળાં શ્રીગુરુ કરે છે;
 ને સર્વોત્તમમાં લખ્યું, સીદ તું શોચી મરે છે. ચિંતા. ૬

૭ સુખદાની-સુખ આપનારી. ૮ તારો-પાણીમાં તરનારો. દ્રોડે-દોડ
 નય. ગુરુ ઉપર વિશ્વાસ રાખવાને તારાનું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે. ૯ પંથ પુષ્ટિ-પુષ્ટિ
 માર્ગ. અનુગ્રહ-પ્રભુકૃપા. પુષ્ટિ માર્ગનો એ સિદ્ધાંત છે કે, ભગવાન ફક્ત પોતાના
 અનુગ્રહવડે જ જીવોનું કલ્યાણ કરે છે, પણ તેમનાં કર્મો તરફ જોતા નથી. તેથી ને સાધન
 કે કૃતિ તરફ જુઓ તો પુષ્ટિમાર્ગ લજાય, અને તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય નહિ.
 ૧૦ કૃષ્ણના સંબંધમાત્રથી જ સાધન અને તેનું ફળ બંને સિદ્ધ જ છે; છતાં શ્રીકૃષ્ણની
 ઇચ્છાવડે પુષ્ટિમાર્ગ ચાલુ કર્યો છે, એમ વેદ પણ કહે છે. ૧૧ શાસ્ત્રમાં સાધનોનું
 ને વર્ણન કર્યું છે, તે ફક્ત વાદી-પૂર્વપક્ષીને પ્રમાણ બતાવવાને માટે જ, બાકી સાધ-
 નોની કંઈ જરૂર નથી. ને હોય તો પ્રભુનું વિઠ્ઠલ એવું નામ સાર્થક ન થાય.
 કવિ પોતે પોતાના “સતસૈયા,” ગ્રંથમાં પણ કહે છે કે,

“હરિ વિઠ્ઠલ અધમોદ્ધરણ, ઇત્યાદિક નિજ નામ;
 અર્થ કહા યહ શબ્દકો, કહો કૃપા કરી શ્યામ.”

વિઠ્ઠલ શબ્દનો અર્થ એવો થાય છે કે, વિ જ્ઞાનવાચક છે, ઠ શૂન્યવાચક છે,
 અને લ અહણવાચક છે, એટલે ને જ્ઞાનશૂન્ય હોય તેનું પણ અહણ કરે, તે વિઠ્ઠલ (જુઓ
 “સતસૈયા”). ૧૨ જુઓ-

સ્વાર્થોજ્જિતાશિલપ્રાણપ્રિયસ્તાદશચેષ્ટિતઃ ।

સ્વદાસાર્થ કૃતારોપસાધનઃ સર્વશક્તિધૃક્ ॥ (પુ. સ.)

ગણ્યાગાંઠ્યા રીતે ચાલશે, ધરશે ચિત્ત શ્રીજી ચરણે;
 બીજા રહ્યા તે સૌ બૂડશે, લીધા શ્રીવલ્લભ શરણે. ચિંતા. ૧૩
 કેટલા શુભ કૃતિ કેટલી, પરાધીન મતિ થોડી;
 તે શું મહાપ્રભુ નથી જાણતા, શરણે લઈ દેશે છોડી? ચિંતા. ૧૪
 ન ઘટે તેને ગતિ કરે, નિજ બળ તો પુષ્ટિ કહાવે;
 દુષ્ટ શરણ ગતિ નહિ તરે, કહી શું મારણ લગાવે? ચિંતા. ૧૫
 સહુ સામર્થ્ય સહિત છે, સહેજે સહુ ફળદાતા;
 કેવળ શરણે જ તારશે, ભાખ્યું મહાપ્રભુ જાતા. ચિંતા. ૧૬
 શરણે લીધા હરિ તારશે, દુષ્ટ સાધન પાખી;
 સાધન સાધુ વેશથી, વાણી ગોસ્વામી ભાખી. ચિંતા. ૧૭
 રવિમંત્ર કુંતા સફળ થયો, જદપિ મન સાંસો;
 એ યુગત બળે ઉપજશે, હરિનો મુદ્રક ભરોસો. ચિંતા. ૧૮
 વિભીષણ ગંગા ડાકોરમાં, પ્રભુ વચન રહ્યો સંશે;
 વસ્તુ માહાત્મ્ય તદપિ ના ચળ્યું, માહાફળ પામ્યાં બંધે. ચિંતા. ૧૯

૧૩ રીતે-રીતથી; સદાચારે; મર્યાદા માર્ગમાં. મર્યાદા માર્ગની રીતે થોડા જ
 ગાંઠ્યા રાકશે; તેથી જેટલાને શ્રી વલ્લભાચાર્યે શરણે લીધા છે તેટલા જ તે ગ્રહશે અને
 બીજા બધા ફૂળી મરશે, એમ કહેવાનું તાત્પર્ય છે. ૧૫ જેને ન ઘટે તેને પણ
 પોતાના બળથી મોક્ષ આપે તો જ પુષ્ટિ કહેવાય. દુષ્ટ હોય ને તે શરણે આવ્યો છતાં
 નહિ તરશે, એમ કહીને શું પોતાના માર્ગને પ્રભુ લગાવશે? ૧૬ જુઓ-

સર્વસામર્થ્યસહિતઃ સર્વત્રૈવાલિભ્યર્થકૃત્ । શરણસ્થત્તમુદ્ધારં કૃષ્ણં વિજ્ઞાપયામ્યહમ્ ॥
 (શ્રીકૃષ્ણાથચત્તોત્ર)

૧૭ દુષ્ટ સાધન-દુઃખવડે કરી શકાય એવાં સાધન. ૧૮ કુંતાજીને સૂર્યના
 મંત્રથી કર્ણપુત્ર ઉત્પન્ન થયો હતો, એ દૃષ્ટાંત આપીને કવિ શરણમંત્ર ઉપર વિશ્વાસ રાખવાનું
 સૂચવે છે. ૧૯ રાવણને માર્યા પહેલાં અને લંકા જિત્યા પહેલાં શ્રીરામચંદ્રજીએ વિભી-
 ષણને લંકાની ગાદી ઉપર વાનરસભા સમક્ષ રાજ્યાભિષેક કર્યો હતો. તે વખત વિભીષણના
 મનમાં શંકા આવી હતી કે, કદાચ રાવણ ન જિતાયો, તોપણ મને રાજ્યાભિષેક કરેલો
 મિથ્યા નહિ થાય? તેમ જ દંતકથા પ્રમાણે ડાકોરમાં રણછોડરાયજીને સોનાસાદે
 આપવાનું ગુગળીઓએ ગંગાબાઈને કહ્યું. તે વખતે ગંગાબાઈએ પોતાના નાકમાં ફક્ત
 સવા વાલ સોનાની વાળા હતી તે તોલમાં મૂકી હતી, અને તે વખતે તેને શંકા

શ્રી મહાપ્રભુજીને છે તારવા, તે તો ક્યમે નવ બૂડે;
 નથી જે વિચાર્યાં તે નહિ તરે, કાટી કરી કર્મ રૂડે. ચિંતા. ૨૦
 ચંડાળણી રાજ્યપત્ની થઈ, બાકી શું રહ્યું થવાનું;
 અપમાન જે કદાપિ થશે પણ, રાણી પદ ના જવાનું. ચિંતા. ૨૧
 અપરાધી ઈંદ્ર સરીખડો, જગમાં ના મળે જોડી;
 તદ્દપિ કૃપા તેની તે હરિ, નાખ્યો ના તરછોડી. ચિંતા. ૨૨
 આત્મસાત ઈશ્વર કરે, તેહને કલંક ન લાગે;
 બાણી દોષી કરે દાસને, ક્ષમાનું કામ જાગે. ચિંતા. ૨૩
 આત્મનિવેદન જોણે કર્યું, જ્ઞાને અથવા અજ્ઞાને;
 તેને કશી પછે વેદના, મિથ્યા શોચે તું જ્ઞાને. ચિંતા. ૨૪
 ભક્ત્યાદિ સાધન નથી કર્યું, પાપ આસક્તિ છે પૂરી;
 કૃષ્ણ નામ હાંસીકૃત* કરે, નિરભે પદ મળે ભૂરિ. ચિંતા. ૨૫
 નિઃસાધનને ઉદ્ધારવા, શ્રીવિકૃલજી પધાર્યા;
 સ્ત્રી શૂદ્રાદિ ઉદ્ધારિયાં, શરણે બહુ ખલ તાર્યા. ચિંતા. ૨૬
 પુષ્ટિ સૃષ્ટિની ઉપરે, વેદનું બળ છે નહિ નહિ;
 ઈશ્વર ઈચ્છાથી સહુ, બીજું કંઈ સંભવે નહિ નહિ. ચિંતા. ૨૭
 તે જ પુષ્ટિ જે નસાધની, મારગ ભર સચિ જેને;
 સાધનવશ નથી પુષ્ટ કળ, મળે છે આપે તેને. ચિંતા. ૨૮

થઈ હતી કે, આટલા સોનાથી પ્રભુ તોલાશે કે કેમ? પરંતુ જાનેને પ્રભુએ વચન આપેલું, એટલે તે સફળ જ થયું હતું. ૨૧ ભુજો-

चाण्डालीचेद्राजपत्नी जाता राजा च मानिता ।

कदाचिदपमानेऽपि मूलतः का क्षतिर्भवेत् ॥ (अंतःकरणप्रबोध)

૨૩ આત્મસાત-પોતાનો.

દોષી-દૂષિત. પ્રભુ ક્ષમા કરવાને

અને દીનતા ઉપજાવવાને ભક્તને બાણીભેદને દૂષિત બનાવે છે.

૨૪ ભુજો-

अज्ञानादथवा ज्ञानात्कृतस्वात्मनिवेदनम् ।

येः कृष्णसात्कृतप्राणैस्तेषां का परिदेवना ॥

(नवरत्न)

૨૫ હાંસીકૃત-મશ્કરીના રૂપમાં પણ.

* પાઠ--'કૃષ્ણ તત્ત્વાહં સદૃત કહે.'

ભૂરિ-શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ.

૨૮ નસાધની-સાધન વગરની.

ઉભય વરણી શુભકૃતિ કરે, બેહુ સમજણ ન્યારી;
 પહેલો માને કૃતિ મેં કરી, ખીજે હરિ રુચિ ધારી. ચિંતા. ૨૯
 માની કૃતિ જોણે નિજ બળે, જૂઠો અતિશે તે કહાવે;
 થવી થવાની ના રહે, સહેજે પણ બની આવે. ચિંતા. ૩૦
 વરણ મર્યાદામાં મન જોહનું, તેને સાધન ભાવે;
 કૃષ્ણ કશુંકે ના કૃપા વિના, પુષ્ટ વરણ કહાવે. ચિંતા. ૩૧
 મહાપ્રભુ કહું મારે વિષે, પ્રતીતિ કૃષ્ણ વ્યાપિ;
 તે તો કૃતારથ થઈ ચૂક્યા, શોચનું ના કદાપિ. ચિંતા. ૩૨
 આત્માદિષ્ટ વસ્તુ સહુ, તે શ્રીકૃષ્ણને ન અરપી;
 અરપાવી શ્રી મહાપ્રભુ, મિથ્યા સીદ મરે ડરપી. ચિંતા. ૩૩
 રુક્મિણી પત્ર સંબંધથી, બ્રાહ્મણ પૂજ્યો ભગવંતે;
 તુજને સંબંધે શ્રી મહાપ્રભુ, શેં ના રહે નિશ્ચિંતે. ચિંતા. ૩૪
 કુબેર સુત પાપી તારિયા, નારદ વચન હરિ રીઝી;
 શ્રીવદ્ધલ વચનથી કહે તુને, ક્યમ નહિ તારે શ્રીજી. ચિંતા. ૩૫
 વેદ વિરુદ્ધ પાંડવ સહુ, ભક્તિ કુંતા સંબંધે;
 તું પણ ભક્ત મહાપ્રભુ બળે, સમજાય ના અંધે. ચિંતા. ૩૬
 અગ્રપૃષ્ઠે પહેડી તરે, ઇકાતેર શત કહી છે;
 હરિ ભક્ત તો એક છે, સરવે ભક્ત કહીં છે. ચિંતા. ૩૭
 બ્રાહ્મણ કર ગ્રહે બ્રાહ્મણી, થઈ સ્ત્રી શૂદ્ર સમાણી;
 બ્રહ્મ સંબંધથી ક્યમ ભક્ત,* માન્યું છે વેદવાણી. ચિંતા. ૩૮

૨૯ ઉભયવરણી-બંને જાતના; સાધન કરનારા અને નિઃસાધની ભક્ત; મર્યાદા-
 માર્ગ અને પુષ્ટિમાર્ગ. ૩૧ કશુંકે-કંઈપણ. ૩૨ કૃત રુક્મિણીજીના પત્રના
 સંબંધથી-પત્ર લઈને ગયો, તે ઉપરથી ભગવાને બ્રાહ્મણની પૂજા કરી હતી;
 તો તને તો શ્રીમહાપ્રભુજીનો સંબંધ છે, તો પણ શામટે ચિંતા કરે છે?
 ૩૪ કુબેરસુત-ચમલાર્જુન. નારદના વચનથી ચમલાર્જુનને તાર્યાની વાત ભાગવતમાં છે.
 ૩૬ પાંડવો વ્યાસથી નિયોગવડે ઉત્પન્ન થયા છે, તેથી વેદવિરુદ્ધ હતાં તે કુંતાજીની
 ભક્તિના સંબંધથી તર્યા હતા. ૩૭ અગ્રપૃષ્ઠે-આગલી અને પાછલી.

* “પાંડ-બ્રહ્મ સંબંધથી ક્યમ ભક્ત ના હું.”

નૃપકર ગ્રહે ખાંડું નૃપસમુ, તેણે વરી તે પણ રાણી;
 હરિકર ગ્રહો તું પણ લમ થયો, વાણી વેદ વખાણી. ચિંતા. ૩૯
 ચિંતા કાપિ ન કાર્યા, નિવેદિતાત્મભિઃ કદાપિ;
 વચન એ શ્રીવલ્લભ તણું, ચિંતા કેઈ પેરે વ્યાપી. ચિંતા. ૪૦
 આદિથી તે અંત લગી, પ્રભુ ધારી મૂક્યું છે તારું;
 તે જ રીતે સહેજે પણ થશે, નિશ્ચે નરતું કે સારું. ચિંતા. ૪૧
 ભાવી મટે જો વિવેકથી, તો પંડિત સહુ હોય મુખિયા;
 ડાહ્યા ઘેલાનું પ્રમાણ ક્યાં, બંને મુખી બંને દુખિયા. ચિંતા. ૪૨
 જ્યમ રાખે લમ રહી ગા હરિ, હું કર્તાપણું હરીને;
 પુષ્ટિ પથક પ્રભુ ભૂંડું નહિ કરે, કદાપિ નિજનો કરીને. ચિંતા. ૪૩
 ચિંતા કરીશ તદ્દપિ તું થકી, એાછું વતું શું થાશે;
 સુખદુઃખ શ્રીકૃષ્ણ હાથમાં, કલપે ભજન ભૂલાશે. ચિંતા. ૪૪
 કૃતિ જે શુભાશુભ મતિવડે, તે તો અરપી છે શ્રીહરીને;
 પય પોતાનું કહેવાય ક્યમ, ઘેનુ અર્પણ કરીને. ચિંતા. ૪૫
 દોષ સાધન નિજનાં માનિયાં, નિવેદન સાચું શાનું;
 સાચું માન્યું છે તો સાક્ષી થા, તારું ન કશું તેમાંનું. ચિંતા. ૪૬
 સાધન બળ છે જો મનમાં, તો અન્યાશ્રય હરિયો;
 નિઃસાધનપણું ભાગિયું, કેઈ સાધનથી ના તરિયો. ચિંતા. ૪૭
 શરણ મારગ આ પૃથક છે, સધળું સિદ્ધ કૃપાથી;
 કશું નથી થાવું જીવથી, જીવ તરશે તે શાથી. ચિંતા. ૪૮
 તદ્દપિ ભ્રમણા જીવ ધરમ છે, સ્વમરૂપ વિચારી;
 નિજપદ નાથ લગાડશે, ટળશે ભ્રમણા તારી. ચિંતા. ૪૯
 યથા કૃતિ જો સહુ બણે, મદ ઉપજે એ સાચું;
 ગોવિંદદાસ લલા જુઓ, સાચું કર્યું પણ કાચું. ચિંતા. ૫૦

૩૯ ખાંડું-તલવાર. રત્નપૂત રાત્રીઓમાં પ્રત્યક્ષ પુરુષને બદલે તેની તલવાર સાથે
 પરણાવવાનો રિવાજ છે; અને એમ તલવાર સાથે પરણેલી પણ રાણી જ ગણાય છે.
 ૪૨ ભાવી-અવિધ્યમાં થનાર વાત. ૪૪ કલપે-ચિંતા કરવાથી.

ન્યૂન વિના ન આવી દીનતા, દીનતા પણ કે ન તાર્યા;
 માધવદાસ, રાણા, વ્યાસ તો, બ્રહ્મ કરીને ઉગાર્યા. ચિંતા. ૫૧
 નારણદાસ ગોડ દેશના, કૃષ્ણદાસ અધિકારી;
 ગુણ વાળ્યે ગરવ ઉપજ્યો, તે થયા દુઃખકારી. ચિંતા. ૫૨
 દોષ ભાસે આવે દીનતા, હરિ કરુણા ભારે વાધે;
 ખેતર સુધરે જ્યમ ખાતરે, તેથી ખાડુ અન્ન લાવે. ચિંતા. ૫૩
 શેઠ મુતા બાઈ સક્ષમણી, રીઝવ્યા હરિ કરી સેવા;
 તદપિ દીનતા ના મટી, વખાણી વિકૃલ દેવા. ચિંતા. ૫૪
 સહુ થકી તેવું થવાય નહિ, ખડુ સાધન મદ કાંસો;
 દર્પ રહિત થોડું પણ ભલું, ધર દ્રવ્ય ખરદ ભરોસો. ચિંતા. ૫૫
 આત્મ નિવેદન જીવને, કૃતિ કરવી જે સારું;
 ચિંતામણિ મુક્યો પેટીમાં, ધંધો શોભાને સારું. ચિંતા. ૫૬
 કર શુભ કૃતિ રતિ રાખીને, જેટલી ખતી આવે;
 ઇચ્છા પ્રમાણે નિપજશે, મન સંધે શૈના નસાવે. ચિંતા. ૫૭
 કરું કરવા સમ્રથ નથી, નિજ બળ જીવ દાર્ઢ;
 પણ કર્યું કરેવું સંભવે, અવહારને જોઈ. ચિંતા. ૫૮
 પિતા પુણ્ય અંગીકૃત જીવને, લક્ષણ એહવાં આપે;
 શુભ કૃતિ ગર્વ ન ઉપજે, અનુચિત દુઃખ વ્યાપે. ચિંતા. ૫૯
 ગોપીજન જેવાંને ગર્વથી, તપાવ્યા ગિરવારી;
 દીનતા આવી દીધા હરિ, સમજો એ વિચારી. ચિંતા. ૬૦
 એ અકલગતિ દયા નાથની, સમજી સમજો ને ચૂકે;
 પણ એટલું તો નિશ્ચયે ખરું, હરિ કર ગ્રહીતે ન મૂકે. ચિંતા. ૬૧

૫૧-૫૨ ગોવિંદદાસ, માધવદાસ, રાણા, વ્યાસ (વિજયપુરનો), નારણદાસ, કૃષ્ણદાસ
 એ બધા ભક્ત થઈ ગયા છે, અને તેમની કથાઓ બસો બાવન વૈષ્ણવની વાર્તામાં છે.
 ૫૪ સ્કંધમાણી ભક્તાણીની કથા પણ ચોરાશી વૈષ્ણવની વાર્તામાં છે. ૫૫ દર્પ-અહંકાર.
 ૫૬-૫૮. ૫૭ રતિ-પ્રેમ. સંધે-સંદેહ. ૬૦ ગોપીઓને પ્રેમનો ગર્વ ઉપજ્યો.
 ભારે રાસલીલામાં પ્રભુએ તેમને તજી દીધી હતી, અને પછી તેમનામાં દીનતા આવી
 ભારે દર્શન દીધાં હતાં. રાસ પંચાંગ્યાયીમાં આ કથા છે.

શ્રીદશમસ્કંધલીલાનુક્રમણિકા

—:૦:—

રાગ—આશાવરીની ચાલ

શ્રીગુરુદેવને પ્રથમ હું પ્રેમથી લાગું પાય;	
શ્રીવલ્લભ શ્રીવિકુલ પ્રભુ શ્રીયમુના શુભદાય.	૧
શ્રીગોપીજનવલ્લભ ગુણુનિધિના ગુણુ ગાશ;	
દશમસ્કંધ અનુક્રમ પદબંધ કરીને પ્રકાશ.	૨
શ્રીભાગવતની કથા કહું અમૃત સમ પવિત્ર;	
તેહતાણું પણ દોહોવણુ કેવળ કૃષ્ણુ ચરિત્ર.	૩
તે પણ વિસ્તારે વર્ણવતાં ઘણીએક લાગે વાર;	
માટે સંક્ષેપ સ્મરણુ થાવા અનુક્રમ કરુંરે ઉચ્ચાર.	૪
સ્કંધ દ્વાદશમામાં દ્વાદશ અધ્યાયે કથાય;	
પ્રથમ સ્કંધથી અનુક્રમે સંક્ષેપે બારે ગવાય.	૫
સૂત પુરાણિ કહે સુણો શાનકાદિક મુનિ શાંત;	
નવમ સ્કંધ સમાપ્તિ પછી કહું છે જે વૃત્તાંત.	૬
પરીક્ષિત રાજાએ પૂછ્યો શ્રીગુરુદેવને પ્રશ્ન;	
ઈંદ્રસમ મારા પ્રાણુરક્ષક તમે કહો છો એ કૃષ્ણુ.	૭
તેનું ચરિત્ર વિસ્તારે કહો થોડે તૃપ્તિ ન થાય;	
વચન સુણી પ્રસન્ન થયા મુનિ વરણી કહી સહુ કથાય.	૮
પૃથિવી સુખારથ બ્રહ્માદિએ સ્તવન કર્યું જગભૂપ;	
હરિએ જણુવ્યું જાઓ પ્રકટીશ મંજમાં શ્રીકૃષ્ણુ સ્વરૂપ.	૯
વળતી આકાશવાણી દારે કંસને કહી એક વાત:	
દેવકીનો ગર્ભ આઠમો તે તારો કરશે વ્રાત.	૧૦
દેવકીસહુ વસુદેવને કારાગૃહમાં નાંખીઆ કંસ;	
મૃત્યુ ભીતિ ધરી ભગિનીના અષ્ટ સુતનો કર્યો ધ્વંસ.	૧૧
ત્યાર પછી માયા મોકલીને શ્રીહરિએ દીધું કામ;	

રોહિણી માતા ગર્ભ ધરે જ્યારે બલરામ.	૧૨
ત્યારે તું નંદ સુતા થઈ અવતરજે વ્રજમાંહે;	
પછી પ્રભુ દેવકીઉર વસ્યા, બ્રહ્માદિ સ્તવ્યા ત્યાંહે.	૧૩
વળતી પરમેશ્વર પ્રકટયા વસુદેવે વર્ણવ્યું રૂપ;	
દેવકી સહિત સ્તુતિ કરી વળતાં વદ્યા ભવભૂપ.	૧૪
પૂર્વ વૃત્તાંત કહ્યું પછી કહી વ્રજ જાવાની પેર;	
તેમ વસુદેવે વિશ્વંભર પધરાવ્યા નંદજીને ઘેર.	૧૫
કન્યા લાવ્યા ત્યાંથી તેની કંસે કરવા માંડી ધાત;	
તેણે કહ્યું તારો શત્રુ તો ક્યહું પ્રકટયો છે સાક્ષાત.	૧૬
કંસે તદા તરછોડીઓ વસુદેવ દેવકી બેહુ;	
સાંત્વન કરી બળ જ્ઞાન કથ્યું જણાવ્યો બહુ સ્નેહ.	૧૭
દૈત્ય સંગે કરી મંત્ર, કહ્યું છેદો વિજયનાં મૂળ;	
સાધુ બ્રાહ્મણ ગાયને પીડો, હણો લઘુ બાળ અતુલ.	૧૮
વળતી જે શ્રીકૃષ્ણ પ્રકટયા વ્રજમાંહે આનંદરૂપ:	
મહા ઉત્સવ ત્યાંહે થયો, સહુ વ્રજજન વ્રજભૂપ.	૧૯
વાર્ષિક ભરવા વ્રજેશ ગયા પછી મધુપુરી માંહે;	
મળવું થયું વસુદેવજીનું નંદજીને ત્યાંહે.	૨૦
વસુદેવ કહે કાંઈ ઉપદ્રવ ભાસે મુને વ્રજ માંહે;	
માટે વાર્ષિક દેઈ વેળાસર નંદજી જાને ત્યાંહે.	૨૧
પૂતનાના પયપાનને મિથે પ્રભુએ શોખ્યા પ્રાણ;	
આપી દયાનિધિએ ગતિ ઉત્તમ જનુનીની પ્રમાણ.	૨૨
ધૂમ તેના દેહદહનનો જોઈ કહ્યું નંદે એ જ;	
અહો ભાઈ! વાસુદેવ દીસે કાઈ મોટા દેવ.	૨૩
શકટ ભેદન કરી માર્યો તૃણાવર્ત મહા અસુરેશ;	
વળી માતાને દેખાણું મુખવિષે વિશ્વ અશેષ.	૨૪

૧૨ એક પ્રતમાં આ લીટીને બદલે “દેવકીથી રોહિણી ઉદરે ધરે જેમ બલરામ,” એવો પાઠ છે, અને તે કિંવદન્તી છે. તેથી મૂળમાં અમે ભાગવતનો પાઠ છે તેજ અર્થવાળો પાઠ સ્વીકાર્યો છે.

ઐકાંતે પછી ગર્ગ મુનિએ ધર્યાં કુંવરનાં નામ;	
કારણ બતાવ્યાં વિવેકશું શ્રી કૃષ્ણ ને બળરામ.	૨૫
ધૂર્તવલા(?) ગોપીજન ઘેર મૃતિકા ભક્ષણ જે;	
દધીનું પાત્ર ભાંગ્યું માટે બંધન કર્યું ભાખ્યું તે.	૨૬
ભક્તવશત્વ જણાવવા બંધાયા અનુબલ દામ;	
વૃક્ષ પાજ્યાં યમલાર્જુન શ્રાપ મૂકાવ્યો તે ઠામ.	૨૭
કુબેરસુત નલકુબર કરી યક્ષ સુત સાક્ષાત;	
નંદાદિએ મળી ધાર્યું ગમન દેખી બહુ ઉત્પાત.	૨૮
વૃન્દાવન જઈને વસી ત્યાં કર્યું બાળ ચરિત્ર;	
વચ્છચારણની લીલા કરી મળી સમવય બહુ મિત્ર.	૨૯
વળતી તો વધ વચ્છાસુર કર્યો, બંકને તળાવ્યું શરીર;	
માયો અધાસુર ગોપરક્ષણ, કર્યું મહાબળ ધીર.	૩૦
ભોજન કીધું સખા સહ હરખે શ્રીયમુનાને તીર;	
મોહ્યા વિધિ દેખી હરિ નવ ભુકતે ઉચ્છિષ્ટ આહાર.	૩૧
વચ્છ ગોપાદિ સર્વનું પછી હરણ કર્યું બ્રહ્મદેવ;	
ગોસુત ગોપાદિ સર્વ થયા શ્રી હરિ સ્વયમેવ.	૩૨
બ્રહ્માનો મોહ ગયો અને હરિ સ્તવ્યા લેઈ શરણ;	
ગોચરણ મહાક્રીડા કરી, ઘેનુકાસુરનું કર્યું મરણ.	૩૩
વળતી શ્રીકૃષ્ણ પધાર્યા વ્રજ કરતા વેણું ગાન;	
વનશોભાએ ભર્યાં બહુ ગોપીજનને કરે સુખદાન.	૩૪
વિપત્તી વિમૂર્છિત ગોપ જગાડ્યા કરી અમી દૃષ્ટ;	
કાલિદમન કર્યું, નાગપત્નીની સ્તુતિ કહી સ્પષ્ટ.	૩૫
કાલ આવ્યાનું કારણ કથ્યું વહ્નિ બચા કરી ચૂર;	
રમતાં રમતાં મારી નાંખ્યો બલિ બ્રહ્માસુર.	૩૬
ગોગોપ ભય થકી રાખ્યાં કીધું દાવાનળ પાન;	
વર્ષા ઋતુ વરણી કહ્યું કૃષ્ણ વેણું શું ગાન.	૩૭
કાત્યાયની વ્રત કન્યકા કીધું નિરાવરણ સ્નાન;	
વસ્ત્ર હર્યાં વ્રજનાથજી આપ્યાં સહિત દ્વલદાન.	૩૮

વરણ્યું વૃન્દાવન વૃક્ષ ભાગ્ય મુનિ યાંચા ગોપેન્દ્ર;	
લીલું ભોજન ઋષિપત્ની કૃપા કરી ધર્મધુરિન્દ્ર.	૩૯
તાપ પશ્ચાત દિગ્ધે ક્યોં ભાખ્યો ભાગ્યો ઇંદ્રયજ્ઞ;	
અન્નકુટ આરોગ્યા શ્રીકૃષ્ણે ધર્યો ગોવર્ધન મન્ન.	૪૦
મર્દન ગર્વ મુરેશનો ક્યોં વણ્યું ગર્ગવચન;	
ગોપ સાથે નિવારણ ક્યોં નંદે તે ક્યું કયન.	૪૧
ઇન્દ્રધેનુએ સ્તુતિ કરી ધર્યું ત્યાં ગોવિન્દ નામ;	
વ્રતાદિ ધર્મ આશ્રિત કલેશથી નંદને છોડાવ્યા શામ.	૪૨
નંદાદિકે સર્વ વ્રજજનને આપી પછી વૈકુંઠ ગતિ;	
વેણુનાદ કરી મોહને મોહ્યા ગોપિજન અતિ.	૪૩
વ્રજબાળા તેડી રમણ ક્યું ગોપીને આગ્યું અભિમાન;	
અંતરધ્યાન થયા હરિ, વગતી ક્યું મુખદાન.	૪૪
રાસક્રીડા બહુ વિધે કરી જળ સ્થળ લીલા આનંદ;	
મહા સર્પના ગળ્યા થકા હરિએ મુકાવ્યા નંદ.	૪૫
શંખચૂરને હણી પ્રભુએ ટાળ્યો ગોપીઓનો ત્રાસ;	
યુગલ ગીત વણું ગોપી વનક્રીડા કરી અવિનાશ.	૪૬
માયોં અરીદ્ય સુર હરિ દંસ નારદની કથાય;	
અકૂર કથની ગુણ દેશી હણ્યો શ્રી વ્રજરાય.	૪૭
નારદે નંદકુંવરને મળી સ્તુતિમાં કહ્યું રે ભવિષ્ય;	
માયોં બોમાસુર ગોપ રક્ષા કરી શ્રી જુગદીશ.	૪૮
વગતી આવ્યા અકૂર વ્રજ વિષે નિરખવા શ્રી કૃષ્ણવરામ;	
આનંદ પામ્યા અતિવણો, પુરી પ્રભુ વાંછિત ડામ.	૪૯
હરિ હળવરને એકાંતે અકૂર સહુ કહી દંસ વાત;	
વિરહવિલાપ ગોપીજન ક્યોં પ્રભુ પધાર્યા સાક્ષાત.	૫૦
અકૂરને હરિ હૃદય વિષે દર્શન દીધું અનૂપ;	
સપૂલક સુત સ્તુતિ કરી મધુપુરી પધાર્યા જગમૂપ.	૫૧
રજકતણું શિર છેલું, વાયકને દીધું વરદાન;	
માળી સુદામાને પ્રસન્ન, ક્યું કુખજનું સન્માન.	૫૨

ધનુષ ભાગી ને રથ હણ્યા દુશ્વપ્રભય કંસ દાન;	
રંભભૂમિ વિષે ગજ હણ્યો કુવલયાપીડ મહાન.	૫૩
રંગભૂમિ વિષે દીઠા પ્રભુને જેને જેવો રે ભાવ;	
મધ માયાં કંસ ભાત સહિત હણ્યો પામીને દાવ.	૫૪
માતુલ પત્નીઓનું કર્યું સાંત્વન દેઈ સર્વને ઉપદેશ;	
માતાપિતાનું હણી દુઃખ સંતોખ્યા સ્વજન અશેષ.	૫૫
રાજ્યાભિષેક કર્યો ઉગ્રસેનને સુંદર શામ;	
સાંત્વન કરી નંદાદિકને મોકલ્યા શ્રીગોકુળ ગામ.	૫૬
પછી દ્વિજતિ સંસ્કાર કરીને પધાર્યા ગુરુધામ,	
વિદ્યા ભણી સહુ પ્રસન્ન કર્યા સાંદીપન કૃષ્ણ રામ.	૫૭
મૃત્યુક પુત્ર આચારજને આપ્યો લાવ્યા* ધર પંચજન;	
ફરી પધાર્યા મથુરા વિષે હરખિયાં સર્વ જન.	૫૮
પછી વ્રજમાં ઉદ્ધવ મોકલ્યા નંદ યશોદા મિલાપ;	
આકત થયા ઉદ્ધવ દેખી ગોપી પ્રેમ પરિતાપ.	૫૯
સાંત્વન કરી વ્રજનાર આવ્યા મધુપુરી હરિજન;	
કુખ્જસદન પધાર્યા હરિ વળતા અકૂર ભવન.	૬૦
અકૂરને પછી પ્રેમ પ્રભુ ગજપુર જન પાસ;	
પાંડવ પૃથા વ્યથા હરી યોધ કર્યો દગ નાશ.	૬૧
પૂરણ થયું પૂર્વાર્ધ હાવાં ઉત્તરાર્ધ કહેવાય;	
સાંભળ કહે શુકદેવજી પ્રીતે પરીક્ષતરાય.	૬૨

છતિ પૂર્વાર્ધ

અથ ઉત્તરાર્ધ

વૈયાસકી એમ બોલ્યા સાંભળ તું ભૂપતિ;	
જામાત્ર વધ સુણી દુઃખ થયું જરાસંધને અતિ.	૬૩
આવ્યો ચઢી તેની હણી સેના સર્વ;	
ક્રોધ રચાવ્યો કુશસ્થળ આવ્યો યવનશું ગર્વ.	૬૪

ભસ્મ કર્યો કાળયવનને દીધાં સુચકંદ લોચન;	
સ્તવન કર્યું ભૂપ શ્રીહરિ વર દીધો થઈ પ્રસન્ન.	૮
મનુષ્ય નાટ્ય એ જરાસંધથી પલાયણ કર્યું આપ;	
દારામતિમાં પધાર્યા દાળ્યું પરવત તાપ.	૪
રેવત કન્યા રેવતી બળભદ્ર પરાગ્યા;	
રુદ્રમણી ગ્રેયો દિગ્ગતા પછી સંદેશ વરણ્યા.	૫
કુંદીનપુર પધારી પ્રભુ કીધું રુદ્રિમણી હરણુ	
કર્યો પરાજય રાત્રુનો તે તેની સેનાનું મરણ.	૬
રુદ્રમેયાને પટા પાડીને પ્રભુ કીધો વિક્રય;	
રુદ્રમિણી સહિત પધાર્યા દારિકા જગમુખ.	૭
વેદ વિધિએ વર્યા પછી શ્રી રુદ્રમિણી દારીકરા;	
પ્રકટ્યા પ્રદુમ્ન હરી ગયો સમર અમુરેશ.	૮
કૃષ્ણ કુંવર તેને હણી, આવ્યા સ્ત્રી સહ વામ;	
હરખ્યાં રુદ્રમણી આદિ સર્વે દેખી મૃત અભિરામ.	૯
સૂર્ય થઈ સ્વમંતક મણિ પામ્યો સત્રાઘત;	
સાંગ્યો શ્રીકૃષ્ણે આપ્યો નહિ થયું સહજ વિખરીત.	૧૦
તે મણિ મારે ઉગ્રસેનનું થયું બાઝ્યો મરણ;	
અપવાદ તેનો લોકિકમાં લાગ્યો અસરણુ શરણ.	૧૧
પ્રથા કંઠક ઉતારવા હરિએ યાદવ સાથે;	
વન જઈ વરી ઉગ્રસેનનો ગિર દેખાજો નાથે.	૧૨
તેનો રિપુ રીંછ જણાવિયો આગળ અટકી સહ બેઠા;	
શુદ્ધા ભયંકર રીંછની તે માંહે પ્રભુ બેઠા પેઠા.	૧૩
શુદ્ધમાં હારી જાંબવાને લાં પુત્રી સંગે પરણાવ્યા;	
જાંબવતી મણિ સહિત લઈ હરિ દારિકા આવ્યા.	૧૪
આપ્યો મણિ સત્રાઘતને લઈ જ્ઞાન પામ્યો;	
સત્યભામા મૃતા કૃષ્ણને પરણાવી દુઃખ વામ્યો.	૧૫
વળતી શ્રીહરિ હળધર બેઠે પધાર્યા જગપુર;	
શતથન્વા ગ્રેયો ઉસયે કૃતવર્મા અદુર.	૧૬

તેણે સત્રાજીતને હણ્યો નાઠો હરિ ભય ધારી;	
કૃષ્ણરામ સહ આવી પુઠે જઈને નાંખ્યો મારી.	૧૭
પ્રભુ કહ્યું મણિ નથી એક ને રામ કૌતુક ભાસ્યું;	
ગયા મિથિલાપુરી રીસમાં રુદન પ્રકાસ્યું.	૧૮
ગદાયુદ્ધ દુર્યોધનને ત્યાં શિખવ્યું રામ;	
મણિ મળ્યો અકૂરથી દાખ્યો હળધર શામ.	૧૯
ધન્વિપ્રસ્થ પ્રભુ પધાર્યા પછી પાંડવ ધામ;	
અર્જુન સહ વન ક્ષીડતાં લાવ્યા કાલિંદી વામ.	૨૦
દ્વારામતી પધારી વર્યા કૃષ્ણ કૃષ્ણા રાણી;	
મિત્રવૃંદા હરી લાવ્યા સત્યા પટરાણી.	૨૧
ભદ્રા વર્યા પછી લક્ષ્મણા વિદ્વાહ વખાણ;	
માયો નરકાસુર મૂર હણ્યો તળાવ્યા પીઠ પ્રાણ.	૨૨
તામ્રાદિકને હણ્યા હરી કન્યા સોળ હજાર;	
દારિકાં મોકલી યત્નશું બાળા હરખી અપાર.	૨૩
કુંડળ અરપી અદીતિને કર્યું જતનું દાન;	
પારિજાત પુષ્પસાટે તોણું ધન્વનું અભિમાન.	૨૪
જીતી સુરેશને લાવ્યા મુરતરુ નિજ ધામ;	
સંભોગ પામે સર્વે ત્રિયા સંતોખ્યાં સતભામ.	૨૫
પાણિગ્રહણ રાજકન્યા સહનું કર્યું નાથે;	
પરિહાસ કૌતુક પ્રભુ કર્યું રુદિમણી સાથે.	૨૬
વેણુ વિપરીત સુણીને થયાં મુરજિત દગપાણી;	
સાંત્વન કરી કૃષ્ણે આલિંગી મનાવ્યાં પટરાણી.	૨૭
પછી પ્રતિઉત્તર પ્રેમદા પ્રભુવચનના કીધા;	
સુણીને સંતોખ્યા શ્રીહરિ સામા સહુ અર્થ સીધા.	૨૮
સોળ સહસ્ર સહ સરવને થયા દશ દશ પુત્ર;	
એકેકી પુત્રી પણ થઈ એવું હરિધરનું સૂત્ર.	૨૯
અનિરુદ્ધ ઉદ્વાહમાં પછી રુદ્ધિમિતે હણ્યો રામે;	
ત્યત્રલેહા અનિરુદ્ધને લાવી ઓખાને ધામે.	૩૦

ઝોખા સહિત અનિરુદ્ધને પછી બાંધ્યાં બાણે;	
હરિહરનું યુદ્ધ થયું ઘણું વરણયું જાય ન કાને.	૩૧
ભવે જવ સ્તુતિ ભગવંતની કીધી દીનતા દાખી;	
ભુજ બાણાસુરના હરિ છેઘા યુગ યુગ રાખી.	૩૨
સ્તવ્યા માધવને ઉમાધવે બળસુત વર દીધો;	
ઝોખા વરી અનિરુદ્ધને જગમાં જશ કીધો.	૩૩
નૃગ નૃપ મહાકકલાશની કૃષ્ણે ગતિ કીધી;	
ભક્તિ વિમુખ બ્રહ્મસ્વનો દોષ એ શિખ દીધી.	૩૪
બળભદ્ર પછી વ્રજમાં ગયા સહુજન સુખ દીધું;	
આકર્ષણ યમુનાજીતું કાંઈ કારણે કીધું.	૩૫
પોદયક પ્રાણ હયાં હણ્યો કાશીરાજ મહાપાપી;	
કાશીનું દહન કર્યું હરિએ શિવને ભસ્મ આપી.	૩૬
રેવતાચળે બળભદ્રજી લીધા દ્વિવિદના પ્રાણ;	
સાંબકુંવરે લક્ષ્મણા હરી સાંહાં રામ વખાણ.	૩૭
ગજપુર ગંગામાં નાખતાં નમ્યા માટ તે બચાવ્યા;	
હળધર કૌરવબળ હણી વધુ સહ સુત લાવ્યા.	૩૮
નવીન લીલા નિરખી નારદે હરીની પ્રીતિધામ;	
સંશય મટ્યો અકલિત પ્રભુ કહી કર્યો પ્રણામ.	૩૯
નારદ ચરણ પૂજ્યા પ્રભુ ગૃહસ્થની વિધિ દાખી;	
નિત્ય કૃતિ શ્રી કૃષ્ણની અતિ અદ્ભુત લાખી.	૪૦
સભા સુધરમાને વિષે શોભા અદ્ભુત;	
ત્યાં નૃપ ખાંડવકૌરવના આવ્યા યુગ દૂત.	૪૧
ઉદ્ધવાદિ મંત્રી સાથે મનસુખો કીધો;	
વિચારી સર્વ શક પ્રસ્થ જવાનો નિશ્ચય કીધો.	૪૨
છોડાવ્યા નૃપ કરી સાંત્વના સ્વસ્થાને યોલાવ્યા;	
ભીમ કૃષ્ણ (?) શ્રીકૃષ્ણજી સુખે નિજ એહે આવ્યા.	૪૩
સર્વ થકી આદે કર્યું અર્ચન કૃષ્ણચરણ;	
દુષ્ટ લેખી શિશુપાલનું પ્રભુએ કીધું મરણ.	૪૪

સ્વજન સહિત ધર્મરાયણ કીધું અવલુચ સ્નાન;	
જગ સ્થળ બ્રહ્મ સુયોધનનું મોડયું અભિમાન.	૪૫
સાતવ અને પ્રભુમનો વરણુઓ સંગ્રામ;	
માયાપુર ભંજન કર્યું આવી સુંદરશામ.	૪૬
સાતવ સહ દંતવક્તો પ્રભુએ આણ્યો અંત;	
આત તેના સતલીલામ માર્યો ભગવંત.	૪૭
રામ પધાર્યા તીર્થને તે કથા આલાપી;	
સુતને હણ્યો સુત તેહેનો સ્થાપ્યો વર આપી.	૪૮
બલવલને બળદેવણ માર્યો તે હામ;	
સકળ તીર્થ પાવન કરી પધાર્યો બળરામ.	૪૯
પાર્થનું સારથપણું કર્યું કથ્યું ગીતાનું જ્ઞાન;	
મિત્ર સુદામો આઘ્યા તેનું કીધું સન્માન.	૫૦
પૂછને ગુરુ અદવાસની* વારતા મગી કીધી;	
ગાકને દુર્લભ સંપદા એવી હરિભક્તને લીધી.	૫૧
સૂર્ય અદણુ મિથે પ્રભુ કર્યું કુરુક્ષેત્ર પવિત્ર;	
કુરુક્ષેત્ર સહિત પધારિયા ત્યાંહાં મળ્યા સહ મિત્ર.	૫૨
ગોપીજનનું દાન્યા મળ્યા વાંછિત દૂત આણ્યું;	
દાન પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનું કર્યું વિરહ દુઃખ દાખ્યું.	૫૩
કૃષ્ણા સુદૃષ્ટાની રશ્મિગણી આદિ રાણી;	
મગી વિગાદની વાતો નિગ્નનિગ્નની વખાણી.	૫૪
કૃષ્ણે ગણિ પૂજન કર્યું કામો વસુદેવે યન;	
વિજાન બોધ નારદે કવો વસુદેવને મન મન.	૫૫
પુત્ર આપ્યા બ્રહ્મ દેવકી સુત્ર પામિલા લાગી;	
લક્ષ્મી જાણી અર્જુનને બેહેન સુભદ્રા પરમ્પુત્રી.	૫૬
મિથિલાપુરીમાં પધારીને પ્રાણિ બક્ષતી કીધી;	
બદુદારવ રંક સુતદેવની સેવાસન ગણી લીધી.	૫૭

* બાળપણમાં કુરુને ત્યાં રતા તે વખતની અને ધર સંહારની.

નારાયણ નારદ તણે સંવાદ પવિત્ર;	
વેદ સ્તુતિ પરબ્રહ્મની કરી સાર ચરિત્ર.	૫૮
શંભુદાસ* વૈભવ મળે હરિજન નહીં કામ;	
ત્યાં કથા કહી પ્રક્ટે હર અણો રાખ્યા હરિ ટળ્યો ભ્રમ.	૫૯
દ્રાણ વડું ત્રણે દેવમાં માંજો વાદ મુનેશ;	
ભગુએ જઈ નિત્યે કર્યું વિષ્ણુ છે સરવેશ.	૬૦
અર્જુન ગર્વ ઉતારવા હયાં બ્રાહ્મણ બાળ;	
લોકાલોક થકી પર જઈ આણી આખ્યા ગોપાળ.	૬૧
કૃષ્ણકીડા રતિરસ ભરી શકું કયમ વખાણી;	
પતિ પ્રેમે પટરાણી સહુ વરણી વિરહે વાંણી.	૬૨
અસુરવ્યામોહ થવા કરી લીલા અંતરધ્યાન;	
નિત્ય કીડા શ્રીકૃષ્ણ છે દૈવીજન દાન.	૬૩
એ દશમ અનુક્રમણિકા ગુરુ પ્રભુજી પ્રતાપ;	
પૂરણ કરી પદબંધથી ન્યૂનાધિક માફ.	૬૪
એકસોને એકત્રીશ છે પદ પૂરણ સાર;	
અથ ઇતિ લગી હરિ કથા સંક્ષેપ વિસ્તાર.	૬૫
શંકરીતટરે સોહામણું ચારુ ચંડીરે ગ્રાંમ;	
શ્રી શેષશર્ધ પ્રભુ વસે ત્યાંહાં કવિ વિગ્રાંમ.	૬૬
વિપ્ર નાગર સોહોદરો નાંમ ભટ દયારામ;	
દીક્ષા વૈષ્ણવ વલ્લભી ગાય ગુણ ધનશામ.	૬૭
ગાય શીખે ને સાંભળે વૈકુંઠ પદ પામે;	
સકલ પાપ સંતાપ સોહજે નાશ સર્વ પામે.	૬૮

ઇતિ શ્રીદશમસ્કંધની અનુક્રમણિકા સંપૂર્ણ.

કાળજ્ઞાનસારાંશ

દોહા

- શ્રીગુરુ ગિરિધરલાલપદ-પંકજ કરું પ્રણામ;
સકલ પાપ સંતાપહર, અભિમતિ પૂરણકામ. ૧
- કાલજ્ઞાન કથા ધણી, તેમાંથી ગ્રહી સાર;
કથન પ્રયોજન જેટલું, કીધું સરળ પ્રકાર. ૨
- શંકરે ઉમિયાને કહ્યું, અરલકને મુનિ દત્ત;
તે પ્રમાણ ગ્રહી મેં કૃત્યું, રખે લહો મન મત્ત. ૩
- દુર્લભ મનુષ્યાદેહ છે, આવે ક્રોધક વાર;
તે પામ્યાનો લાભ એ, ભજવા નંદકુમાર. ૪
- જન્મ્યું તેને મરણ તો, જ્યારે ત્યારે થાય;
પણ તેને ધન્ય જેનો, હરિ ભજતાં દિન જાય. ૫
- તેમ સંસારી જીવથી, સદા ભજન ક્યાં થાય;
પણ અંતે સધળું તજી, ભજવા શ્રીવ્રજરાય. ૬
- અંત સમય કેમ સમજીયે, કેટલું અળગું મૃત્ય;
તે સંશય છેદન કરું, કહું સમજાવી ગત્ય. ૭
- કાંઈ સવેળા થાય જેમ, આગળ કાલનું જ્ઞાન;
ત્રિવરસથી દિન એક લગી, એવું કહું વિધાન. ૮
- શ્વાસોશ્વાસ સદા વહે, નાસા દક્ષિણ વામ;
રંધ્ર ઉભય રવિ ચંદ્રમા, ઈડા પિંગલા હામ. ૯
- કાળી ઈડા શશિ સમજ, જમણી પિંગલા સૂર;
પલટાયે ઘટિ પંચમાં, જેતો રહે ચતુર. ૧૦
- રાત દિવસ દશ ભાનું સુર, વહ્યો નિરંતર જાય;
પાંચ વરસ આયુષ લહી, નિશદિન ગોવિંદ ગાય. ૧૧
- એક પાસ એક રાતદિન, વહે વાયુ એક ધાર;
ત્રણ વરસ આયુષ લહી, ભજવા નંદકુમાર. ૧૨

યુગ્મ દિવાનિશિ પિંગલા વહન કરે જ અખંડ;
 યુગ્મ વરપ આયુષ પણ, હરિ ભૂલે યમદંડ. ૧૩
 ત્રણ અહરનિશ એક પુટ, વહા કરે જો વાય;
 વર્ષ એક લગી જીવતું, જાણી ભજવા ત્રજરાય. ૧૪
 દેવપંથ દુન ને શશિ, અરંધતી નિજ છાય;
 જો ગગને દેખે નહીં, એક વરપમાં જાય. ૧૫
 રવિકિરણ દેખે નહીં, જોય અનલ શશિવર્ણ;
 તે એકાદશ માસમાં, અંતે પામે મર્ણ. ૧૬
 મુત્ર પુરિષ ભરી વાપિકા, કનક રજત સમ રંગ;
 જાત્રત સ્વપ્ને જો લખે, દશ માસે તનુ ભંગ. ૧૭
 ભૂત પિશાચ ગાંધર્વનગર, વક્ષ કનક સમભાસ;
 જો જનને તે જનનો, નવમે મહિને નાશ. ૧૮
 દીપ મુવર્ણ સરીખડો, દીપે દેહ વિરૂપ;
 નવ માસે નર મરણ લહિ, સમરી લે ત્રજભૂપ. ૧૯
 કનક સદશ નર કૃષ્ણ જીમી, શૂરો ખીછીકણ થાય;
 મુમતિ વિકારિ પ્રકૃતિ કરે, આઠ માસે મરી જાય. ૨૦
 પુષ્ટ થકો કૃશ પત્રકમાં, કૃશ તે પુષ્ટ જ દટ;
 એવી પ્રકૃતિ ક્યાં પછી, જીવે મહિના અષ્ટ. ૨૧
 રજ કર્દમ ડગલાં ભરે, અંધ પગલાં દેખાય;
 સાત માસ જીવ્યા પછી, પરણોડે તે જાય. ૨૨
 કપોત ગર્વવ ઉલ્ક કાગ, બેસે જેને શીશ;
 ખટ માસે મરતું લહી, તે સમરે જગદીશ. ૨૩
 નિશા ચંદ્ર દિન રવિ વહે, શ્વાસ માસ લગી એક;
 તો જીવન ખટ માસ લગી, હરિ સમરે મુવિવેક. ૨૪
 અવર વિધિ વળી એક છે, ભરિ શુભ ભાજન નીર;
 તેહેમાં સૂરજ યિખને, જોતું વિના સમીર. ૨૫

ને દીસે ખાંડું દક્ષિણે, તો આયુષ ખટ માસ; ૨૬
 ત્રિ પછમ જે ઉત્તરે, એક જ પૂરવ પાસ.
 મધ્ય છિદ્ર ને દેખિયે, તો આયુષ દશ દિન;
 દયા ભજન શ્રી કૃષ્ણનું, કરિયે થઈ આધીન. ૨૭
 વળી કહું શુભ એક વિધિ, દુર્લભ યોગી જન;
 લક્ષણ છાયા પુરુષનાં, સમજી લે ધરિ મન. ૨૮
 એકાંતે ઉભા રહી, રવિ રાખવો પૃથ્વ;
 નિજ છાયાને નિરખિયે, કંઠે અનિમિષ દૃષ્ટ. ૨૯
 લક્ષ મંત્રનો મંત્ર હરિ, નામ એક શત આઠ;
 અબંધ કર પદ રાખિયે, મનમાં કરિયે પાઠ. ૩૦
 વળતી યોમ વિલોકિયે, દીસે છાયા પુર્ય;
 સ્ફટિક સરખો બિજળો, ફળ સમાન હરિ દર્શ. ૩૧
 ઉજવળ દીઠે શુભ સદા, જ્યારે દીસે શામ;
 તો મૃત્યુ ખટ માસમાં, સમજી સમરો રામ. ૩૨
 પીતે વ્યાધિ રક્તમય, નીલે હલ્યા હોય;
 તો ઉદ્વેગ જ ઉપજે, નાના વર્ણે જોય. ૩૩
 દક્ષણ બાહુ ન દેખિયે, નિજ બંધુનું મૃત્ય;
 ખટ માસે વા વર્ષ વા, જે વર્ષે તો સત્ય. ૩૪
 ને નવ દીસે વામકર, સ્ત્રી મૃત્યુ તેમ જાણ;
 બંધે બાહુ ન દેખિયે, પોતાનું પરમાણુ. ૩૫
 મરણ માસમાં શિશવણ, સમજી લે ધીમંત:
 જંઘા નહિ વા સ્કંધ નહિ, અષ્ટ દિવસમાં અંત. ૩૬
 છાયા લોપ સમૂલગી, તત્તક્ષણ મૃત્યુ થાય;
 અવર વિધાન કહ્યું નથી, ગ્રંથ ધણો વધી જાય. ૩૭
 આનંદ હસતી દેખિયે, ને પોતાની છાય;
 આયુષ મહિના ચારનું, અધિકું નવ કહેવાય. ૩૮

૨૬. પછમ-પશ્ચિમ. ૩૩. નાના વર્ણે-જૂની જૂની જાતના રંગનો.

૩૫. બંધે-બંને. બાહુ-હાથ.

લોચન અંગુલિ દાખતાં, જ્યોતિ જુએ ન જેહ;
 એથે માસે તે મરે, એક પક્ષ છે એહ. ૩૯
 એદિશ દેખે વિજલી, અન્ન વિના આકાશ;
 ઈંદ્રધનુષ આભાસ જન, જીવે જે ત્રણ માસ. ૪૦
 દિન તારા રજ એદિશે, ઈંદ્રધનુષ નિશિ જોય;
 તે નરને જે માસમાં, નિજ્યે મૃત્યુ હોય. ૪૧
 ઘુંટણુ ભક્ત સરીખડા, પહે ચાલતાં ત્રાસ;
 એવાં જોને ચિહ્ન તે, જીવે એક જ માસ. ૪૨
 સોળ દિવસ લગી સૂર્ય સ્વર, ચલે ન કરે ઉપાય;
 એક માસ જીવી કરી, તે જન જમપુર જાય. ૪૩
 સંપૂર્ણ શશિ નિત્ય વહે, નહીં રવિ સ્વર આભાસ;
 વેહેલો તે હરિને ભજે, આયુષ એક જ માસ. ૪૪
 તૈલ, તોય, ધૂત, કાચમાં, નિજ તનુ જોય પ્રત્યક્ષ;
 દીપ્તે શિશ રહિત ધડ, જીવે એક જ પક્ષ. ૪૫
 જોતી કાયા સુંઘતાં, શબ અસ્થિ દુરગંધ;
 અધમાસે તેને પણ, નિજ્યે મરણુ સંબંધ. ૪૬
 દગલી અંગુલિ દેખિયે, વચ્ચે વેદું શામ;
 ત્યારે જીવન સોળ દિન, સમજી સમરો રામ. ૪૭
 શીતલ લાગે રવિ પ્રભા, સંતાપે શશિકિરણ;
 પવન ઉપણુ શીત ન સમજ, તો અધમાસે મરણુ. ૪૮
 સંગે છૂટે પવન સહ, મૂત્ર પુરીપ જ બેહ;
 દશ દિવસે તે નર મરે, તેમાં નહિ સંદેહ. ૪૯
 સ્વદ્યે અંગુલિ દગ દગ્યે, ચક્ર અરુણ રંગ શામ;
 નવ દીપ્તે દિન દશ થયે, તે પોહોંયે યમધામ. ૫૦
 ન્હાતાં કર પદ ને હાંદે, સહુ પેટેલાં સૂકાય;
 જોપ શમે નહિ જલ પિયે, દશ દિવસે મરી જાય. ૫૧

અરંધતી ધ્રુવ વિળ્લુપદ, તારક મંડલ માત્ર;
 અંડ વિષે તે પિંડમાં, પણ જાણે સદપાત્ર. ૫૨
 બ્રહ્મદિ વિળ્લુપદ જાણિયે, નવ દેખે જે જંત્ર;
 તેને કૃણુ ન ભૂલવા, જીવન છે નવ દિન. ૫૩
 એ તારા નિજ નેત્રના, માત્રા મંડળ સાચ;
 નવ દેખે નર તે તણુ, આયુષ દહાડા પાંચ. ૫૪
 ધ્રુવ નાસાચ ન દેખિયે ત્રિદિન મરણુ છે સત્ય;
 જિજ્ઞાસે તે જ અરંધતી, લખે ન તે દિન મૃત્ય. ૫૫
 એક અંગુલિ એ ગણે, એક ચન્દ્ર યુગ જોય;
 સંધિદ્ર દેખે છાય નિજ, શીઘ્ર જ મૃત્યુ હોય. ૫૬
 પ્રેત ભેટિયે વિપ ભખી, ખર થાયે અસ્વાર;
 જાત્રત સ્વપ્ને દેખિયે, જાણુ કાલ તત્કાલ. ૫૭
 પિત્ત સદન વાયુ વસે, પિત્ત જાય કફ ઠામ;
 કફ આવી કંઠે બસે, સઘ જાય જમધામ. ૫૮
 નિશા દાઢ હોય શીત દિન, કંઠ વિષે કફ હોય;
 તેને કશો ઉપાય નહિ, તે જન જમપુર જોય. ૫૯
 ગુદા બ્રષ્ટ હોય હીન સ્વર, સંગે ખાંસી શ્વાસ;
 બ્યાકુલ હિંકવા શોષ તનુ, જમપુર તેનો વાસ. ૬૦
 હૃદય ચરણુ નાલિ તથા, નાસા શીતલ હોય;
 શિષ તપ્ત જેનું રહે, તે નવ જીવે કોય. ૬૧
 બુદ્ધિ લજ્જા પ્રભાદિક, સરવ સમૂળાં જાય;
 દીપ જતાં નહીં વાસના, નિશ્ચયે મૃત્યુ થાય. ૬૨
 કિન્નર રીંછ ચઢ્યો થકો, ગાતો દક્ષિણ જાય;
 એવું સ્વપ્ને દેખતાં, શીઘ્ર જ મૃત્યુ થાય. ૬૩
 રક્ત કૃણુ અંખર ધરી, હસતી ગાતી નાર;
 તાંણી જાય દિશ દક્ષિણે, શીઘ્ર જ મરણુ વિચાર. ૬૪

જાણે કદમ સાગરે, જીજ્યો શિર પર્યંત;
 એવું સમાણું દેખતાં, સઘ સમજવો અંત. ૬૫
 કાળો પુરુષ ગિહામણો, શસ્ત્ર હિંગામી ધાય;
 પથ્થર મારે સ્વપ્નમાં, તુરત મરણુ કહેવાય. ૬૬
 કર અંગુલિ રંધ્યે કરણુ, આત્મનાદ ન સુણાય;
 સ્વભાવ જે જનનો ફરે, વહેલો જમપુર જાય. ૬૭
 પોતાનું પ્રતિબિંબપર, લોચન માનવ દશ્ય;
 એવું ચિત્ત ઉદે થતાં, મરણુ સમીપ અવશ્ય. ૬૮
 માત પિતા ગુરુ દેવ દ્વિજ, વૃદ્ધ પૂજ્ય મહાપુરુષ;
 નવ પૂજે નિંદા કરે, તેને મરણુકરપ. ૬૯
 કર કપાલ ધરીને જીએ, કાંડું અનિમિષ દષ્ટ;
 ક્રમ ક્રમ ફરે ભાસે ભલું, પુષ્ટ થતાં મહાકષ્ટ. ૭૦
 મરવું તો સમજે સહુ, પણ ક્યારે? નહિ ભાન;
 એક દિવસ આડો રહે, ત્યાં જ લગી નહિ જ્ઞાન. ૭૧
 જાણ્યાથી ભય ઉપજે, ત્યારે હરિ સમરાય;
 પ્રીત પ્રભુ સાથે વધે, અવર અકારું થાય. ૭૨
 તે માટે આ મરણુનાં, પ્રકટ કથ્યાં મેં ચિહ્ન;
 એતે તો હરિને મળે પરાપકાર વચન. ૭૩
 આયુષ્ય એળે સહુ ગયું, ભજ્યા ન ઢાણુ ભગવંત;
 તેનું પણ કહ્યાણુ છે, જે સમરે હરિ અંત. ૭૪
 અંતકાળ હરિ સમરતાં, સઘ દળે મહા દોષ;
 જેમ ગંજકે આખરી, જીજ કરે સહુ સોષ. ૭૫
 જે ઘટિમાં ખટ્વાંગ જેમ, પામ્યો પૂરણુ બ્રહ્મ;
 સાચે મન પ્રભુ સમરતાં, તું પણ પામીશ તેમ. ૭૬
 સહુ સાધનનું શિરમણિ, મરમ ન જાણે મુંદ;
 સાચે પ્રેમે સમરવા, રામકૃષ્ણ ગોવિંદ. ૭૭
 આત્મા જ પ્રભુ સરિખડા, જાતું તેને શરણુ;
 નિત્ય રહેવું સત્સંગમાં, તજવાં દુષ્ટાચરણુ. ૭૮

જે દિન હોયે પોહોયતા, વ્રજ વૃન્દાવન જાય;
 નહિ તો વંધેા સહુ તજી, જ્યાં ત્યાં ગોવિંદ ગાય. ૭૯
 સતી બળવા જેમ નીકળે, તેને કશું ન મિષ્ટ;
 તેમ તું મનથી સહુ તજી, પ્રિયકર જે પ્રભુ ઈષ્ટ. ૮૦
 નિત્ય પ્રત્ય રહેજે નિરખતો, કલ્યાં તેટલાં ચિહ્ન;
 મરણ જણાશે સવારું, હરિપદ ધરજે મન. ૮૧
 દ્વિજ નાગર સાઠોદરો, દયારામ હરિદાસ;
 તેણે કાળજાન આ, કીધો અર્થ પ્રકાશ. ૮૨

ઇતિ શ્રીમહાદેવદમયાસંવાદે કાળજ્ઞાનસારાંશ મૃત્યુચિહ્નસહવર્તમાન
 કવિ દયારામ વિરચિત વ્યાખ્યાન સમાપ્ત.

અષ્ટોત્તરશત કૃષ્ણનામ માળા

(રાગ નર્મદાષ્ટકનો)

નમો નમો મહાપ્રભુ ગુરુ કૃપાનિધિ સદા,
 અનાથનાથ દીનબંધુ હારી પાપ આપદા;
 પ્રપન્ન પારિજીત માત તાત બ્રાત શ્રીપ્રભુ,
 અતિ પતિત પૂતકારી શ્રેયદા મહા વિભુ. ૧
 વ્રજધિપત્ય અલ્પવામ સત્યવાચી શ્રીપતિ,
 મદનમાનહારી શ્રીત્રિલોકસુંદરાકૃતિ;
 પ્રસન્નવક્ર નેત્ર લલ્ય રમ્ય રાધિકાધવં,
 સુગોપિકાપતિ પ્રિયે સુખાલયં સદાનવં. ૨

૧ પ્રપન્ન પારિજીત-શરણે આવેલાના કલ્પવૃક્ષરૂપ. પૂતકારી-પાવન કર-
 નાર. શ્રેયદા-કલ્યાણ આપનાર. ૨ વ્રજધિપત્ય-વ્રજના અધિપતિ. અલ્પ-
 વામ-ધણા સુંદર. સત્યવાચી-સત્ય બોલનાર. મદનમાનહારી-કામદેવનું પણ માન
 ઉતારે એવા રૂપાળા. ત્રિલોકસુંદરાકૃતિ-ત્રણે લોકમાં સુંદર સ્વરૂપવાળા. વક્ર-
 મુખ. રાધિકાધવ-રાધાના પતિ. સુખાલય-સુખનું ધામ.

રસિકરાય રૂપરાશિ રાસલીલયારતિ,
 અખંડઉર્ધ્વરેત નિત્ય માપતિ મહામતિ;
 યદુકુલેન્દુ ગોપવંશભાતુ ભક્તપત્સલં,
 દયાસમુદ્ર દીનખંધુ દક્ષ સુખલં અલં. ૩
 મધુપુરી પુરેન્દ્ર ગોકુલેન્દ્ર ગોપનાયકં,
 શ્રીદ્વારિકાધિપત્ય સત્યરૂપ ભદ્રદાયકં;
 યશોદનંદનંદનં બલભાનુજં કૃપાકરં,
 શ્રીકૃષ્ણ રામ વાસુદેવદેવકીસુતં વરં. ૪
 રમેશ રુદ્ધમણીશ ઈશ શીશશેષ વલ્લભં,
 અનંતકાટિ બ્રહ્મ આદિ વિશ્વદેવ દુર્લભં;
 પુરાણપુરુષ પદ્મનાભ પ્રાણનાથ પ્રેમદા,
 અનુપમા અનાદિરૂપ ધારી આદિ સુગદા. ૫
 ત્રિગુણપુરુષ વ્યૂહ કાળમાયબ્રહ્મકારણં,
 સુદુષ્ટબ્રહ્મકૃષ્ણ મુદાસત્રાસવારણં;

૩ રૂપરાશિ—રૂપના ભંડાર. રાસલીલયારતિ—રાસલીલામાં પ્રીતિવાળા. અખંડ ઉર્ધ્વરેત—જેવું વીર્ય કદાપિ સ્ખલિત નથી થયું એવા. માપતિ—મા એટલે લક્ષ્મી તેના પતિ. યદુકુલેન્દુ—યદુકુળના ચંદ્રરૂપ. ભાતુ—સૂર્ય. દયા સમુદ્ર—દયાના સાગરરૂપ. દક્ષ—ચતુર. સુખલ—ધણા બલવાન. અલં—પૂર્ણ. ૪ મધુપુરી—મથુરા શહેર. ભદ્રદાયક—કલ્યાણ આપનાર. યશોદનંદનંદન—યશોદા અને નંદજીના પુત્ર. બલભાનુજ—શ્રી બલ-ભદ્રજીના નાનાભાઈ. કૃપાકર—કૃપાના આકર એટલે આણરૂપ. વાસુદેવ દેવકીસુત—વાસુદેવ અને દેવકીના પુત્ર. ૫ રમેશ—લક્ષ્મીના પતિ. રુદ્ધમણીશ—રુદ્ધિમણીના પતિ. શીશશેષ—શેષના મસ્તકરૂપ; શેષથી પણ શ્રેષ્ઠ. વલ્લભ—વહાણા. બ્રહ્મ—બ્રહ્મા. વિશ્વદેવ—સઘળા દેવો. દુર્લભ—પ્રાપ્ત થવા મુશ્કેલ. પુરાણપુરુષ—સૌથી જ્ઞાતા પુરુષ; આદિ પુરુષ; નારાયણ. પદ્મનાભ—જેની નાભિમાંથી કમળ કિત્પત્ત થયું એવા. અનુપમા—અનુપમ કાન્તિવાળા. ધારીઆદિ સુગદા—ગદા આદિને ધારણ કરનાર. ૬ ત્રિગુણ પુરુષ—સત્ત્વ, રજસ્, તે તમસ્, એ ત્રણ ગુણવાળા પુરુષરૂપ. વ્યૂહ—વ્યૂહ; શ્રીકૃષ્ણ, સંકર્ષણ, અનિરુદ્ધ અને પ્રધુમ્ન એ ચાર વ્યૂહ કહેવાય છે તે રૂપ; અથવા ત્રિરાટ હિરણ્યગર્ભોદિ ચતુર્વ્યૂહ-રૂપ. કાળમાયબ્રહ્મકારણ—કાળ, માયા અને બ્રહ્મનું કારણ. સુદુષ્ટબ્રહ્મકૃષ્ણ—ધણા દુષ્ટ અને બ્રહ્માણસોને કૃષ્ણ આપનાર. મુદાસત્રાસવારણ—સારા ભક્તોના ત્રાસ મટાડનાર.

અકુંઠજ્ઞાન અંતરજ માધવં મનોહરં,
 અમોઘઓઘ વિઠ્ઠલેશ કેશવં ગિરિધરં. ૬
 ગરુડગામી ગોપીનાથ ચક્રપાણિ શ્રીહરિ,
 મુકુંદ મેઘવર્ણુ સર્વગર્વગંજનં અરિ;
 અતિમતિગતિપતિ સતીરતિપતિપિતુ,
 સુવન્દકાનનેણુ વેણુપાણી વલ્લભીહિતુ. ૭
 પતંગજાપતિ અતિ ઉદાર મર્દનંદ્રણી,
 ત્રિભંગી લાલ ગોરસાળ કીર્તિજાશિરોમણિ;
 જનાર્દનં શ્રીવિષ્ણુ જીજ્ઞુ ભૂધરં મધુરિપું,
 પિતાંબરં અનંત સૌરી કંસહા સદાવપું. ૮
 ઉપેન્દ્ર વિશ્વનાથ વેદકારણું સદાશિવં,
 સુરેશ કીર્તિભાજનં પ્રભાવભા ચિરંજીવં;
 અજીત યાદવેન્દ્ર યજ્ઞ મન્ન સ્નેહસાગરં,
 ભવારિ ભક્તભૂષણું અદ્ભૂષણું ઉન્નગરં. ૯

અકુંઠજ્ઞાન-જેમતું જ્ઞાન કોઈ ઠેકાણે બાધ પામતું નથી એવા; સર્વજ્ઞ. અંતરજ-અંતઃ-
 કરણની વાત જાણનાર. માધવ-લક્ષ્મીપતિ. અમોઘઓઘ-જેનો (કૃપા) પ્રવાહ સફળ છે
 એવા. સર્વ ગર્વગંજનઅરિ-દુશ્મનતા તમામ ગર્વનો નાશ કરનાર. અતિમતિગતિપતિ-
 મહાબુદ્ધિ અને ગતિના પતિ. સતીરતિપતિપિતુ-સતી એવી રતિના પતિ જે પ્રધુમ્ન તેન
 પિતા શ્રીકૃષ્ણ. સુવન્દકાનનેણુ-(?). વેણુપાણિ-જેનાં હાથમાં વેણુ-વાંસળી છે તે
 વલ્લભી હિતુ-વલ્લભી સંપ્રદાયના વૈષ્ણવોના હિત કરનાર.

૮ પતંગજા-સૂર્યપુત્રી; યમુના. મર્દનંદ્રણી-જમના નદીમાં પડેલા કાલીર
 નાગતું મર્દન કરનાર. ગોરસાળ-ગોરસ ખાનાર. કીર્તિજા-રાધિકાજી. મધુરિપુ-મધુ
 નામના દૈત્યને મારનાર. અનંત-જેનો અંત ના જણાય એવા. સૌરી-સૂર યાદવન
 વંશના. કંસહા-કંસને મારનાર. સદાવપુ-શાશ્વત સ્વરૂપ.

૯ ઉપેન્દ્ર-વિષ્ણુ. વેદકારણુ-વેદનું કારણ. સદાશિવ-હંમેશાં કલ્યાણરૂપ
 સુરેશ-દેવોના પતિ. કીર્તિભાજન-કીર્તિના પાત્રરૂપ. પ્રભાવભા-પરાક્રમને પ્રકાશ
 કરનાર. અજિત-કોઈથી ન જિતાય એવા. યાદવેન્દ્ર-યાદવોમાં શ્રેષ્ઠ. ભવારિ
 સંસારના શત્રુ; સંસાર ત્રાસને મથાડનાર. ભક્તભૂષણુ-ભક્તોના શણગારરૂપ. અ
 દ્ભૂષણુ-દોષરહિત. ઉન્નગર-સદા જગત્.

ધૃતિ લલિત નામદામ અષ્ટસત્ ઉચ્ચરં,
રસિક રાધિકેશ વેશ નટનાગરં વરં;
સદૈવ પ્રેમયુક્ત જો પડેત શ્રીહરિ જનં,
સુ તસ્ય ઉત્સવં દયા, ન આપદા કદા મનં. ૧૦

શ્રીકૃષ્ણ અષ્ટોત્તરશતનામ ચિંતામણિ*

છંદ ભુજંગ પ્રયાત

૧. નમો શ્રીગુરુદેવ શ્રીકૃષ્ણસ્વામી, નમો નંદકુમાર સુપર્ણગામી. ૧
૨. નમો શ્રીયશોદા અમુ મીન વારી, નમો શ્રીબળાતુજ આનંદકારી. ૨
૩. નમો રાધિકાનાથ ગોપીશવંદા, નમો શ્રીયમુનાપતિ મોદકંદા. ૩
૪. નમો ગોકુલાધીશ શ્રીશૈલધારી, નમો રાસવિહારી શ્રીજી મુરારી. ૪
૫. નમો કુંજકેલીપ્રિયે રાય દાણી, નમો લાલ ત્રિલંગી શ્રીવેણુપાણિ. ૫
૬. નમો દ્વારિકાધીશ લક્ષ્મીવિહારી, નમો ભક્તનાથ મહાકલેશહારી. ૬
૭. નમો દેવકીપુત્ર આનંદસિંધુ, નમો દુષ્ટદ્રેપી અતિદીનખંધુ. ૭
૮. નમો શેષ શંભુ સતીનાથ ધાતા, નમો કંસકેશારિપુ મુક્તિદાતા. ૮
૯. નમો ધર્મગોપા હતા ભાર જગતી, નમો શેષશયી હરિદાસ ભક્તિ. ૯
૧૦. નમો વિશ્વહેતુ પતિ કાલ માયા, નમો પૂર્ણઅંશી વિભુ બર્હ રાયા. ૧૦
૧૧. નમો પુણ્યસ્થોષ્ટ્ર પ્રભુ પૂતનામી, નમો રામરૂપી શુચિ ગુણગ્રામી. ૧૧
૧૨. નમો દેવ દેવેશ ગોવિંદ વિસ્તુ, નમો યજ્ઞ યોગેશ ગોપાલ છબ્જુ. ૧૨
૧૩. નમો નરહરિ નાથ નિર્વાણદાત્રી, નમો ચક્રપાણિ ગદા નીરશાયી. ૧૩
૧૪. નમો ગોપિકામિત્ર સુભક્તલક્ષ્મી, નમો રાધિકારૂપ સિંધુનિમગ્ની. ૧૪
૧૫. નમો પુંડરીકાક્ષ સ્વાનંદભોગી, નમો જન્મ મૃત્યુ જરાદિ વિયોગી. ૧૫
૧૬. નમો ગોપચૂડામણિ શ્રેયકારી, નમો શ્રી જગન્નાથ સ્વામી ભવારિ. ૧૬
૧૭. નમો કાટિ કંદર્પ લાવણ્ય શૌરી, નમો પ્રાણુજીવન શ્રીવાણી ગૌરી. ૧૭

* બૃહત્ કાવ્ય દોહનમાં 'હરિનામ માળાને નામે આ છંદ છપાયો છે, પણ
મામાં કંઈ કંઈ અશુદ્ધિ હોવાથી અત્રે તે પુનઃ છાપ્યો છે.

૧૦ નામદામ-નામરૂપી માળા. અષ્ટશત-એકસો આઠ. નટનાગર-નાગરનટ-
રવ-સુંદર. પડેત-ભણે. તસ્ય-તેને (તેનો). ૯. જન્મ-જગત. હતા-દણનાર.

નમો સર્વશક્તિપતિ નિર્વિનાશી, નમો ઈશ આમોદ શ્રીતેજરાશિ. ૧૮
 નમો વ્યાપી વૈકુંઠ આનંદહેતુ, નમો પ્રેમકીડા સનાતન સેતુ. ૧૯
 નમો ગોપતિ ક્રાંતિ બ્રહ્માંડસ્વામી, નમો શ્રીહૃપીકૃશ જય અંતર્યામી. ૨૦
 નમો આત્મયોનિ નમો નિર્વિકારી, નમો ધર્મભોગી નમો બ્રહ્મચારી. ૨૧
 નમો સર્વસાક્ષી નમો સર્વકર્તા, નમો સર્વભર્તા નમો સર્વહર્તા. ૨૨
 નમો બાલમુકુંદ પદ્માવિલાસી, નમો યાદવાધીશ વૈકુંઠવાસી. ૨૩
 નમો શ્રીશ ચંદ્રાવલિચિત્રહારી, નમો સુંદરાંગી વૃંદાવંનચારી. ૨૪
 નમો વલ્લભાધીશ વાગીશ જ્ઞાતા, નમો વિકૃલાધીશ પુષ્ટીશ ક્ષાતા. ૨૫
 નમો ગોકુલેન્દુ રઘુનાથ સીતા, નમો સત્યભામાપતિ કામપિતા. ૨૬
 નમો અક્ષરાતીત અચ્યુત પ્રેમી, નમો શ્રી વ્રજનંદદાસ સુક્ષ્મી. ૨૭
 નમો શ્યામ નારાયણાનંદ શક્તિ, નમો કેશવાપાર પ્રાણેશ ભક્તિ. ૨૮
 છતિ નામ શ્રીકૃષ્ણ આનંદકારી, મનોકામના સર્વ દાતા દુઃખારિ. ૨૯
 મહા પાપ સંતાપ કૃતભૂતભસ્મી, સદા કાળ ગાળે સહુ જરમી તરમી. ૩૦
 મળે પ્રેમ ભક્તિ વ્રજધીશ ખાસી, સદા કાળ તે વ્યાપી વૈકુંઠવાસી. ૩૧
 ક્યે પાઠ એ શ્રી હરિ જય રીઝી, દયાના પ્રભુ મળે તોષ ભીજી. ૩૨

શ્રીકૃષ્ણજન્મ

ગરબો

શ્રીગુરુ ગોવિંદને રે પ્રથમ પાયે લાગું; ૧
 પ્રાગટ્ય હરિનું રે ગાવાને મતિ માગું.
 પરીક્ષતે પૂછ્યું રે શુકજીને શિર નામી;
 કૃષ્ણ કેમ જન્મ્યા રે તે મને કહેા સ્વામી. ૨
 ધન્ય ધન્ય કહી રે બોલ્યા શુકજી વાણી;
 સાંભળ રાયજી રે હરિગુણ કહું વખાણી. ૩

૨૦. અંતર્યામી-અંતર્યામી. ૨૧. આત્મયોનિ-પોતાની ઉત્પત્તિનું કારણ પોતે
 ૨૫. ક્ષાતા-વિખ્યાત. ૨૮. કેશવાપાર-કેશવ અને અપાર એટલે અ
 ૩૦ જરમીતરમી-ચરમૈ તરમૈ ગમે તે રીતે.

કારણ કહું છું રે પૃથ્વી પીડા પામી;	
ભાર વધ્યો બહુ રે બ્રહ્માએ. કહું શિરનામી.	૪
સુર સહુ સાથે રે ત્રિવિ દ્વિરસાગર આવ્યા;	
નારાયણને રે સ્તુતિ કરીને રિઝાવ્યા.	૫
હરિએ જણાવ્યું રે ભૂમિના ભાર હરીશું;	
પૂર્ણ પુરુષોત્તમ રે વ્રજમંડળે અવતરીશું.	૬
સહુ સામગ્રી રે સિદ્ધ કરો તમે પેહેલી;	
પ્રગટ થાવાની રે ઇચ્છા છે મને વેહેલી.	૭
સુણી એમ બ્રહ્મા રે બ્રહ્મલોકમાં પરવર્યા;	
દેવ સર્વે રે ગોપ થઈને અવતર્યા.	૮
દ્રોણ સુત તે રે નંદરાય થયા જાણો;	
પત્ની તે કરી રે યશોદા પરમાણો.	૯
કંસને જણાવી રે આકાશવાણી ઘેરી;	
ગર્ભ દેવકીનો રે આઠમો તારો વેરી.	૧૦
એમ સુણીને થઈ રે ચિંતા કંસ હૃદયમાં;	
એન ને બનેવી રે નાંખ્યા કારાગ્રહમાં.	૧૧
ચોટી મુટી રે મૃત્યુ તણો ભય જાણી;	
ખટ સુત માર્યા રે દુષ્ટે દયા ન આણી.	૧૨
પછે પ્રભુએ રે મહા માયાને યોદ્યાવી;	
કરન્નેડીને રે ઉભા રહી તે આવી.	૧૩
આજ્ઞા આપી રે એટલું કારજ કરજે;	
દેવકી ઉદરથી રે શેષ રોહિણી ગર્ભ ધરજે.	૧૪
પછે અવતરજે રે તું નંદ નંદની થઈને;	
તેજ પ્રમાણે રે ક્યું દેવીએ જઈને.	૧૫
પ્રભુજી પધાર્યા રે દેવકી ઉર આનંદે;	
ગર્ભ સ્તુતિ કીધી રે બ્રહ્માદિ શ્રુતિ જંદે.	૧૬
તેજ વણું આવ્યું રે દીન દેવકી તનમાં;	
તે અવલોટી રે કંસ બળે બહુ મનમાં.	૧૭

સેવક શિખવ્યા રે સૌ સાવધ થઈ રહેજો;	
પ્રસવ થાતામાં રે મને આવી કહેજો.	૧૮
તાલાવેલી રે લાગી ક્ષણ નવ જંપે;	
પળે પળે પૂછે રે કાળના ભયથી કંપે.	૧૯
એમ કરતાં રે આવણુ આવિયો સાર;	
કૃષ્ણ પક્ષમાં રે અષ્ટમી ને બુધવાર.	૨૦
નક્ષત્ર રોહિણી રે અર્ધ નિશા ગર્ભ જ્યારે;	
કળા સોળ પૂર્ણ રે શ્રીકૃષ્ણ પ્રગટ્યા ત્યારે.	૨૧
હરિજન હરખ્યા રે બ્રહ્મજાની મન લાજ્યાં;	
શિવ વિધિ કળ્યાં રે દેવ દુંદુભી ગાજ્યાં.	૨૨
અદ્ભુત બાળક રે કમળનયન સુખકારી;	
રૂપ ચતુર્ભુજ રે ગદા શંખ ચક્ર ધારી.	૨૩
પદ્મ પીતાંબર રે કિરીટ કુંડળ શોભે;	
શ્રીવત્સ લક્ષ્મી રે ચિહ્ન કૌસ્તુભ મન લોભે.	૨૪
મેઘવર્ણ વપુ રે કેશ શંકુ ચિત્ત રાજે;	
કંકણ કરમાં રે બાણુબંધ વિરાજે.	૨૫
નખશિખ સુંદર રે તિલક કેસરી કીધું;	
માતપિતાને રે એવું દર્શન દીધું.	૨૬
દેવકી વસુદેવ રે સ્તુતિ કરી સ્નેહ આણી;	
શ્રવણ કરીને રે શ્રી હરિ જોડ્યા વાણી.	૨૭
આજ પ્રમાણે રે ત્રણ જન્મ મેં લીધા;	
પુત્ર થઈને રે પૂર્ણ મનોરથ કીધા.	૨૮
ઈત્યાદિક સહુ રેં પૂર્વ કથા સંભળાવી;	
વ્રજ જવાની રે વિધિ સહુ બહાલે બતાવી.	૨૯
અમને વ્રજમાં રે નંદને ઘેર પધરાવો;	
ત્યાં પ્રગટી છે રે કન્યા એક તેને લાવો.	૩૦

ચિંતા ન કરશે તે સુખે સવળું થાશે;	
અમ ધન્યાએ તે વિદ્ય વેગળાં જાશે.	૩૧
બાળક રૂપે તે થયા પ્રભુ એતું કહીને;	
વાસુદેવ ઉઠ્યા તે બેડી પડી દૂર જઈને.	૩૨
દારનાં તાળાં તે સહેજે સરવ ઉઘડિયાં;	
સેવક સુતા તે નિદ્રા ધારણમાં પડિયાં.	૩૩
લાલજીને લીધા તે વસુદેવ આલ્યા હરખે;	
છત્ર કીધું શેષે તે ઝરમર મેહુલો વરસે.	૩૪
આવી પોહોંચ્યા તે શ્રી યમુનાજી માંહે;	
પરસવા* પ્રભુ પદેરે ચઢ્યાં કાલિંદી ત્યાંહે.	૩૫
વસુદેવ વાર્તા તે હરિએ સરળ જાણી;	
અર્ણુ વધાર્યો તે સ્પર્શ કરતાં ઘટ્ટ્યાં ખાણી.	૩૬
વળતા વસુદેવ તે શ્રીગોકુળમાં આવ્યા;	
જશોદા પાસે તે પ્રાણજીવન પધરાવ્યા.	૩૭
પુત્રી લઈને તે મથુરા આવ્યા નિજ સ્થળમાં;	
જે જેમ હતું તે તે તેમ થયું અર્ધ પળમાં.	૩૮
બાળકી રોઈ તે કંસને ખખર પમાડી;	
આવ્યો તત્ક્ષણ તે દેવકીએ સુતા દેખાડી.	૩૯
ના ના કહેતાં તે દુષ્ટે ખુંચી લીધી;	
જેવી પછાડી તે ગઈ વધૂટી તે ઉંચી.	૪૦
બાળા બોલી તે સુણ મુરખ મુજ વાણી;	
શત્રુ તારો તે પ્રગટ્યો કહું લે તું જાણી.	૪૧
એમ સુણીને તે આશ્ચર્ય મનમાં લાવ્યો;	
જૂઠું બોલી તે દેવે મને ભરમાવ્યો.	૪૨
વસુદેવ દેવકી તે કારાગ્રહમાંથી કાઢાવ્યાં;	
મેં વણવાંડે તે તમને કલેશ પમાડ્યાં.	૪૩

એજ કથા તો રે એટલે રહી એમ લહીએ;	
હાવાં ગોકુળમાં રે કેમ થયું તે કહીએ.	૪૪
પુત્રનું પ્રાગટ્ય રે પ્રાતઃસમે સહુ જાણી;	
નંદ યશોદા રે સુખ થયું ન વખાણી.	૪૫
વ્રજપતિને ઘેર રે નિર્ભય નોખત વાજ;	
સુણી સર્જનનાં રે ચિત્ત થયાં બહુ રાજ.	૪૬
ગોપીજન સહુ રે સજી સુંદર શણગાર;	
નંદ ઘેર આવ્યાં રે નિરખ્યા પ્રાણાધાર.	૪૭
મેતીડે વધાવ્યા રે ગાતાં મંગળ ગીતે;	
ધણું ધણું જીવે રે આશિષ એવી દીધી પ્રીતે.	૪૮
ગોપ સહુ આવ્યા રે ગોરસ સિદ્ધાં ભરીને;	
નંદન નવરાવ્યા રે પૂરણ પ્રેમ ધરીને.	૪૯
દંધી હુળધરનો રે કીચ આંગણે સાહે;	
આનંદ ઉત્સવ રે નિરખી સહુ જન મોહે.	૫૦
પૂરણ નાલા રે નંદન શાસ્ત્રની રીતે;	
દાન બહુ દીધાં રે દ્વિજને પૂરણ પ્રીતે.	૫૧
બંદીજન રે અતિ ધન દેઈ સંતોખ્યા;	
પૂજ્યા સર્વેને રે પ્રેમ ધરીને પોખ્યા.	૫૨
શ્રી મહાલક્ષ્મી રે વ્રજપુર વસિયાં વાસે;	
આનંદસાગર રે ઉલટ્યો નંદ આવાસે.	૫૩
શોભા સધળી રે કેમ સુખ જન્ય વખાણી;	
સહુ સુખ સંપત્તિ રે શ્રીગોકુળ દ્યો જાણી.	૫૪
પ્રભુ પ્રગટ્યાનો રે ગરબો જે કોઈ ગાયે;	
સ્નેહથી સુણતાં રે મનવાંછિત ફળ થાયે.	૫૫
પંચાવન પદ રે ક્ષમ રીતે સમાયે;	
કૃષ્ણજન્મનો રે દાસ દ્યે જશ ગાયે.	૫૬

કુંવરબાઈનું મામેરું

રાગ ધોળ

પ્રથમ શ્રી ગુરુગોવિંદને નમું રે, ગાઉં લક્ષ્મવત્સલનું ચરિત્ર;	
	મોસાળુ માધવે ક્યું રે. રેક.
ગાતાં આનંદ મંગળ ઉપજે રે, પતિત પાવન પરમ પવિત્ર.	મો. ૧
સોરઠ દેશમાં જીરણુગઢ ગામ છે રે, નાંગર વિપ્ર નરસેં મેહેતા નામ.	મો. ૨
માણિક મેહેતી સ્ત્રી, સુત શામળદાસ છેરે, કુંવરી કુંવરબાઈ સાગ્યનું ધામ.	મો. ૩
શ્રીરંગ મેહેતાના સુત સંગે એ વરી રે, તેને આવિયો સમય શ્રીમંત.	મો. ૪
મામેરું કરવા મેહેતોજી આવિયા રે, છે સહાયમાં એક ભગવંત.	મો. ૫
કુંવરબાઈ પિતા પ્રતિ જોલિયાં રે, વિના દામ આવ્યાનું શું કામ.	મો. ૬
મેહેતો કહે પુત્રી મારી, હૈયે હાર મા રે, કાડ પૂરશે સુંદર શ્યામ.	મો. ૭
મેહેતાને નીર નાહાવા તાતુ ધ્યું રે, સમોવણુ માગતાં કહી વાંકી વાત.	મો. ૮
મેહેતે ત્યાં જ ત્રિકમનું સ્મરણુ ક્યું રે, પુરુષોત્તમે પ્રેયો વરસાદ.	મો. ૯
એટલે મામેરાંની વેળા થઈ રે, નરસેંયે સમર્થા શ્રીનંદકુમાર.	મો. ૧૦
ઠાલી છાપ લેઈ મંડપમાં ધરી રે, કરે નાત દંડોળી અપાર.	મો. ૧૧
એવામાં શ્રીહરિ શેઠ થઈ આવિયારે, સાથે લક્ષ્મીજી છે શેઠાણી.	મો. ૧૨
વસ્ત્ર મોટાં ને દ્રવ્યની ઠેલીઓ રે, મોટી મંડપમાં બહુ આણી.	મો. ૧૩
સ્વરૂપ જોઈ સૌ ચક્રિત થઈને રહ્યું રે, ટળ્યા વેવાઈ વેવાણુના ગર્વ.	મો. ૧૪
વેઢલ કહે વાણોતર છું મેહેતા તણો રે, મંગાવ્યા પ્રમાણે લાવ્યા સર્વ.	મો. ૧૫
અમૂલ્ય અંબરે છાપ સુંદર સજીરે, આપ્યાં જેને જેમ જોઈએ તેને દામ.	મો. ૧૬
સ્ત્રીમંડળ સંતોખ્યું મહાલક્ષ્મી રે, પુરુષ પ્રભુએ કીધાં પૂરણુ કામ.	મો. ૧૭
કુંવરબાઈ કમળાએ રુદિયાશું આંખિયારે, મારી પુત્રી તુને શેનાં કાડ.	મો. ૧૮
જોળ શણુગાર આપ્યા સોહામણુ રે, મેહેતો સંતોખ્યા શ્રીરણુછેડ.	મો. ૧૯
અંતરધ્યાન થયાં બેઠે એવું કરી રે, હરિ સંવ્યાનું ક્ષણ જુએ જગત.	મો. ૨૦
આકાશથી નાંખી વળી કાંચળી રે, લાડ પૂરી પ્રસન્ન ક્યોં ભગત.	મો. ૨૧
પ્રસન્ન કરી પુત્રી સૌને હળીમળી રે, મેહેતોજી આવ્યા જુનાગઢ ઘેર.	મો. ૨૨
જે કાઈ ગાયશિખે ને મુણે કહે દયો રે, તેને થાય શ્રી કૃષ્ણની મેહેર.	મો. ૨૩

શ્રીકૃષ્ણના ધ્યાનનું ધોળ

ઠાળ

- પ્રથમ પ્રભાતે શ્રી કૃષ્ણનું સ્મરણ કરીયેરે;
 વ્રજની લીલા સધળા હરિની સંગે ધ્યાને ધરીયેરે. ૧
- હરિનો મુગટ તે તો વૈકુંઠનો સાર લહીયેરે;
 હરિનાં કુંડલ તે તો સાંખ્ય યોગ નિશ્ચ કહીયેરે. ૨
- હરિને નાકે મોતી રાધિકાનું રૂપ ધોરે;
 ચંદ્રાવળી ચીથુક આભરણનું સ્વરૂપ ધોરે. ૩
- હરિનું હસવું તે તો મોહિની માયા કહેવાયરે;
 મોરલી શિવજીનું સ્વરૂપ એવું વેદ ગાયરે. ૪
- હરિનું તિલક શુદ્ધ પ્રેમને પ્રણામીયેરે;
 કૌસ્તુભમણિ હૃદે જીવન તત્ત્વ જાણીયેરે. ૫
- શ્રીવત્સ લાંછન તે મણિની છાય જાણુજેરે;
 વનમાળા ગુંજ છે ભક્ત ઉર આણુજેરે. ૬
- માયા પીતાંબર ને છડી બ્રહ્મારૂપ લલ્લુંરે;
 ઇંદ્રશૃંગી મેઘ કેશનું સ્વરૂપ કહ્યુંરે. ૭
- સંગે ગોપીજન તે શ્રુતિઓ છે વેદનીરે;
 ગોપ મંત્ર તેની વાત કહું ભેદનીરે. ૮
- શ્રીરાધાજી કૃષ્ણ આત્મારૂપ પ્રેમભક્તિરે;
 નંદજી તો અક્ષરબ્રહ્મ જશોદા જાણો મુક્તિરે. ૯
- શ્રી ગોકુળ તે વ્યાપી વૈકુંઠ સાક્ષાત્ ધોરે;
 કરમાં કમળ વિશ્વરૂપ વેદે વાત ધોરે. ૧૦
- એવું ધ્યાન સદા શ્રી કૃષ્ણનું પ્રીતે ધરીયેરે;
 વ્રજમાં વાસ મળે ભવસાગરને ક્ષણમાં તરીયેરે. ૧૧
- સરવે વિસ્તારીને કહેતાં ગીત વાંધી જાયરે;
 માટે દાસ દયો કાંઈએક હરિના ગુણ ગાયરે. ૧૨

અથ ચોવીશ અવતારનું ધોળ

(બ્રેસપત તારો એક ઉગીયોરે-એ રાગ)

એ અવતાર શ્રીકૃષ્ણનારે, મચ્છરૂપ ધરી સલ વ્રત પાળ્યારે,
કચ્છરૂપે મંદ્રાચલ ઉધાર્યો. એ અવતાર શ્રી
શુકરરૂપે* હણી હિરણ્યાક્ષ મૂઢી મુકાવીરે, નરહરિરૂપે હરણાકશ્યપ માર્યો. એ.
વામનરૂપે બળિ છળી ઇંદ્રને સંતોખ્યોરે, નક્ષત્રી પૃથિવી કરી ફરશુરામ. એ.
શ્રીરધુવરજી રાવણ મારી સીતા લાવ્યારે, હળધરરૂપે ટાલ્યો દુષ્ટ ઠામ. એ.
બુદ્ધરૂપે યજ્ઞ નિંદા દયા પાળીરે, મ્લેચ્છ માર્યા ધરી કલકીરૂપ. એ.
રૂપલરૂપે† પરમહંસ દીક્ષા દાખી, ભૂમિ દોહી રસ કાઢ્યા પૃથુભૂપ. એ.
હરિરૂપે ગ્રાહને માર્યો ગજ ઉગાર્યોરે, ધ્રુવવરદાયક પ્રભુછનો અવતાર. એ.
નરનારાયણરૂપે બદ્રિકાશ્રમ તપેરે, બ્રહ્મચારી સનકાદિક ચાર. એ.
દત્તાત્રયરૂપે અલર્ક‡ આદિ પ્રખોધ્યારે, હયગ્રીવ વાળી લાવ્યા વેદ. એ.
કપિલરૂપે સાંખ્ય યોગ પ્રગટ કર્યોરે, વ્યાસરૂપે રચ્યા નિગમ‡ ભેદ. એ.
યજ્ઞપુરુષ સ્વીસુત સુરત્રાતારે, મનવંતર રક્ષણ કરવા એકરૂપ. એ.
મોહનીરૂપે અસુર મોહા સુર સંતોખ્યારે, આયુરવેદ ધનવંત્રી સ્વરૂપ. એ.
ધવળ એ ચોવીશ સ્વરૂપનુંરે, ગાતાં મુણતાં હોય વેંકુટેવાસ. એ.
સકળ સંતાપ પાપ ગયાં સમૂળારે, ન્યાહાલ થયો ગાતાં દયોદાસ. એ.

શૃંગારનાં પદ અને ગરબી

પદ ૧ હું, થાળ

તમે અહીંયાં મુઘી હોરા આવોરે અલખેલાછ;
મારા મનમાં તો ધણું લાવોરે અલખેલાછ. ૧
વહાલાછ, એક વાત કહું તે લેજો માની, (૨)
સામુથી છે છાનીરે અલખેલાછ. ૨

* શુકર-વરાહ. † રૂપભ-ઋષભદેવ. ‡ નિગમ-વેદ. § અલર્ક
નામે એક પુત્ર મદાલસાને હતો. તે દત્તાત્રયનો શિષ્ય હતો અને તેની પાસેથી
નાનોપદેશ લીધો હતો. ૧ હોરા-પાસે.

- વહાલાજી, મેં તો તમ માટે કીધા છે લાડુ, (૨)
તે જમો તો અંતર થાય ટાંઢુરે અલખેલાજી. ૩
- વહાલાજી, દૂધપાક પૂરી ને કંસાર, (૨)
જમાડું વારંવાર રે અલખેલાજી. ૪
- વહાલાજી, પકવાન મીઠાઈ ને મેવા, (૨)
કીધા છે રુચે તેવારે અલખેલાજી. ૫
- વહાલાજી, અથાણું ને અનોપમ શાક, (૨)
નાના વિધિ પાકરે અલખેલાજી. ૬
- વહાલાજી, કુર કમોદનો ને દાલ તેવી, (૨)
કઠી છે ભેંધએ જેવીરે અલખેલાજી. ૭
- વહાલાજી, વળતું જેરે ભેંધએ તે માગી લેજો, (૨)
ખારું ને મોણું કહેજો રે અલખેલાજી. ૮
- સુણીને એવું પ્રભુજી પધાર્યા પ્રીતે, (૨)
જમ્યા તે રસરીતે રે અલખેલાજી. ૯
- વહાલાજી, અછવાઈ આરોગો તંખોળ, (૨)
અધર રાતાં ચોળરે અલખેલાજી. ૧૦
- વહાલાજી, જનદાસ દયો ગુણુ ગાય, (૨)
ભૂંડણુ રસ ચહાયરે અલખેલાજી. ૧૧

પદ ૨ જું, ગરખી

મહારે મહોલે આવો અલખેલા રે, શ્યામ સલુણાજી છેલા;
હોજી રે મહારે મહોલે આવો રે, અલખેલા રે શ્યામ. ટેક.
હુળીમળી હસી રમી વાત કરીશું વહાલા;
આપણુ પરમ પ્રેમ અલખેલા રે. શ્યામ સલુણાજી.

૬ અનોપમ—(અનુપમ) જેને કોઈની હિપમા આપી ન શકાય એવું ઉત્તમ.
વિધિ—ભૂંડી ભૂંડી ભતના. ૭ કુર—ભાત. કમોદ—એક ભતની ઉંચી ભતની
૮ રસરીતે—જેથી જમવામાં સ્વાદ પડે એવી રીતે. ૧૦ અછવાઈ—જમ્યા
હાથ મોં ઘોઈ ચોકખા થઈ. આરોગો—જમો. તંખોળ—નાગરવેલતું પાન. ૧૧
રસ—જમતાં ભાણામાં વધેલી પ્રસાદી.

નટવર નાગર લલિત ત્રિભંગી;

દેખી કામ સરીખા થયા વેલા રે. શ્યામ સલુણાછ. ૨

નખશિખ સુંદર રૂપે રમો છો અમશું;

અરૂપ અસુર કહે મેલા રે. શ્યામ સલુણાછ. ૩

તે જ ચતુર ચિત ચરણ ચતુરભુજ;

અવર અવિદાના ચેલા રે. શ્યામ સલુણાછ. ૪

કાટી સાધને તમે વશ નવ થાઓ વાહાલા;

સહજ પ્રેમ થઈ સહેલા રે.* શ્યામ સલુણાછ. ૫

દયાના પ્રીતમછ શું મનડું લોભાણું મારું;

મારે મહોલે પધારો પણ વહેલા રે. શ્યામ સલુણાછ. ૬

પદ ૩ જું, રાગ ધનાશ્રી†

મારો નેહ લાગ્યો રે, સખી સામળિયા સાથે;

મારો નેહ લાગ્યો રે, એ પાતળિયા સાથે. મારો નેહ. ટેક

૨ લલિત—સુંદર. ત્રિભંગી—ત્રણ ભંગવાળા; વાંસળી વગાડતી વખત ગરદન, કેડ, અને પગ ત્રણ ઠેકાણે શરીરને વાંકું વાળતું પડે છે તે ઉપરથી. એવી રીતે વાંકા વળી મોરલી વગાડતા શ્રીકૃષ્ણ ઘણા રૂપાળા દેખાય છે, માટે લલિત ત્રિભંગી કહેવાય છે. ૩ નખશિખ—પગના નખથી માથાની ચોટલી સૂધી. અરૂપ.....મેલા—માયાથી મલિન એવા અસુર લોકો તમને અરૂપ—રૂપ વગરના નિરાકાર કહે છે. ૪ તે જ.....ચેલા—તે જ માણસ ચતુર સમજી છે કે, જેમનું ચિત્ત ચતુર્ભુજ એવા શ્રીકૃષ્ણભગવાનનાં ચરણમાં લાગેલું છે. બાકીના બીજા બધા અવિદા એટલે માયાના ચેલા એટલે દાસ છે. ૬ પણ વહેલા—હમણાં જ; જલદીથી. * એક પ્રતમાં ૫ મી કડીને બદલે “કાઈ સાધને તમે સ્વપ્ને ના આવો, એક સાચા સ્નેહ થઈ સહેલારે” એમ છે.

† વૈષ્ણવોમાં એક આખ્યાયિકા છે કે, દયારામભાઈ પૂર્વજન્મે ગોપિકાનો અવતાર હતા. કોઈ કારણથી બ્રહ્મ થઈ આ અવતાર એમને લેવો પડ્યો. એમની ચિત્ત-સ્થિતિ નિર્મળ થતાં એમને પૂર્વજન્મનું જ્ઞાન થયું. તે વખતનું બતાવેલું આ પદ છે. એમાં ચોતાને થયેલા નતિસ્મરણનું વર્ણન છે. ટેક—નેહ—સ્નેહ; પ્રેમ.

સાંભરી આવે મને પ્રીત પૂરવની;
 એ અનુભવ આજ જાગ્યો રે એ સામળિયા સાથે. સખી મારો. ૧
 મનનો માન્યો અંતરનો ઇચ્છ્યો;
 વર મળિયો છે મુખ માગ્યો રે એ સામળિયા સાથે. સખી મારો. ૨
 દયાના પ્રીતમની સંગે નિશ દીન રમતાં;
 આ ભવનો તે ભય આજ ભાગ્યો રે એ સામળિયા સાથે. સખી મારો. ૩

પદ ૪ થું

ચિત મારું ચોરે રે વજરાજ;
 હું તો ખીજું કાંઈએ ન માગું મહારાજ. ચિત મારું. ૧
 એવી રીતે ચોરો જે ક્યહું ના જાય,
 જ્યાર થકી તુજમાં અધિક લોભાય;
 ધૂટવાનો ના રહે એકે ઉપાય. ચિત મારું. ૧
 તસ્કર ઉપર ક્રોધને ન ધ્યાર,
 દેખી મુખ દંડનો ઉપજે વિચાર;
 હું તો મારા પ્રાણ કરું બલહાર. ચિત મારું. ૨
 માગું નહિ ચક્રવર્તિ પદ સ્વર્ગ,
 માગું નહિ યોગ સિદ્ધિ અપવર્ગ;
 માગું નહિ બ્રહ્મસદન પદ ભર્ગ. ચિત મારું. ૩

૧ પ્રીત પૂરવની-પૂર્વજન્મની પ્રીતિ; પૂર્વજન્મે એક ખીજને પ્રેમ સંબંધ હતો તે. એ.....જાગ્યો-અંતરાત્મામાં એ વાતનો અનુભવ આજ તાજે થઈ આવ્યો.
 ૨ મનનો માન્યો-મનથી સ્વામી તરિકે માની લીધેલો. અંતરનો ઇચ્છ્યો-મનમાં જેની ઇચ્છા હતી તેજ. મુખ માગ્યો-મોઢથી જે માગ્યો તેજ. ભવનો ભય-સંસારમાં ફરી આવવાની ખીક; જન્મમરણની ખીક.

૨ તસ્કર-ચોર. દેખી મુખ-મુખ જોઈને. દંડ-સજા. પ્રાણ કરું બલહાર-પ્રાણ એવારી નાખું. ચોરના ઉપર ક્રોધને પ્રેમ ના ઉપજે, પણ તેને જોતાંજ તેને સજા કરવાનો બધાને વિચાર થઈ આવે; પરંતુ તમે મારું ચિત્ત ચોરશો તો તમારા ઉપર હું બહુ ખુશ થઈ, મારા પ્રાણ સુદ્ધાં તમને અર્પણ કરીશ. ૩ ચક્રવર્તિપદ-ચક્રવર્તિ રાજતું રાજ્ય. અપવર્ગ-મોક્ષ. બ્રહ્મસદન-બ્રહ્મલોક. ભર્ગ-તેજ; મહાદેવ.

અલખેલાછ પૂરોને મનની આશ,
નિજ બળે રાખે પોતાની પાસ;
દાસી દાસી કરી એ દયાનો અભિલાષ. ચિત મારું. ૪

પદ ૫ સું, રાગ સૌરઠં

એવા મુને બહાલા થાએ પ્રજભૂપ,
મારું મન મોહું રહે તમ રૂપ. ટેક.
જેવો બહાલો મૃગને લાગે છે રાગ,
જેવો બહાલો મણિ શોભે શિર નાગ;
જેવો બહાલો મધુવ્રત* પદ્મપરાગ. એવા મુને૦ ૧
જેવું બહાલું મીનને લાગે છે નીર,
જેવું બહાલું લાગે માંજરને ખીર;
જેવું બહાલું લાગે ળિંબદ્રુળ કીર. એવા મુને૦ ૨
જેવો બહાલો લાગે ચક્રારને ઇન્દુ,
જેવું બહાલું ચાતક સ્વાતિધનર્ણિદુ;
જેવા બહાલા શ્રી ગોપીજનને ગોવિંદ. એવા મુને૦ ૩
જેવાં બહાલાં જર પરસ્પર દોય,
જેવું બહાલું ભોજન હુધિતને હોય;
જેવું બહાલું મહા તૃપાતુર તોયં. એવા મુને૦ ૪
જેવો બહાલો આત્મા પોતાનો સૌ જગત,
જેવા બહાલા તમને તમારા ભગત;
દયા પ્રીતમ ઘો તેવી નિજ આસક્ત. એવા મુને૦ ૫

૪ નિજબળે-તમારા પોતાના જ સામર્થ્યથી, કેમકે મારા પોતાનામાં તરવાની કરી શક્તિ નથી. દાસી.....અભિલાષ-દયારામની એવી ઇચ્છા છે કે, તમારી દાસીની દાસી કરીને મને રાખો.

* મધુવ્રત=મનરો. † તોય=પાણી.

પદ ૬ કું

- ‘ શ્રી વૃંદાવન સુખકારીરે સમરે નાસે સૌ પીડા ’ની રાહ
 એ પૂરણુ બ્રહ્મ પુરુષોત્તમ રે, ન મલે કાઈ સાધનમે; ૧
 શ્રી ગીતાબ્રમાં શ્રી મુખે રે, બોલ્યા હું વસું એક પ્રેમે. ૧
 તે પ્રગટ પારખું ભાળો રે, ગોપી પ્રેમે પ્રભુ પામી;
 જેને શિવ બ્રહ્માદિક વંદે રે, વશ કીધો કમળાસ્વામી. ૨
 જે આત્મારામ અણત છે રે, કાઈથી નવ જાયે કળાયો;
 તેને છતી આધીન કીધો રે, પ્રેમ પ્રભુથી પણ બળાયો. ૩
 એનું રૂપ અતીશે ઉંડું રે, કાઈ ભક્ત વીરલા જાણે;
 ત્યાં વેદતણી પણ નહીં ગતિ રે, ત્યાં પંડીત શું પરમાણે. ૪
 સુણો કાંઈ એક પ્રેમનું બળ કહું રે, જેણે જુગલ છતી લીધો;
 માહા સુજાણુ નાગરી નાગર રે, તેને પણ ઘેલો કીધો. ૫
 એક સમે શ્રી રાધા મોહન રે, બાંહે પરસ્પર કંઠ ધરી;
 માહા સ્નેહ રસ માંહે છકલાં રે, પાસે લલીતાદિક સુંદરી. ૬
 ત્યાં વાહાલે વિકળ હરિ બોલ્યા રે, કહો સખા પ્યારી ક્યાં મળશે;
 કરે પોકાર આંસું વેહેતાં રે, આ વિરહવેદના કેમ ટળશે. ૭
 એવાં વચન સુણી વિકલનાં રે, હસવા લાગી સહુ રામા;
 એ પ્રાણુછવન શીદ કલ્પો રે, કંઠે વળગી છે શ્યામા. ૮
 વળી એક સમે એકલડા રે, હરિ પ્રિયા પાસે ના હતી;
 કાહો લાલ લાડલી ક્યાં છે રે, એકલા કેમ પુછ્યું હતી. ૯
 સારે નંદકુંવર એમ બોલ્યા રે, સખી તુજને કાંઈ ભ્રમ થયો;
 જોની આ રાધા મુજ પાસે રે, એકલડો મુને કેમ કહ્યો. ૧૦
 એમ રાધાને પણ થાય રે, ન હોય પ્રભુ પાસે દેખે;
 વળી કદાવિયોગ તેતરસે રે, પીયુ લપટયા ઉર નવ પેખે. ૧૧
 નાં હોય પીયુ પ્યારી દેખે રે, પાસે હોય ને ભૂલાવે;
 એ અકળ પ્રેમરસકીડા અટપટી રે, કાના સમજ્યામાં નાવે. ૧૨
 શ્રી રાધાકૃષ્ણ એ રસમાં રે, સદા મગ્ન છાક્યાં રહે છે;
 કરી વિવિધ પ્રકારે કીડા રે, નિજ જનને મહાસુખ દેછે. ૧૩

જેને કૃપા સંત ગુરુ પૂરણુ રે, તે એ હરિરસને આપે;
જન દ્યો શ્રી ગુરુ પ્રતાપે રે, પ્રેમરસની આગ્રા રાખે. ૧૪

પદ ૭ મું, ગરબી

શોકલડીનો ભંભેયોં મારો વહાલો મુજપર મીઠી મીઠે ના ઝાંખે. ટેક.

શું રે જાણું જે સખી એણે શું શું શીખવીયું;
વાંઠાં વાંઠાં વેણુ મુને ભાખે. મારો વહાલો શોકલડીનો. ૧
કાનનો કાચો મા થા મારા પ્રીતમ, જેની કંઈ રહ્ય વિચારી;
તેવી પ્રીતલડી તો નહિ હોય તેની, જેવી આ ભીતર મારી. મારો. શોક. ૨
રસિયા તારું રુસણું મેં તો, કાણું એક નથી રે સેહેવાતું;
આ અવસર કાં એણે ખુવાં છાં, માણુ જેવન મદમાતું. મારો. શોક. ૩
પાલવ પસારી હું પાયે પડી સારે, હેતની નજર વહાલે કીધી;
દયાના પ્રીતમજી દયા કરી મુને, રહ્યા સરખી ખેંચીલીધી. મારો. શોક. ૪

પદ ૮ મું, રાગ પ્રભાત

હાં હાં ! આ તે શું વહાલા આવડું આળ ના ધરિયે રે;
રાજકુંવર તમે તો નિરભય છો, અમે અખળા લાજમરિયેરે. હાં હાં. ટેક.
ચિહ્ન જોઈ કાઈ ચતુર કહે તે, મનમાં સમજી રહેવું રે;
ઉદ્ધત જન કાઈ મુખપર કહે સારે, મુખ ઢાંકી દેવું રે. હાં હાં. ૧
ધીર વિવેકી એવું ક્યમ કરે, આવ્યું અમૃત મૂકે રે;
ધાયલને અવગુણ જળ આપે, પણ તે માગવું કેમ ચૂકે રે. હાં હાં. ૨

૩ ખુવાંછાં—ખુવો છો. (નાગરી પ્રયોગ છે). ૪ પાલવ પસારી—ખોળા પાયરી.

૧ ચિહ્ન—કામઠીડાની નિશાની. ઉદ્ધત—ઉછાંછળો; હલકો માણસ. ૨ ધાયલને...
ચૂકે—લડાઈમાં કાઈ માણસ શસ્ત્રથી ધાયલ થયો હોય તો તેને પાણીનો શોપ પડે
છે અને વારંવાર પાણી માગે છે; પરંતુ જો તેને પાણી આપવામાં આવે તો તે તરત
મરણ પામે છે. તેમ છતાં તે માગ્યા વગર રહેતો નથી. એવી જ દશા પ્રેમથી ધાયલ
થયલાની છે. રનેહીના સંયોગથી જગતમાં ધણું દુઃખ થાય એમ છે, અનેક લોકાપવાદ
સહન કરવા પડે છે, તે છતાં ધીરજવાળો અને વિવેકી પ્રેમી એ સંયોગરૂપ અમૃત,
જે આવી મળ્યું હોય, તેને કેમ જતું કરે? અને કરે તો એટલી પ્રેમમાં ન્યૂનતા જ

ક્યમ હા કહું તે ના પણ ક્યમ કહું, જંને વાતે બળવું રે;
હા કહું તો થાય લોકહસારત, ના કહું તો ક્યાં મળવું રે. હાં હાં.
આજ થકી જાઓ તમારે માટે, મેં લાજ લોકની મેલી રે;
દયા પ્રીતમ તમને તનમન સોંપ્યું, કાઈ કાઢી કહો કે ઘેલી રે. હાં હાં.

પદ ૯ મું, ગરબી

લાડકડી લાડીરે લાલ લોચનવાળી,
હાવાં ક્યમ થઈ મોંઘીરે પૂરવની પ્રીતિ ટાળી;
વાંકલડું લાળીરે ખંજર શાંને મારાં છાં,
કાળજડું તો કેરી રે વારુ શાંને સારાં છાં. ૧
રંગીલી શ્રીરાધારે તેં બાધા ક્યમ લીધી,
કહેની આવી કેણે રે તુંને શિખામણુ દીધી;
મુજને નથી ગમતું રે પલક એક તુ જ પાખે,
મુખતું મુખ આપી રે પછી શું દુઃખ દાખે. ૨
મનમોહની મારું રે તેં મન હરી લીધું,
ક્ષણું જંપ વળે નહિ રે એવું શું કામણુ કીધું;
હઠ છોડ છખીલી રે કહું તુને શિર નામી,
એમ કહે કરનેડી રે દાસ દયાનો સ્વામી. ૩

પદ ૧૦ મું, ગરબી

હાવાં તો નહિ બોલું રે યો નટવર તમ સંગે;
તમેા મુજને તજીને રે બીજશું રમેા રંગે. ૧
જ્યારે કરવું'તું એવું રે સારે માયા શીદ જોડી;
પહેલાં મોહ લગાડી રે પછી નાખો તરછોડી. ૨

સમજવી. પૂરેપૂરો ઘાયલ થયેલો નહિ. ૩ લોકહસારત-લોકમાં હાંસી; લોકાપવાદ

૮ મું પદ-આ પદ આસ દાજભાઈ કરુણાશંકરે મને સંભળાવેલું અને દયારામની છાપ જોઈને તે ઉતારી લીધેલું, પણ એની પદરચના જોતાં તે દયારામનું હોય તેમ લાગતું નથી.

૯ મું પદ-આ પદ પણ આસ દાજભાઈ કરુણાશંકર પાસેથી સાંભળીને લખી લીધેલું. એને માટે પણ દયારામનાં કર્તૃત્વવિશે શંકા ૯.

વચને વાહી મુજને રે, બીજી સાથે ખોલો છો;
અંતરનો પડદો રે, તહાં જઈ ખોલો છો. ૩
દૂધ દોણી બે રાખો રે, વિવેક શું છે થોડો;
એવું કરવું ના ભેદએ રે, એકશું પ્રીતિ ભેડો. ૪
એવાં વચન સુણીને રે, દયા પ્રભુ પ્રસન્ન થયા;
લાડલીને મનાવી રે, ચોક બંસીવટમાં ગયા. ૫

પદ ૧૩ સું, ગરબી*

રાધે રૂપાળી રસીલી તારી આંખડી ભે;
ભેડી કૃષ્ણ સમાન છબી ફાંટડી ભે. રાધે રૂપાળી. ૧
ઉપમા એ અધિક નહિ તુંથી મૃગલોચની ભે;
વિના અંજન મનરંજન ભવમોચની ભે. રાધે રૂપાળી. ૨
તારું ચંદ્રવદન કહેતાં લાભું તારુણી ભે;
એક તો કલંકી વિપ્ર અંધુર્ વારુણી ભે. રાધે રૂપાળી. ૩
વેણી વામુડી જડિત રત્ન રાખડી ભે;
તને ભેતાં બીજું ભેવાની થાય આંખડી ભે. રાધે રૂપાળી. ૪
રસિક રૂપતણો ગર્વ મુકીને ખસી ભે;
રસિક રાવના હૃદમાં તું સદા વસી ભે. રાધે રૂપાળી. ૫
મદનમોહનનું મન હસ્તું મનમોહની ભે;
નથી વિરંચીએ રચી તુજ છબી સોહની ભે. રાધે રૂપાળી. ૬
સકળ ભૂપમાં ભેતાં તું લાધ્યો-લાધ્યો ત્રીહરિ ભે;
ઉમા રમા ને સાવિત્રી ત્રિપુરમુંદરી ભે. રાધે રૂપાળી. ૭
તારી ઉપમા સરખું બીજું કોઈ નથી ભે;
થાપ્યા ઉત્તમ કવિ વેદ સ્મૃતિને મથી ભે. રાધે રૂપાળી. ૮
રસિક રૂપ જુગલ વસો હૃદમાં ફરી ભે;
દાસ દયાને સુખદાતા એક તમો હરિ ભે. રાધે રૂપાળી. ૯

* કા. દો. માં છપાયેલી છે, પણ તે કંઈક અશુદ્ધ છે. † પાઠ. 'અંધુ'ને બદલે 'બિંદુ' અને 'બીજું' એવા બે પાઠ છે. ૩ થાય આંખડી-એને લેકડને બીજને ભેવાનો નયમ થાય, જેમ બાધા લીધી હોય તેમ.

પદ ૧૨ મું, ગરબી, ગત દાદરાની

“મુકની મારા સમ માતુની, તું હાવા મુકની મારા સમ માતુની,” એ રાહ.
 રાધિકા રસીક વરને મલ્યાજી, રીજ્યા રાધિકા રસીક વરને મલ્યા. ટેક.
 સામા સામી દેખી રૂપ પરસ્પર ચિત્ત બન્યો જણનાં ચલ્યાંજી. રીજ્યા. ૧
 એક રસ મન થયાં બન્યોનાં પય શર્કરા જેમ હોયે ભલ્યાંજી. રીજ્યા. ૨
 સામા સામી બોલે વચન રસાલાં અમૃત શર્કરાથી ગલ્યાંજી. રીજ્યા. ૩
 ન્યાહાલ ક્યોંછે દયાને ગુણગાતાં ભુગલરૂપ બન્યો અઢલકઢલ્યાંજી. રીજ્યા. ૪

પદ ૧૩ મું, ગરબો, ગત ચાલતી

આવો અલબેલા રે વહાલા, કહો તમે ક્યાં ગયાતા નંદના લાલા. ૧
 સાચું કહોની રે અમને, અદારા સમ શામલીયા તમને. ૨
 કોની કોની રે સંગે, રજની રમી આવ્યા છો રંગે. ૩
 ધુવે ધરોણું રે ડોલો, મોહન બોલાવ્યા નવ બોલો. ૪
 લોચન જવાય છે રે મીચી, જોઈને રહ્યા છે દષ્ટિ નીચી. ૫
 કેશ લપટાણું રે ભાલે, કાજળ ક્યાં લાગ્યું છે ગાલે. ૬
 રાતી રેખ કપોલે દીસે, શીદ લાન્ને છો બહુ શોભી છે. ૭
 હારનાં ચિહ્ન હૃદયમાં પડ્યાં છે, ક્યમ હાંકો છો તનમાં જડ્યાં છે. ૮
 કાંકણના સલ દીસે પીઠે, સીદ સંતાડો આનંદ થઈ દીઠે. ૯
 વાહાલમ માનો કે ના માનો, હું તો એનો મરમ લહું જાનો. ૧૦
 સ્વજન હશે તેરાખશે નવ જાતું, લોક તો કહેશે મનનું માન્યું. ૧૧
 જગત્ તો નહીં રહેજેરે બાંધ્યું, કાટ્યું ગગન તો નહીં જાય સાધ્યું. ૧૨
 સુખ પામે ત્યાં સુખીયા થાજે, તમારું મન માને ત્યાં જાજે. ૧૩
 વાત ગઈ છું રે હું પામી, કહો તો કહું દયાના સ્વામી. ૧૪

પદ ૧૪ મું.

રાજ! કાંઈ કીધું રે, કાતુડા! મુને તે તો કાંઈ કીધું રે, અલબેલડા!
 તે તો ચિત્ત હરી લીધું રે છેલડા! મારું ચિત્ત ચોરી લીધું રે વજલાડીલા;

* કા. દો. માં જપાયલું છે, પણ તે શુદ્ધ નથી.

કાળજ મારું વિધ્યું રે, કાનુડા ! કારજ તારું સિધ્યું રે, કાનુડા !
 રાત દિવસ મુને કળ ના પડે તુજ પાખે રે, મારા રાજ ! રાજ ! કાંઈ ટેક. ૧
 વજલાડીલા, તું જહાલો બહુ લાગે, મુને તારી આંખડલીની અણીઓ ઉર વાગે;
 મુખડું જોતાં રે મનોજ ઉરમાં જાગે, હું ઠગાણી મીઠી હસણીને ઠાગે,
 લૂંટી મારી લીધી રે લાજ, મારા રાજ ! રાજ ! કાંઈ કીધું રે કાનુડા. ૨
 માતે ના મન મારું મહીયેરીયામાં, (ને) સાસરડે નાં સોહાય;
 જ્યાં રે જાઉં ત્યાં મુને જંપ વળે નહી, તાલાવેલી તનમાં થાય,
 રે હું ફટકારી શી ફરુ રે, મારા રાજ ! રાજ ! કાંઈ કીધું રે કાનુડા. ૩
 બાળપણેથી મુને આ લત લાગી, મારો ક્યમ જશે જન્મારો ?
 પરાધીન હું અબળા માણસ, ક્યમ નિભાવો હાવાં મારો;
 સૂઝે નાં કાંઈ ક્યમ કરું રે, મારા રાજ ! રાજ ! કાંઈ કીધું રે કાનુડા. ૪
 ભોજન ના ભાવે મુને નિદ્રા ન આવે, (ને) રહું આઠે પોહોર ઉદાસી,
 મસે મસે મુને સગાં સંતાપે, ને લોક કરે છે મારી હાંસી રે;
 દરદમાં ડૂબી ગઈ રે, મારા રાજ ! રાજ ! કાંઈ કીધું રે કાનુડા. ૫
 ઘટમાં વસો છે તેમ ઘરમાં વસજો, થેલી મટાડી દોની મુજને,
 તારા કરમાંહે સર્વે કરાંમત, પાચે પડું છું હું તો તુજને;
 દયાના પ્રભુ દીન થઈ રે, મારા રાજ ! રાજ ! કાંઈ કીધું રે કાનુડા,
 મુને તો તો કાંઈ કીધું રે અલખેલડા. ૬

પદ ૧૫ મું, ગરબી

ગોપી-વાંકારે વાંકા શું હીડો છે, આવડું શું રે શુમાનજ;
 પરનારીની સંગે રમતાં, નથી વળી કાંઈ સાન. જોઈને ચાલોજ. ૧
 કૃષ્ણ-તું તારા મનમાં વિહ્વળ છે, હું છું નાહાતું બાળજ;
 કેમ કરી તું મને મોટા જાણે, જુદાં શીદ ચઢાવે આળ. જોઈને ચાલોજ. ૨
 ગોપી-નાહાના છે પણ ગુણ મોટાના, નારી વિનાટાણુ જાણેજ;
 અંગોઅંગથી વિહ્વળ કીધાં, માર્યાં લોચનનાં બાણ. જોઈને ચાલોજ. ૩
 કૃષ્ણ-નારી તો પુરુષથી અળગી, અળગી વળગી ચાલેજ;
 દયારામના પ્રીતમ હસીને જોડ્યા, હવે મળીશું કાલે. જોઈને ચાલોજ. ૪

પદ ૧૬ મું, ગરબી

ઉદ્ધવ નંદનો છોરા તે નમેરો થયો ને;
 મુને એકલી મુકાને મથુરાં ગયો ને. ઉદ્ધવ૦ ૧
 એને મુકા જાતાં દયા નવ ઉપની ને;
 મુને બ્રાંતિ પડી છે એના રૂપની ને. ઉદ્ધવ૦ ૨
 ક્રાપએ કામણુ ક્યું કે ફટકાર્યો ફરે ને;
 કેમ દીલ એનું મુજપર ના ફરે ને. ઉદ્ધવ૦ ૩
 ઉદ્ધવ સંદેશો કહીને વેહેલા આવળે ને;
 સાથે દયાના પ્રીતમને તેડી લાવળે ને. ઉદ્ધવ૦ ૪

પદ ૧૭ મું.

કાળજડું મારું ક્યારું રે રાજ રંગીલા;
 તેં ચિત્તડું મારું ચ્યારું રે છેલ છખીલા. રે કાળજડું. રેક.
 વહાલાજી સ્ત્રીનો મોહ પુરુષને પડે;
 તું સહુને છળતો હિંડે રે, છેલ છખીલા. રે કાળજડું. ૧
 વહાલાજી અમો ગોરી સહુ ગુમાનની ભરેલી;
 તે સધળું નાંખ્યું રેલી રે, છેલ છખીલા. રે કાળજડું. ૨
 વહાલાજી નરની મોહની તે તો વાત સાચી;
 તુજ આગળ વિદ્યા કાચી રે, છેલ છખીલા. રે કાળજડું. ૩
 વહાલાજી અખળા આતુરતા નવ દાખે;
 તું કીડા ભંગ કરી નાખે રે, છેલ છખીલા. રે કાળજડું. ૪
 વહાલાજી મારા ચિત્તની એ વાત કહું છું છેલી;
 મેં તુજ માટે લજ્જા મેલી રે, છેલ છખીલા. રે કાળજડું. ૫
 દયા પ્રીતમ મારે મંદીર આવો તો ભાગ્ય મોહું;
 સેજડીયે પાયપલોટું રે, છેલ છખીલા. રે કાળજડું. ૬

પદ ૧૮ મું, રાગ કાફી ગત અદાની

તેં તો મુને ઘેલી કરી રે ગિરિધરીઆ, તેં મુને ઘેલી કરી;
 મારા વહાલારે, તેં મુને ઘેલી કરી, નંદલાલારે, તેં મુને ઘેલી કરી; રેક
 ક્રાણુ જાણુ જે તુંમાં કામણુ છે, કે તારી છખી છે કામણુભરી. રે ગિરિ૦ ૧

ડાહો જાણીને તારે દર્શને આવી, જાણ્યું ડાહી થઈશ ખરી;
 ઉલટી અકલ મારી ગાંઠની ગમાવી, લાલ પામીજે વિકલ હરી. રે ગિરિ૦ ૨
 અમૃત સરખી તારી સૌ કહે છે વાણી, મુણી મેં તો જવાય છે મરી;
 મંદહસણી વાંછી ચેતવણીમાં છાની, તેં તો દીધી છે છરી. રે ગિરિ૦ ૩
 સામાને શિક્ષા દેતી, સ્વામીને સ્વાધીન રેતી, અતિ કુલલાજ ભરી;
 તેં મુને પરવશ પાડી પાતળીઆ, મારી શુદ્ધ બુધ સવળા હરી. રે ગિરિ૦ ૪
 ટીચે ચોઘડીચે તુંજમાં ચિતકું ચોંટકું, તે મારી પાસે નાવ્યું ફરી;
 પ્રેમને જાણે મુને પ્રોઈ, દયાના પ્રભુ, હવા તારી તો ગરજ સરી. રે ગિરિ૦ ૫

પદ ૧૯ મું, રાગ ગત અઢાની

ગોપી-એરા આવોની અલખેલારે વાહલા, એમ છેક છક્યા શું હીડાછ;
 મનમાં મહેર ધરોની મારા વહાલા, એમ આતુર જાણી શું પીડાછ. ૧
 કૃષ્ણ-પીડા તુંને શી દીધીરે હો અખલા, એમ શ્યાં અલખલ ખેલાંછ;
 તારા ડાહપણમાં કાંઈ ખાંપણ લાગે છે, તું તો દઢ થઈને શું ડાલાંછ. ૨
 ગોપી-આજ દાવ તમારો આવ્યોરે દામોદર, જે કહેશે તે સાચુંછ;
 જે પહેલા મેં તમને નચાવ્યા તે, તમ આગળ હું નાચુંછ. ૩
 કૃષ્ણ-એવું બોલવું તુંને ન ઘટે નારી, નાચ્યાનું મા લેશ નામછ;
 નિર્લજ થઈને નાકે ધસાવ્યાં તે તો, અમ સરીખાનાં કામછ. ૪
 ગોપી-એ વ્રેહની વેદના વેઠે તે જાણે વહાલા, પ્રીત પીડા નથી સહેલીછ;
 સામાને શિખામણ દેતી તે હું, આજ થઈ છાં વેલીછ. ૫
 કૃષ્ણ-વેલી તુંને કાણુ કહે છે રે હો ગોરી, તારા ડાહપણનો નથી પારછ;
 તે દહાડો ક્યમ વિસરી ગઈ, વેલા છો કહેતી નંદના કુમારછ. ૬
 ગોપી-કહ્યું તે કહ્યું તેમાંનું ના રહ્યું, હવાં મોહ પામ્યું છે મારું મનછ;
 અખળા જાણીને અપરાધ મટાડો, મેં તો સોંપ્યું છે તન મન ધનછ. ૭
 કૃષ્ણ-મલ્યાને કાઈ ના મારે રે માનુની, તું તો મન ધટ્ટી કર્યું તે વિચારછ;
 દયાનો પ્રિતમ આલિંગન દઈ બોલ્યા, ખારી તું મારા હૈયાનો હારછ. ૮

ભક્તિપદસંગ્રહ

પદ ૧ હું

ગરબી

(રાધા માધવ મનમાં વસ્યાંછ) ઐ રાગ.

સરવનો સિદ્ધાંત સતસંગ છે;
 માનોની તમે સરવનો સિદ્ધાંત સતસંગ છે. ટેક.
 ધન્ય ભાયગ તેનું ત્રિભોવનમાં;
 જેને હરિના સંગીનો સંગ છે.* માનોની તમે. ૧
 નિજ સરખો તે કરે મળતાં જ્યમ;
 નીચ જળ ગંગ મળતાં ગંગ છે. માનોની તમે. ૨
 એમાં સરવ જપ વ્રત તીરથ ધર્મ;
 તેમ યોગ અષ્ટાંગ છે. માનોની તમે. ૩
 અધમ પતિત મહા થાય સર્વોત્તમ;
 એવો જેનો સખળ પ્રસંગ છે. માનોની તમે. ૪
 ગોખરકીટને સુંવાડે પરિમલ પુષ્પનો;
 એટલો પ્રતાપ તુછ ભૂંગ છે. માનોની તમે. ૫
 વણુશ્યું કામ કલપનું તે પલકમાં સુધારે;
 એવી જેની બુદ્ધિઓ ઉત્તંગ છે. માનોની તમે. ૬

૧ ભાયગ—ભાગ્ય. ત્રિભોવનમાં—ત્રણ ભુવન:—સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળમાં.
 હરિના સંગી—શ્રીહરિનો સંગ કરનારા; પ્રભુના ભક્તો. * પાઠ—“જેને હરિસંગી સુરંગ છે.”
 ૨ નિજ સરખો—પોતાના જેવો. નીચ.....ગંગ—ખરાબ પાણી ગંગામાં મળે તો તે
 પણ ગંગાજળ થઈ જાય છે.

૪ અધમ—નીચ; પાપી. પતિત—પુણ્યથી ભ્રષ્ટ થયેલો; પાપી. પ્રસંગ—સંગ; સોખલ.

૫ ગોખરકીટ—છાણનો કીટો. પરિમલ—સુગંધ. તુછ—તુચ્છ; હલકું પ્રાણી.
 ભૂંગ—ભમરો. ૬ કલપ—કલ્પ; અસુક કાળમર્યાદાનું નામ. ઉત્તંગ—ઉત્તંગ; ઘણી ઉંચી.

અવળાતું સવળું કરી નાખે;
ભાગે અથ દુઃખ જે અભંગ છે. માનોની તમે. ૭
રાત દિવસ સતસંગમાં ગમે દયા;
તે એકા શ્રીહરિને હેલંગ છે. માનોની તમે. ૮

પદ ૨ જી,* રાગ પરજ

હરિજન! દુઃખ મા ધરશે રે, ધીરજે હરિ ભજતાં ઠરશેરે;
દુઃખ મા ધરશે, કૃષ્ણ સમરશે તો ભવદધિ સદા નરશેરે. હરિજન. ૧
ગુણ ધણો છે દુઃખ સલામાં, કરવો એમ વિચાર રે;
નહિ તો હરિ હિતુનું દુઃખ સહે ક્યમ, સમરથ કરુણાગાર.† હરિજન. ૧
પાપ સકળ સંતાપ નિવારે, એક હરિતું નામ રે;
હરિ રદાય નિલ તદધિ મટે નહીં, તો ગમતું વનશ્યામ. હરિજન. ૨
માયા મોહ વધે મુખ પામે, વિપય વિપે મન ચૂર રે;
કૃષ્ણ પાસે દુઃખ કુંતાએ માગ્યું, દુઃખે હરિ નહીં દૂર. હરિજન. ૩
તેજ કુસંગ જે હરિને ભુલાવે, સમરાવે તે સતસંગ રે;
મુખ ભુલાવે તે દુઃખ સંભરાવે, માટે ન કરે હરિ ભંગ. હરિજન. ૪
લૌકિક ક્લેશ અંગીકૃત લક્ષણ, અલૌકિક મેળવે નાથરે;
શ્રી હરિરાયજી વાક્ય વિલેખિ, શિક્ષાપત્ર જાંઠાં ગાય. હરિજન. ૫
ટાહોને મલ્યા કૃષ્ણ કટ્ટ પામ્યા વિના, સાંભળો શાસ્ત્ર પ્રમાણરે;
વિપત પડે તોયે હરિ ના વિસારે, તેને ગણે હરિ પ્રાણ. હરિજન. ૬
મુખ આવે છાટી નવ જઈએ, દુઃખ આવે નવ ડરીયે રે;
આપણથી અધિકાને જોઈને, ગર્વ ક્લેશને હરીયે. હરિજન. ૭

૭ અથ-પાપ. અભંગ-ત ભાંગી શકાય એવું. ૮ હેલંગ-હત્સંગ; ખેળો.

* આ પદની રાહ જુદત્ કાન્યકોબનના પાંચમા ભાગમાં રતનદાસના કેલ્યાણનું પ્રદ છે તે ઠાળની છે. ૧ હિતુ-જેતું હિત કરવાનું છે તે. † પાદાંતર-કરુણાસિંધુ અગાર. કરુણાગાર-દયાના ધામરૂપ. ૫ લૌકિક-આલોક સંબંધીનું. અંગીકૃત-જેને અંગીકાર કરેલો છે તે. પ્રમુખે જેને પાતાનો માન્યો તેને દુઃખ જ પડે, કે જેથી જોને પરલોકનું મુખ મળે, એમ કહેવાનું તાત્પર્ય છે.

તપે ટીપાય કનક સહે, મોતી છેદ ધરે નહીં સાંસ રે;
 તો મહિપતિ મન ભાવે ભૂષણ, આગે હૃદયે પર વાસ. હરિજન. ૮
 અંતરજામી નથી અન્નાણ્યા, વલ્લભ છે ધણું દાસ રે;
 દયાપ્રીતમ સહુ સારું જ કરશે, રાખજો દ્રઢ વિશ્વાસ રે. હરિજન. ૯

પદ ૩ જી*

જો હરિભાવ નથી રે ભાવ નથી;
 તહારો સહુ શ્રમ મિથ્યા જાણુ,
 હું કહું તેવું પરમાણુ. જો હરિં ટેક.
 કામ જીત્યો ત્યારે વધ્યો એક વ્યંડળ,
 ક્રોધ જીતે વધ્યો વૃક્ષ રે;
 લોભ જીત્યો ત્યારે વધ્યો એક અજગર,
 યોગી કહે નહીં દક્ષ. જો હરિં ૧
 મોહ જીત્યો ત્યારે વધ્યો એક શૂરો,
 વ્યસની વધ્યો જીત્યો ગર્વરે;
 મત્સર જીતે ત્યારે ઉન્માદ વાધ્યો,
 સમજી બોલે સર્વ. જો હરિં ૨
 પવનહારી તો વધ્યો એક પત્રગ,
 પય આહારી તો વત્સ રે;
 મધુરભાષી તો મધૂર વધ્યો એક,
 તીર્થ સ્નાની તો મત્સ્ય. જો હરિં ૩

૮ સાંસ-સાંસો; ચિંતા; દુઃખ.

*આરાધિતો યદિ હરિસ્તપસા તતઃ કિમ્ ।

નારાધિતો યદિ હરિસ્તપસા તતઃ કિમ્ ॥

અન્તર્વહિર્યદિ હરિસ્તપસા તતઃ કિમ્ ।

નાનાવહિર્યદિ હરિસ્તપસા તતઃ કિમ્ ॥

આ શ્લોકનું અર્થ થયા પછી આ પદ રચાયું છે, એમ કહેવાય છે.

૧ વ્યંડળ-હિંડો. ૩ પત્રગ=સર્પ. પય-દૂધ. વત્સ-વાછડો. મત્સ્ય-માછડું.

† “વનહારી તો વધ્યો એક પંકજ” એવો પાઠ છે. તેમાં વન એટલે જળ,

એવો અર્થ કરવામાં આવે છે. અર્થાત્ કમળ જળનો આહાર કરે છે.

વેદ ભણ્યો ત્યારે વધ્યો એક રાવણ,
 વિવિધશાસ્ત્ર ચંડોળ રે;
 પૂજ્યો ત્યારે વધ્યો એક મણિધર,
 વણ મતિ અધ્ધ રંગ રોળ. જો હરિં ૪
 શૂન્ય સમાધે વધ્યો એક કૃષ્ણ,
 વધ્યો મૃગ વાસે રાનરે;
 અદ્ય આહારી તો શુક વધ્યો એક,
 અદ્ય નિદ્રા તો શ્વાન. જો હરિં ૫
 દાન આપી એક વધ્યો યશલોભી,
 વધ્યો અશક્ત થયે શાંતરે;
 ભાગી થયો ત્યારે વધ્યો એક દળદ્રી,
 અહિ વધ્યો વસે એકાંત. જો હરિં ૬
 શીતઉષ્ણવૃષ્ટા સહે વધ્યો એક તરુવર,
 તૃપ્તા તન્યે વધ્યો ધુણુરે;
 નિઃશંક થયો ત્યારે સાંઠ વધ્યો એક,
 રોગી વધ્યો તન્યે હુંણ. જો હરિં ૭
 વધ્યો પતંગ હોમ્યે તન અગ્નિ,
 ખુણે જળ વધ્યો એક દુખીયોરે;
 વડો ઠ્યો ત્યારે દીપ ઓલાયો,
 મહાજન કહે નહીં મુખીયો. જો હરિં ૮
 સહિત ભાવ હરિ સરવ સદ્ગુણ છે,
 અંક સહિત જ્યમ શૂન્ય રે;
 દ્યો કહે હરિ ભણ્યો લાવે,
 કદી રહે નહીં નૂન્ય. જો હરિં ૯

૪ ચંડોળ એક ભત્રું પક્ષી, જે આકાશમાં ઉડ્યું હોય છે અને બહુ સુંદર ગાયન ગાય છે. મણિધર-નાગ. ૫ મૃગ-હરણ; પશુ. ૬ અહિ-સાપ. ૭ ધુણુ-(તુળ) સૂકા લાકડામાં કીટા થાય છે તે. ૮ અંક-આંકડા. નૂન્ય-ન્યૂન; ઓછાપણું.

પદ ૪ થું, રાગ હલારી

નથી કોઈ સાધનનું રે કામ, એક દીનતા માત્ર રાજી છે;
 ગરવગંજન છોજી ધનશ્યામ, એક દીનતા માત્ર રાજી છે. ટેક.
 રાસ રમતાં ગોપી ગર્વ થયો ત્યારે, હરિ થયા અંતરધાન જોઈ દ્યો;
 શ્રમ કરી થાક્યાં કાંઈ અર્થ સર્વો નહિ, આવી દીનતા મળ્યા ભગવાન. એક ૦ ૧

પદ ૪ થું-પ્રભુને પામવાને એક દીનતા વિના બીજા કોઈ સાધનનું કામ નથી, એક દીનતાવાળો જ જિતે છે, અને બીજા સાધનોવાળા સાધનોના ગર્વથી અચકાઈ પડે છે કે નિષ્ફળ થાય છે, એમ સાબીત કરવાનો આ પદમાં ઉદ્દેશ છે. દૃષ્ટાન્તોવડે દીનતાનો જ ઉલ્લેખ બતાવ્યો છે. ટેક:-દીનતા-ગરીબાઈ; હૃદયનો દ્રવીભાવ; ગર્વરહિતપણું; પ્રભુ સર્વ સમર્થ છે, અને પોતે તેમના આગળ કંઈ જ હિસાબમાં નથી, એમ સમજી પ્રભુને શરણે જવું અને પ્રભુની ઇચ્છા ઉપર સર્વ વાત છોડી દેવી તે.

ગરવગંજન-અભિમાન ઉતારનાર. ધનશ્યામ-મેધના જેવા કાળા શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ.

૧ શ્રીમદ્ભાગવતના દશમસ્કંધમાં અધ્યાય ૨૯ થી ૩૩ સુધી પાંચ અધ્યાયમાં રાસલીલાનું વર્ણન છે. તેમાં રાસ રમતાં ગોપિકાઓને ગર્વ થયો કે, અમારા જેવું કોઈ ભાગ્યશાળી નથી, કેમકે અનેક કષ્ટમય સાધન કરવા છતાં જે પ્રાપ્ત થવા દુર્લભ એવા પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અમારી સાથે વિહાર કરી અમને યથેષ્ટ આનંદ આપે છે. પરંતુ પ્રભુ તો ગર્વગંજન છે; તેમને ગર્વ ગમતો જ નથી; તેથી એક ગોપિકાને લઈને પોતે ત્યાંથી એકાએક અંતર્ધાન થઈ ગયા. પછી પ્રભુને ન જોતાં બધી ગોપિકાઓ ખિન્ન થઈ ગઈ ને અતિ રૂદન કરવા લાગી, અને ગાંડાની માફક વનમાં ફરી ઝાડ, પાન, પથ્થર, પશુ, પક્ષી વગેરેને પ્રભુની ભાળ પૂછવા લાગી. એવામાં જે ગોપીને પ્રભુ સાથે લઈ ગયા હતા તેને પણ ગર્વ થયો, કે બીજા બધી કરતાં હું કુટલી બધી વધારે સુખી છું. તે ઉપરથી રસ્તે ચાલતાં તેણે પ્રભુને કહ્યું કે, મારાથી ચલાવું નથી, માટે મને ઉંચકી લો; એટલે પ્રભુએ તેને ખભે ઊંસાડીને વનલીલા બતાવવા માંડી. પછી એક ઝાડ ઉપર ખૂલ તોડવાને માથે તેને ઝાડે વળગાડી પોતે અંતર્ધાન થઈ ગયા. તે પછી બીજા ગોપીઓ ફરતી ફરતી ત્યાં આવીને તેને ઝાડ ઉપરથી ઉતારી. આમ થવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેણે જે બન્યું હતું તે કહ્યું. તે ઉપરથી ગોપિકાઓને સમજાયું કે, આ બધું ગર્વનું જ પરિણામ છે, અને પ્રભુ ગર્વ હોય ત્યાંથી દૂર જતા રહે છે ને શ્રમ કરીને શોધતાં પણ મળતા નથી. છેવટે ગોપીઓમાં દીનતા આવી, અને દીનપણે ગોપિકા ગીતવડે તેમણે પ્રભુની પ્રાર્થના કરી, ત્યારે પ્રભુએ તેમને દર્શન દીધાં, એ વાત આ કડીમાં જણાવી છે.

યશોમતી પરમ પ્રયાસ સુત બાંધવાને બોતેર લક્ષ મેલ્યાં દામ, જોઈલ્યો;
હારી ગયાં તોએ હરિ ન બંધાયા, આવી દીનતા ત્યારે સંયું કામ. એકં ૨
અરજુનનું અભિમાન હરવાને હરિએ હરાવ્યા બ્રાહ્મણના બાળ, જોઈલ્યો;
અતિ ઉદમ કરી થાકી કાયર થયા, ત્યારે આણીને આપ્યા ગોપાળ. એકં ૩
આદિપુરાણે કથા સ્વાયંભુમનુએ કથી, કાટી સાધન વસી વન, જોઈલ્યો;
હારીને આવ્યા ઘેર ફળ નવ દીકું, કાંઈ આવી દીનતા મળ્યા મોહન. એકં ૪

૨. યશોમતી-યશોદાજી. દામ-દામણાં; દહી વલોવવાનાં દોરડાં.

બાળકરૂપ શ્રીકૃષ્ણભગવાનના તોફાનથી કંઠાળી ગોપિકાઓએ યશોદાજી આગળ
ફરિયાદ કરી, ત્યારે સામાન્ય બાળક ધારી તેને દોરડે બાંધી સજ કરવા યશોદાજીએ
બહોતેર લાખ દોરડાં એક પછી એક ગાંઠ્યાં, પણ પ્રભુ બાંધી શક્યા નહિ. નહું
નહું દોરડું બાંધે, છતાં ગાંઠ વાળવાને ચાર આંગળ દોરડું ખૂટે, તે ઉપરથી છેવટે
યશોદાજીને પ્રભુસ્વરૂપનું જાન આવ્યું, અને દીન થઈ તેમણે પ્રાર્થના કરી ત્યારે પ્રભુ
બંધાયા. ૩ શ્રીમદ્ ભાગવતના દશમસ્કંધમાં ૮૯ મા અધ્યાયમાં આ કથા છે. દ્વારકામાં
એક બ્રાહ્મણને છોકરાઓ થઈને તરત મરી જતા હતા. તેથી દરેક વખત તે દરબારમાં
આવી ભગવાનની નિંદા કરતો હતો. એમ તેના આઠ પુત્રો મરણ પામ્યા. આઠમી વખત
તે દરબારમાં આવી ભગવાનની નિંદા કરવા લાગ્યો, ત્યારે ત્યાં અર્જુન બેઠેલા હતા, તેમણે
તે સાંભળીને કહ્યું કે, જો હું હોત તો તારા પુત્રોને જવા ન દેત. બ્રાહ્મણે કહ્યું, શ્રીકૃષ્ણ-
બળભદ્ર જેવા બળિયા પણ મારા પુત્રોને બચાવી ન શક્યા તો તારાથી શું થવાતું
હતું? અર્જુને કહ્યું, એ જાણ, પણ હું તો ગાંડીવધર અર્જુન બાણાવળી છું; મારે જો
તારા પુત્રો હવે જાય ને હું ન લાવું તો મારે અગ્નિ સળગાવીને બળી મરવું. આ
પ્રમાણે અર્જુનને મહા ગર્વ થયો. પછી ફરીથી નવમી વખત જ્યારે તે બ્રાહ્મણની
સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યો, ત્યારે પ્રસૂતિ વખત અર્જુનને બળર આપી, એટલે અર્જુન ધનુષ,
બાણ લઈ દ્વારમાં રક્ષા કરવા બેઠા. છતાં બ્રાહ્મણીને પુત્રપ્રસવ થયો અને જન્મ્યા
પછી તરત જ તે મરણ પામ્યો. પછી તેને શોધવાને અર્જુન ત્રણે લોકમાં ફરી
આપ્યા, પણ ક્યાંઈ તેનો પત્તો લાગ્યો નહિ. ત્યારે છેવટે તે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાળવા,
કાષ્ઠ ભક્ષણ કરી બળી મરવા તૈયાર થયા, અને દીન થઈ ભગવાનની સ્તુતિ કરવા
માંડી. એમ અભિમાન ગળી ગયેલું જોઈ પછી ભગવાને અર્જુનને રથમાં બેસાડી
લોકલોક પર્વતની પેઢીપાર ભૂમા નારાયણના ધામમાં લઈ જઈ ત્યાંથી તે બ્રાહ્મણના
બધા પુત્રોને પાછા આણી આપ્યા હતા. ૪ કાટિ સાધન-કરોડો સાધનો. વસી-
ચંન-વનમાં વસીને; વનમાં રહી તપશ્ચર્યા કરીને.

મધવાતણો મદ મર્દન કરવા, કૃષ્ણે કરાવ્યો. ગોવર્ધન યજ્ઞ, જોઈ લ્યો;
 શ્રમ કરી હાર્યો, આવી દીનતા પાપ પજો, હરિએ હર્યાં ભય ભગ્ત. એક. ૫
 ઇંદ્રિ જીયાનો અહમેવ હતો રાણાવ્યાસને, હરિએ ચૂકાવી કર્યો ભંગ, જોઈ લ્યો;
 વિપત્તિ માધવદાસે દીન થઈ ભાજી અરપી, એટલે પ્રસન્ન શ્રી રંગ. એક. ૬
 અતિશે સેવા ગોવિંદદાસ ભલાએ કીધી, મદ દેખી હરિ ના પ્રસન્ન, જોઈ લ્યો;
 ત્રિપુરદાસ ભક્ત કેરી છીંટેથી શીત સમી, આવી દીનતા હર્યું હરિ મન. એક. ૭
 સઘળાં સાધન અહંકાર બગાડે, અંતરાય મોટો એ જગખ્યાત, જોઈ લ્યો;
 સહેજે દયાના પ્રભુની પ્રાપ્તિ કરાવે, એવી દીનતા એક વેદે વાત. એક. ૮

પદ ૫ મું-ઢાળ રાજ્યાની*

વારી જાઉંરે નાગર નટવા, ધરે વિધવિધના વેશ;

કળારૂપ થઈને કીડા કરે, ન્યારો નાયકરૂપી શેષ. વારી. ૧

પ્રભુ પ્રસન્ન થયા: સ્વાયંભુ મનુએ વનમાં જઈ અનેક પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરી-
 પણ પ્રભુ મળ્યા નહિ; જ્યારે તેને દીનતા આવી ત્યારે જ હરિ પ્રસન્ન થયા, એ વાત
 પુરાણોમાં પ્રસિદ્ધ છે. ૬ અહમેવ-(અહમ્-અવ) એક હું જ મોટો છું એવો ભાવ;
 અહંકાર. શ્રીરંગ-પ્રભુ; શ્રીનાથજી. રાણાવ્યાસ અને માધવદાસ બંને ભક્ત થઈ

ગયા છે. ચોર્યાસી વૈષ્ણવની વાતમાં એમની કથા છે. ૭ ગોવિંદદાસ અને ત્રિપુર-
 સં બંને ભક્ત થઈ ગયા છે. ગોવિંદદાસને સેવાનું અભિમાન હતું, તેથી પ્રભુ તેમના

પર પ્રસન્ન ન થયા, અને ત્રિપુરદાસનામાં દીનતા હતી, તેથી તેમના ઉપર પ્રભુ પ્રસન્ન
 હતા. ચોર્યાસી વૈષ્ણવની વાર્તામાં ત્રિપુરદાસની વાત છે. શિયાળામાં શ્રીનાથજીને બંડી
 કરાવી પહેરાવવાને હલકી છીંટ તેણે મોકલી હતી, પણ ભંડારીએ તેને ખનનામાં નાંખી
 મૂકી. પછી શિયાળામાં શ્રીઠાકોરજીને અનેક વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં, પણ ટાઢ શમી નહિ. જ્યારે
 ત્રિપુરદાસની છીંટની બંડી કરાવી પહેરાવી ત્યારે ટાઢ શમી. ૭ હર્યું હરિ મન-પ્રભુનું
 મન હર્યું. ૮ જગખ્યાત-જગતમાં પ્રસિદ્ધ. વેદેવાત-વેદમાં જ એ વાત કહેલી છે.

* આ ઢાળમાં આ પદ રચવા વિષે એવી વાચકા છે કે, ડભોઈના લોકોએ
 દયારામને કહ્યું કે તમે બધા ઢાળનાં પદ કર્યાં છે ખરાં, પણ રાજ્યાના ઢાળનું પદ
 કર્યું નથી. તેપરથી દયારામે આ ઢાળનાં પદો રચી ગાઈ સંભળાવ્યાં હતાં. આ
 આખ્યાયિકા સીતોરમાં એક સઠોદરા નાગરે મને કહી હતી.

પદ ૫ મું. ૧ અખાના “વારી જાઉં રે રંગ બળણીયા” એ પદ ઉપરથી. આ
 પદ કવિએ બનાવેલું છે. એનો પૂરો ઉદ્દેશ્ય સં. ૧૯૬૯ ના “શુન્દરાતી”ના દીવાળીના

તારી નટણી માયા જોર છે, કળા કામસ્દેશની પુર;
 અછત પર ઉસ્તાદના જોરથી, વશ કીધાં પંડિત શૂર. વારી. ૨
 બાજીગર બાજી સંસારની, તેં તો ભલી રચી છે ભાઈ;
 મોહન મોરલી વળડી મોહની, મુણી સહુ ગયા મોહોવાઈ. વારી. ૩
 સાચો હીરો મનાવે કીકરી, કરે કંકર કંચન મહોર;
 જાણીતાને પણ છેતરે, મૂઝે નહિ પોતાનો ઠોર. વારી. ૪
 ઉલટ ખેલ બતાવે ખલકને, કરે સદુની નજર બંધ;
 ચુટકી નાંખે રજની મંતરી, કરે દેખંતા પણ અંધ. વારી. ૫
 મુખમાંથી કાઢ્યા ત્રણ દોરડા, રંગ કાળો ધોળો ને લાલ;
 એને ખેંચતાં પાર આવે નહિ, એ ત્રણેના જુજવા ખ્યાલ. વારી. ૬
 એ ત્રણ રંગના ત્રણ પુરુષ થયા, એક બ્રાહ્મણ યોગી ને ગૃહસ્થ;
 બ્રાહ્મણ યોગી બળિયા ધણા, તેથી ગૃહસ્થનો અધિક દસ્ત. વારી. ૭
 પહેલે વિષે રચ્યાં બહુ પૂતળાં, પૂર્યો ગૃહસ્થે મન અભિલાખ;
 યોગીએ અગ્નિ કાઢ્યો આંખથી, સર્વ બાળા કીધું રાખ. વારી. ૮
 તારી મરજી જોઈ મતિ લાવિયા, ફરી કર્યું એવું કામ;
 ચુટકીમાં કર્યું ચટકલું, થયું હુતું તેવું તમામ. વારી. ૯
 અકળ કળા તારી ગોડીયા, રચી વિદ્યા ઇંદ્રજાળ;
 મોહોવાઈ પણાં તે ઇંદમાં, સ્ત્રી વૃદ્ધ યૌવન ને બાળ. વારી. ૧૦
 તારો મંત્ર શિખવ તું મુજને, હું ચેત્તો તારો થાઉં;
 એવી જડીબુટ્ટી આપ તું મુજને, તારી નટણીથી ના મોહોવાઉં. વારી. ૧૧
 શરણે જાતાં ભક્તિ જડી દીધી, આપ્યો મંત્ર હરિ નિજનામ;
 એ સેવે માયાથી મોહોવાય નહિ, એમ કહે દયારામ. વારી. ૧૨

અંકમાં રા. જગજીવન દયાળજી મોહીએ આપ્યો છે. એમાં પુષ્ટિમાર્ગનું રહસ્ય અને
 ભગવતલીલાનું વર્ણન છે. ૨. ઉસ્તાદ—બાજીગરોનો ગુરુ. ૬. ત્રણ દોરડા—
 માયાના ત્રણ ગુણ: સત્વ, રજ, ને તમ. ખેંચતાં—વિસ્તાર વધારતાં. ૭. બ્રાહ્મણ—બ્રહ્મા.
 યોગી—મહાદેવ. ગૃહસ્થ—વિષ્ણુ. ૮ “મતિ લાવિયા”ને બદલે “મતવાળિયા” એવો
 અન્યત્ર પાઠ છે. ૧૦. ગોડિયા—ગોડ બંગાળાનો જાડુગર. ઇંદ્રજાળ—જાડુવિદ્યા.
 ૧૨. જડી—મૂળીયું; જડીબુટ્ટી (ભક્તિરૂપી.) મંત્ર—હરિનામરૂપ મંત્ર.

પદ ૬ કું, રાગ ભેરવ

રટની શ્રીકૃષ્ણ નામ સહુ સુખકારી રે;
 પરમ આનંદરૂપ અધદુઃખહારી રે. રટની. ટેક.
 મોટા મોટા સુરમુનિ લોભી રહ્યા જેમાં રે;
 તે તે સહુ સાધન આવી ગયાં એમાં રે. રટની. ૧
 સકળ ધરમ હરિનામ ટેરો અંશ રે;
 એથી ના પ્રવરે કાઈ વેદમાં પ્રશંસરે. રટની. ૨
 અવળું હશે જે તે પણ સવળું થઈ જશે રે;
 પ્રભુજી પ્રસન્ન એથી થોડા માંહે થાશે રે. રટની. ૩
 આળસ મા કર ધર દૃઢ વિશ્વાસ રે;
 કાયર મા થાશ તારી પૂરશે એ આશ રે. રટની. ૪
 કાટી ચિંતામણિ વારું એવું છે એ નામ રે;
 દયા જેણે જપ્યું તે તે થયા પૂરણ કામ રે. રટની. ૫

પદ ૭ મું, રાગ વેરાડી.

કૃપાળુ કૃષ્ણ સમો નથી કાઈરે, મેં તો નિશ્ચયે જાણ્યું છે;
 કૃપાળુ કૃષ્ણ સમો નથી કાઈ. ટેક;
 વેદથી વિરુદ્ધ લીલા કરી નાથેરે, બિચારાં અધમ સાંમુ જોઈરે,
 મેં તો નિશ્ચયે જાણ્યું છે. ૧
 જેણે* બંધાયો તે કૃતિ કેશવનીરે, ગાતાં તે તો પાપ ને નાખે ધોઈરે;
 મેં તો નિશ્ચયે જાણ્યું છે. ૨
 ધૃત વિંપ જવર વાળાને તેનું તેરે, જ્વરાંકુશ સંગે અમૃત હોઈરે;
 મેં તો નિશ્ચયે જાણ્યું છે. ૩
 પદ્મપુરાણમાં પ્રગટ વચન છેરે, સુણીને સહુ સંદેહ નાખજો ખોઈરે;
 મેં તો નિશ્ચયે જાણ્યું છે. ૪

૨ પ્રવર-શ્રેષ્ઠ. પ્રશંસા-વખાણ. ૫ વારું-ઓવારી નાંખું; ઉપર ઉતારીને ફેંકી દઉં. * જેણે=માયાએ.

વૈદ્ય વિદ્યુલવર ભાવતે ઔપધ, કહાડે મહાદુઃસહ રોગ નીચોઈરે;
મેં તો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૫
ભૂતલ દયાનો પ્રભુ પ્રગટ ના ધાત તો, ખરેખરા પતિત મરત રોઈરે;
મેં તો નિશ્ચે જાણ્યું છે. ૬

પદ ૮ સું, રાગ વેરાડી

દયાળુ આખલ જગમાં એકરે, માહારો વ્રજનો વહાલો છે;
દયાળુ અખિલ જગમાં એક; ૧
પારધી સ્વદેહે સ્વધામ મોહલીયોરે, ક્ષમા કર્યાં સહેજે દોષ અનેકરે;
માહારો વ્રજનો વહાલો છે; ૨
પૂતનાને ગાત માતની આપીરે, જેણે મહા કીધો કપટ વિવેકરે;
માહારો વ્રજનો વહાલો છે. ૩
સાચો શત્રુ કંસ મુક્તિ પમાણોરે, ના મૂઝી કૃપાની ટેકરે;
માહારો વ્રજનો વહાલો છે. ૪
પાપી અજમેલ જમથી મૂઝાવ્યોરે, જ્યમ કાંઈ ભુજંગ મુખથી ભેકરે;
માહારો વ્રજનો વહાલો છે. ૫
એવી દયા દયા ઉપર કરજોરે, પ્રભુ! હું છું સહુ સાધનરહિત છેકરે;
માહારો વ્રજનો વહાલો છે. ૬

પદ ૯ સું, ઘોળ

મનમોહનને ના ભૂલ તું, દેખી માયાનો રંગ;
અંતે પસ્તાવો બહુ થશે, કાઈ નહીં આવેરે સંગ,
મનમોહનને ના ભૂલ તું. ૧
દુર્લભ મનુષ્યા દેહ દેવને, ઇચ્છે ભરતખંડ એકવાર;
તે પામી તે દરિને ના ભળ્યા, વિદ્યવિદ્ય તારા અવતાર,
મનમોહનને ના ભૂલ તું. ૨
અદ્વાવીશ નરકની યાતના, સુણતાં આવેરે ત્રાસ;

જે થપી કર્મ શુભાશુભ ઉપજે, તે મતિ હરિને અરપી;
પછી તેની કૃતિ તારી શાની, શીદ મરે છે કરપી,
શીદ કરે શોચનારે. ૨

અશ્વ ચઢીને ખાંધે ખડીયો, કહે શા માટે વહે છે;
વાહનને શો વિરામ તેથી, મૂરખપણે દુઃખ સહે છે,
શીદ કરે શોચનારે. ૩

તદા કહેશે તું કુકૃતિ કરાવી, હાર કેમ કહેવાયે;
તે સાચું પણ તુજ કૃત કહેતાં, સહુ કર્તાપદ જાયે,
શીદ કરે શોચનારે. ૪

જાણી જુગુપ્સિત સજ્જન ન કરે, અશક્યતાએ થાયે;
જાણી જોઈ અનુચિત આરંભે, તે પછી શીદ પસ્તાયે,
શીદ કરે શોચનારે. ૫

પ્રીછી પાપ કરે પસ્તાયે ન, તે તો કહીએ પાપી;
અથવા નારદાદિ પણ નિર્ભય, નિશ્ચે હરિ મતિ આપી,
શીદ કરે શોચનારે. ૬

તદા કહેશે એટલા ઉપર, મેં કર્યું ભાસે શા સારુ;
તે પણ ઇચ્છા સમજ હરિ, તારું કરશે સહુ વારુ,
શીદ કરે શોચનારે. ૭

અકળ અટપટી ઈશ્વર ઇચ્છા, હારદ નવ સમજાયે;
સહુ કરવા સમર્થ શ્રીજી પણ, નિજજન અશુભ ન થાયે,
શીદ કરે શોચનારે. ૮

કદિ વ્યવહાર વાણી મોટાની, ચિંતા સરખું ભાસે;
પણ સૂક્ષ્મ સમજણ છે માટે, અંતરથી નવ ત્રાસે,
શીદ કરે શોચનારે. ૯

સ્મરણ સમરપણ ના રહે નિરંતર, માટે ઉપજે ચિંતા;
જો રહે તો હુંપદ હારે સહુ, કૃતિ ભાસે ભગવંતા,
શીદ કરે શોચનારે. ૧૦

ચિંતા ટાઈ વાતની પણ ન કરવી, શ્રીમહાપ્રભુ ભાખ્યું;
દયા પ્રીતમ પુષ્ટિ ફળ સંબંધ—માત્રે નિજ બળ દાખ્યું,

શીદ કરે શોચનારે. ૧૧

પદ ૧૨ મું

“જેના હૃદયમાં અખંડ રસિકરૂપ, તેને કાંઈ નથી કરવું રે.” એ રાગ.

પાઓ પ્રેમરસ પ્રાણુજીવન રે, દીન થઈ જાયું રે;

મુક્તિ મારગીને આપજો જ્ઞાન રે, હું તો નવ રાયું રે. ૧

રીઝે રાખડી થઈ તો ગરીબ લોક રે, ભોગીને ના ભાવે રે;

અમો રાજનાં ખાસાં ખવાસ રે, મુક્તિ મન નાવે રે. ૨

નિત નિરખીએ નટવર રૂપ રે, હોંસ મનમાંથી રે;

મનમાન્યું મળે સહુ સુખ રે, એકતામાં ક્યાંથી રે. ૩

દુષ્ટ જીવને તો કહે છે બ્રહ્મ રે, બ્રહ્મ જીવ લેખે રે;

છતે સ્વામીએ સૌભાગ્યનું સુખ રે, સ્વપ્ને ન દેખે રે. ૪

દિવ્ય રૂપ છો સદા સાકાર રે, આનંદના રાશિ રે;

બોલે અનુચિત માયિક મુગ્ધ રે, તે નરકના નિવાસી રે. ૫

આપ સ્વામી સદા હું દાસ રે, નાતુ એ નિભાવો રે;

રૂએ આપને કરાવો તેવી કૃતિ રે, અન્ય રખે લાવો રે.* ૬

વિના લાલચનું લાલ મુને વહાલરે, અચલિત આપેરે;

વિષય વાસના પ્રપંચની પ્રીતરે, શ્રીકૃષ્ણ મારી કાપેરે. ૭

અનન્ય સેવા અખંડ સતસંગરે, મનોહર મારું રે;

દયા પ્રીતમજી આપો મુને એહરે, પાય લળી લાગું રે. ૮

૧ મુક્તિમારગી—મોક્ષની ઇચ્છા રાખનારા. ૨ રાજનાં ખાસાં ખવાસ—રાજના ખાસ પરિચારકો; પ્રભુના અનન્ય ભક્તો. ૩ એકતામાં—જીવબ્રહ્મની એકતામાં; અદ્વૈત રૂપમાં. ૫ રાશિ—ઢગલો. અનુચિત—(મનુષ્યવિત) અયોગ્ય. માયિક મુગ્ધ—માયાવાદી મૂર્ખ લોકો; અદ્વૈતવાદીઓ. ૬ નાતુ—સંબંધ. ૭ વિના લાલચનું—લાલચ વિનાનું; નિષ્કામ. વહાલ—પ્રેમ; ભક્તિ. ૮ પાય લળી લાગું—પ્રીતિથી પગે લાગું;

* પાઠ—શુ. પ્રેસની પ્રતમાં “રૂએ આપ તે કરો તેની દેવ રે.”

પદ ૧૩ મું, રાગ રામકલી

તારો ને કૃપા કરી હરિ, તો તરાય રે;
 જીવને ડાહ્યાપણે કાંઈ, અર્થ ના થાય રે. તારો ને૦ ટેક.
 રાજ્ય તજી ભરતે ભજ્યા, ભાવે ભવ રાય રે;
 તે છોડાવીને લગાજ્યો, મૃગ ફરી માય રે. તારો ને૦ ૧
 સૌભરી દુઃખ સંગે ડરી બેઠા, જળ માંદા રે;
 મચ્છ સંગ નોઈ વર્યા, પચાસ કન્યાય રે. તારો ને૦ ૨
 વૃંદા સમી પતિવ્રતા, અન્ય ના કહેવાય રે;
 આપે છળ રચી છળી, તેનો શો અન્યાય રે. તારો ને૦ ૩
 પ્રિયવ્રત પ્રયેતા સંગ, મન વચ કાય રે;
 બ્રહ્મદારે ભય દેખાજ્યો, લગાડી બળાય રે. તારો ને૦ ૪
 વેદે જેમ કરી તેમ, કૃતિ કર્મે જાય રે;
 પણ તેની સિદ્ધિ કૃષ્ણ, હાથે દયો ગાય રે. તારો ને૦ ૫

પદ ૧૪ મું-રાગ સારંગ, બાળલીલાનો ગરબો

(‘સજ્જન ! સાંભળો રે, હરિની બાળલીલા કાંઈ ગાશું’ તેનો નોટો.)

પરાક્રમ પ્રેમનું પેષો રે, પશું નહીં કોઈ સાધનનું કામ;
 વશ કર્યા વ્રજનારે રે, વિકૃલ અચ્યુત આત્મારામ. ટેક.
 શિવ સમાધે શોધે રે, જેનો શેષ નવ જાણે પાર;
 વણુ તેજ્યો તે વહાલમો રે, ઉભો રહે ગોપીને બાર. ૧
 પદ્મા પદ તલાંશી માગે રે, સેવા જેની તે સ્થામ;
 વહાલ ધરી નિત વ્રજ વનિતાના રે, ધરનાં કરે કામ. ૨
 કાંઈ કહે પેલો પાટલો લાવો રે, પાળી માગે કાથ;
 કાંઈ મંગાવે પાદુકા રે, જેમ કાંઈ પ્રાકૃત બાળક હોય. ૩
 એક કહે પુલની માળા ગુંથો રે, આવડે છે નેહિં આજ;
 એક કહે પેલી દોહોણી લાવો રે, કરે કરાવ્યાં કાજ. ૪
 એક કહે મારો ચોટલો ગુંથો રે, એક કહે ભેટો લાલ;
 એક કહે ચુંબન કરવા ઘો રે, તેને મુખે અરાડે ગાલ. ૫

એક કહે કરના ચાળા કરીને રે, નાચો નંદકુમાર;
 એક કહે લાલા ગાઓ તો રે, માખણ આપું બીજી વાર. ૬
 બ્રહ્મ અનાદિ વેદ કહે જેને રે, પહોંચે નહીં મન વાચ;
 તેને ગોકુળની નારી નચાવે રે, વિધવિધ કરા નાચ. ૭
 બ્રહ્માનંદ ગમે તે માગો રે, માગો વૈકુંઠ કૈલાસ;
 બાળલીલા શ્રીકૃષ્ણની નીરખું રે, માગે દયો દાસ. ૮

પદ ૧૫ સું, ગત દાદરાની

(“રૂદયા રૂપ રંગીલુ રાખો, શ્રીકૃષ્ણ નામ સતત મુખે ભાખો,” એ રાગ.)

મોરલી રમ્ય મનોહર વાર્ધ મનોહર વાર્ધ,
 મોરલી રમ્ય મનોહર, મનોહર વાર્ધ. મોરલી. ટક
 ભવ ત્રય તાપ હર્યો રે સાંભળતાં,
 ચંચળ મન હરિચરણે જ વળતાં;
 લાગ્યો ધ્યાસ ઉદાસ પ્રપંચથી, (૨)
 કમળનયન કમળવદન પરમ રસિક—
 સમ સ્વર ત્રણ ગ્રામ વેદ ધુની ગાર્ધ. મોરલી. ૧
 વિધિ સુર ગહન ગતિ નવ બાણે,
 શુક સનકાદિક કીરતિ વખાણે;
 તપ કરે શંકર નારદ તુંમર, (૨)
 સરીગમપધની ધપમગરી સસારીરીરી—
 ગગગરીરીરીરી, સંગીત ચતુરાઈ. મોરલી. ૨
 શ્રી હરિનો દયા જરા રંગ લાગ્યો,*

ટક-વાઈ-વગાડી. ધ્યાસ-અભ્યાસ.

૧ સમ સ્વર-સંગીતના સાત સૂર; સ (પડ્ડ), રી (રિષમ), ગ (ગાંધાર),
 મ (મધ્યમ), પ (પંચમ), ધ (ધૈવત), નિ (નિષાદ). ૨ તુંમર-તુંબુરુ; ભગ-
 વાનના એક મોઠા ગવૈયા. સંગીત-સંગીત; ગાયન.

* પા. શુ. પ્રેસના સંગ્રહમાં “શ્રી હરિનો જ હૃદે રસ લાગ્યો” એવો પાઠ છે.

આ સંસારનો લયસહુ ભાગ્યો;
 ફરી ફરી જનમ નથી અવતરવું, (૨)
 અવળુ મનન હરિ કીરતન ભજન—
 પૂજન રામનામ નવનિધિ સુખદાઈ.* મોરલી. ૩

પદ ૧૬ મું, રાગ સૌરઠ, ગત દીપવ્યંદી

શ્રીજી શામાટે રે સાંભળતા છો નહીં;
 મારી વિનતિ વહાલાજી મુને તે કહોની,
 કહેશે! મુણીએ છીએ તો ઉત્તર ઘોની. શ્રીજી શામાટેરે. ૧
 ગમુ તમને તેવો હું તો ક્યમ થાઉં;
 માયા જળમાં ઘેરાયો છું તે ક્યાં જાઉં,
 તમો વિના નથી બળ ક્યાં અથડાઉં. શ્રીજી શામાટેરે. ૧
 સેવું ક્યમ સમરું અગ્નિ બળતાં;
 છો દયાળુ દયા ના આવે ટળવળતાં,
 કૃપા કરો તો વિલંબ નથી દુઃખ ટળતાં. શ્રીજી શામાટેરે. ૨
 જાણી જોઈને ના બોલો ત્યાં હું શું કહું કથી;
 સ્વામી છો તદ્દપિ કહ્યા વિના રહેવાતું નથી,
 મારું કાંઈ ન ચાલે હું તો મરું છું મથી. શ્રીજી શામાટેરે. ૩
 જીવ દુષ્ટ સ્વાભાવિક તે તમે જાણો;
 મારા શામાટે અવગુણ આણો,
 નથી આણતા તો આવડું શીદ તાણો. શ્રીજી શામાટેરે. ૪
 જને પ્રાણ સરીખું પ્યારું કહીએ;
 તેને પોતાનો જાણીને પાણી ગ્રહીએ,
 એમ તેથી છેક અળગા નવ રહીએ. શ્રીજી શામાટેરે. ૫
 હરિ હું હાર્યો હાવાં કરગરતો રડતો;

* ગુ. પ્રેક્ષના સંગ્રહમાં નીચે પ્રમાણે લીટીએ વિશેષ છે:—
 તે દયા તું જ પ્રાણધન્ય, ભાગ્યરસના રટલાઈ, મોરલીરમ્ય.

તેનો જવાબ હજી કાંઈ નથી જડતો,
રખે પતીત જાણીને મુક્યો હોય પડતો. શ્રીજી શામાટેરે. ૬
મારા વહાલા મારી અકળામણુ ટાળો;
કૃપા દ્રષ્ટિએ કરીને મારા સામું ભાળો,
જેવો તેવો છે દયો તમારો પાળો. શ્રીજી શામાટેરે. ૭

પદ ૧૭ મું, 'રાગ સોરઠ,* ગત દીપવ્યંદી

મન તે મોહનમાં શે ના મોહ, તેને કાજે શીદ ચિત્ત પ્રોય; મન તે મોહનમાં ૦ ટેક.
જગ મનમોહન મદન છે તે, મદન મનોહર કૃષ્ણ;
જે તેમાં મન મોહ પામે તો, પૂરણ થાય પ્રીત તૃપ્ત. મન તે મોહનમાં ૧
દ્રવ્ય દેખી સદુ કાંઈ ધાયે તે, દ્રવ્ય જેનો અંશ;
તે કમળા મોહ પામી રહી છે, સદુ મોહન અવતંત્ર. મન તે મોહનમાં ૨
નારી નરચિત્તચોર છેરે, નર નારીચિત્તચોર;
તે બનેતું મન મોહ પામે, નરવર નંદ કિશોર. મન તે મોહનમાં ૩
જેને કશી નહિ કામનારે, એવા જેગી જંત;
તે જેમાં મોહ પામી રહ્યા છે, સોંપી તન મન ધન. મન તે મોહનમાં ૪
જેની રચના જેઠનેરે, મોહ પામે સદુ જન;
તે કરતામાં કમી કમી રહે, દયા વિચારો મન. મન તે મોહનમાં ૫

પદાં ૧૮ મું, ગત ચાલતી લાવણીની

“એક વર્ષો ગોપીજન વસ્ત્રલ, નહિ સ્વામી ખીન્ને,” એ રાહ.

ગોપીનાથ નામ કીરતન નિર્ભયાનંદકારી,
પાપ સકળ સંતાપ દુર્ભતિ, મહાસંકટહારી. ગોપીનાથ નામ ૦ ટેક.

* આ પદ કબીર ભક્તના બંગલાપરથી ક્યું છે. “બંગલા શ્રુમ બતા મહારાજ,
જામે નારાયણ બોલેરે; બંગલા” એના જેવા રાગતું છે.

† આ પદની તુકોમાં જે આદિ અક્ષર છે તે જ અંતમાં છે એ ખૂબી છે.
જ્યેષ્ઠ કાવ્ય દોહનમાં આ પદ છપાયેલું છે, પણ તે અગુદ્ધ છે, માટે મારા સંગ્રહ-
માંથી શુદ્ધ લીધેલું છે.

ગોમતી ગંગા યમુના સરજી તત્ર નર્મદા ગો;
 ગોપાલ બાલ કીર્તિ સરતી યત્રોચ્ચારતી ગો,
 ગો વણુજીતે કૃષ્ણ કીર્તને પ્રાપ્તિ લેા વર ગો;
 ગોત્રનાથ ગોત્રના તુલા ફલ, દાન કાટી જે ગો. ગોપીનાથ નામ૦ ૧
 પિતા માતા ગુરુ ગોબ્રાહ્મણ, મહા પવિત્ર સ્વાદો પી,
 પિશાચ પ્રેતાદિ નાસે, હરિ નામેથી ડરપી;
 પિનાકી ગો નિઃસાધની પદ પામ્યા, કૃષ્ણ નામ જલ્પી;
 પીડા ભવ ભય માયા કાળથી, છૂટે કૃષ્ણ જપી. ગોપીનાથ નામ૦ ૨
 નારાયણ નામે તયોં દ્વિજ, પાપી પ્રેમ વિના,
 નામાભાસે સુગતિ પુંશ્વલી, વામી અમિત ગુના;
 નાથ અનાથ તણા એ રીતે, સમજી લે તું મના,
 નારદાદિ ગ્રંથું નામ તજી, ઉપાય બહુ વિધિના. ગોપીનાથ નામ૦ ૩
 થરથર ધ્રુજે કાલ અજ્ઞ, હરિ નામે સમરથ,
 થવું ન કષ્ટી વન ન જવું સહેજે સરે અરથ;
 થડ મૂકી કાળાં સિંચો, શું સમજે સુભગપથ,
 થશે પરમ પદ ભોગી દયા, ગાતાં ગોપીનાથ. ગોપીનાથ નામ૦ ૪

પદ ૧૯ મું, રાગ પ્રભાત

જીવતા જાણવા પ્રેત, એવા જન જીવતા જાણવા પ્રેત;
 સાધુની સંગત સ્વપ્ને ગમે નહીં, હરિ ઉપર નહીં હેત. એવા જન૦ ૧
 પૂરા પ્રવીણ માયા મમતામાં, ધરમની વાતે અચેત;
 ચાડી ચુગલી કરે અરીખ્યા, કહે તે રુચે નહીં ઉજેત*. એવા જન૦ ૨
 આઠે પ્રહર વિષયમાં રહે વળગ્યા, વિષયીશું સંકેત;
 દગો કરે, નહીં કરે દોષથી, એ જ આપને (સર્વને) બુડાવેત. એવા જન૦ ૩
 મલિન કરે કૃત્ય મગ્ન રહે, કદી કામ કરે નહીં શ્વેત;
 કહે દયો આપે બુડે ત્યાં શું અચરજ, બાળે કુટુંબ સમેત. એવા જન૦ ૪

* ઉજેત=હુજતિ, જીવી, મમતા.

પદ ૨૦ સું, રાગ શ્રીપદ

હારે ભાઈ ભજન સમો વહી ચાલ્યો, હાવાં ક્યારે ગોવિંદ ગાશે;
હવડાં તો લહેતા નથી ભાઈરે, પાછળ બહુ પસ્તાશેરે. ભજન૦ ૧
જ્યારે તું લક્ષ ચોરાશીમાં બહુ ભટક્યો, દયા પ્રભુને આવી;
કૃપા કરી મનુષ્યાદેહ આપી તે, તે વૃથા ગમાવીરે. ભજન૦ ૨
પ્રભુએ આ અવસર તુજને આપ્યો છે, કરવા અતુગ્રહ તારો;
હંડા જળમાં શીદ ધસે કરી, ચૂકીને ઓવારોરે. ભજન૦ ૩
મન તું કામ ક્રોધ અહંકાર તજીને, સંભાળની કાંઈ તારું;
આ તો ચાર દિવસનું ચાંદરણું, પાછળ ઘોર અંધારુંરે. ભજન૦ ૪
મેન તું હરિ ભજ, હરિ ભજ, હરિ ભજ, હરિ ભજન વિના સહુ કાચું;
જે માને તે મહા મુખ પામે, દયો કહે સહુ સાચુંરે. ભજન૦ ૫

પદ ૨૧ સું,* રાગ બરુઓ અથવા ભીમ પદાસી, ગત હુમરીની

રહે રાજી રાધાનાથ, સહુ તજી તેજ કરો એક જેમ બને;
જેથી બગણું મુઘરી જાય, અધર્મ ધર્મ થાય, સહુ વસ્તુ કને. રહે રાજી૦ ૧
ચંદ્રહાસને વિષ વિપયા થઈ, વણુશ્યું મુઘરું કાજ,
અનાયાસ આનંદ પામીયો, જે રમણી ને વળી રાજ;
સહુ તજી તેજ કરો રહે રાજી રાધાનાથ. ર
અહાદિકને ભય ઉપજાવે, એવું કાળનું જોર;
તે ક્રુવણનું થયો પગથીયું, જેમ વળાવા ચોર. સહુ તજી૦ ૩
દીતિએ ઈંદ્રનો અરિ ઉપજાવ્યો, તેજ મરુત ગણ મિત્ર;
અધર્મ ધર્મ થયા પાંડવને, કૃષ્ણ પ્રસાદ ચરિત્ર. સહુ તજી૦ ૪
ભીમસેનને પથરૂપ વિષ, થયું શાસ્ત્રમાં વાત;
વેનતિ વિના ભય દુઃખ હરે, હરિભજનના વિદ્યાત. સહુ તજી૦ ૫
એવા છે ઇતિહાસ ધણા પણ, સમજે સ્વરૂપ જ માંહ;
શ્રીજી સન્મુખ હોય દયા જ્યાં, સરવે સન્મુખ તાંહ. સહુ તજી૦

* આ પદમાંની બીજી અને ચોથી કડીઓ “કૃપાદૃષ્ટિ શ્રીકૃષ્ણ કરે,” એ પદમાં છે.

પદ ૨૨ સું, રાહ ઉપરના પદની

હરિ હિત કરતાં કદી પાપ તે, પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો;
જેમાં ઈશ અનાદર થાય તે, પાપ રૂપને પરમાણો. હરિ. ટેક. ૧
નિજ વાક્ય પાળ્યું નૃપ દશરથ, ક્યોં અનાદર રામ;
દયાનિધિ હરિ માટે સ્વર્ગ પણ, પુરિજન સરવ સ્વધામ.
તે પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો. હરિ. :

વસુદેવ વચન આપ્યું કંસને, આણી આપીશ સર્વ બાલ;
ક્યોં અધર્મ પણ ધર્મ ક્યોં, ત્રજ પધરાવ્યા ગોપાલ.
તે પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો. હરિ.

ઋષિપત્નીએ પતિ વચન અલોપ્યું, પ્રભુ પોખ્યા થયો ધર્મ;
યજ્ઞ વિધિ સાધી હરિને દુલબ્યા, તે મુનિનું હતું કુકર્મ.
તે પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો. હરિ.

અર્જુને પાપ ક્યું દિજહત્યા કરી, ઋષિ પંકજનેન;
ક્ષત્રી ધર્મ સાધ્યો પ્રભુ પીઝા, માટે ભીષ્મ પજ્યા શરસેન.
તે પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો. હરિ.

ગુરુ ઓળંઘી બળિએ હરિ સંતોખ્યા, પાપ થઈ ગયું પુન્ય;
ધર્મ શિખ હિત હરિ અવમાન્યથી, અધર્મી ઉશના મુન્ય.
તે પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો. હરિ..

પરમ ધર્મ તે એ જ જાણવો, પ્રભુ પ્રસન્ન જે વાત;
દયા દયાનિધિ શ્રી મુખે ભાખ્યું, તે મેં વર્ણવ્યું ખ્યાત.
તે પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો. હરિ.

પદ ૨૩ સું, રાગ ભેરવ*

પ્રાણુ પ્રયાણુ સમે પ્રભુ મારા, મુને દેશો ના જન્મ કર જાવા રે;
જેવો હું રે થયો મારા વહાલા, તેવા તમે યોગ્ય નહીં થાવા રે. પ્રાણુ.

* આ પદ અંત સમયે પોતાની હીનતા દાખવવા રચેલું કહેવાય છે.

સકળ દોષનું પાત્ર પતિત હું, અધમ સરવથી ઈશ રે;
 સેવા સમરણ સાધનહીનો તોયે, રાખી લેન્ને જુગદીશ રે. પ્રાણુ ૨
 શરણ આળ્યો છું સમર્થ જાણી, ઉગરવાની આશે રે;
 બરદ વિચારી બાંહ અહો, હું કંપુ છું કાળને ત્રાસે રે. પ્રાણુ ૩
 મારી પાસાતું સહુ કાચું છે, તે સામું રખે ભાજો રે;
 કિંકર જાણી કેશવજી મારું, સરવે આપ સંભાજો રે. પ્રાણુ ૪
 આપ કરો તો શું નવ થાયે, જે ન કરો તે બાકી રે;
 રંક જાણી મુને રાજ નિવાળે, ધણો ગયો છું થાકી રે. પ્રાણુ ૫
 દીનબંધુ છો માટે દાવો, બાકી ન મળે જોર રે;
 દાસ દયાના પ્રભુ કરુણાનિધિ, નટવર નંદ કીશોર રે. પ્રાણુ ૬

પદ ૨૪ મું, રાગ કેદારો

એવી અચલ ભક્તિ તારી આપ મુને મોહન, કરુણાનિધિ ગિરિધારી રે;
 કાયા વાચા મનસાએ કરી, સેવા કરું સદા હું તારી રે. એવી ૧
 નેત્રે મારે તુંને નખ શિખ નિરખું, નોછાવર કરું પ્રાણુ રે;
 માલ્ય વૃંદા દલ અંધિ પ્રસાદીની, લેઉં મુગંધી દ્રાણુ રે. એવી ૨
 રસનાએ તારા ગુણ યશ વરણું, રંક અખંડ અભિધાન રે;
 તારું કથામૃત અવણે મારે, પ્રેમે કરું નિલ પાન રે. એવી ૩
 હસ્તે હરિ કરું તારી સેવા, મન પ્રીતે કરું ધ્યાન રે;
 ચરણે ચાલી તારે મંદિર આવું પણ, વ્યાપે નહીં અભિમાન રે. એવી ૪
 સર્વાંગે કરી કરું તુંને દંડવત, સદા રહું તારે શરણે રે;
 કહે દયો આપો શ્રીકૃષ્ણ એટલું, મારું ચિત્ત નીત રહે તમ ચરણે રે. એવી ૫

પદ ૨૫ મું, રાગ પ્રભાત

શ્રીકૃષ્ણ રાધારમણ, પૂર્ણ પુરુષોત્તમ, ગોકુળાધીશ, મુજ રુદ્યા વાસો;
 શ્રીનંદનંદન નરાકૃતિધરણ નાથજી, તમતણી ભક્તિ મુને અચળ ભાસો. શ્રી ૧
 શ્રીગુરુ શ્રીવલ્લભનાથ શ્રીવિઠ્ઠલ પ્રભુ, કરી કૃપા સદા મુને શરણ રાખો;
 કાટી કેદર્પ લાવણ્ય નટવર વપુ, મદનમોહન નિલ વદન દાખો. શ્રી ૨

ગોપીપતિ બંસીધર ત્રિલંગ લલિતાકૃતિ, તમશું મુજ મન સદા રાખો ચાહું;
 યમુનાવર શ્રીસુંદરશ્યામ સર્વે શ્રવણ રુચો, રખે અન્ય મુને દૃષ્ટે જાહિ. શ્રી૦ ૩
 વ્યાપી વૈકુંઠદાયક શ્રી લીલાપતિ, અખંડ લીલાનું મુને સુખ આપો;
 કૃશવ કરુણાનિધિ દામોદર દીનપતિ, સદા સ્વભૂત્ય કરી મુજને થાપો. શ્રી૦ ૪
 શરણાંગતવત્સળ પુષ્ટિ રમાપતિ, તમ ચરણશું પ્રેમ અચળ જગાવો;
 હે પરમાનંદ પરબ્રહ્મ મુને તમ વિષે, આપો અનન્યતા રખે ડગાવો. શ્રી૦ ૫
 એટલી વસ્તુ મુને શિઘ્ર આપો પ્રભુ, તેમ કરો મારું જેમ શ્રેય થાય;
 શ્રીમુખે કહો મુને 'તું છે મારો દયા,' હે સ્વામી સારે મારા તાપ જાય. શ્રી૦ ૬
 પદ ૨૬ સું

“સાચું તે સગપણુરે, સમજ મન શ્યામતાણું.” એ રાગ.

હાવાં ક્યાંથી મળો છોગાળા રે, ઓ અલખેલાણુ કરી, ટેક.
 ઘણે દહાડે મારે હાથ ચઢ્યા છો, મન ગમતું સુખ લેશ;
 ખટપટ મુકી ખુશી થઈને, ગમશે સારે જવા દેશ,
 જોર કરી જાશે રે, હું તતક્ષણ જાઈશ મરી. હાવાં ક્યાંથી૦ ૧
 જે કયું તે જગજીવન છો, મારે નથી અન્યતું કામ,
 પ્રેમ પયોધિ પાતળિયા, મારા વિરહ દુઃખના વિશ્રામ;
 ઝાઝું કહેવું શાંતે રે, લજે તન તાપ હરી. હાવાં ક્યાંથી૦ ૨
 તન મન મારું તમશું બાંધ્યું, પ્રભુ હાવાં શું કહું વિશેષ,
 મારા ભાગ્યમાં છો તમે ભૂધર, લખ્યા વિધાના લેખ;
 ડરું ના દુરિજનથી રે, લજ્જા મેં તો મૂકી પરી. હાવાં ક્યાંથી૦ ૩
 આતુર જનની આંશ પૂરવી, ચતુરનું લક્ષણ એહ,
 દાસ દયાના પ્રભુ હું છું તમારી, મેં તો તમને સમરપી દેહ;
 પૂરો કાડ મનના રે, અમપર મેહર કરી. હાવાં ક્યાંથી૦ ૪

પદ ૨૭ સું

“સાચું તે સગપણુ રે, સમજ મન શ્યામતાણું.” એ રાગ.

હરિ ના લજ્યા તે સહેજે રે, અલપ પ્રાણી આ શું કયું. ટેક.
 ફેરો પજો ફેગટ રે, મનુષ્યા જન્મ ધર્યું ના ધર્યું;

શો કરારે હરિ આગળ ટીધો, આંહાં ક્યમ વિમુખ થયો,
 વણા કાળ ભટક્યો ભાઈ ભવમાં, માયામાં પત્ની રહ્યો;
 કહેને કશું કારજ રે, અધમ તારું તેથી સર્થું. હરિ० ૧

વિપયતણું સુખ સવળે છે, તું જ્યાં જઈ જનમ ધરેશ,
 મનુષ્ય દેહ પામે મુરખ હરિ, સમરણ સુખ ક્યાં લેશ;
 જશે રત ઉલી રે, પછે હતું તેમનું તેમ ક્યું. હરિ० ૨

તારા ભવનમાં ચોરી થાય છે, તું નવ જાણે કશું,
 જો સમજે તો જોને સંભાળી, વણું એક દ્રવ્ય ખસ્યું;
 શેષ સાચવી લે રે, પહેલું ધન હર્યું તે હર્યું. હરિ० ૩

કાયર થઈને કૃપણ ના સમર્થ, ભાવે ભુગતો સંસાર,
 જનું પૂરવ દિશા ને ગાલ્યો પશ્ચિમમાં, તેનો પછી ક્યાં પાર;
 દયા જો વિચારી રે, ભજન વિના કાણુ તર્યું. હરિ० ૪

પદ ૨૮ મું, રાગ પ્રભાત

મારી શી ગતિ શ્રી હરિ કાંઈ સમજ્યો ન હું, મુરખ કેવળ ને અહમેવ મોટો;
 બગતણી જોડ હું હોલ્ય કંઈ હંસની, એજ આ દેહ માહા રોપ ખોટો. મા० ૧

પૂરણ હું પતિત, પણ પુનીતતા ના મળે, મિથ્યા મનની મહત્તા ન જાયે;
 પતિતપાવન પ્રભુ, અરદ તો સત્ય પણ, હુંજ ખોટો કેને ક્યમ કહેવાયે. મા० ૨

કહેણુ મોટી કશું, રહેતો અલ્પ નહીં સમો, લોક સાચો લહે પણ હું જુઠો;
 હું એવો પ્રગટ, કહું હું પ્રભુ છો વણી, રંક હું રાજ રહો કે તુહો. મા० ૩

મારી પુરવ કરણી અધમ તેથી આ અધમ, સ્વભાવ મારો હું નિશ્ચે લહું છું;
 તમતણો વાંક હું એમાં કાહું ક્યમ, મેંજ વાઢ્યાં છે તે હુંજ વહું છું. મા० ૪

દોષ અવગુણનો પાર ક્યહું છેજ નહીં, ઉગરવાનો નથી એક આરો;
 શુદ્ધ હું ભવ વિષે, કર ગ્રહો કૃપણુજ, તમ વિના ક્યહું નથી ઠામ મારો. મા० ૫

જેવો હું તેવો તવ શરણુ આવી પશ્યો, હરિ ગમે તેમ કરો રાખો ભારો;
 ભણે દ્યો દાસ શ્રીકૃષ્ણ હું તમતણો, હું તમારો તમારો તમારો. મા० ૬

પદ ૨૯ મું, રાગ ખીલાવર

એકજ નામ શ્રીકૃષ્ણનું, સધળાં મુખ આપે; *
 મદનમોહનજીને મેળવે, દુઃખ દુકૃત કાપે.
 વળી એવું પણ સાંભળ્યું, સદા હરિ હરિ કહેવું;
 વિરુદ્ધ ટળે જોઉં વચનમાં, હારદ કહ્યું તેવું લેવું.
 આતુર અરજ કરે સદા, ફળ તો સાંભળે સ્વાંમી;
 કહ્યું વચન મુણી માનશે, છે એ સમજની ખાંમી.
 મારે નિરંતર નાથનું, નામ રટતાં રહેવું;
 કાઈએક દિન મન આવશે, સધળું ફળ ત્યારે લેવું.
 ઘણીએ ધાર્યું હશે તે સમે, જોગ સધળો મળશે;
 જોયા દિવસનો ખંગ સૌ, એક પળકમાં રે વળશે.
 કાણુ જાણે ક્યારે કટલે, અગ્નિ ચક્રમક પડશે;
 કઈ ગોળી ક્યું તીર જઈ, તે નિશાનને અડશે.
 પાક્યા દાવ પાસે ના પડે, જાણે સૌ નથી જાને;
 પાસા પેરે પ્રભુ સમજવા, મરજી હોય ત્યારે માંને.
 હરિ મરજી નથી હાથમાં, તદપિ વળગ્યું રહેવું;
 નહીં નિરાશ કરે નાથજી, નિદાન એવું લહેવું.
 ક્યહું ફળ શ્રમ ક્યહું સહજમાં, ઈશ્વર કરે મનગમતું;
 ઉદાહરણ કહું સાંભળો, મુણતાં ઠરે મન ભમતું.
 ગજગુણકા અન્નમેળને, સદા શ્રી હરિ ફળીયા;
 ઘણા કાળ બ્રહ્માદિક તપ્યા, તોહે તાપ ન ટળીયા.
 સદા સ્વતંત્ર શ્રીનાથજી, ગમશે તેમ તે કરશે;
 પણ એટલું તો નિશ્ચે ખરું, શરણે આવ્યાં તે તરશે.
 જેમજેમ આતુરતા અતિ, તેમ ફળ પાસે લ્યો જોઈ;
 જેટલી પાવકની અજળતા, તેટલી શિઘ્ર રસોઈ.
 શિઘ્ર મળવું તેને શ્રીહરિ, આતુરતા બહુ આપે;
 એ ફળ સહુ સતસંગથી, મુખ બહુ દુઃખ કાપે.

સાધન શૂન્ય સમા સહુ, નામ અંકને કામે;

અંક વિના સુતાં શૂન્ય સહુ, અંકસ્વયમ્ આવે કામે. ૧૪

ભાવે કલાવે ક્યમે કહીએ, નામ ફળ નહીં કાચું;

ઉલટ સુલટ પડતું ક્ષેત્રમાં, ખીજ ઉગે એ સાચું. ૧૫

દયા પ્રીતમ શ્રી કૃષ્ણનું, ચિતામણિ નામ;

શૂન્ય નહીં કાંઈ ઉચ્ચે, મન પૂરણ કામ. ૧૬

પદ ૩૦ મું, રાગ સૌરઃ

“હવ તું સદાએ સન્નિર્ઘરાખ રે, અચાનક જતું થાશે,” એ રાગ.

ભાગવત જાણીને શું કીધું એ ભાઈ રે, તે ભાગવત જાણીને શું કીધું;

મારે જંતુ અહીં મણિ અજવાળે, તેમ તે ઉદર પોખી લીધું રે. ઓ ૧

પારસમણિનું પાત્ર હાથમાં, ઘેર ઘેર લિહા માગે;

જ્યાં લગી વસ્તુજ્ઞાન ના ત્યાં લગી, દુઃખ દારિદ્ર્ય ના ભાગે. ઓ ૨

દુઝણી ગાયને ગોતુ માંડીને, પય જેમ પર લેઈ જાય;

તેમ તું બોધ કરી પૂજા પામે, આપ ધાવ્ય કાઈ થાય. ઓ ૩

જેમ મલિયાગર પોદી લાઘ્યો, તે સુગંધી શું જાણે;

જ્યાં લગી સાર ના સમજ્યો, ત્યાં લગી તું પણ તે જ પ્રમાણે. ઓ ૪

રતિ કૃષ્ણની ધર્મ તો મન, દયા અખિલ પર આવે;

ત્યારે હું જાણું ભાગવત ભણ્યો, ગર્વ ઇર્ષ્યા નવ આવે. ઓ ૫

જર જશાદિ તૃષ્ણા મન જ્યાં લગી, ત્યાં લગી હરિ નવ રીઝે;

આટલા ઉઘમ તેમાં વધ્યો એક, સુણી સમજી નવ ખીઝે. ઓ ૬

દયા પ્રીતમ શ્રીહ શ્રી ભાગવત, એક રૂપ છે બંધે;

નિઃસ્પૃહ અણુ અભ્યાસ કરેથી, હવન સુક્ત નહીં સંધે. ઓ ૭

પદ ૩૧ મું, રાગ કેદારે

તે ભગવદીનાં દુર્લભ દર્શન, જેનું ભાગ્ય હોયે તેને તે ભેટે રે;

અવલોકન માત્રે અથ નામે, તાપ ત્રિવિધતા મેટે રે. તે ૧

પ્રેમ ભક્તિમાં પચેલા પૂરા, નિદા કરે નહીં કાષ્ટની રે;

અંતરમાં અવિનાશી વસેલા, નિર્મળ મતિ સદા જેની રે. તે ૨

સર્વસ્વ જેનું શ્યામસુંદર તેનું, નિશદિન ધ્યાન ન મુકે રે;
 શ્વાસ ઉશ્વાસે શ્રીકૃષ્ણને સમરે, નિમિષેક નામ ન મુકે રે. તેં
 ક્ષમા દયા સમદષ્ટિ જેમાં, સત્ય અથાગ્યે ગાલે રે;
 સંતોષી સાત્વિક ને વિવેકી, ભજનાનંદમાં. મ્હાલે રે. તેં
 જેનું સરવ સમર્પણ હરિને, સેવા કરે સ્નેહે સાચી રે;
 દ્રઢ વિશ્વાસ ધરે નિજ ધણીનો, છુદ્ધિ ન રાખે કાચી રે. તેં
 અન્ય પ્રસાદી અન્યાશ્રય વરજે, ધણું ગુરુ વૈષ્ણવ પર હેત રે;
 આણી માત્ર તણું હિત ઇચ્છે, પરગણુ સ્નેહ સમેત રે. તેં
 ઇન્દ્રિજીત અભિમાન રહિત ગુચી, મોહ માયાથી અળગા રે;
 જ્ઞાની ત્યાગી સુખ દુઃખ સમ લહે, સત્સંગને રહે વળગ્યા રે. તેં
 તે હરિજનના દાસના દાસનો, દાસ પ્રભુ મુને કરજો રે;
 દયો ભણે તેના ચરણની રજ, મારા શિર પર સદા ઠરજો રે. તેં

પદ ૩૨ મું, રાગ ભૈરવ

જેવો તેવો તમ શરણે આવ્યો, શ્યામ સંભારી લેજો રે;
 મારાં કૃત રખે છતાં કરો પ્રભુ, જેમ તેમ ગુપ્ત કરજો રે. જેવોં
 જતુની જનક નવ જીએ કદાપિ, અર્ભકના અપરાધ રે;
 તે ગતિ લહી મુને માફ કરો હરિ, મારા કોટીક બાધ રે. જેવોં
 મુરખ સુત ઉપન્યો ત્યારે તાતને, અવગુણ ઢાંકયે પાર રે;
 પ્રગટ કરે તો પોતે લાજે, જાણે સહુ સંસાર રે. જેવોં
 ડાહ્યો હોય તે દુકૃત ન કરે, કરવો એમ વિચાર રે;
 ઘેલાને તો ગતિ નહીં ત્યારે, તેને તે શો માર રે. જેવોં
 મેઘ ધાર મહી રજ નલ ઉડે, ગણ્યે કા લહે તેનો અંત રે;
 તેથી મારા દોષ ધણેરા, ગણુતી નહીં અનંત રે. જેવોં
 સમર્થ ધણીનો ભારે ભરોસો, બાકી પાર ના પામું રે;
 મારા કામમાં કન્તી ન કરશો, હરિ તમારે શિર નામું રે. જેવોં
 પોકળ અંતે પ્રગટ થશે ત્યારે, સર્વે જીડો કહેશે રે;
 દાસ દયાના પ્રભુ લજ્જા તમો કર, જેમ રાખો તેમ રહેશે રે. જેવોં

શ્રીકૃષ્ણઅકલચરિત્રચંદ્રિકા

છંદ દુવૈયા

શ્રીગુરુ શ્રીવલ્લભ શ્રીવિઠ્ઠલ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર સ્વામી;
તિનકી ચરનકમલરજ શિરપર ધરું હું શિર નામી. ૧
શ્રીરાધાવરઅકલચરિત્રચંદ્રિકા કહું કહુ વરની;
આનંદ મંગલ કરનિ તરનિ ભવ, અખિલ અમંગલ હરની. ૨
પુરુષોત્તમ સર્વોત્તમ અંશી, શ્રી પૂરન અવતારી;
આત્મારામ સ્વયંભૂ ईશ્વર, હરિ પરમેશ મુરારી. ૩
કર્તુમકર્તુમન્યથાકર્તુમ્ સમર્થ અંતર્યામી;
સર્વેશ્વર સર્વાત્મ સ્વતંત્ર, અતર્ક્ય મહિમા સ્વામી. ૪
વિભુ કેશવ મન વાની અગોચર, નટવર કુંજવિહારી;
અટપટી અગાધ અગમ અકલ ગતિ, અનંતાદિ મતિહારી. ૫
વિરુદ્ધધર્માશ્રય ચરિત્ર શ્રીકૃષ્ણચંદ્રકે કહીયે;
કહુહું ન કહત વને ईશ્વરકો, વેરવંર શિર નૈયે. ૬

(૨) અકલચરિત્ર-ન ક્ષણી શકાય એવાં ચરિત્ર; સમગ્ર ન શકાય એવાં ભગવાનનાં એક એકથી વિરુદ્ધ કાર્યો. ચંદ્રિકા=ચંદ્રનો પ્રકાશ. તરની ભવ=સંસારને તારવાવાળી. (૪) કર્તુમકર્તુમન્યથાકર્તુમ્ સમર્થ=ચાહેતો કરવાને, ચાહેતો નહિ કરવાને, અને ચાહેતો કંઈ ત્રીજું ન કરવાને શક્તિમાન એવા; અતર્ક્ય=જેની કલ્પના પણ નહિ થઈ શકે એવા. (૫) અનંતાદિ મતિહારી=રોપનારાયણ વગેરેની બુદ્ધિ પણ થાકી ગઈ. (૬) વિરુદ્ધધર્માશ્રય=સાકાર છતાં નિરાકાર, નિરાકાર છતાં સાકાર, સગુણ છતાં નિર્ગુણ અને નિર્ગુણ છતાં સગુણ, એવા એવા વિરુદ્ધ ધર્મો પણ જેને વિષે આશ્રય કરીને રહ્યા છે એવા. વિરુદ્ધધર્માશ્રયસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણની લીલા અગાધ અને અટપટી છે. તે કોઈથી કહી શકાય તેવી નથી, એ આ કાવ્યની દૃષ્ટી છે, અને એ સિદ્ધાંત અનેક દૃષ્ટાંતોથી કવિએ દર્શાવ્યો છે. શ્રીકૃષ્ણ શું કરશે અને શું નહિ કરશે, અથવા

કાલકાલ મહાદેવ અજિત હરિ, તુમ જીતે છિન્નમાંહી;
 કાલયવનતેં ભજે ધીરાધીર, કહત વનત કહુ નાહીં. ૭
 બ્રહ્મચારી ક્યોં કહે ગોપિકા, કાંત રવરે ગોપાલા;
 કામી હોડ તો કાલિંદી ક્યોં, માગ દેત બ્રજવાલા. ૮
 કિંકરી કુવજા કાંતા કરી હરિ, નિર્દય હમ ક્યોં કહીયે;
 બ્રજવાસી તરસાયે દયાલુ, કહત હુ શંકા પૈયેં. ૯
 નાગપાશ બંધાયે નટવર, કાલી નથ્યો અહિ છિન્નમેં;
 અકથિત અચિંત્ય મહિમા મોહન, આવત વચન ન મનમેં. ૧૦
 કા સુંદર છવિ મહા ભયંકર, અંતકકો કંપાવે;
 છેલ છવિલે મદન મનોહર, સોહુ નિગમ નેતિ ગાવે. ૧૧
 શાંત ન નરહરી મહા ક્રોધી શ્રી શિવ શંભુ ન શુનિ ગાથ;
 ક્રોધી ક્યોં કહી ભૃગુપદ પ્રહાર સહ્યો પ્રભુ મહાવિભુ નાથ. ૧૨

તેા આમ જ કરશે કે આમ નહિ કરે અથવા આમ કેમ નહિ કર્યું, એવા કોઈ નિયમ કે નીતિથી બંધાયલા નથી, એવો આ કાવ્યનો મુખ્ય સંદેશ છે, અને તે કવિએ બહુ સારી રીતે શાસ્ત્રના દાખલા દલીલોથી સમજાવ્યા છે. નૈયે=નમાવીએ. (૭) છિન્ન=ક્ષણ. ભજે=ભાગી ગયા. ભગવાન ધીર કે અધીર, શૂરવીર કે કાયર કેવા છે તે સમજી શકાતું નથી; કેમ કે કાળના કાળ અને અજિત એવા જે મહાદેવ, તેમને એક ક્ષણમાં જીત્યા એવા મહા શૂરવીર પ્રભુ છે, ત્યારે કાળયવનથી હારીને નાસી ગયા. પા. ધરાધર=પર્વત, આ પાઠ માન્ય રાખીએ તો પર્વત ઉપર નાસી ગયા એમ અર્થ થાય. પરસ્ત્રીની સાથે પરણેલા પેઠે મોજ મારનાર (ધણી). (૮) કાલિંદી=યમુના નદી. (૯) પૈયેં=પામીએ. (૧૦) અહિ=સર્પ, નાગ. એક વખત પોતે નાગપાશથી બંધાયા, અને બીજી વખત એક ક્ષણમાં કાલી નાગને નાથ્યો. પ્રભુનો કેવો અતકર્ય મહિમા છે ! (૧૧) અંતક=યમરાજ. નિગમ=શાસ્ત્ર. નેતિ (ન+ઇતિ)=આમ નહિ. ઈશ્વર આવા જ છે એ કોઇથી કહી શકાય તેમ નથી, માટે શ્રુતિસ્મૃતિ ઈશ્વરનું ભરપૂર વર્ણન કર્યા છતાંએ “આ નથી,” એમ કહે છે. પ્રભુની છબી કોઈ વખત અંતક-કાળને પણ હરાવે એવી મહા ભયંકર હોય છે, અને કોઈ વખત મદનમનોહર છેલછબીલી અતિસુંદર હોય છે. એથી જ વેદ નેતિ નેતિ ગાય છે.

સત સંકલ્પ તદપિ વહુ સ્વટપટ શ્રીગોપાલ શ્રુતિ ગાવેં;
 જો સાચે ક્યોં છલ્યો વલી નૃપ નિશ્ચય એક ન આવેં. ૧૩
 જનની સહોદર આદિ હતે તહુ મૃગુપતિ દોષ ન મીને;
 રામ પુરુષ સંગ્રામ હત્યોં રિપુ રાવન હ્યમસ્ર કીને. ૧૪
 વાનર વલ્લભ વચ્છ જિવાયે, નિજ જાંની પલમાંહી;
 યાદવ કુલ ક્ષય કરવાયે, પ્રભુ વે કા અપને નાંહી ? ૧૫
 સમર હન્યો વૃત્રાસુર વાસવ, તહુ દુજહત્યા લાગી;
 ગુરુ ભગવદિ વાહવ વધ પારથ, સુના ગઢ કત ભાગી ? ૧૬
 પ્રવલ પ્રભાવ અજામિલ ઉચરત, સહજ નામ નિસ્તાગ;
 મીલે પ્રકટ મુચકુંદ પ્રભો તહુ લેન ક્યોંહુ ઔતાગ. ૧૭
 શુક મિપ ગુનિકા અર્ધ નામકો ઉચરત પદ અમૃત પાડ;
 રતિસહ રામ કહત તનુ તાગ્યો, સો દિવિ દશરથ ગઢ. ૧૮
 પ્રાણાધિક પ્રિય પાણ્ડો દ્રૌપદી પૃથા સદા દુઝી દેસે;
 વિમુક્ત કુકર્મી કૌરવ કેસો કવુ કપ્ટી તહીં પેસે. ૧૯

(૧૩) શ્રુતિ કહે છે કે, બહુ અટપટ કરવા છતાં પ્રભુ સત્યસંકલ્પ છે; અને જો એમ છે તો બલિરાજને શા માટે જીતીને છડ્યા ? (૧૪) પોતાની મા અને સહોદર ભાઈઓને મારી નાંખ્યા તો પણ પરશુરામ અવતારમાં દોષ ન લાગ્યો, અને રાવણ જેવા શત્રુને સંગ્રામમાં માર્યો તેના પાપનું નિવારણ કરવાને અશ્વમેધ યજ્ઞ કર્યો એ શું ? મૃગુપતિ=પરશુરામ. ન મીને=ન ભાવ્યો. હ્યમસ્ર=અશ્વમેધ યજ્ઞ. (૧૫) વાંદરાં, શીંછ, વાઘરડાં વગેરેને પોતાનાં જાણીને એક પળમાં છવતાં કર્યો, ત્યારે આખા યાદવકુળનો સંહાર કરાવ્યો તે શું પોતાનાં નહોતાં ? વે કા=એ શું ? (૧૬) યુદ્ધમાં વૃત્રાસુરને માર્યો ત્યારે ઈન્દ્રને ઘલાહત્યા લાગી; અને જ્યારે (ઈન્દ્રના અવતારરૂપ) અર્જુને પોતાના ગુરુ અને ભગવદી એવા દ્રોણાચાર્ય્યાદિ બ્રાહ્મણોનો વધ કર્યો, તેનાથી ઘલાહત્યા કર્યા નાસી ગઈ ? દુજ=દ્વિજ. સુના=પાપ; હત્યા. (૧૭) એક દક્ષ નામના હન્યારથી અન્તમિશ્રને મોક્ષ આપ્યો; અને મુચકુંદને પ્રકટ મળ્યા છતાં તેને અવતાર લેવો પડ્યો ! (૧૮) પોપટને બણાવવાના મિપથી રામનામ લેતાં ગુનકા તરી ગઈ; પણ પ્રેમ સહિત રામનામ રટતાં છતાં દશરથ રાજાને સ્વર્ગ ન મળ્યું ! રતિસહ=પ્રેમથી. દિવિ=સ્વર્ગ.

અનુકંપાપ્રતિપાલ ભરતકો, દો દો દેહ ધરાઈ;
 નિર્દય શિશુહત્યારી પૂતના તુરત જનની પદ પાઈ. ૨૦
 મુનિ સૌભરી કો મત્સ્યસંગ લગ્યો, પ્રવંલ વિષય ઝર જાગ્યો;
 વલિ પ્રહ્લાદ વિભીષન આદિક ક્યહુ દુસ્સંગ ન લાગ્યો. ૨૧
 પાપી પારથી સદેહ સ્વર્ગે, કુકર્મ ક્યહું નહીં વાધે;
 માધોં જન પ્રારબ્ધ મુગાયે, જીન જગદીશ આરાધે. ૨૨
 કિંચિત કાલ દોષતેં દિતિસુત, અસુર અખિલ તત ત્રાસા;
 ઢિંમરકન્યા મોગી પરાશર, મછગંધા સુતવ્યાસા. ૨૩
 દુષ્ટ કનકકશ્યપકોં દીનોં પુનિત પુત્ર પ્રહ્લાદા;
 કૃષ્ણમક્ત શ્રીઉગ્રસેનકો, દીયો કંસ ક્રવ્યાદા. ૨૪
 તેજસ્વી દીપકતેં કજ્જલ શ્યામ પ્રકટ પ્રમુ કીનોં;
 નાથ નાગ શિર મની ઉપજાયો, રૂપ રશ્મિ રસમીનોં. ૨૫
 વ્રહ્મશાપ વિનપાપ વિજય જય, અસુર યોનિમેં હારે;
 પાપી ગિદ્ધ વીનસાધન નિજ પુરી દીની નંદદુલારે. ૨૬
 મક્તાપરાધ મોં સનકાદિક, હરિ નિજ ઇચ્છા ભાવે;
 અંવરિષ્કે અપરાધી દુરવાસાકો શરન ન રાવે. ૨૭

(૨૦) દયાનું પાલન કરનાર ભક્ત ભરતજીને બળ્યે દેહ ધરાવી; અને બાળ-
 હત્યારી નિર્દય જે પૂતના, તેને તુરત માતાનું પદ આપ્યું ! (૨૧) સૌભરીમુનિને
 માછલાંનો સંગ જોઈ વિષયવાસના ઉત્પન્ન થઈ; પરંતુ બલિ, પ્રહ્લાદ, વિભીષણ
 એમને તો નીચ માણસોના સહવાસમાં રહેવા છતાં કંઈ દુઃસંગ ન લાગ્યો !
 (૨૨) પાપી પારથી સ્વદેહે સ્વર્ગે ગયો; પરંતુ ભગવાનને આરાધવા છતાં માધવદાસ
 વગેરે ભક્તોને તો પ્રારબ્ધ ભોગવવાં પડે છે ! (૨૩) લગાર કાળદોષથી દીતિના પુત્રો
 હૈત્ય થયા; પરંતુ પરાશર મુનિએ ગંગાના મધ્યમાં માછીની કર્યા ભોગવી, છતાં તેનાથી
 વ્યાસમુનિ પ્રગટ થયા ! (૨૪) કનકકશ્યપ=હિરણ્યકશિપુ. ક્રવ્યાદ=માંસ ખાનારો;
 રાક્ષસ. (૨૫) તેજસ્વી દીવાથી કાળું કાળજી ઉપજાવ્યું; અને કાળા નાગનો માથે
 તેજસ્વી મણિ ઉપજાવ્યો ! (૨૬) ગિદ્ધ=જટાયુ. (૨૭) મોં=થયો. સનકાદિકથી ભક્તોનો

લિય મુષ્ટિક તાંદુલ સુદામા, વાસવ વૈભોં દીનોં;
 વલિ વલવીર સમર્પ્યોં સવ કહુ, તાપર વંધન કીનો. ૨૮
 શ્રુતિદ્વારા પ્રતિપાદન મસ્તકવિધિ, વુધરૂપ વન હરિ નિંદી;
 મમ કર તરિવો કૃષ્ણ કહે નર, તરેં ન આત્મનિ કો દી. ૨૯
 વિપ ભીમાદિક પથ્ય કિયો, અમૃત વિપ કીય હરિ રાહુ;
 સુધન્વાદિકોં શીતલાનલ પ્રભુ, હીમ કીયો વનદાહુ. ૩૦
 ચંદ્રહાસકુ ઉલટ સુલટ મયો, મદન સુલટ વિપરીતા;
 વાલિ સુગ્રિવવંધુ સો શત્રુ, ઇંદ્ર મરુતગન મિતા. ૩૧
 વેદ વિરુદ્ધ કૃતિ પાંડવકી પ્રભુ ઉચિત ગીતી સવ માંતી;
 દાનેશ્વરી વડ કરનસુ ગિરિધર ગિન્યો વહિરુમુખ પાંતી. ૩૨
 કોટી કલ્પ લગ દેહ દમે, યોગી તહુ મ્હેંવી મુક્તિ;
 સો તુમ સહજ અસુરકુ દીની, હરિ અરિતા જીન મુક્તિ. ૩૩

અપરાધ થયો ત્યારે તે પ્રભુની ઇચ્છા, એમ કહ્યું; તે ભક્તોના અપરાધોને શિક્ષા ન કરી; અને અંબરિષના અપરાધી દુર્વાસાને શરણે પણ ન રાખ્યા ! (૨૮) વાસવ વૈભોં=ઇન્દ્રનો વૈભવ. (૨૯) વુધ=યુદ્ધાવતાર. નર=પુરુષ. શ્રુતિદ્વારા યજ્ઞાદિનું પ્રતિપાદન કર્યું, અને તે છતાં યુદ્ધસ્વરૂપે તેની નિંદા પણ કરી. વળી કહ્યું છે કે, તરવાનું મારા હાથમાં છે, માણસ પોતાની મેળે તરી જતો નથી; છતાં પોતાની મેળે ન તરાય એમ કહ્યું. આત્મનિકંદી પાઠ પ્રમાણે:-આત્માનું નિકંદન કરનાર ન તરે. (૩૦) ભીમાદિકને વિપ પથ્ય તુલ્ય થયું, અને રાહુને અમૃત વિપ તુલ્ય થયું ! સુધન્વા વગેરેને અગ્નિ શીતલ થયો અને વનને હિમ અગ્નિજેવો કર્યો ! શીતલાનલ (શીતલ+અનલ)=ઠંડો અગ્નિ. (૩૧) ચંદ્રહાસને ઉલટ તે સુલટ થયું (વિપ-ઝેર તે વિપયા-રાજકુમારી થઈ), અને મદન પ્રધાનને સુલટ તે ઉલટ થયું (માર્યો ગયો) ! અને વાલી અને સુગ્રીવ ભાઈ તે શત્રુ થયા, અને ઇંદ્રને મરુતગણ દુશ્મન તે મિત્ર થઈને રહ્યા ! મિતા=મિત્રો. (૩૨) પાંડવોની કૃતિ વેદ-વિરુદ્ધ તે સર્વ રીતે ઉચિત ગણી; અને મોટો દાનેશ્વરી કર્યું તેને બહુમુખની પંક્તિમાં ગણ્યો ! માંતી=પ્રકાર. પાંતી=પંક્તિ. (૩૩) મ્હેંવી=મોંધી. અરિતા=શત્રુવટ.

છલવે મિષ કેદારકન્યકા, ધર્મ અધર્મ કીનો;
 દોષકોષ કલી તીનમેં હરી તુમ, વડ સદુન ધરી દીનો. ૩૪
 સેવા કરત અસુરયોનિ જયવિજય અચલ કોં દીની;
 નિજ વલ્લભ વ્રજદુઃખદ ઇંદ્રકૃતિ સેવા માની લીની. ૩૫
 હિરણ્યકશ્યપુ ક્યોંહુ મરે નહીં સો નરહરિ વ્હેં માયોં;
 કોટી વિઘન વેષ્ટિત પ્રલ્હાદસુ અચ્યુત આપ ડગાર્યોં. ૩૬
 અંતકે અંતક શંકરકો ક્યહું વૃક તેં ભય ઉપજાયો;
 કવલ, કાલકોં મુખ અજામેલ મૃત્યુ પર્યોં વચાયો. ૩૭
 આતુર વ્હેં અતિ યાચે અચ્છરા, તહુ અજ મોહ ન પાયે;
 હરિ તિનકું અજ્ઞાન કીયે, અસ પુત્રી પીછેં ધાયે. ૩૮
 જ્ઞાની મતિ મુનિ કવિકોં કેસો, તુમ કીને અજ્ઞાની;
 મુગ્ધ જાતિ જુવતી જન વિદ્યા, વલી પ્રભુ કીની જ્ઞાની. ૩૯
 સનકાદિક મહાશાંત જ્ઞાનીકોં, કૃષ્ણ ક્રોધ ઉપજાયો;
 અસુર સુભાવિક ક્રોધી વલીનૃપ શાંત કીયો શ્રુતિ ગાયો. ૪૦
 દ્વિવિદ દુષ્ટ મહાપ્રધાન સુગ્રીવ ભયો સુભાગવત ગાયો;
 દોષ કોષ કદરજ અતિ જ્ઞાની, સહજ શ્રીમુખ ઠહરાયો. ૪૧

(૩૪) કેદાર કન્યા (વૃંદા) ને છળવાના મિષથી ધર્મ (પાતિવ્રત) ને અધર્મ ઠરાવ્યો; અને દોષના ભંડાર કલિયુગમાં મોટો સદ્ગુણ મૂકી દીધો. (૩૫) પોતાના જ સેવકો જયવિજયને સેવા કરતાં અસુરયોનિ આપી; અને પોતાના પ્રિય વ્રજજનને પીડા કરવાના ઇંદ્રના કામને સેવા માની લીધી ! (૩૭) કાળના કાળ એવા શંકરને વ્રકાસુરથી ભય ઉપજાવ્યો; અને કાળના કાળીઆ જેવા અન્નમિલને મોતમાંથી બચાવ્યો ! કવલ=કેળીઓ. (૩૮) આતુર થઈને પાછળ પડેલી અપ્સરાથી બ્રહ્મા મોહ ન પામ્યા. તેનામાં હરિએ એટલું બધું અજ્ઞાન મૂકી દીધું કે, તે પોતાની પુત્રીની પાછળ પડ્યા ! અજ=બ્રહ્મા. (૩૯) જ્ઞાની એવા જે મુનિ કવિ શુક્રાચાર્ય તેને અજ્ઞાની બનાવ્યા, અને મુગ્ધ જાતિ જે સ્ત્રી તેમને જ્ઞાની બનાવી ! કવિ=શુક્રાચાર્ય. મુગ્ધ=મૂર્ખ. જુવતી=ગોપીઓ અને ઋષિ પત્નીઓ. (૪૦) સુભાવિક=સ્વાભાવિક. (૪૧) દુષ્ટ જે દ્વિવિદ વાનર તેને સુગ્રીવનો મહાપ્રધાન બનાવ્યો, અને મહાજ્ઞાની

भायगशून्य सुदामा श्रीपति, सुरपति वैभों दीनो;
 विदुर कठिन मिश कौरवकों हरि, शून्य भाग्य तुम कीनो. ४२
 पापपूज पुंश्चली पिंगला, प्रभु पति निश्चे आयो;
 पर्म पुनित मुचकुंद लखे तहु, पुरन प्रतीति न पायो. ४३
 माधोदास मति शुचि करी हरि, महा विषय रस भीनी;
 राणा व्यास करी इंद्रिजित, कृपा पतित पर कीनी. ४४
 पुरी जीय सब सह राम पधारे, प्रमानपें पग दीने;
 निजसें कृष्ण पठाये उद्धव, तव कीसकुं संग न लीने. ४५
 दोष एक को सब यादोंकुल, द्विज [ने] शाप लगायों;
 वृष्णी कछुक बचायहुं लीनो, शाप न लगवें पायो. ४६
 लोह उगायो, कनक जरायो, गिरि तारे ज्यों तरनि;
 धर्म अधर्म अधर्म धर्म, तुम करो अकरनी करनी. ४७
 अनंत कोटी ब्रह्मांडकी दोरी, प्रभु तिहारे करमांही;
 त्यों सब नाचे नचायो ज्या विधि, स्वतंत्र कोहु नाहीं. ४८
 सब तुम सबमें अलग सबनतें, सब दूर सबके स्वांमी;
 सबभर सबहर सबके दाता, मुक्ता अंतरायामी. ४९
 कृष्ण तुमारे करनों हैं सो, रोकी शके नहीं कोड़;
 नहीं मरजी सो हरब्रह्मासों, कबु क्योंहु नहीं होड़. ५०
 सब कछु करता आप अकल गति, कछु हु करत तुम नाहीं;
 ए दोहुतें अग्र अलग प्रभु, रूप तिहारो आही. ५१
 निज इच्छा अनुचारी स्वतंत्री, आत्माराम अनूपा;
 साधन साध्य न वश न वेदके, अजित अखिल के भूपा. ५२

क्षि ने उद्धव तेने दोषनो भंडार उराव्यो ! (४२) भाग्यहीन सुदामाने छुद्रनो
 भय आय्यो, अने डेरवने लीये जियारा विदुरने दुर्भाग्य शाय्यो ! (४३)
 र्म=परम. पाठ धर्म. (५०) पाठ=कछु.

कर्म काल ग्रह मन स्वभाव जिय सुखदुःखकर नहीं कोइ;
 सबके प्रेरक पुरुषोत्तम सब कीयों आपको होइ. ५
 अशरत्तशरत्त अनाथनाथ हरि, आरतबंधु सांचे;
 पावनपतित भक्ताधिन भगवन, एहि श्रुति वांचे. ५
 निस्ताधनीको नाही धीवावनों, साधनि गर्व न करनों;
 दीन होय रहेनों दोहुको भल हे, मधुसूदन कर तरनों. ५
 ऐसे सब विधि समरथ ईश्वर, श्रीमुख गिरा अलापी;
 अहित क्योंहु मेरे भक्तनकों, होय न करुं कदापी. ५
 अति अपराधी होय तहुं जो, अनन्य व्हें मोही ध्यावे;
 धेनुवच्छ ल्यों मोहे भक्त प्रिय, अवरुन क्योंहु न आवे. ५
 भक्त प्रानतें प्यारे श्रीहरी, मानो आप अधीको;
 तहु मन गर्व न धरनो जनको, सत्य दीनसों नीको. ५
 ओर दोषकों रोप न आपे, रुचे न कबु अभिमाना;
 गोपीजनसें प्यारे तीनसोंकुं, भये अंतरध्याना. ५
 व्होंरी दीनता साची केवल, आई मीले तव आई;
 टरीवें मीलवेका दुहु वस्तु, दीनी कृष्ण वताई. ६
 जैसे हों तैसे तुम मम प्रभु, कृष्ण करुं प्रनामा;
 जेसों हुं तैसो मोही पालों, महाप्रभु सुंदर श्यामा. ६
 दया प्रीतिमकी "अकल चरित्र चंद्रिका" जो कोइ गावे;
 तिनके सब संघे मिटि जावे, श्री हरी पदवी पावे. ६

(५४) आरत बंधु=दीनने। अंधु. सांचे=सत्य. (५५) धीवावने=गलराभण
 साधनि=साधनवाणो. (५८) नीको=भ्यारे, भुंदर. (६०) व्होंरी=धारी. टरी
 (टरना-हटना) छड़वानी, विभुषण थवानी. परमेश्वरथी विभुषण थवानी अने भणवान
 जे वस्तुओ छे-१ अभिमान, २ दीनता.

॥ श्री गोपीजन वल्लभाय नमः ॥

रसिक रंजन

प्रकरण १, अथ अनन्यता

कवित्त

वंदत श्रीगुरु पाय, चाहे फल सोही पाय,
विनाही किये उपाय, पाप ताप भाजें है;
जाकी वित करुणा श्रीहरीहू प्रसन्न नाहीं,
साखी देनवारे शास्त्र अब लौं* विगजे है;
हरि रुटे गुरु राखे, गुरु रुटे हरिहू ना,
गुरुकृपा अंश आगे, कोटी यत्न लाजें है;
एसे श्रीवल्लभ गुरु, तिनकुं प्रणाम कोटी,
करे दयोदास जाके शिष्य सदा गाजें है. १
श्रीकृष्ण पुराण ब्रह्म, ब्रह्मा जाने नहीं मर्म,
नेति, नेति निगम सदा सुनेहे पुकारतें;
अनंत गुण ग्यानी, शिष्य शंकर पदपानी,
सेवे वानी श्रीगानी, रहे देव प्रान वारतें;
पुरुषोत्तम अवतारी, त्रिगुनाक्षर परें जाकी,
सदा काल फिरें भीती, माया काल धारतें;
दया प्रभु एसे पाय, औरकुं भजे बलाय,
फुटे करम जहां तहां डोले झग्य मारतें. २

(१) भाजें=तोड़ी नांथ्या, भांगी नांथ्या. *पा. सबलौं=सुख, जग्यवाणा,
अब लौं=हुँ सुधी.

मत्तगयंद

शेष महेश विधि श्रुति शारद, देव मुनि सबकों सिरदारो;
अक्षरतें पर काल अजापति, विश्वकुं नाच नचावनवारो.
आप करेहु भरेहु हरे फिर, आप अखिल रहे फिर न्यारो;
कहत दयो ब्रज* एही सदा सुही, ठाकुर नंदकुमार हमारो. ३.

कवित्त

देशपतिकों आनंद, तासों शत गुनानंद,
चक्रवर्तीकों ऐसो शास्त्रमें बखान्यो है;
तातें शतगुनो स्वर्ग, महो, जन्म, तपो, सत्य,
क्रमतें शत गुनो सुख, शिवजीको जान्यो है;
तातें शतगुनो मोक्ष, ब्रह्मानंद गनना है,
मायातें पर हे तोहू, और माया सान्यो है;
दयानाथ पूर्णानंद कृष्ण ही हो गति मेरी,
मन्न रसीकन्नको अपूरन नां मान्यो है. ४
जाको कोई नाथ नहीं, जो कोई के हाथ नहीं,
जाको कोई साथ नहीं, स्वेच्छा अनुचारी है;
जाकुं कोई आस नहीं, हिये कोई ब्रास नहीं,
विस्मय आभास नहीं, आत्मसों विहारी है;
जो कोईतें भयो नहीं,† अंत कोई लह्यो नहीं,
ऐसो ही हे कह्यो नहीं, गो गो गतिहारी है;
दीयो जाको नहीं गयो, क्योंहु भजि नहीं बह्यो,
सोही कृष्ण कहे दयो, जीवनी हमारी है. ५

*पाठ—वृत्त. (४) सान्यो=शुद्ध. †पाठ—जाकुं कोई भय नहीं. (५) गो गो=भ
अने वाणी.

कंदर्पको कमनीयता, आरोग्य मिष्ट अमृतको,
भानूकों प्रभा देई, आनंद हिम चंदकों;
देई हैं अचलता सुमेरु, सिंधु गंभीरता,
वज्रकुं कठोरता, मृदुता अरविंदकों;
ईश ईशता, गणेश धी, सरस्वती सुवाति,
मायाकुं छलता, और धन पुलस्त्यनंदको;
इत्यादि सबमें कह्यु गुणसो हरि दीयो,
दया तातें तुं चिंतामणि याच श्रीसुखंदकों. ६

छपें

श्री शंकरपत, शंकर, शिवा, गणेश, विद्याना,
नारद, शारद, श्रुतिसांग, चतुस्सन, मुनिशुक ख्याता;
इंद्र, चंद्र, सुर, वरुन, अग्नि, यम, अनिल, वन्द, सुर,
क्षिति, सरि, क्षिरसागर, गिरि, योगी, मनुष, अहि, असुर;
चर अचर अखिल ब्रह्मांडकु, जाही पुन्यकी तृष्ण हैं,
सोहि हेतु अखिल औतार कहे, दयानाथ श्रीकृष्ण हैं. ७

मत्तगयंद

जो अति दुष्ट कृति करहं तहु, भाव अनन्य भजे गिरिवारी,
तो बहु सुंदर साधुहि मानित, पारथसों कहि कुंजविहारी;
आश पुनीत बनी सुवसे जहीं, भक्त वसे मम आनंदकारी,
जाय प्रतिज्ञ निःशंक करी, जग भक्त न मों कह्यु नाशाधिकारी. ८

(१) कमनीयता=सौंदर्य. तातें=ते शरीर. (७) चतुस्सन=चतुर्भुज. (८) भारी प्रतिज्ञा नथ, परंतु भारी व्रत इति तात्पर्य. अधिभारी यतो नथी.
“ कर्त्तव्य प्रतिज्ञानीहि न मे भक्तः प्रनश्यति ॥ ”—म. गौ.

*

छपें

भजन अन्य औतार करत भव पंच उदय फल,
 हयग्रीव रति होय, जन्म दश भजत ताही भल;
 नृसिंह भक्ति लहे, सहस्र भव ताही चरन मति,
 तव प्रिय नारायण, भव कोटि भजत प्रिय रघुपति;
 श्रीरामचंद्र सेवे जनम अनंत तजी ममतादि मद,
 तव दयानाथ श्रीकृष्णसों प्रकटि प्रेम फिर पगम पद. ९

प्रकरण २, अथ भगवदाश्रय

कवित्त

पतितके पावन हो, अधम उद्धारन हो,
 हरि विठ्ठल वर्द हेतु, नर्क कैसें जाऊंगो ?
 सूधो कबु होत तो, काहेकुं में सरनो लेतो ?
 अव चाहो साधन नाथ, कहो कहां तें लाऊंगो ?
 घरको गुलाम कयों, तोहू रहे कर्मभोग ?
 परमानन्द स्वामिद्वार, दास दुःख पाऊंगो ?
 रंक जानीं दयाकु डुवाओगे जो दयानाथ,
 अकेलो नहीं डूबुं, केते वर्दकु डुवाऊंगो. १

कबु महा दुःख क्लेश हानी महा पाप ताप,
 भय आफत घोर होत, जोर भयो कामको;
 भक्तादिक द्रोह कोप, शेषशंकरादि जगत्,
 शक्य वा अशक्य और आशरो न कामको;
 उभे लोक कामना, अपूरन उद्वेग चूक,
 अति अनुचित कृति, सोस दाम वामको;

तोहु दयाराम ओर त्यागकें उपाय सब,
सरनो तुं गहे एक हरि हरि नामको.

२

चिंता कोई वातकी न करनी कहे श्रीवल्लभ,
आसरो अनन्य सहज प्राप्त पुष्ट फल है;
महाप्रभु कृपा पात्र, श्रीजी प्रानप्रिय माने,
करि ले अयोग्य योग्य, जद्यपि समल हैं;
ताहिको पक्षपात, अक्षम अपराध क्षमा,
निस्साधन निजानंद, द्वे प्रमेय बल हैं;
श्रीमद् आचार्यजूको, दया तुं तो होय रहे,
अनायास अभेदाता, ये प्रभु अनल है.

३

रे मन ! पस्तात काहें, कियो तेरो होत कहा ?
तुं करता वेसो, जेसो शकट खेंचे श्वान है;
दारुदार यंत्र तोता कपि वाल पराधीन,
त्यौही सब जगत हरि हाथ श्रुति गान हैं;
जाकुं जब जेसो करे, सो ता क्षण तेसो होय,
मति कृष्ण पानी, ज्ञानी ना कों ना अज्ञान है;
कहू कह्यो जात नहीं, चाहे सोही करे दया,
तुं रहे निश्चित शिशु समर्थ भगवान है.

४

केवल भगवंतके भरोसेको बल देखो,
आहार पावे अजगर ना जाने प्रयासमें;
तेसेही देखो चातक स्वातिको सलिल पीव,
ओर पानी परसे नां, प्यासो दार मासमें;

(३) समल=भगवाणो; भलिन; पापी. (४) दारुदार=लाडानी भूतणी.
यंत्र=रंतर; पीणुआदि वाध. तोता=पोपट. (पानी=सं. पाणि) डाय.

અલ્પ લાભ અતિ હાનિ, વીના જલ જાત એક,
હરિકી પ્રતીતિ ઓર આસરો ન વાસમેં;
શ્રીગુરુ ધ્યાનેં દયારામ કહત પ્રાપ્ત હોય,
નહીં કો સાધન, જેસો બલ દ્રઢ વિશ્વાસમેં.

૫

હૃપેં

ક્યોંહુ ન ચલિ જલજાત વદનકે પૌન ગગનવિન,
બુજૈ ન દાવાનલ કવૂ જલકલશસોં ઘનવિન;
ટુટિ ન કોટિકી ટુટી કોંરિતૈં ચિંતામન વિન,
ચોસ ક્યોંહુ નહિ હોય દીપાદિકસોં દિનમનિ વિન;
વિચ સિંધુ જ્ઞાણ સ્વગ ઝાડિ થકે ક્યોંહુ કહું ન લહી પાર થલ,
તજી દયા ઓર સવ રાણિ ફક ચરન સરન ગિરિધરન બલ.

૬

કુંડલિયો

પૂરન કરુણા કૃષ્ણ જહાં, સાધન કામ ન કોઈ,
કૃષ્ણ કૃપા જો નાંહિ તોં, સાધનતેં કહા હોઈ ?
સાધનતેં કહા હોઈ, કહત સાધન ઝઠિ જાવે,
વાસ ધર્મસો કિયો જાય, ફલ બુદ્ધિ ન લ્યાવે;
કહે દયો હરિ સરન વિના સવ બલ કરિ ચૂરન,
શુદ્ધ દીનતા તુષ્ટ, કૃષ્ણ કરુણા કરી પૂરન.

૭

કવિત્ત

માતપિતા ભ્રાત સસરા સ્વામી સતસંગ ગુરુ,
વિદ્યા ગુન રૂપ શીલ, આપ મેરો ધન હો;

(૬) જદન એટલે મોઢાના પૌન (પવન) થી-ફુંકથી જળ ઉપર ચઢવું નથ
પણ ગગનના પવનથી તે ચઢે છે અને મેઘરૂપે ચાલે છે. પાઠ જલજાન=જલયાન=વહાણ
વહાણ મોઢાની ફુંકથી નહીં, પણ પવનના ઝપાટાથી ચાલે છે. ચોસ=દિવસ
મનિદિન=શૂર્ય

संख्या गायत्र्यादि कर्म, धर्म जप तप व्रत,
तीर्थ नेम ज्ञान भक्त्यादि, तुम साधन हो;
बल्लभ बल फल अनंत, आशा हू तुमारी हे,
आसरो विवेक धैर्य, आपही शरण हो;
मन कर्म बानी सह, सत्य बात कहे द्यो,
मेरे सर्वस्व एक, राधिकारमण हो.

८

कुंडलियो

मेरो कर जो हरि ग्रहो, तो नहीं चिंता मोहि,
जो न ग्रहो, तहु व्हं चुकी, फिकर किये क्या होहि ?
फिकर किये का होइ, ध्यानको सागर तरिवो,
श्रम कह्यु करेसु व्यर्थ, पलक पाछे हू मरिवो;
कहे द्यो हरि दास, शरण मय लीनो लेरो,
मन भावे तो मार, चाहे तो गहे कर मेरो.

९

कवित्त

मेरे बल ज्ञानको नां, ध्यानको ना, दानको नां,
धर्मको नां, नेमको नां, करनी हू भल है;
नां बल स्वाध्याय योग, तप नां वैराग्य तीर्थ,
योग भक्ति नां विवेक, नां हृदं अमल है;
सत्य शौच दया तोष, सेवा समरन सुसंग,
आदि कोइ साधन नां, वास हू सुखल है;
कृष्ण कृपानिधे और, दयाको न किंचिन् बल,
रावरी कृपा कटाक्ष, एही एक बल है.
पतितके पावन हो, अवम उद्धारन हो,
विट्ठल कहे श्रुतिज्ञान्त्र रंच हू न सांसो है;

१०

निस्साधन जनोद्धार, हरि विभू दीनबंधू,
 कृपासिंधू रंकवेली, एही बल खासो है;
 अगतिकी गति कर्ता, आरतका बंधू भर्ता,
 शरणागत त्राता दाता, और जोर फांसो है;
 पुष्टिपथनाथ दयाकु न और साधन है,
 ऐसे ऐसे बर्द भरे नामको भरोसो है.

११

प्रकरण ३, अथ दीनता

कवित्त

बन्यो जैसो तुम बनायो, मति देई वेसी पायो,
 फेर नचुं हुं नचायो, मेरो केसो जोर है;
 बंध कर्मको ठरायो, में प्रथम कहां तें लायो,
 बीज आप बोयो, सो में उपज्यो अंकुर है;
 न्याय विचारो तो प्रभू जीव पराधीन,
 शब्द जंत्री ज्यों बजावे, जंत्र करे तेसो सोर है;
 ऐसेपें पतीत दयो, ठ्यों तहू भली बात,
 पावनपतित गायें, नंदके किशोर है.
 साधन तो बने नाहीं, मन मेरो फलमांहीं,
 आदर नां क्यों कोई दैव एसो जोयकें;
 बने हुं प्रमादी फिर सुखके तो स्वादी अति,
 दुष्ट कर्म किये जाऊं, धर्म बेठो खोयकें;
 शरणागत बत्सलादि बर्द तिहारे सुनें मने,
 ताहिको भरोसो राखी रह्यो सदा सोयकें;
 चाहो तो निराश रखो, चाहो तूठो दया प्रभू,
 में तो नाथ बेठो तुमपें, हाथपाऊं धोयकें.

१

२

माया मोहमें मच्योहुं, दुष्ट संगमें सच्योहुं,
 सदा पापमें पच्योहुं, फेर पापक्षय सारोहुं;
 कामदामको हुं व्यानी, दुष्ट बड़ो अभिमानी;
 दुरी विखसोंतो बानी, साधु पीर देनेवागो हुं;
 साधन न जानुं कोई, धर्म नां पीछानु विप्र,
 नंत हुं ना मानुं. भक्तिभाव तें तो न्यागो हुं;
 अहो कृपासिंधु क्षमा बखनो के दंड देहुं,
 कहत दयो दास जेसो तमो में तुमारा हुं. ३
 माया को गुलाम, काम क्रोध लोभ मोह द्वयो,
 मदमत्सर भयो जीव स्वाभाविक दुष्ट है;
 रैन दिवस दुष्ट संग, मति बानी क्रिया दुष्ट,
 भान्यहीन पाप पीन, सतत पच्यो कष्ट है;
 अनुत्प अल्पदाक्ति, अकेलो सहाय कौन ?
 जरिस्ती अविद्या उदर आगी याम अष्ट है;
 एसी दिछावागो दयो, तुम्हें का रीझावे नाथ ?
 निज बलसों तारो तो उपाय कृपाद्वष्ट है. ४
 श्री पुरुषोत्तम पूर्ण, साधन के साध्य नाहीं,
 भेंट देखि गेझ कहु याम होय छीनता;
 गनडनो आसत है, भूपत कौन्तुम जेमो,
 कमलासो कलत्र, बागी दाखे अधीनता;
 कोटिन ब्रह्मांड ईश, शेष शंभु नांवे शिष,
 बंद नति नेति गावे, जातें सब दीनता;
 दोष कोष हरे तोष, प्रसन्न करे श्रीजीकों,
 दयाराम कहत बेसी, देखी एक दीनता. ५

(४) दीछा=दीक्षा, आयर=अ. (५) बागी=बागी; सरस्वती लेने आधीन छे.

ગઈ સો તો ગઈ વહી, રહી રહ્યો ગ્રહી લહી,
 કૃષ્ણ કૃષ્ણ કહી કહી, વહી સહી હોયગી;
 ભઈ ચૂક ભઈ વહી, કરે વૂરી કહી ફેર,
 નઈ ચહી ચહી તો સ્વરાવી જહાન જોયગી;
 આયો કાલ અહિ દેસ, લેગો ગહી સહી વાંહાં,
 વેલી કોઈ નહીં હૈ અચેત દેહ સોયગી;
 દયા માન કાહીકુ લે, જાહી ચહી ચહી જાકું,
 માયા સવ દઈ જાયા કાયા હુ ન છોયગી.

૬

પ્રકરણ ૪, અથ કૃપા

કવિત્ત

પ્યાસો જાની જલ પ્યાયો, ચુટકી દેઈ ચિતાયો,
 મારગ ખુલવાયો, નાથ જાન્યો લાજ જાત હૈ;
 જાની વૂઝી તેરો અપરાધ ઓર શિશ ડાયો,
 ગુંથલાન ખુલત દીની, જ્યોં લોં તેરી ગાત હૈ;
 લૂટત છુડાયો, નિશા સ્વાતર વચાયો પ્રભૂ,
 નદી વૂરત ઉવારો, ઇસી વહુ તેરી વાત હૈ;
 અક્ષમ દોષકોષ ભૂલી, તાપેં આનંદ દેત,
 દયા કૃષ્ણકૃપા પ્રકટ ઓર કેસી ચ્હાત હૈ.

૧

(૬) ગઈ પણ તો જતી રહી, રહી છે તેને પકડી રાખ; ‘કૃષ્ણ, કૃષ્ણ’ ને કહેશે તે જ સહી થશે, કામ લાગશે; ચૂક થઈ તે થઈ, પણ તેને ફરીથી કહીને ખરાબી કરે છે. તેનાપર પ્રેમ કરવો નહિ અને કરશે તો એથી તારી ખરાબી જ જગત્ જશે. કાળરૂપી સર્પ આવી લાગ્યો છે તે પકડીને ત્યાં લઈ જશે ઇત્યાદિ. મૌન=અભિમાન. છોયગી=અડકશે; સ્પર્શ કરશે. (૧) આ કવિત્તમાં સુભદ્રાહરણને પ્રસંગ છે. અર્જુનને તરસ લાગી તે અર્ધી રાત્રે કૃષ્ણે સુભદ્રાનું રૂપ લઈને પાણી પાચું હતું, અને અર્જુન સુભદ્રાને હરિ ગયા તે અપરાધ બળદેવજીને માથે ટોળ્યો હતો. બીજાં પણ એવાં જ દૃષ્ટાંત છે. ચુટકી દેઈ=ચીમટી દઈ.

गंगाविच मुनि पराशर भोगी ढीमरजा,
व्यासजीके पिता कहाये श्रेष्ठ हरिजनमें;
भक्तादि विप्र गुरु कुलद्रोह बन्यो पांडवतें,
कलुह न लग्यो पाप श्रीहरि सदनमें;
गुरुपत्नीगामी चंद्र, कश्यप द्वे पौत्री व्याहं,
चंद्र हरि पुत्र भाखे वेदके वचनमें;
अपनेपें अनुचित जानिकें करावे कृष्ण,
हेतू दया कृपा देखी, मान नावे मनमें.

२

मत्तगयंद

भक्त अहित करं न कहा, प्रभु हैं जगमित, नहीं जन कैसे ?
हैं प्रतिबंध तहु सद्य श्रीहरि नाश करे हरि के हरिजेसे;
हारद गूढ़ गोपालजुको समझ्यो न परं जीयसों हुइ तेसे,
दास कलेज सहे न दयानिधि, ल्यों अनुमान दया करि ऐसे.
दोष भये गुनरूप बकी, तस ईद्र अनीति मानी हरि सेवा,
ल्योंहि नारायण ऊर बसी, दइ दोष गिने गुन हैं हरि सेवा;
पागधि पाप गिने तुम साधन, स्वर्ग सदेह दियो ततखेवा,
हुष्टदयाल दया प्रभू एक न को उपमाकुं दुजो हरि देवा.*

३

४

कवित्त

शिव ब्रह्मा नारद दुर्वासा कश्यप अग्नि,
शंकर आचार्य शुक किये पापकोषहों;
पार्थ गुरु परशुराम ब्रुव पराशरादिक,
सत्तकादि संत आपें विना दोष रोष है;

(२) इत्यप घोतानी जे पौत्रीयो साथे परगथा छता. (लुग्यो श्रीमद्-

भागवत ६-६-३३) (३) जगमित=जगद्वता मित्र. (४) बकी=भूतना राक्षसी.

* साद-न को उपमा दुजो वो हरिसेवा. (५) † पा०-पापको सहे.

माधोदास राना व्यास सुग्रीव विभीषणादि,
चित्रकेतू सांव दुभे, अक्रूर त्यों दोष है;
इत्यादिक बडे दयानाथ कृष्ण कृपापात्र,
पाप बने तोहू रंच ना लहौं निदोष है. ५

कुंडलियो

अंगीकृत अपराधी तहु, नहि छोडे अविनाश,
क्षमा किधों कहू दंड दे, निज लहि तहु का त्रास ?
निज लहि तहु का त्रास, करे कबु त्याग तु नाहीं,
अब लौं दिख्यो सुन्योहु, न कृष्ण तज्यो गहि वांही;
कहे दयो हरिदास, जीव चूक्यो हैं नहीं कत ?
जीय चुके यही धर्म, तजे हरि नहि अंगीकृत. ६

अपनेपें अनुचित कृति, कृष्ण करावत जानि,
दोष न देखे ओरके, बडे दैन्य मदहानि;
बडे दैन्य मदहानि, क्षमा निज अमल जनावन,
कृपा पात्र रहि सदा सफल ब्रद पतितपावन;
कहत दयो हरिदास, विधि प्रेरक विभु जपनो,
कबु क्यौंहु न करि अहित, जाहि प्रभु कीनो अपनो. ७

सुग्रीव विभीषन कुंतीसुत ध्रुव अक्रूर सनकादि,
विधि पराशर चित्रकेतु भीष्म गुरु ब्रह्मवादि;
भीष्म गुरु ब्रह्मवादि परीक्षित नारद कश्यप,
जगन्नाथ पंडित रुदास माधव अंवरीष नृप;
कहत दयो हरिदास हृदय बसि सदा करे शिव,

* विमुख व्याध अपराध न सनमुख जसादि सुग्रीव. ८

(८) रुदास=रोहीदास. विभुषण अथवा पारधिता अपराधना सामे भगव
न, जेतां* सुग्रीव पोते यशादिकने लुथे छे.

प्रकरण ५, अतःपर ईश्वरता

कवित्त

उदधि अवास करे, ये न जहां अंभ भरे,
 तृणको कुलीश, वज्र तृणको वनाय दे;
 रजको वनावे शैल, गिरी चाहे रेनू करे,
 बन्हिमें दिखावे शीत, हीम आग लाय दे;
 करतुं अकर्तुं है, समर्थ अन्यथा कर्तुं,
 अनहोनी होनी, होनी होय सो वहाय दे;
 ऐसे हैं श्रीकृष्ण दया, आसरो अखंड राख,
 नित्य नमस्कार दीन चित्त युग्म पाय दे. १
 बेरी सोहू मित्र होत, माहूर अम्रीत होत,
 अनीति सो नीति होत, सुलटी विगारेकी;
 कायरकी जीत होत, विप्रीत सुप्रीत होत,
 दाहक सो शीत होत, श्वेत कृति कारेकी;
 किंकर सो भूप होत, मुग्ध बुधरूप होत,
 तुच्छ सो अनूप होत, बडी गति वारेकी;
 पाहन सो वने पोत, फूटे द्रग होत ज्योत,
 दयागाम जवें होत कृपा कृष्ण प्यारेकी. २

मत्तगयंद

मह पवी, नरनाथ लखे नर, स्त्री स्मर बल्लव बल्लभ माने,
 भूपन शिक्षद, मातपिता शिशु, कंसन काल प्रतच्छ प्रमाने;

(१) समुद्र होय त्यां स्थान छरे, अने स्थान होय त्यां पाणी छरे. (२)
 माहूर=अर. वारेकी=आणदृष्टुनी. पोत=बडाए, दृष्टो. (३) मद्योयि वज्र जेवा
 दीडा वगेरे. भागवत अ. ४४. प्रतच्छ=प्रत्यक्ष. बुरूप=स्वरूप, श्रीकृष्ण कंसना भव

विद्वान विश्वसुरूप दया प्रभु, योगिन तत्त्व परं पहिचाने,
यादवने कुलदैवत साग्रज, रंग दिखे हरि भाव समाने. ३

कवित्त

कही कृष्ण गीतामें गति सबकी मेरे हाथ,
फेर कही तरे ना सो आत्मघाती पाजी है;
पशूहिंसा दोष नाहीं, यज्ञमें वतायो वेद,
यज्ञविधि निंदी बहोरी, आप गिरा गाजी है;
आप ही अवश्य कर्म करने सबकों भाखें,
पूनि सबी त्याग कथ्यो, शर्नजीत वाजी है;
दयानाथ आप तो स्वतंत्र सदा ईश्वर हो,
पें हम का जाने चित्त, कौन सांति राजी है ? ४

मत्त गयंद

जीत लिये छितमें हरकों हरि, स्लेच्छसुं भाजि गये हु सही है.
बंधन उरग पास आये प्रभु, नाथि लियो बलि काली अही है;
अच्युत उरधरेत कहे श्रुति, गोपीपति सोहु जूठ नहीं है,
नाथ दया अकलीत विभू, हम एक हु बात न जाल कही है. ५
तंदुल ले सुरभूप कीयो दुज, ले सबकें बलि बांधी लियो है,
आप मिले मुचकंद तहु भव, रा सुनि पुंश्चलि मोक्ष दियो है;
वासि पुरी निज पाय सुधा, अरु तात दिवि प्रभु देस जियो है,
नाथ दया नहि पूछत कौन तु, कौन विधि यह न्याय कीयो है ? ६

अभाडांनां गया त्यारे लोडोअे भित्त भित्त स्वरूपमां तेने डेवा जेया तेनुं आमां
वर्षुन छे. (५) स्लेच्छ=झाड़वत. रामावतारमां सर्पास्त्रयी बांधाया पल्लु भरा.
उरधरेत=उर्ध्वरेत. (६) दुज=द्विज, ब्राह्मण, अत्रे सुदामो. रा=राम शब्दतो प्रथम
अक्षर रा तो उच्यार अतां न गुणधानो मोक्ष यथो.

કવિત્ત

અહો હેમકશ્યપ પ્રહ્લાદ પુત્ર ઉગ્ર કંસ,
કાજલ કો હેતૂ દીપ, મની ફતી જાત હૈ;
અજામિલ પુત્રભાવ નામ લેત ધામ પાયો,
પ્રેમે રામ કહત મરે પિતા દિવિ સ્થ્યાત હૈ;
દયા ધર્મ પાળ્યો દોષરૂપ ભયો ભરત ભૂપ,
વિષ દીનો વકી કૃષ્ણ દીની ગતિ માત હૈ;
નિજ પાંડવ દુઃખી, સુખી કૌરવ સો જગ જાને,
દયા નાથ તિહારી ગતિ લખી નાહીં જાત હૈ. ૭
દેશિકેં નૃસિંહ રૂપ પદ્મા ભયભીત ભયે,
જલક્રીડા રામકું અકથ લીલા દાસી હૈ;
મોહિનીકો રૂપ ધરિ શંભૂકોં વિકલ કીને,
સતી ભૂલે રામજુકી, જન લીલા જાંચી હૈ;
વિઘ્નરાજ વેધા રવિ ચંદ્ર હંદ્ર ગ્રહાદિક,
રાવન આધીન ભયે દીન વાની માંચી હૈ;
દયાનાથ કૃષ્ણચંદ્ર નાચવેં ત્યોં નાચે સવ,
દાસ હોય વચે કાહૂ, પ્રભૂતા ન રાચિ હૈ. ૮

મત્તગયંદ

સાપ સુનેં દ્રગતેં ઊરતેં ગતિ, વ્રાણ ગ્રહે કરી ઓર ન કોડ,
પુંછ પીણ જલ, પાંડ ભરે, ગુલમૈહરી અજલ્લ અલિક ન સોડ;

(૭) દિવિ=સ્વર્ગ. (૮) વેધા=ગ્રહ. (૯) સાપ નેત્રવડે સાંભળે છે, તેને સાંભળવાના બહુ કાન નથી; પેટવડે ચાલે છે, તેને ચાલવાને પગ નથી; કરી=હાથી. હાથી નાક (ચુંટ) વડે પકડે છે, તેને બહુ હાથ નથી. આંધું કોઈ બીજું પ્રાણી નથી. દ્રગ=દૃષ્ટિ, આંખ. ગુલમૈહરી નામનું એક પક્ષી છે તે પુંછડેથી બલ પીએ છે અને તેના પગમાં મોંડું રાખ્યું છે તે વડે તે ખાય છે, અર્થાત્ પગે ચાલે પણ ખંડે અને ચરે પણ ખંડે; એવું કોઈ બીજું અન્ય પક્ષી નથી. અલિક=નહું.

અશ્રુહિતે ઉત્પત્તિ મયૂરકી, વીઝ્યુ હસે પુછસોં જગ જોઈ,
નાથ દયા સંધરી વિધિ સમૃથ, કૃષ્ણ કરે તવ કા નહિ હોઈ ? ૯

કવિત્ત

કો સમે પ્રમાન રીતિ, કો સમે પ્રમેય કવૂ વેદ,
વિદ વિચારી કરે, સહાય દુષ્ટ જંતકી;
વાલસોં સુભાવ કદા, લુધ રાય રંક વજ્ર,
મૃદુ મહા વિના કહે, ટારે ચિંતા અંતકી;*
હસ્તિપેં ચઢાય કવૂ, ફૂકરપેં કટવાવે,
પાપીકું પૂજાવે કવુ લજ્જા યોવે સંતકી;
આસ રાખ, આસંગો ન રાખ કવૂ દયારામ,
અટપટી અગાધ અતિ લીલા ભગવંતકી. ૧૦

પારથકો સંઠ કર્યો, નારદકો નારી મોહ,
તુકારામ ચરારુઢ, ચામેં કોત ન્યાવ હૈ ?
માધોદાસ કર્મ ભોગ, પાર્થવી સદેહે સ્વર્ગ,
ઈચ્છા કહિયેં કે પાપ પુન્યકો પ્રભાવ હૈ;
શંભુકો બ્રહ્મકપાલ, પૌત્રી દેવે કશ્યપ વ્યાહે,
વિધિકો પુત્રિપેં ઉપજાયો દુર્ભાવ હૈ;
ઈશ્વર અગાધ લીલા, કહુ કહી જાત નાહીં,
એક પછ દયાનાથ, કૌતુકી સુભાવ હૈ. ૧૧

વળી અંડળ, સ્વેદળ, ઉદ્ભિજ્જળ, અને જરાયુ એમ ચાર રીતે સર્વ પ્રાણીની ઉત્પત્તિ છે, છતાં મોરની ઉત્પત્તિ તેનાં અશ્રુમાંથી છે એ અન્યથી છે. કોઈ હાથે, કોઈ પગે, કોઈ શિંગડે, કોઈ દાંતે એમ બધાવ કરે છે, ત્યારે વિષ્ણુના પૂછડામાં આંકડો મૂક્યો છે અને મધરમચ્છ જેવા પણ પૂછડેથી બધાવ કરે છે. આવી સર્વ વિધિ કૃષ્ણથી જ થાય છે, બીજાથી નહિ. (૧૦) * પાઠ ચંતકી=મનની. (૧૧) બ્રહ્માનું પાંચમું મસ્તક શંભુ પાસે કપાળી તેને બ્રહ્મહત્યા લગાડી, અને હાથમાં તે બ્રહ્મકપાલ કૃષ્ણે જ લેવડાવ્યું.

मत्तगयंद

जिती रति उर आरति हु तिती, जिती अज्ञान तिती तिही चिंता,
भक्ष प्रमान उदे अमि आनन, कर्म प्रमान लहे मति जंता;
नीर जितो नाल नीरज जानिये, भाव प्रमान मिले फल संता,
कहेत दयो यह नीति कही फिर, चाहि करे बल ईश अनंता. १२

कुंडलियो

श्रीजी स्वतंत्र है सदा, करे चहाय सो काम,
वेदादिकके बस नहीं, जगन्नाथ लखि धाम;
जगन्नाथ लखि धाम, बरन सब एक बनाइ,
जो कोई चें चूं करे, चपेट बदनमें खाइ;
कहे दयो हरिदास, त्रास सबकों हरि खीजी,
नहीं नियामक कोइ, करे करुना जब श्रीजी. १३

कवित्त

देखो जगन्नाथ भाथ चहारो वर्त मिली खावे,
कियो हे निषेध ताको, तुर्त म्होगा तोयों है;
बकी बालहृत्यारी हरीकों हलाहल दीनो,
बाकुं गति माता, मर्यादा सेतू फोर्यो है;
निजसों मलमास कीनो, महापापी मोक्ष दीनो,
प्राचीनवर्हिष नृगादिक धर्म वोर्यो है;
दया नाथ ईश्वरकी इच्छा सबतें बलिष्ठ,
औरकी का चली, वेदहूको मान मोर्यो है. १४

(१२) रति=प्रेम. आरति=उपस्था, आराधना. भक्ष प्रमाणे भोगों में अमृत आवे. आधार तेवो आधार अने कर्मानुसार गति आवे. निरालेख (नीर) बल होय तेथे (नीरज) अभय (नाल) दांडा लख्यो. (१३) चपेट=थापन. (१४) मोह बाहु दरी नाथ्युं. वोर्यो=छुड़ाओ.

પ્રકરણ ૬, ભગવદિચ્છા કવિત્ત

પુન્યશ્લોકી નલ કેસે સંભવે કલી પ્રવેશ ?
ધર્મરૂપ ધર્મ કેસે રેલે દૂત દાવરે ?
વિધિના વિવેકી કેસે દુહિતાપે દુષ્ટ મતિ ?
ચંદ્રમાકે ચિત્ત કેસે, ગુરુપત્ની ચહાવરે ?
વૈષ્ણો વિષ્ણુરાત કવૂ વિપ્ર કંઠ સાંપ ધરે,
ભરત ભક્ત મૃગ મોહે મૂલી કૃષ્ણ પાવરે;
દયા એ વિચારો વાત, પાછે પરિતાપ કરો,
મૂલાયે મવિષ્ય નાં તો, એ સવ કા વાવરે ? *

મંત્રગયંદ

સાધન ભરત કિયે પરિપૂરન, સૌભરિ સંગતેં દૂર રહ્યો હૈ,
સંગ સુચિ પ્રિયવ્રત કિયો, ગઝદાન દિયો નૃગ વહોત કહ્યો હૈ;
યજ્ઞ યજન પ્રાચીનવર્હિપ, કૌશિક વહોત તપ કષ્ટ સહ્યો હૈ,
તાસું મયો વિપરીત સવે ફલ, નાથ દયા તુમ હાથ લહ્યો હૈ; ૨

(૧) પોતાની પુત્રીપર દુષ્ટમતિ થાય એ બ્રહ્માનો વિવેક કેવો ? એ બ્રહ્મા જ્ઞાની
જ્ઞાનાં ? વિષ્ણુરાત (પરીક્ષિત રાજા) ઋષિના ગળે સર્પ બિંટાળે એ વૈષ્ણવ કેમ
સંભવે ? અરણ્યમાં રહેનારા એવા મહાન્ ભક્ત ભરતને મૃગલીનું તરતનું જન્મેલું બચ્ચું
નદીમાં તણાતું જોઈને મોહ લાગ્યો અને શ્રીકૃષ્ણના અરણ્યનું ધ્યાન છોડીને બચાવવાને
હોજ્યા હતા. ? * પાઠ મૂલે ના તો માવી ભાગે સવો મયે વહાવરે. (૨) ભરતને સર્વ
સાધન મળ્યાં હતાં છતાં મૃગલીના બચ્ચાંપર મોહ થયો; સૌભરિ ઋષિ સંગથી
દૂર રહેવાને જમનાના જળમાં રહ્યા તો ત્યાં મત્સ્યનો વિલાસ જોઈ મોહ પામ્યા
અને ગૃહ સંસારમાં પડ્યા; પ્રિયવ્રત રાજા પવિત્ર હતો; નૃગરાજાએ અનેક ગૌદાનો
કર્યાં પણ ભૂલમાં પોતાની ગાયો ભેળાં કોઈ બ્રાહ્મણની એક ગાયનું દાન કર્યું;
તેથી કાંચીડાનો અવતાર લેવો પડ્યો. પ્રાચીનબર્હિષે ઘણા યજ્ઞ કર્યા, અને કૌશિક
વિશ્વામિત્રે ઘણાં તપ કર્યાં છતાં આ સર્વેને વિપરીત ફળ મળ્યાં હતાં.

જો નલ દેવ પ્રગંસ કરી, કવૂં સો કરિ કાહુકી ટંહલ જિયો હે,
જો અરજુન ત્રિલ્યો દરકોં ફેકડા મુહુ કાવન લટિ લિયો હે;
જો દર અંતક અંતકંક, તિનકેહુ કવૂં ત્રક ત્રાસ દિયો હે,
જો મરજી જવ નાય દયા મુસાગિ જવર્યોં ઉડવેગ, કિયો હે. ૩.

કાહુ સમે નૃપ પાંડ પરે, કવુ નીચ કરે પગ પ્રહાર મુસિચ્છા,
કાહુ સમે લલ્હમી ડસદૂ વિધિ, કાહુ સમે અન આદર મિચ્છા;
કાહુ સમે ચિત ચાહિસુ હાજર, મિત્ર કંઠે કવુ તાડિ પરિચ્છા,
તું જિન હર્ષ ર શોક દયા ધરિ, જાનિ સવે ગિરિયાગિકિ ઇચ્છા. ૪
પુત્ર પરિચ્છતકો કહિ વ્યાસમું, મૃદુ હમારેં વડીલ અવિચારી,
નાંતર શુત ગમેં કસ ? સજ્જન, ભાવિ, મુની કહી, નાં ટરિ દારી;
વે તું નહીં, મલ તું વડ રચ્છ, વિચારી ચલિ કહું હોનિ પુકારી,
વોત પચ્ચો ન ભવિષ મીટ્યો, માઈ અંત દયા ગતિ હોવનહારી. ૫

(૪) કોઈ વખત મોટો રાત્ર આવીને પગે પડે અને કોઈ વખત નાચ માણસ સાત મારે તે શિક્ષા પણ ખનવી પડે છે; કોઈક પ્રસંગે સૌદર્ય, સ્ત્રી, પુત્ર, મહેલાર અને મિત્ર, મારાં મકાન, ગાય બેંસાદિ, ખેતીવાડી બગીચા, હાથી ઘોડાદિ, ગામ વતન અને રોકટ નાણું એ દશ પ્રકારની લક્ષ્મી મળે છે, અને કોઈક વાર આદરમાન ન મળે તેવી બિદ્યા માંગવી પડે છે. કોઈ સમયે મનમાં ધારેલી વસ્તુ મળી નય છે, અને કોઈક વાર મિત્રને હાથે માર ખાવાની પરીક્ષા આપવી પડે છે. (૫) આ પદમાં વ્યાસ અને પરીક્ષિતના પ્રસંગની એક વાત છે. જનમેજય રાત્રએ એક વખતે વ્યાસને કહ્યું કે, “ મારા વડીલો મૃદુ અને અવિચારી હતા, નદિ તો તે જુગાર કેમ રમે ? ” પૂર્વજોતું અપમાન કરનાર આ વાંચેા મહત્ત ન કરી વ્યાસે કહ્યું કે, “ બાઈ, તેઓ સજ્જન હતા, માત્ર ભાવિ કોઈનું યોગ્ય યગતું નથી માટે ખન્યું.” જનમેજયે ભાવિષ્ય સ્વીકારવાની ના પાડી ત્યારે વ્યાસે કહ્યું કે, “ તેમ માનતો હોય તો બહે. હું તાં બિવિધ્ય પુકારીને કહું છું, તું તાં રક્ષણ કરી, અને વિચારીને ચાકરો. તારે હાથે અઠાર બ્રહ્મહત્યા થવાની છે.” જનમેજયે બિવિધ્ય તો જાણ્યું, અઠ્રાવયાને બહુ કહ્યું, પણ ખનનાર અઠ્રયું નહિ. યજ્ઞ કરાવતાં તેને હાથે અઠાર બ્રહ્મહત્યા થઈ.

કવિત્ત

દ્રુપદીનિમિત્ત યુદ્ધ મહાભારત સર્વ કહે,
 ત્યોં સાગધ કાલયવન બ્રહ્મશાપ હેતુ હે;
 ત્યોં રાવનરેતુકા નિમિત્તમાત્ર પેદા કીયેં,
 પરાધીન સર્વ ત્યોં જા હિય પેઠોં પ્રેતુ હે;
 ત્યોંહી મગીરથ પારથ વિસ્તુરાતાદિ સર્વ,
 ગંગા ગીતા ભાગવત કીયા નલનીલ સેતુ હે;
 જ્યાહી લગી વહ જાને કીયો દ્રુપા પ્રમુ,
 પ્રેરી સર્વ કરાવે કૃષ્ણપેં ન શીશ લેતુ હે. ૬
 કંચનકું જરિવોં કા, પાહનકું તરિવોં કા,
 હરિપદતેં પરિવોંકા, કથા નાંહે દંતકી;
 બ્રહ્મશ્રાપ નાસ કા, શિવજીકોં ત્રાસ કા,
 આપે અહિપાશ કા, ભ્રમી થી અનંતકી;
 સનકાદિક ક્રોધ કા, બ્રહ્મા અવબોધ કા,

(૬) સર્વ કહે છે કે, મહાભારતના યુદ્ધમાં દ્રુપદી નિમિત્ત છે; તેમ મગધ રાજા, -
 જરાસંધ અને કાલયવનના સંબંધમાં પણ બ્રહ્મશાપ માત્ર હેતુ છે; તેમ રાવણ અને
 પરશુરામની માતા રેણુકા પણ માત્ર નિમિત્તથી જન્મ્યાં હતાં. જેમ કોઈનામાં ભૂત-
 પ્રેતનો પ્રવેશ થયો હોય અને તે પરવશતાથી વર્તે છે, તેમ આ સર્વે પરાધીન હતાં.
 તેમ ગંગાને અલાવવામાં ભગીરથ, ગીતાના ઉપદેશમાં અર્જુન અને ભાગવતની રચના-
 માં પરીક્ષિત અને લંકા જવા માટે સેતુ બાંધવામાં નલનીલ વાંદર એ સર્વ
 નિમિત્તરૂપ છે. લોકો એમ કહે છે કે આ આણે કર્યું, આ આણે કર્યું, પણ
 પ્રેરણા કરી કરાવનાર કૃષ્ણ છે છતાં તું પોતાને માથે કર્તાપણું વહોરી લે છે. (૭)
 સોના(ની લંકા)ને બળવાનું શું? પથ્થરને તે તરવાનું શું? હરિપદને પામેલા
 જયવિજય દ્વારયાજોને પડવાનું શું? કોઈ કહેશે કે એ તો લોકવાયકા છે, સત્ય
 નથી; પણ ના, તે સત્ય છે. યાદવકુળને બ્રહ્મશાપ અને નાશ શો? શિવજીને
 બ્રહ્મસુરનો ત્રાસ શો? વળી રામને તે નાગપાશનું બંધન શું? અનંત એવા શેષ અથવા
 બળરામની બુદ્ધિ ભમે એ શું? સત્વગુણપ્રધાન ધામ વૈદુંમાં સનકાદિકને જય-

શોણ અંબોધ કા, મતિ ચલે જંતકી;
 અગ્નિકું અજિરણ રહ્યો, અનહોનો સવે ભયો,
 તવ જાને કહે દયો, ઇચ્છા ભગવંતકી. ૭
 જો જાને યુધિષ્ઠિર તો, દુતખેલ खेलही क्यों ?
 જાને કવુ ઇંદ્ર તો રુઠાવે क्यों जीवकों ?
 જો જાને દુર્વાસા તો અંધરીપપેં કોપ કા ?
 જો જાને મકરધ્વજ તો પીડહી क्यों शिवकों ?
 જાને રાવન તો क्यों सीताकों हरन करे ?
 જાને વાલિ તવ क्यों त्यागे सुग्रीवकों ?
 કોહુ ન જીય શોચ કરો, ભવિશ વાત ભૂલે ના,
 દયો કહે કરનો હેં, પદ્માકે પિયકો. ૮

મત્તગયંદ

જો નિર્માન કિયો નંદનંદન, સો હરબ્રહ્મહુતેં ન ટરંગો,
 દુઃખ કિય સુખ હાનિ કી લાભ, સુમેપર આપુન આપ ઠરંગો;
 યત્ન અનેક ત્રયા જિયકે હિમકચપ લેં અમ શિશ પરંગો,
 નાથ દયા કર દોરિ સવેં જગ, જ્યૌં રુચિ ત્યૌં સવ નૃત્ય કરંગો. ૯

કવિત્ત

જો કહુ વન્યો, વને, વનેગો, સવ હરિ ઇચ્છા,
 તામેં હરબ્રહ્મહુતેં વટે વટે નાંહી હૈ;
 કર્મ કાલ ગ્રહ સુભાવ મત્ત જીવ કર્તા ના,
 એ સવકી દોગે કેસોકે કરમાંહી હૈ;

વિનયને શાપ આપવા જેવો ક્રોધ શો ? બ્રહ્માને મોહ શો ? અગરત્યે સમુદ્રનું શોપાણ
 ક્યું એ શું ? માણસની બુદ્ધિ અલિપ્ત કરે તેવી આ વાતો છે, પણ તે તારે લીધે
 સત્ય છે. નહિં તો અગ્નિને અછરણ શું ? શું જ ન બને એવું કહી બતાવે છે. એ તારું
 કૌતુક, ધમ્મ છે. (૧૦) જીવ=બૃહસ્પતિ. ઇંદ્ર તો બાણતો હોત તો (૭૪)
 બૃહસ્પતિને શા માટે શસ્ત્રે કરતે ? કેસો=કેશવ.

कवित्त

मनोव्यथा व्यास सहे, तन पीडा तुलसी,
माताको दुष्ट वेण ध्रुव, नल कष्ट दीनो कली है;
शिवजीकु ब्रह्मकपाल, ब्रह्माकु अपकीर्ति,
पांडव महादुःखी जदपि सहाय कृष्ण बली है;
आप रामचंद्र मनुष तनु दुःख बहु सहे,
दुष्टाधीन ताको कलेश सह्यो जनकलली है;
इत्यादि बडे तीनकु बडे पाप ताप सहे,
तुं तो किल्मिष क्रोध दया तेरी कां चली है.

१३

प्रश्नीसुतपा चोथुग तपे ध्रुव आधां वर्ष,
म्हौरतन खट्वांग पाये, देखो केतो अंत्र है;
एक नाम अजामेल, गणिकाको आधा नाम,
पारधी स्वदेहे स्वर्ग समरे वीत मंत्र है;
बुद्धिमें कसर कबु केहे हरि महा मुख,
सहज चलो जाय जाको कीनो भवयंत्र है;
दयानाथ कृष्ण गति अति गुढ को न लहे,
अथवा चाहे सो करे, ईश्वर स्वतंत्र है.

१४

छप्पयछंद

पावन पतित हु पतित पावन करी नभ धरनी,
धर्म अधर्म अधर्म धर्म करनी अकरनी;
विंदु सिंधु करी सिंधु विंदु, रति शून्य सफल करी,
वटित अवटित अवटित वटित करे मन धरी हरि;

(१३) किल्मिष=पाप. (१४) प्रश्नी अने सुतपा नामता जे प्रज्जपतिओ
ना. आधां=अर्धो. म्हौरतन=अः मुहूर्त. अंत्र=अंतर. जेने आ भवयंत्र (संसार
॥) धरुं छे तेने भूर्धुं छेदेनार पणु सहेन तरी नय, ईश्वरने इह अशक्य नथी.

प्रभु चाहे सोही इश्वर करे, अचिंत्य अतर्क्य अकल गति,
मत सोचीं फुंली मत तुं दया, अचल शरण ग्रहे कृष्ण पति. १५

कवित्त

ब्रह्मको संबंध कीये जीव शुद्ध पुन्य होवै,
पूर्व होत गर्व, गर्व कृष्णकु न भाव है;
दासकु न दोष देख विना नुन्य दीनतातें,
नाथ भृत्यदोष जानीके लगावे है;
देखी दैन्य दया दयानाथ, आवे मान रोष,
देव कवि ग्वाल करी पास रखे भाव है;
मातते दीठोंनो बाल तेसे भक्त साध प्रभु,
राखे टारे आप इच्छा यत्न ते तन जावे है. १६

सत्तगयंद

देव विबुध कीए कपि बल्लव, जत्त कहे धर मूरख ताको,
काकभुशंडी गरुड प्रबोध वहन विष्णु सुही जश जाको;
शुक्र कवि सतिमंद क्यों अति शानपनो बलीकी अवलाको,
नाथ दया करे चाहत सो जीय हर्ष न शोक धरो तुम ताको. १७

कवित्त

ओखदसो रोग जाय, शास्त्र बोले साक्षी वात,
पैं कीतने दीनमें सो काहुकु न ज्ञान है;
कौन गोली कौन तीर भेदे को निशान कहो,
केते दूर जाय केते धावते कृशान है;
केती देर सोवो जागे, कोन शब्द होवै ज्ञान,
कोन भाव कोन वात छुटे त्रिया मान है;

तेसे कृष्ण नाम मनकामना पूरे हे खलु,
पें केते दीनमें सो दयानाथ जाने है. १८

ब्रुवजी प्रह्लाद बली रुक्मांगद अंबरिष,
भीष्मादिक तरे, पचे रहे भक्ति मांही है;
पांडो कुवजा मीली गणिका गीध अजामेल,
व्याधादि बीना साधन कृष्ण प्रही वांही है;
प्राचीनवर्हिष नृप रामतात नृगादिक,
प्रभु ना प्रसन्न सुक्रीत, दीने बहाही है;
कीतने ना करे कलु, दयानाथ रीजेहु ना,
चाहे सोइ करे एसो निश्चे एक नाही है. १९

साधन संपूरण करे सोही वैकुण्ठ वसे ऐसे,
निश्चे नहि सहु परे रहे जो पापीष्ट है;
शुकदेव व्यास परशुराम हनुमान बली,
विभीषणादिक आज भूमिपर तिष्ठ है;
अजामेल गीध व्याध गणिकादि परम धाम,
का हरि सेवा साधी परम मिष्ट है;
योग्यको अयोग्यको प्रमान कलु नहि दया,
चाहे सोही करे कृष्ण इच्छाही बलिष्ट है. २०

कुंडलीयो

साधारन अरु सुधरको, हरि कर हे सब हित,
ज्यों चोपटके खेलमे पासाके कर जीत;
पासाके कर जीत कृष्ण इच्छा सोहि पासा,
मुग्ध विजय कवु सहज पराजय प्रविन प्रयासा;

(२१) सुधर=यतुर. साधारण भाषास अने यतुर अधार्नु हित प्रभुना
हाथमां छे. मुग्ध=भूर्ध.

कहे दयो हरिदास कृष्ण रुचि सबको कारन,
नहि प्रयत्न परमान, चतुर जड अति साधारन. २१

बांही वसे तहु वस नही, हरि स्वतंत्र ही होइ,
जीमी कर चौपट पासा तहु कहो करे नहि कोइ;
कहो करे नहि कोइ, करे कबु अपनी मरजी,
वीन मरजी ना करे, करो कीन कोटीक अरजी;
कहे दयो हरिदास प्रयास ना चले बल नाहि,
आस राखी आसंग न करी प्रभु कबु बस नाही. २२

कवित्त

श्रीपुरुषोत्तम जाको जेसे तुम वरुन हीं नो,
का प्रमेय का प्रमान तेसे अनुसरेगो;
करुनाके साधन के शास्त्र वचन दोहु है,
श्यानो समुजेगो सुनी, मुख ज्यों लरेगो;
एकसो न कृति कीए वीना क्युं रहेगो जाय ?
एक सेहेज बनी करे, आश्रय बळ धरेगो;
मन संदेह टारीवेको यत्न कबु कर देखो,
दयानाथ धारे तामें फेर नहि परेगो. २३

कुंडलीयो

न कीयो में तासु न भयो, कीयो होत तो होत,
क्यों यत्न सो भयो है, हुं अलसी सुख खोत;
हुं अलसी सुख खोत, वृथा मन भ्रम उपजावे,
सब कछु तेरो कीयो बनत तों दुःख क्यों पावे ?

(२२) बांही=हाथ. पासा हाथमां छताय आपणे वस नही, तेभ श्रीहरि
स्वतंत्र छे. आसंग=इक; जेर. (२४) अलसी=आलस.

कहे दयो हरिसु मिल्यो में तीतो करी सकीर्यो,
 सब करवेको बल तो रुचतो सब क्यों न कीयो ? २४
 कोटी वचन सुनीयो करे, हीयमें धरे न एक,
 जब जैसी इच्छा हरि तब तस उपज विवेक;
 तब तस उपज विवेक और सुधी होइ तहु न बने,
 फीर सोचे वे नीतिप्रति तहु हरि कर सब नमने;
 कहे दयो हरि इच्छा शक्ति सबतें मोटी,
 शकट श्रान ज्यां निजकृति बल न टरे बीधी कोटी. २५
 यही करनो हे यह समय यों कही शके न कोइ,
 होय सही कबु ना बने, हरि रुची होइ सो होइ;
 हरि रुची होइ सो होय, कोन विधि कोउ न जाने,
 निपजे पाछी दीखे, सुत्र का प्रथम बखाने;
 कहे दयो हरिदास अकल गति आश्रय को लही,
 ताते निश्चे कही न जाय कृति समय एक यही. २६

प्रकरण ७—विज्ञप्ति-प्रार्थना

कवित्त

जो विधि प्रसन्न आप सों करि प्रसन्न रहूं,
 वेसी मति दीजे मोक्ष, और कहा काम है ?
 राजहुं न भायो दयो, धिक तामें सुख पायो,
 दुःखको में सुख मानुं, भावें धनश्याम हैं;
 रैन दिवस येही अभिलाष मेरे मन मार्गुं,
 कौन भानी कृणा मेरे पावें मोदग्राम हैं;

વેર વેર યેહી કહું નાથ, તિહારો વન્યો રહું,
 આપકી કૃપાકટાક્ષ મેરે સુખધામ હૈ. ૧
 સાધન નહિં તેસો, નિકટ રહ્યો જાય જેસો,
 કરું જોર કેસો, કૃષ્ણ ચાહો તેસેં રાખીએ;
 નાહેં સાચો નેહ નાહેં આશ્રય દ્રઢ દીનતાહુ,
 રીझો एसो नाहीं कहूँ, कहो कहा दाखीए ?
 અંતરકી ચાહ જાનો, અંતરજ્ઞ કહે કહા ?
 દિયો જાય તદા દાસ દોષ દૂર નાંખીએ;
 નાં તો ઔર અરજી એક, કહુવાકે અંડાલોં
 चित्ततें न टारो द्यो, दया दीठी झांखीए. ૨
 નાગ કાલી સીસ પાય ધારે, બ્રંદાવનમેં સધારે,
 પાયે ગોપીકે ઝરોજધારી, ટાર્યોં ત્રેહે ત્રાસ હૈ;
 અહલ્યા પરસાયે પાય આપ ટારી સુખ દીનો ,
 સીસ વલી થાપ્યો, જાસું ગંગાકો પ્રકાસ હૈ;
 રાયસુમેં પૂજે અગ્ર, શંકરાદિ ધ્યાન ધરેં,
 પદ્મા પલ છોડે નાંહી, સદા જાકી પાસ હૈ;
 શ્રી ગોપીજનવલ્લભ સોહી ચરણારવિંદ
 એક વેર દયા માથે ધારો અમિલાસ હૈ. ૩
 જો સુખસોં વાંસુરી વજાઈ રાસમંડલમેં,
 જો સુખ અધરામૃત સર્વસ્વ ગોપી કેરો હૈ;

(૨) અંડાલોં=ભુલી જાઓ. ખીલે અર્થ-કાવ્યખાના ઇંડાની માફક (?) એક
 જાતના પક્ષીનાં ઇંડા દરથી નજર વડે જ સેવાયા કરે છે તેમ પ્રભુ દરથી પણ
 મારા ઉપર નજર રાખ્યા કરે, એમ કવિને કહેવાનો આશય છે. (૩) પરસાયે=
 સ્પર્શથી. ત્રીજા કવિત્તમાં શ્રીપ્રભુના પગના સ્પર્શથી જે કાર્યો થયાં તેનું વર્ણન છે.
 ગંગા જેવી નદી જે વિષ્ણુના પગમાંથી નીકળી છે તેવી પવિત્ર નદીવાળો પત્ર
 બલિરાજને માથે મુક્યો એટલી કૃપા કરી.

जो मुखसों गुह्य बात करो राधा प्यारी संग,
जो मुख रसपान रसिकजनके बनेंगे है;
जो मुखमें विश्वरूप माताकुं दिखायो नाथ,
जो मुख वरदान देने सतत आप चेंगे है;
सो मुखारविंसों श्रीकृष्णचंद्र एक बेर,
करना करि कहिए प्रभो, दास दयो मेरो है. ४
जो श्रीकर करिकें तुम गोवर्धन गिरि धार्यो,
जो श्रीकर करिकें कर गहो पद्मालयाको;
जो श्रीकर करिकें ब्रजवाला ब्रह्म ताप हयों,
गिरधारी प्रपन्न दान दीनो निर्भयाको;
भक्त्यो महिमाखन ब्रज भक्तको जो करसों,
कीनो परिभन तन श्यामा सुखमयाको;
सो श्रीकर करिकें श्रीनाथजी कृपानिधान,
निज जानी निज बलते ग्रहीए कर दया को. ५
राधामुखचंदके चकोर सदा जो लोचन,
जो लोचन छव देखी कबु ना अयाइए;
जो लोचन जसुदाकी भीतीति सजल भये,
आनंदके सिंधु अलसाति जव व्याइए;
खंजन मृग मीन कंज लाजें जो लोचनते,
जो लोचन छव देखी कबु ना अयाइए;
एक बेर सो लोचन श्रीजी अपनेही बल,
कृपा भरी निज जानी दयापें ठलाइए. ६

(४) चेंगे=दास, गुह्य=गोप्य. राधा श्विनमां भुज्जुं वर्णन छे. (५) पायनामां
छे अष्टमे दायनुं वर्णन छे. (६) अलसति=थली लटने. अयाइए=नृप यउने.
छात्रां लोचननुं वर्णन छे.

बानी हरि गुन गावे, हस्त कृष्ण टेहेल करे;
 श्रुति कृष्ण कथा सुने, ओर जाने खाख है;
 नैन लखे नंदलाल, घ्राण कृष्णपद ब्रंदा,
 पाय धाय भक्त दर्श, छांड लोभ लाख है;
 मन कृष्णरूप वसे, शीश नमे कृष्णसंत,
 कृष्णसे विमुख वंचित जाने मृगसाख है;
 इंद्रि सह प्राण सदा श्रीजी सनमुख रहे,
 दीजीए दयाकुं गुरु, ऐसो अभिलाख है. ७
 मागवेतें मान घटे, शोभा गुन ज्ञान घटे,
 आदर सनमान घटे, ओढे तव बांही है;
 भक्तजनको लाजे टेक, कुलकी मरजाद मेटे,
 बडोपनो बह्यो जाय, मिटे हेत चांही है;
 कटू वेन सेहेनो परे, दीन होय रेहेनो परे,
 स्तुति वैन केहेनो परे, क्लेश याके मांही है;
 आप विना जाचवो न, नाथजी निभावो नेम,
 दयो कहे मांगे सम नीचपनो नांही है. ८
 पन्हैया बनावे तातें, रईदास राख्यो पास,
 नामा वख व्योतें सीवे, केसे बने त्यागनो;
 सेनों नाई क्षौर करे, सिंदामा बनावे दाम,
 धोवी धोय दे पुशाग, बने नहीं भागनो;
 नरहरी सोनी घेहेनो, जनी दासी टेहेल करे,

- (७) श्रुति=ज्ञान. लखे=देखे. घ्राण=नाक. मृगसाख=पांढरों अथवा साक्षात् पशु.
 (८) ओढे=लांछो करे. (भागवाने). चांही=चाहना. (९) पन्हैया=भासडा.
 व्योतें=वखे. सिंदामो भासी जेणे भधुराभां कृष्ण अलदेवने कुलना छार पडेरव्या
 छता ते तेने वरदानयाप्युं छे. दाम=कुलनी भासा. घेहेनो=धरेणुं.

पिंगला तो नाचे गावे, चाहिए अतुरागनो;
 दयाराम ब्राह्मन लही डरपो हो दिनानाथ,
 श्रीमुख देखैयो नित्य, कष्ट नहीं मांगनो. ९
 दुष्ट मिले सखी संगी, मनतो है माया रंगी,
 भटकवो न छोडे में तो बहोतैरो घेरुं हुं;
 कष्ट नाहीं चलो मेरो, हरिको भरोसो राख्यो,
 जो करो सो दया नाथ, काहुको न देखुं हुं;
 काहुकी न आस मोहुं, आसरो हू नहीं कोई,
 रैन दिवस कृपानाथ, तिहारी ओर हेरुं हुं;
 कान खोली सुनियो, पुकार मेरी श्रीजी आप,
 चाहों जब बुलैयो, में तुंपें माला फेरुं हुं. १०
 कष्ट हेरो मती मेरो, मेरो सब है अंधेरो,
 कियो माया चरो घेरो, सदा वाको पंखीये;
 दोष नहीं एते जो लिखो गिनी निर्ते करो,
 अम होहें सकुमार, मुलें मुख लेखीए;
 मेरेमें भली वस्त नहीं है कष्ट कृपानाथ,
 जेसो तेसो जर्न पयो, दयाकुं परेखीए;
 आपकी कृपाके बल कर अहीए कृष्णचंद्र,
 सब छोडी आपकी बडाई और देखीए. ११
 करी तुंड गिरं कन चंदी परवार जीवे,
 रंच स्हांमें देखो मेरी सखी पीडा जावंगी;

(१०) वेरुं=वेराययो. देखुं=देखा. हेरुं=लेह. (११) मती=नहि. भांरुं ईष्ट
 लेशो नहि. (१२) करी ईष्टाथीना सुभभांथी दाया पडी नथ तेनाथी श्रीश्यामो
 परिवार लवे छे, पलु हाथीतुं ईष्ट आथुं थतुं नथी; तेम तमे सगार भारा आसु
 लेशो तो भारी पीडा नती नहेशे अने आपतुं ईष्ट आथुं नहि ईष्ट नथ.

बड़े सो जो क्योंहु करी आतुरकी आस पूरे,
 आपे सवी सहज मेरो, कहैत अजा नावेगी;
 मासुककी मीठी दीठी आसककी जीवनी है,
 अम नां मेहेवूवकों पैं मेहेर जवे छावेगी;
 कृपानिधे दयानाथ, जान राय कृष्णचंद्र,
 मोहे कृपादृष्टि किये कहा खोट आवेगी ? १२
 मायाहू तिहारी भ्रष्ट करे जोरावारी कृष्ण,
 जीयतो अकेलो असहाय अरु रांक है;
 कोटी रिपु ताके पाछें, मोह सेन्या घेरी लीनो,
 नाथ आप साखी वने, कष्ट आडो आंक है;
 उदरकी लाय सो तो, बड़ीही बलाय तामें,
 शास्त्रमूढ जूति कूटे, क्यों न सेवा चांक है;
 पैं प्रभो दयाके सांच, बोलो तुमें सों हमेरी,
 आप हाथ तरिवो के जीव कछू बांक है ? १३

छपै

पुरुष प्रेम तादृश अनन्य यमुनातट निज बल,
 कृष्ण सांग हरिदास सतत ब्रंदावन विन पल;
 अल अनपायनी अनूभवि दृढ वंसिवट लहि निज,
 नटवर वस उदार सहज मंडल मधि सह द्विज;
 यह विधि इतनी है श्रीगुरु, दया दयापर कीजीए,
 श्रीहरि भक्ति सतसंग, तदाश्रय रु वास त्रिज दीजीए. १४

कुंडलियो

कोटिनकी जहां तूटि हे का कोरीतें होय ?
 दावानल प्रगट्यो जहां, घट जल बुजे न कोय;

घट जल बुजे न कोय, करुं में श्रम अव एसो,
चिंतामनि अरु मेघराजको करिवो तेसो;
कहे दयो हरिदास, प्रभो में नहिं कहि खोटी,
कहा कोरीतें होय, तूटि जहां लाखन कोटी ?

१५

कवित्त

विनती हे मेरी एक, साची सुनो दयानाथ,
करो वा न करो खुशी, हम तो सुनाइए;
शास्त्रपें करावो बोध, मायापें करावो रोध,
लीला अटपटी आप ईश्वरकी गाइए;
मनतें होय करिवो तो काहूको काम नहीं,
कृपा दृष्टि करी नेक मन्त्रकों फिराईए;
कहो कछु करो कछु ताको उपाय नहीं,
एक बात जानें हम दियो तिहारो पाईए.
मन हाथ वाजी सब, सो मन है तिहारे हाथ,
नाथ कहुं निश्चै मन जीय हाथ नांही है;
कहोगे हैं, तव कहो प्रभू बडे बडे योगीराज,
छले जात विनकुं का भद्रकी न चांही हे ?
भले बुरे दोहू संग मिले भक्त जगत् दोहू,
तेसो ताकुं रंग आप धार्यो मनमांही है;
दयानाथ ! उपरके समाधान कोटी लाख,
क्योंहु करे तरं सोई, गही जाकी वांही है.

१६

१७

कुंडलियो

जेते गुन हैं रावरे, ते ते औगुन मोर,
जो बखसो तो उबरुं, पलपलको हूं चोर;

पलपलको हूं चोर, आपको बर्द विचारो,
प्रपन्न रखे रखोहों रखिहों मो जीन टारो;
कहे दयो हरिदास, आप सबकों सुख देते,
चरनी सके न कोई, आपके गुन है जेते.

१८

कवित्त

जो पतितपावन तो मों सों नां पतित कोई,
अधम उधार हो तो मों अधम उधारीए;
जो गरीबके निवाज, नाथ हूं गरीब साचो,
रंकके रक्षक हो तो, में हूं रंक तारीए;
दीनके जो बंधू हो तो, मोंसो दीन और कोन ?
आरतके त्राता, मेरी आरती निवारीए;
अशरन शरन हो तो, पयों शरन तिहारी,
कोई भांती कृष्ण काम, दयाकों तो सारीए.
अविद्याकी सेना सब आपने लगाई मोंकुं,
नहीं तो राखो जिनकुं कहो कोन सतावत है ?
कहोगे वामें भक्तिभाव, सोहू आप दियो पाये,
करुना करी द्यो तो, का मोंकुं नहीं भावत है ?
आप करो मनतें तो कौन वात होवे नहीं,
नां करना सो तो वात लाखन बतावत है;
दया नाथ तारो आप, तबही तराय निश्चै,
मुखसों ना कहे दास, मनमें तो आवत है.
अजामील व्याध गीब गुनकादि तारे पापी,
प्रभो मों अधिक एक तारो वह न्यायतें;
धर्महीन पापपीन होय सोही शर्न गहे,

१९

२०

भक्त्यादि बल जिनमें, डरपे सो कायतें;
 शर्न पर्यो छोड़ु नां, श्रीमुखसों बोले आप,
 सत्यवादी कोन दूजो श्रीगोकुलरायतें;
 एती सब बात त्वागी, दरपोके* दीनानाथ,
 तो फिर का एक दयो दूज्यो तो बलाय तें ?

२१

बकीही अविद्या ब्रजवासिनकी हती कृष्ण,
 शक्रदासुर लोभ, मोह तृणव्रत जानिये;
 बत्सासुर साहस बक दंभ हों प्रलंब मच्छा,
 धेनुक मद अघासुर कली कट्यो मानीए;
 दावाग्नि क्रोध द्वेष काली गोविषय ब्रषभ,
 असुर हें बडाइ केशी क्रूरता बखानिये;
 शंखचूड छल, हस्ती कपट, कंस काम हन्यो,
 नाथ निज निशंक त्यों दयाको दुःख जानीये.

२२

कवित्त

अजामील आदिकामी, क्रोधी कालीनाग आदि,
 लोभी कदर्यादिक तारे गाये आप हैं;
 महा अभिमानी हरि गुरु भक्त ब्रह्म द्रोही
 रावन, दुर्योधनादि तारे बिन जाप है;
 अति दुष्ट बकी गीध कंस व्याध गुनिकादि,
 तारे अगनित शास्त्र गावत अद्याप है;
 ऐसे दयानिधे कृष्ण, दीन दयापें न दया,
 आवें रुकी गइ ठेर मेरे बड़े पाप हैं.

२३

(२१) *पाठ० दक्कोगे=द्विषाई नशो; पाठा पडा नशो. (२२) मच्छा=भत्सर.
 गो=घट्टियो. घट्टियोना विषयरूप ते प्रपञ्चासुर. आभां भागवतना पात्रोतुं आध्या-
 त्मिक रूपक समजव्युं छे. (२३) रुकी गइ=अटकी गइ.

द्रव्य विना दुःख भारी, धन है महा कष्टकारी,
उत्पत्ति रखन व्यय भर क्लेशके अति;
संची जो मरे प्रेत बने, सची कपण कहे,
तूर्त खर्च देतो आयु केतो सो न हे गति;
हरि गुरु संत सेवा, वित्त विना नांही होत,
गृहस्थि को जीवन दाम, सवि नां बने यति;
दयानाथ एसो करो, आयो काम अटके नां,
धन मन्त्र भटके नां, सदा आपमें रति.

२४

स्वभाविक दुष्ट हुं में, दुष्ट कति करनें लगुं,
शरणागत जानी प्रभो, पापतें बचाइए;
अपनो संबंध जोर मानी कबु कर्न दो तो,
दंडतें बचाय मौकुं, रुचे त्यों नचाइए;
आप इच्छा जानुं साची, मौं कृती न मानुं वेसो,
समुझ्यो ये आगे मेरो, हियो नां तचाइए;
दयाकी ए विनती श्रीकृष्णचंद्र सुनी चाहिए,
आपकुं न भावे सो कर्म नां रचाइए.

२५

मार्ग अनुसार कृती मौंसों तो बनी नाहीं,
ताको परिताप रैन दिवस हिये लाग्यो है;
अनुचित कर्मको समूह नित्य बने ज्योंन,
मेरे सो प्रयत्नसों तो जात नहीं त्याग्यो है;
काम दामादिकतें तो मन्त्र अज्यों हठ्यो नाहीं,
काल आयो सिरपें ओ तन्न जोर भाग्यो है;

(२४) यति=साधु. आमां धननो स्वभाव वर्ण्यो छ. (२५) तचाइए=गं
उरे. अज्यों=उज्य.

एसे समे निज जानी दया पाणि ग्रहीए श्रीजी,
साखी होत बुरंगो में भय भारी जाग्यो है.

२६

लक्ष वातकीमें वात एक कहुं सुनो श्रीजी,
क्योंहुं नहीं छुबुं आप कृपा करी तारोगे;
साधन कराय तारो, सोहु योग तिहारे हाथ,
नां तो औंधो सूधो मानी, सहज पार पारोगे;
आप इच्छा नाहीं तो, साधनसें होत कहा,
प्राप्त योग भयो मृषा प्रतिबंध डारोगे;
अनायास या अयास कहे दयो निश्चे नाहीं,
मरेगो जो मारोगे, बचेगो उवारोगे.

२७

चिंताको भारो रेनदिवस मग्न विकल अति,
ताते सेवा सम्रनमें लागे नहीं का करुं;
धर्महीन पापपीन दुष्ट भो सुभाव मेरो,
जीतवेको जतन मेरी पास नहीं पची मरुं;
मेरो सब बल श्री महाप्रभो आप साखी भये,
मेरे साधन बल हुं दुस्तर भों क्यों तरुं;
कहत नहीं बने सवी, जानत हो अंतरज्ञ,
दयानाथ कृपा विना छेश क्यों करी हरुं.

२८

साधन कराय तारनो जो धर्यो नाथ तोतो,
वाको सब योगहु मिलाय आप दीजीए;
जो केवल कृपाहीतें राखिवो विचार्यों है तो,
दे द्रढ विश्वास मेरो हीयो सीरो कीजीए;
दीन पराधीन जीव दुष्ट हुं में सवी भांती,

तोहु क्षमासिंधु दास जानी नहीं खीजीए;
 दुष्ट चिंता दावानल दहे मौकु रेन घोस,
 दयानाथ वेगी अब दयापें तो रीझीए. २९
 महापापी आतताइ दुष्ट भ्रष्ट नीच योनि,
 तिनहुकों तारे जानें भक्तद्रोह कीनो है;
 वकी व्याध इंद्र पांडो आदि कर्म उंधो कीनो,
 सोहु कृपासिंधु श्रीजी सूधो मानी लीनो है;
 कर्म ज्ञान भक्त्यादिक साधन नां संस्कार,
 वेसो मलमास आपहीसो करि दीनो है;
 अहो दयानिधे कृष्ण वेसी दया दीन जानी,
 दयापें हूँ करो दयो सवी धर्महीनो है. ३०

कुंडलियो

मार्यो मन उद्वेगको, सेवास्मर्न न लागि,
 विषयादिक दुखरूप तहु वहां तें क्योंहु न भागि;
 वहांते क्योंहु न भागि, अधिक तातें चित्त चिंता,
 उचित करे अनुचित तजी, लुम प्रेरो भगवंता;
 कहे दयो हरिदास, उपाय करीहुं हायों,
 करो चाहे सो शर्न पर्यो निज दुःखको मार्यो. ३१

छपै

मदन मदनगोपाल, मन्यु मन्यु पर जागे,
 लोभ भजन पर, मोह विश्वमोहन पर लागे;

(३२) काम, क्रोध, लोभ, मोह वगैरे आधक विषयो साधक जनी जय
 अभ कवि भांगे छे. लोभ है, काम मदनगोपाल उपर उपले, क्रोध क्रोध उपर
 थायो, लोभ भजन उपर थायो, वगैरे.

गर्व भ्रत्य मात्सर्य छहुं पर आलस दुष्कृति,
द्वेष रहो दुःसंग, विषय रहुं क्लेश क्लेश अति;
भय अन्याश्रय रू असमर्पित, वियोग संसृति मति अधम,
सब बाधक साधक वनी, दयो कहे गुरु करुना करिय मम. ३२

मत्तगयंद

भक्ति विना न मिले सुख सो सही, स्वस्थि विना मन भक्ति न होइ;
आइ कहु जदवा तदवा वनी, तासुं प्रसन्न न हों तुम कोइ;
मन्न करुं थिर क्योंहु असक्य, सुलागी रिपूसि अविद्यहुं सोइ;
कान धरो न दया प्रभु विनती, कहों अब कासुं कहुं दुःख रोइ ? ३३

कुंडलियो

राज अधर्मी, कलि प्रवल, न चलि धर्मको जोर,
साधू असाधुकों कह्यो, शाह ठरावे चोर;
शाह ठरावे चोर, भ्रष्ट पाखंडि पुजावे,
सज्जन गुनि हरिभक्त रंककों दुष्ट दवावे;
कहे दयो हरिदास, आप कर मेरी लाजा,
सत्य संकल्प निज लही, मम कर गहो ब्रजराजा. ३४

कुंडलियो

अलि पतंग गज मीन म्रग, जानत जिको जान,
तहु निज बल वचि नां सके, का करी परवस प्रान;
का करी परवस प्रान, वचे नहिं आप वचायो,
मति प्रकृति निज हाथ, ढील का जेवं फिरायो;
कहे दयो हरिदास, भ्रष्ट धी भई बल कली,
वचुं वचायो प्रभू हों, असक्य आदिक ज्यों अली. ३५

प्रकरण ८-अथ स्तुति

छपै

श्रीवल्लभ श्रीविठ्ठलेश, श्रीगोवर्धनधर,
 राम कृष्ण गोविंद, मदनमोहन मनोहर;
 केशव कमलाकांत, कमललोचन कृपाकर,
 नंदयशोदावाल, गोपीवल्लभ राधावर;
 हर सकल पाप संताप हरि निज जन जय आनंदकर,
 जय दयानाथ आनंदमय, पुराण पुरुष परात्पर. १

कवित्त

विद्याकी अवधी जब भागवत आछो आयो,
 कविताकी अवधी श्रीगोविंद गुन गाये हैं;
 कीरतिकी अवधी श्रीकृष्णदास कहायो जग,
 चातुरता अवध सोई श्रीपति रीझाये है;
 लाभ अवधी श्रीजीपें शुद्ध प्रेम प्रगट्यो जब,
 माधुरता अवधी, गोपीनाथ द्रष्ट आये हैं;
 भक्ति अनुरागनीकी अवधी ब्रजपति जुकी,
 दयानाथ श्रीविठ्ठलेश शास्त्र सहाराये है. २

मत्तगयंद

श्रीगुरु श्रीवल्लभ श्रीविठ्ठल श्रीमद्वृष्णमुरारी,
 श्रीब्रजभानुसुताप्रिय श्रीयमुनावर श्रीगिरिनायकधारी;
 श्रीमद्गोपीपति ब्रजवल्लभ गोकुलनाथ सदानंदकारी,
 नाथदया प्रभु श्रीधर सुंदर, श्रीपुरुषोत्तम देव भवारी. ३

છપે

શ્રીતુલસીજી દરસતેં કોટિ જનમ અવ ભાજે,
 પરસત પાવન તન, રોગ અભિવંદન પ્રાજે;
 સિંચત કંપે કાલ, લુવત હરિ સમીપ વસાવે,
 અથા અવન ગુનન કરે, પ્રવર મુક્તિ સો પાવે;
 દલ દયાનાથ શ્રીઋણપદ અર્પી અકથ ફલ અચરં,
 સો શ્રીવ્રંદા હરિપ્રિયાકોં નમસ્કાર અગનિત કરં. ૪
 વ્રતોપવાસ નીમ સવ ક્ષ્ણચાંદ્રાયનાદિ કરિ,
 પિત્રિ ગયા શ્રાદ્ધાદિ હોમ જપ આદિ રુચી ધરિ;
 તુલ્કા પુરુષ દાનાદિ કોટિ બ્રાહ્મણ દહ મોજન,
 તીર્થ યજ્ઞ સવ જો ફલ, સો નૈવેદ્ય જનાર્દન;
 જો દયાનાથ અપ્યોં ન સો અન્ન શ્વાન વિવ માંસ ગૌ,
 જલ મદિરા મુત્ર સમાન સુનિ પ્રકટ વચન શ્રુતિશાસ્ત્ર વહુ. ૫

કવિત્ત

તિમિરપેં તેજ રાખ્યો, તેજપર ચંદ્ર રાખ્યો,
 અરીપર અરી ગદા રાખે વેદ વાની હૈ;

(૪) આ છપ્પો તુલસીના સેવન વીસે છે. તુલસીના દર્શનથી કોટી જન્મના પાપ નાશ, આપણા અંગમાં તુલસીને ધારણ કરવાથી અથવા હાથથી સ્પર્શ કરવાથી શરીરના પવિત્ર થાય ને અભિવંદન એટલે નમસ્કાર કરવાથી રોગ મટે તથા સ્ત્રીયના ઇશ્વરવાળી કાલપણ કંપે છે, ને વાવવાથી હરી સાગા વસે છે. શ્રદ્ધાથી એમના શુભ ગાન કરે તે સૌથી શ્રેષ્ઠ થાય ને મુક્તિ પામે. દલ એટલે તુલસીપત્ર દ્રુપણના શરણ હપર ચડાવે તેને તો કલ્યામાં ન આવે એટલું ક્ષત્ર થાય છે. તે હું પણ હરીને શ્રદ્ધા વાલા એવા તુલસીજીને અગણીત નમસ્કાર કરું છું. અવ=પાપ. પરસતપાવન=સ્પર્શ કરતાં પવિત્ર થાય છે. (૫) તિમિરને માથે તેજ (તારાનું) છે એટલે તેજથી અંધકાર નાશ પામે છે; તેજ (તારાનું) તે ચંદ્રના જેવું તેજથી દેખાય છે. એમ વેદની વાણી છે કે શત્રુપર શત્રુ મદા રાખી છે. દાખલા તરીકે, નામને માથે ગરુડ,

નાગપેં ગરુડ રાખ્યો, કામપર વામ રાખી,
 વામપર વેનૂ ગાન, મોહનતા સોંની હૈ;
 શંખપર રમા રાખી, ચોરીપેં લલુ લાઘવ,
 વહુ રામારમન હર્દરેત તાન માની હૈ;
 દયાનાથ ईश्वर हैं डरतो हैं काहुकों न,
 तोहू दरवार जाके ऐसी सावधानी है. ६

છપૈ

કૃષ્ણ રામ હરિ શિવ ધ્રુવ વિશ્વનાથ પ્રભૂ,
 સુરશૌરિ દ્રઢ જેષ્ઠ શ્રેષ્ઠ શુચિ વિષ્ણુ જિષ્ણુ વિભૂ;
 સર્વ શર્વ પ્રભુ મત્સ્ય કુર્મ બુધ વ્યાસ દેવવર,
 શ્રીશ શાંત ભવ સ્વામિ શુદ્ધ અજ યજ્ઞ બ્રહ્મ પર;
 કવિ દૈત્ય દક્ષ ગુરુ શ્યામ અઢસત્વ શ્રેયશશી સૂરજય,
 રસ હંસવીજ પ્રિય સાક્ષિ શુભ, દયાઈશ આનંદમય. ૭

પ્રકરણ ૧—અથ હરિ નામોત્કર્ષતા

કવિત્ત

વેદ શાસ્ત્ર વ્યાક્રન પુરાન કાવ્ય પિંગલહં,
 વાની સવ વૈદક જોતીસ ગતિ લહ્યો હૈ;
 વતીસ છત્તીસ દહ્મ ચોસઠ પ્રવીન ગોત્ર,
 ઐકોત્તર શત તારે, કર્મ મૂલ દહ્યો હૈ;

કામ (કામી પુરુષ) માથે વામા (સુંદર સ્ત્રી) છે, વામા વેણુના ગાનથી છતાં
 છે, એમ મોહ લાગે છે. શંખને માથે રમા (લક્ષ્મી) ને રાખી છે, તે લક્ષ્મીની
 ચોરી થાય છે, ચોરીમાં લલુલાઘવી નોંધાયે છે. એમ એકેકને માથે શત્રુ છે.
 શ્રીકૃષ્ણ બહુ રામારમનજતાં હર્દરેતા છે એટલે તેને માથે ડોઈ નથી. (૧) વતી
 છત્તીસ ઇત્યાદિ=અતીસ લક્ષણવાળો હોય, છત્રીસ રાગરાગણીઓ નાણુતો હોય, ચોસઠ
 કળામાં પ્રવીણ હોય, એકોત્તરસોને તાર્યા હોય, કર્મનાં મૂળ બાળી નાખ્યાં છે.

ત્યાગ જ્ઞાન દાન મંત્ર જંત્ર તંત્ર જોગ જઙ્ગ,
 તીર્થ નેમ વ્રત નિર્ગને વાહીમેં રહ્યો હૈ;
 સકલ ધર્મ સાધનકો જ્ઞાતા સો પંડિત વે,
 દયારામ સદા જાને કૃષ્ણ કૃષ્ણ કહ્યો હૈ. ૧
 પાપ તાપ ટારેં, ભય સંકટ નિવારે,
 શોષ ઉદાસી મિટાવે, મન ડારે મોહ ગ્રામમેં;
 કામ ક્રોધ લોભ મોહ મદ મત્સર દૂર કરે,
 અવિદ્યા સમાવે, મતિ રાખે વનશ્યામમેં;
 અનાયાસ સવે સુખ, અશુભારી દલી ડારે,
 જગત જસ કૃષ્ણદર્શ, અંત કૃષ્ણ ધામમેં;
 ઇત્યાદિ ફલ અનેક દેવે સ્વયમેવ સદ્ય,
 દયારામ એસો વલ એક કૃષ્ણ નામમેં. ૨

છપૈ

સીત હરે સદ્ય અનલ, હરે ચિત્ત સદ્યહિ સુંદરિ,
 પ્રીતિ હરે કટુહ વેળ, રાગ સદ્ય પ્રકટ પ્રીતિ કરી;
 સ્વપ્રારતિ સદ્ય હરે ન જાગૃત જાગૃત રુ જાતિ સદ્ય,
 તૃષા તોય હરે સદ્ય, મદન રતિ કરે વિરહ રદ;
 હરે તુરત છુધા ભોજન, ધરમ સ્વપદી તૃષા* જલ નાસ કરી,
 ત્યૌં દયારામ કરી પાપ સવ, હરે સદ્ય ઈક નામ હરિ. ૩

કવિ કહે છે કે, આ કવિતમાં કહેલી સર્વ વાતે નિપુણ હોય તો પણ તેમને
 કૃષ્ણ નામ જાણ્યું નથી તો તે સર્વ વ્યર્થ છે. જેણે કૃષ્ણ નામ કહ્યું છે તેજ સદસ
 ધર્મ સાધનનો જાણવાવાળો પંડિત છે. (૩) સીત હરે ઈ=અગ્નિ શીતનો નાશ કરે છે,
 સુંદરિ ચિત્તને હરી લે છે, કટુ વચન પ્રીતિનો નાશ કરે છે, ક્રોધ યતાં પ્રીતિ વળી
 છે અથવા પ્રીતિ પ્રગટ થતાં ક્રોધ જતો રહે છે. અજ્ઞાનથી સ્વપ્રાપ્તિની પ્રીતિ
 થતી નથી કે જેવી જ્ઞાનથી જાય છે, પાણી તૃષાનો નાશ કરે છે, મદન રતિ
 વિરહ વેદનાને રદ કરે છે, ભોજનથી છુધા જાય છે, ધર્મથી પાપ જાય છે ઇત્યાદિ.
 પ્રેમ દયારામનાં પાપને હરિનું એક નામ હરે છે. રાગ=ક્રોધ. *પાટ૦ તાપ તૃષા.

કાશી નૈમિષારણ્ય ગયા પુષ્કર વ્રહ્માવ્રત,
 હરિ કુરુક્ષેત્ર પ્રયાગરાજ અગુ પ્રભાસ અવહત;
 ગંગા સાગર ધનુષ્ઠીર્થ, હરિદ્વાર માનસર,
 ગૌતમિ ગહ્લકિ કાવેરી નર્મદાદિ નદીવર;
 શ્રીક્ષેત્ર તીર્થ પુરિ ધામ, સવ સકલ લોકપાવન લલિત;
 સો દયા પ્રીતમ શ્રીકૃષ્ણ, ઈક નામ સ્મરન માત્રહિ ફલિત. ૪

એક દુર્વચન વહુત દિનનકી પ્રીતિ મિટાવે;
 એક દીપ જ્યૌં વહુત વરસકો તિમિર મજાવે;
 એક ચિનગિ જ્યૌં અગન દારુ વડ ઓઘ હડાવે,
 હુવત પરમમનિ વહુત લોહ કંચન વૈં જાવે;
 ઇક વા અનેક કરિનિ વલ વલિ મજે નાદ ઇક કેસરી,
 ત્યૌં દયાનાથ ઈક નામ હરિ, સવ દુઃખ અઘ હારે હરી. ૫

તિથી વાર નક્ષત્ર યોગ કર્તાદિ નિષ્ટ હુડ,
 વામ પૃષ્ઠ શશિ, કાલ વાર શુલ દોષ નહીં હુડ;
 વ્યતિપાત વૈધૃત વિષ્ટિ મૃત્યુયોગ સવ ટરિ,
 કાલપાશ ચમચંટ અપશુકન અમંગલહું ડરિ;
 મય સંકટ ચિંતા ચૌર રિપુ, પાપ તાપ સવ થર હરત,
 સવ અશુભ શુભ વનિ દયા પ્રભૂ કૃષ્ણ નામ સુમરન કરત. ૬

મહા પાપ સવ તાપ કલેશ રિપુ રોગ ચૌર મય,
 સંકટ ચિંતા શોક શ્રાપ દુરમતિ જતિ દુઃખ લય;

(૪) અવહત=પાપ નાશ કરનાર. ધનુષ્ઠીર્થ=ધનુષ્ઠીર્થે રામેશ્વર. (૫) મજાવે
 નસાડે. એક ચિનગિ ઈત્યાદિ=આગની એક ચિન્ગારી દહના મોટા ટગને હડાવે
 અને પારશમણિનો માત્ર સ્પર્શ લોહના મોટા ટગને કંચનમય બનાવે છે. ઈ
 અથવા અનેક કરી નામ હાથીઓનું ટોણું બળવાન સિહના નાદથી પણ નાશી વ
 છે. (૬) વામપૃષ્ઠશશિ=ચંદ્ર ડાબી કે પાછલી બાજુએ હોય. (૭) દુરમતિ=જનિ
 કોધી, મુની. લય=નાશ.

આફત વંધન કર્મ કાલ માયા ગ્રહ વલ ક્ષય,
ભૂત પ્રેત અહિ અશ્વિક વ્યાઘ્ર અતિ દુષ્ટ પરાજય;
દુસ્વભાવ કુતરક ભ્રમ હઢેગ વિગ્ન પ્રમૃતિહુ હરત,
પ્રતિવંધ અમંગલ અખિલ ટારિ, દયા કૃષ્ણ સુમગ્ન કરત. ૭

કવિત્ત

વિષ્ણુમેં દેવ સકલ, સિંધુમેં મરિતા સવ,
હરિપાદાંબુજમેં સવ તીર્થ, શાસ્ત્ર ગાવે હૈ;
અદ્રકમેં શાક સવે, સર્વી પાક પાયસાન્ન,
શ્રીભગવદ્ગીતામેં સર્વી શાસ્ત્ર આવે હૈ;
દયા ધર્મ સેવા કર્મ, પ્રણવ મંત્ર ભક્તિ ભરૂં,
કૃષ્ણ ઔતારીમેં ઔતાર સવ સમાવે હૈ;
ત્યોં સવ સાધન હરિનામમેં પ્રતીતી,
લંબકો ભરોંસો દયા તાતેં દુઃખ પાવે હૈ. ૮
આમ્રાદિ તજી હંદ્રુ ચાહિકે કંટાલ રાવે,
ગંગાતટવાસી દુષ્ટ ક્રૂપોદક માવે હૈ;
વિપકો જો કીટ સો તો મિસરીમેં મરી જાવે,
મીન ક્ષાર સિંધૂ જલ, સરીતા ના સોહાવે હૈ;
દ્રાક્ષ જવેં પાકે તવ વાયસકો મુલ પાકે,
પાકે જવ નિંબોરી તવ નીકો જૈ જાવે હૈ;

(૮) અદ્રક=વનસ્પતિ વિશેષ. પાયસાન્ન=દૂધપાક. પ્રણવ=ઓંકાર. લંબકો=દૂરનો. આ કવિત્તનો ભાવાર્થ એ છે કે એકમાં અનેક આવી જાય છે તેમ સર્વ સાધન નિર્વિનાશપર ભરોસો રાખવામાં આવે છે. માટે તે છોડી દૂરનો ભરોસો સાધનોપર ભરોસો રાખવામાં દુઃખ આવે છે. (૯) હંદ્રુ=હંદ્ર. કંટાલ=કંડોલનું કંડોલોળું અડ. દ્રાક્ષના પાક વખતે કાગડાનું મોઢું પાડે છે અને નિંબોરીની પાક વખતે સાંકે રાખે છે. નીકો=સાંકે.

आसुरी विस्तार कष्ट कृतिपे विश्वास रुचि,
दया प्रभू नाम श्रेष्ठ सेहेज सों न गावे है. ९

कोइ कर्मकों न अधिकार कलि आसुचमें,
शास्त्रकों उलंधी करे पंथ नहीं न्यायको;
भक्त्यादिक मारग दुस्साध्य अति कलिकाल,
श्रीमहाप्रभूजी भाखे, फिर संसे काहेको ?
आज्ञा जो सेवाकी है, सो धनी औ ग्रहस्थ ताकुं,
हठी अकेलो करे, विभागी प्रत्यवायको;
तातें सब कल्पनाकुं दूर डारी कहे दयो,
शर्न ग्रही नाम जपो श्रीगोकुलरायको. १०

कहेगो कोई हरिनाम पाप टारे मुक्ति देवे,
तव मन्वादिक और प्रायश्चित्त क्यों कहे ?
ताको हेतु प्राकृत लोक अद्वा वडे मंत्र,
अल्पपे न तासुं नाम ग्राहकको नां लहे;
अथवा तुच्छ दोषश्चर्यागालादि टारिवेकुं,
नामरूपी सिंह कैसे प्रेरें लाजीकें रहें;
अथवा नाम महात्म्य ज्ञान होत मोक्ष पावे सबी,
वेसी दयानाथकी न इच्छा, शंक क्यों ग्रहे ? ११

(१०) अपवित्र कलिकालमां डोई कर्मनो अधिकार नथी ओ शास्त्रवचन
तोअने कंई करहुं ते न्यायनो पंथ नथी, कलिकालमां भक्त्यादिक मार्ग दुस्साध्य छे
भक्त्यादि. संसे=संशय. छठ करी ओकलें कंई करे तो दोषभागी थाय. (११) ताको
हेतु, इत्यादि=तेनो हेतु प्राकृत लोकानी अद्वा वधारवानो छे. मंत्रनो अल्प होय तो
तेहुं नाम ग्राहको छे नहि. अथवा तुच्छ दोषरूप दृष्टांत, शिष्याणवां आदि टाणवाने
नामरूपी सिंह लेवामां आवे तो ते हेतु लज्जावनाइथाय ? शंक=शंका.

કુંડલિયો

ત્યોં હેં શિવ હરિનામમેં પાસેમેં પોવાર,
પેં પરિહેં કે દાવમેં, સો કાહુ ન નિરધાર;
સો કાહુ ન નિરધાર, તહુ ન છોડે અમ્યાસાં;
લગે કાહુકી કચૂ લપે ન નિયાન નિરાસા;
કહે દયો હરિદાસ, કૃશાનુ પાહન લ્યોં હેં,
કાચર કામ ન હોય, નામમેં નામી ત્યોં હેં.

૧૨

મત્તગયંદ

સાવન ઓર કહે સુસ્તરે પરિઆજનકો તીતકો ફલ પાવે,
આશુચ હેં કલિકાલ વડો, હલ્લો અપગથ સુવેદ વતવે;
નાંહિ વિધી ન નિષેધ કટ્ટૂ શ્રમ દામ ન કામ રુચે તસ ગાવે,
કેવલ કેશવ નામ દયા કલિ, કીર્તન ગાય વહીં હરિ આવે.

૧૩

કુંડલિયો

દુર્બલ નિર્વન અવમ જડ અપ્ર રોગી કલિવામ,
સ્ત્યાદિક તારે ન કુર્ડે, વિના શરન હરિનામ;
વિના શરન હરિનામ, ઓર સાવન વનિ નાવે,

(૧૨) શિવ=કલ્યાણ. પાસામાં લેખ પોવાર છે તેમ હરિ નામમાં કલ્યાણ છે. પણ તે દાવના પરવાપર છે, તે કંઈ કોઈના હાથમાં નથી. તે કે તે કોઈના હાથમાં નથી છતાં માણસ દાવ નાંખ્યો લાય છે, અભ્યાસ છોડતો નથી. કદાચ કોઈક વાર તે લાગી લાય, અને તો નિશાન ન લાગે તો નિરાશ મળે છે. હરિદાસ દયાનામ કહે છે કે દોરડાથી લેખ પથ્થર ધસાય તેમ નામમાં નામી કૃપણ છે તેને પોહોંચવાને મથન કરતું લેધએ, તે કંઈ કાચર માણસનું કામ નથી. કૃશાનુ=દોરડું, અગ્નિ. પાહન=પથ્થર. (૧૩) નો ખીનું સાધન કોઈ કહે તો છોકરા હેંયાં મળવા જેટલું તેનું ક્ષમ મળે છે, કારણ કે કલિકાલને ધોણું અપવિત્ર કલો છે એટલે તેમાં કંઈકાં કર્મ તો વેદ પ્રમાણે હવટાં અપરાધ કરાવનારા થાય છે. પણ કલિકાલમાં કેવળ કેશવ નામનો વિધિનો નિષેધ નથી. તેમાં કંઈ શ્રમ ક્ષાય નથી તે ઈન્દ્રામાં આવે તેમ ગવાય. ઈત્યાદિ.

और चाहि अविकारभ्रष्ट हो तहि भजि जावे,
कहे दयो विधि निषेधता चाहि तन मन निरमल;
सदा बेलि नहिं होय नाम विन कोहू दुर्वल. १४

मत्तगयंद

शेष महेश प्रभृति जगत्पुरु, नाम श्रुति स्मृति आदि सहरावे,
सेहेज महापद देत न होय तु श्रेष्ठ अति सब कौन बतावे ?
यों समुजी मन भ्रांति टरे तब दैवि खरो, न तु आसुरी कहावे,
चेति दया कलिमें गति क्योंहुं न, नाम हरि निति काहे न गावे ? १५

कवित्त

वेदादिक बडे हरि नाम बडो कहे गावे,
गाय हरि पाये धने सोहु शास्त्र गावे है;
एक नाम अति महान्म, सवी कहे दिखे नांही,
तासूं अज्ञान जीव संशय मन लावे है;
ताको इह हेतु है तुर्त जो दिखावें फल,
आसुरीहू मुक्ति पावे, सो न कृष्ण भावे है;
तासुं दयानाथ सवे, सद्य फल दिखावे नां,
दैवी वस्तू ज्ञान, मूढ चित्त नहीं लगावे है. १६
प्रतीति नां होई तहू फलीभूत कृष्ण नाम,
कुंता रविमंत्र फल्यो, प्रतीति कहां हती ?
औपव मंत्रादि श्रद्धा ज्ञान प्रार्थना न चाही,
अपनो गुन छोडे नां, जानत है महामती;
भरोसे विनाहू नाम, फलीभूत होवे जान्यो,
एही विश्वासरूप, मनकी उल्टी गली;

साधनांत नाम काम, नाम पुन दयाराम,
रूप तो विधी निषेध चाहे नाम नां गति.

१७

कुंडलियो

तुर्त दिखे हरिनाम फल, जानि करे खल पाप,
तातेँ समुझि ढपि रख्यो, श्रेयद हर अव ताप;
श्रेयद हर अव ताप, आप हरि आदि कहे सब,
नाम प्रताप प्रवल क्यों, व्यर्थसु कह्यो जाय तब;
कहे दयो हरि हार्द, गूढ काहूकोँ न फरत,
अभ्र ढप्यो, ज्यौँ सूर्य भयो का दिखे न तूरत ?

१८

कवित्त

पाप किये नर्कपात, सो तो सत्य वेदवानि,
क्यों न सत्य हरिनाम कहे निष्कलंक है ?
जानी क्यू छुर्योँ सोहू स्नान किये शुद्ध होवे,
ज्ञात पाप नाम टारे, कहैत कहा शंक है ?
ईश्वरके नाम धर्म, ईश्वरसें ताके आगे,
बली तोहूँ जीय दोष, जीय धर्म रंक है;
दयानाथ कृष्णदास जानी अव करे नाहीं,
क्यू भये तोहूँ व्यर्थ शून्य विना अंक है.

१९

मत्तगयंद

जो फल नाम दिखाव हरि सद्य, तो सब आसुरिहू गति पावे,
जानी करे खल पाप सदा सब, प्रायसचित्त गिरा उठी जावे;
और उपाय करे न कछू कोइ, चाहि सुही सब नाम दिखावे,
तासुं दया प्रभु जानि ढप्यो फल, नाम प्रताप सबो श्रुति गावे.

२०

छपै

तीन वरन गुरु विप्र, तेज गायत्री जाको,
 सो वंदत सन्यासी, प्रणव महामंत्रहि ताको;
 प्रणव सोहि ओंकार, वेदकी आदि जानो,
 हरि हि ओं नहि पढ़े, पाठ श्रुति निष्फल मानो;
 इह वेद वचन परिमान श्रीकृष्ण नाम सर्वोपरी,
 अधिकार सदा सब वरनकों, विधिनिषेध नाम न हरि. २१

कुंडलियो

वनि आवे यह समयमें, सहज श्रेष्ठ हरि नाम,
 वालपनेको पेरिवो, आगे ज्यों सुख धाम;
 आगे ज्यों सुख धाम, कृपा हरि सों वनि आवे,
 भाग्यहीन मतिभ्रष्ट कुतरकी भ्रम उपजावे;
 कहे दयो हरिनाम प्रतीती प्रीती पावे,
 सुहि हरि पावे, ता विन का साधन वनि आवे? २२

कबित्त

कामादिक सबे हरिनामादिक वहां न होइ,
 नामादिक हरि वहां नहीं कामादिक है;
 दोहू कहूं दिखे संग, यत्न ना चले अभंग,
 दीनताकुं राखे हरि, जानी ए अलीक है;
 सिंह स्याल एक ठाम, रवि रेनी, राम काम,
 संभवे न साच जूठ, पाप जूठ ठीक है;
 पापकों प्रताप हरि नाम आगे नहीं चले,
 तोहू पाप जानी करे, दया ताकुं धिक है. २३

મત્તગયંદ

નામ રટે દુખમેં સુખમેં હરિ, સોહી પ્રવીન તજી ભ્રમ કોટિ,
નાંહિ મિટ્યો દુઃખ તુર્ત કહા, તહુ આઁર નામકી શક્તિ ન છોટી;
આશય ગૂઢ અતિ હરિકો, સમુદ્યો ન પરે જિનકી મતિ મોટી,
ભાવ કુભાવ દયા હરિ ગાયસુ, પાય હરિ સહી વાત ન સ્વોટી. ૨૪
કેહરિ જો વન આય વસે વહાં, ઓર મૃગાદિ રહેન ન પાવે,
પેં નીતિ આહાર ચલે રહ લોભસુ સ્વાય સ્વરો પરિ મૂલ વચાવે;
ત્યોં હરિનામ દહે અવ નાં જડ દેહ ગિરે યજ્ઞકો ફિર ગાવે,
નાંહિ નિદાન વચે જડ કુહ, નારસિંહસું દયા હિય આવે. ૨૫
સાપ ગરુડ કરી અરુ કેહરિ, રંબન અગ્નિ કવૂં રૂઠ ઠામા,
તુર્ત દિસે દુઃખ તોહુ કહા જગ, જાનત એક રહે પરિનામા;
મૂસકું મારી વિલાહ સિલાયકેં, ત્યોં અવ અંત કહે હરિનામા,
દીનપનો વિન દોષ દયા નહીં, જાનિક તાસું રહ્યો ઘનશ્યામા. ૨૬
માતપિતાદિ સપથ્ય કરી કહું, શ્રીહરિ નામ સમાન ન કોહ,
પંડિતહું ન કહું તિનકોં, દ્રઢ પ્રીતિ પ્રતીતિ ન નામજુ હોહ;
સંસ કુતર્ક કરો જિનકો, ધ્રુવ નામ ન પ્રાપ્તિ મહાપદ સોહ,
કહે તુ દયો કલિમેં હરિનામ વિમુક્ત સ્વરંચર આસુરી જોહ. ૨૭
સંગ્રહ સેહેજ વને જલ પાવસ, ગ્રીષ્મસુ હોહ મહા સુખકારી,
સંચય અન્ન સુકાલ સુગમ પરે દુપકાલ કરે સુખ ભારી;

(૨૫) કેહગી=કેસરી, સિંહ. સિંહ જે વનમાં આવી વસે ત્યાં બીજા મૃગાદિ રહેવા પામતા નથી. તેઓ બીજાને ખાય છે, પોતાનાં બચ્ચાને ખાતાં નથી. તેમ તેઓ નીતિથી આહાર કરે છે, પણ લોભથી જડ મૂળ સાથે ખાઈ જતા નથી—તે રહેવા દે છે, કારણ કે તેમાંથી બીજાને આહાર રહે છે તેમ સિંહાદિ પોતાના જડ મૂળ બચ્ચાને ખાતા નથી તેમ હરિનામ પાપને બાળે છે જડ દેહને બાળતું નથી, કારણ કે તે હરિનો યજ્ઞ દ્વીદ્વીને ગાય છે. તેમ નરસિંહના હૃદયમાં આવે તો કાઈ જડ પણ બચી જતું નથી. (૨૭) સપથ્ય=સોખન. ધ્રુવ=નિશ્ચય.

सुलभ बालपने जु सरस्वती दुर्लभ यौवन मोद विचारी,
त्यौ हरि नाम दया अव सल सो अंत समे दुःख दुस्तर हागी. २८

छपै

भूतरु प्रेत पिशाच डाकिणी शाकिणी राक्षस,
दुष्ट द्रष्टि वैताल सिद्ध चेटक सभरित रस;
भयद क्रूर कुष्मांड ब्रह्मराक्षस गन भैरव,
यक्षादि यमदूत दैत्य ग्रह रोग क्लेश भव;
अही ब्रश्चिक व्याघ्र रु चार रिपु अखिल अमंगल थर हरत,
कालादिक भय सब पाय भय, दया कृष्ण कीर्तन करत. २९

दुस्वभाव दुर्मति कुवासना कुसंग कुतरक,
दुराचार भ्रम संशय भय दुर्व्यसन आप सक;
आधिव्याधि चो पाप तापत्रय नवग्रह रिपु दुःख,
अकथ क्लेश महदपराध महा चूक हानि सुख;
नृपभीति चौर अहि व्याघ्र छल संकट अमंगल दरि सकल,
मनकामन पुरन हरिभक्ति दृढ, दया नाथ हरि नाम बल. ३०

कवित्त

अति अनुचित कृति जानि कबू भई संत,
अनूताप कृष्ण जाप किये पाप जात है;
कहेगो कोई भोगे विना छूटे नहि संभवे नां,
कृष्ण कहेत पाप रह्यो कहेत नर्कपात है;
नामके भरोसे दुष्ट पाप करेंगे कहोगे,
जानी नित्य पाप करें सो कव पछतात है;
कृष्णनाम कुधी हरे, शास्त्र कहे तोहू रही,
दया नाथ इच्छा कछु यामें भली बात है. ३१

પ્રકરણ ૧૦—અથ ચિંતાહરણ સમાધાન

કવિત્ત

અજગરકોં અનાયાસ અહાર દેત હેં દયાલ,
અંગીઅંગ દુમ પોપેં, એસી જાહેં મેહેર હૈ;
ઉદમ તેં આજ લિયો, હોતહીં પયપાન દીયો,
વિનુ માગે જાને દોષ દેસોં નહિં જેહેર હૈ;
વ્યાધકોં સદેહ સ્વર્ગ, પૂતનાકોં અંગગતિ,
તિનહુંપેં દયા દેસો, કિયો જાને કેહેર હૈ;
વિશ્વકું ભરત દયા નાથ નામ વિશ્વંભર,
વિસરેંગે તોકું એક તોપેં કહા વૈર હૈ ? ૧

કવિત્ત

મતિકે પતિ ગનેશ કોટી વ્રહ્મહત્યા કીની,
ભાવજસોં અષ્ટ મયે, કા ગુરુ દક્ષ સચે હૈ ?
નારદસે ભક્તરાજ શ્રીહરિકોં આપ દીને;

(૧) અંગીઅંગ=પર્વતના શિખર. ઉદમ તેં હયાદિ=આજે મોટપણમાં તું ઉલ્લેખ કરતાં શિખરો છું, પણ નાનપણમાં જ્યારે શક્તિ ન હતી ત્યારે તેણે પયપાન આપ્યું હતું; અને તે પણ મળમૂત્ર, અસ્થિ, લોહી, માંસ, પંડે વગેરે વાળા શરીરદ્વારા, અને તે પણ માંગ્યા વગર. વળી પૂતના માસી થઈને વગર માંગ્યે ઝેર ત્રીધેલાં થાનમાંથી પયપાન કરાવવા આવી તે ઝેરનો દોષ દાહો નહિં, અને તેને માતાની ગતિ આપી ! વ્યાધે બાણ માર્યું તેને સદેહે સ્વર્ગમાં મોકલ્યો ! એ તો જાણે કેહેર કરવા જેવું છે. પય=દૂધ. (૨) મતિના પતિ ગણપતિનું મસ્તક મહાદેવે જીતીને હાથીનું મસ્તક લગાડ્યું એટલે હાથીના ગુણવાળા ગણેશે સુંદરવડે વૃક્ષાને તોડી પાડતાં તેમની નીચે બેઠેલા બ્રાહ્મણ તપસ્વીઓની હત્યા કરી; અર્થાત્ કે બુદ્ધિવાળા ગણપતિએ બ્રહ્મહત્યા કરી; ગુરુ જૃહસ્પતિ દક્ષ એટલે ચતુર છતાં ભોળાઈ સાથે બ્રહ્મચર્યા; બ્રહ્મચારી ભક્તરાજ નારદને વરવાની ઇચ્છા થઈ ત્યારે બ્રહ્મચર્ય બંગ થવું જાણવાવાને વિષ્ણુએ નારદનું મુખ વાંદરનું કયું એટલે નારદે શ્રીહરિને આપ આપ્યો;

વર દેકે દુઃખ પાયે કા શિવ યોગી કચે હૈ ?
 નીમી ઔર વસિષ્ઠ દોહૂ, પરસ્પર શ્રાપી મુઁ;
 એસે જ્ઞાની મુની સોહૂ ભાવીવસ નચે હૈ,
 દયારામ સોચે ક્યૌં, સાવધ એક નાથ તેરો,
 તાકે વિન ચૂક સોં તો કાહૂ નહિં બચે હૈ. ૨

મત્તગયંદ

જો ચુગતી હરિ દેની ન હોય, તુ ચાતુર કાહિંકુ ચંચુ બનાવે ?
 યોષન વિશ્વ પ્રમુવલ નાં તવ, નામ વિસંભર કાહેં ધરાવે ?
 જીવત લ્યૌં દૈ દીન અમંત્રન બેઠિકિ દોરિ તહું વહી પાવે.
 રે જડ રાણિ પ્રતીતિ દયા, તજી તાપ હરિગુન ક્યૌં નહિં ગાવે ? ૩

કવિત્ત

હસ્તી હંડ હંચે સજે માંતેં ચારો કેસે ચરે ?
 વાકી લંબી સૂંઢ વાકી નાડ લંબી કીની હૈ;
 અજગરકોં સ્થૂલ રચ્યો, ડોલી નાં સકે કહું,
 વાકું દ્રષ્ટ પ્રતીતિ દૈ કવહુ નાં છાંની હૈ;
 ચક્ષુતેં શ્રવન સત્તા, ગતિકલા ડરતેં દૈ,

વરદાન આપીને શિવ, ભસ્માશુસ્થી દુઃખ પામ્યા તે યોગી છતાં બન્યું તે શું કામ
 હતાં ? વળી નીમીરાજ જનક અને વસિષ્ઠ બંનેએ પરસ્પર શ્રાપ દીધા. આ સર્વે
 સુદ્ધિમાન, ચતુર, ભક્ત, યોગી, અને જ્ઞાની અને તપસ્વીના સંબંધમાં આમ બન્યું
 તે સૂચવે છે કે તેઓ ભાષીને વશ નામ્યા હતા. દયારામ તું શા માટે શોચ કરે
 છે ? સાવધ તો માત્ર તારો એક નાથ છે; તેનાથી જે ભૂલે છે તે કોઈ બચતું
 નથી. (૩) ચુગતી=ખાનપાન, જે ખાનપાન આપણું ન હતું તો તે ચતુરે ચંચુ
 શા માટે આપી ? વિશ્વતું, યોષણ કરવા જેટલું પ્રભુતું બળ ન હતું તો વિશ્વંભર નામ
 શા માટે લીધું છે ? હંદશી સુધીતું આમંત્રણ તેણે આપેલું જ છે. તે બેઠાબેઠે
 દોરી હાથમાં રાખી હલાવે છે. હે જડ; તું વિશ્વાસ રાખી, તાપ છોડી હરિગુણ
 શા માટે ગાતો નથી ? (૪) માંતેં=મહોવડે. ડોલી=ફેરવી, હાલી.

काहेकुं जो अही काया, पांड कौन हीनी है ?
 दया कहे काहे चिंता, दृष्ट वीभू भगवंता,
 जाको ज्यों निभाव तेसी जुक्ति रचि दीनी है. ४
 नीच नीर गंग तुल्य, नीर पावे क्षिर मुल्य,
 श्रीगीतादिक पुस्तक, हरिसैं पुजावैं है;
 चैद गायत्री आदिक, अधिकार नहीं खिकुं,
 ब्राह्मन संबंध मात्र ब्राह्मनी कहावे है;
 सप्त गोत्र भक्त तारे, सबमें कहां भक्ति प्रेम ?
 कुंतीके संबंध पांडो भक्त कृष्ण भावैं है;
 श्रीवल्लभके संबंध बल तुहु भक्त भयो,
 अब चिंता दया कौन वातकी तुं ल्यावे है ? ५

कुंडलियो

चिंता चुरेल देखि जपि, नाम निवेदन मंत्र,
 करि विचार नौ रत्न लखि हरि जंत्री तुं जंत्र;
 हरि जंत्री तुं जंत्र, दिखतही हुंपद भजेगो,
 हुंपद भज्यो तव हर्ष शोक आपतें तजेगो;
 कहे दयो हरिदास, संतसंगति कर मिता,
 सरवात्मा सरवेश, ग्रहो कर कछु नहि चिंता. ६
 अटपटी लीला देखि हरि, भ्रमन करत मम मन,
 इतनो निश्चे तदपि है अभल न करि निज जन्म;
 अभल न करि निज जन्म, करन सब समग्रथ श्रीजी,
 सिंहहु निज शिशु हति न शके, ज्यों क्यू मन खीजी;
 कहे दयो जिय प्रकृति समाझि तहु छूटेन खटखटि,
 हरिहिय हेतू गृह लगे कृति तातें अटपटि. ७

प्रकरण ११-अथ भक्ति प्रेमोत्कर्षता

कवित्त

जप तप तीरथ का धर्म नेम व्रत साधे ?
योग यज्ञ कर्म कहा भयो ईद्री जीती है ?
चार षष्ट नौ हू चौद अष्टादश पढे कहा ?
का भये कुलीन रूप द्रव्य गुन नीती है ?
का भयो त्रिलोक राजधानी ज्ञानी त्यागी भये ?
कहा मोक्ष पाए मेटी माया काल भीती है ?
त्यौं लौं सब अम दया जब लौं श्रीकृष्णचन्द्र,
प्रानप्यारेसों न शुद्ध प्रीतीनां प्रतीती है.

१

छपै

सो नर जन्म्यो व्यर्थ, नहीं जामें कछु हुन्नर,
सो हुन्नर सुहु व्यर्थ, तव हि तातें मन स्वारथ;
सो जर सोहू व्यर्थ, भयो न जिनतें परमारथ,
सो परमारथ व्यर्थ, तवहि तातें मन स्वारथ;
सो स्वार्थ हु अति व्यर्थ है, जामें प्राप्ति न परम गति,
सो परम गतिहु पुनि व्यर्थ है, दया न जो श्रीकृष्ण रति.

२

कवित्त

तेजस्वी तरणीसम, आनन्द चंद जेसो,
बुद्धिसम विघ्नराज, ईन्द्र वैभौ पायो है;
धनीभी कुवेर जेसो, रूपवंत काम हू ज्यों,
रोमहर्षसों आयुष, छमी भूसों कहायो है;
वानी सम विद्या सन्त शीवी जस विक्रमसों,
जनकसों ज्ञानी, दानी नृग सरसायो है;

(३) तरणी=भूर्य. छमी=क्षमावान.

એસો ભયો તહુ કહા ભયો કહે દયારામ,
 જ્યોલોં રાધાનાયજૂંપેં શુદ્ધ પ્રેમ નાયો હૈ.
 પંઠ નાહોં કામ, ક્રોધ બ્રહ્મ નાહોં, લોભ નાહોં,
 અજગરકું, તાસ કા વૈકુંઠમેં જાવેંગે ?
 રાવતને પઢે વેદ, નટ હૂ સમાધિ ધરે,
 અજા અહિ પત્ર પોંન ભક્ષી કા મોક્ષ પાવેંગે ?
 મોર મિષ્ટ વોલે, વકમુની, પાહુને પોપન,
 કાશી જાય કાસદ, કા મહાપુરુષ કહાવેંગે ?
 દયા કૃષ્ણ ભાવ અંક, સાધન સો શૂન્ય સવે,
 વિના અંક શૂન્ય કહા ગીતતીમેં આવેંગે ?

૩

૪

મત્તગયંદ

અંક વિના સવ મંડલ જ્યોં, દુલહે વીન જેસી વિરાત વિચારો,
 વસ્ત્ર વિના સવ ભૂપત જ્યોં, વિન લોંન જસો ગન વ્યંજન સારો;*
 ભૂપ વિના લગિ જેસિ ચમૂ, વિન તાક પરેં સવ રૂપ નકારો,
 કહત દયો હરિભાવ વિના ઇક, સાધન કોટિ હુ એસેહિ ધારો. ૫

(૪) કોઈ કહેશે કે કામ કોધાદિ પદ્ધતિ હણવાથી મુક્તિ મળે છે, તો કવિ કહે છે કે પંઠ એટલે નપુંસકને વિષયવાસના હોતી નથી, વૃક્ષને કોધ હોતો નથી, અજગરને લોભ હોતો નથી, તેટલાથી શું તેઓ વૈકુંઠ પ્રાપ્ત કરી શકશે ? રાવણ ચારે વેદ ભણ્યો હતો, નટલોકો સમાધિ ધરે છે, બકરાં પાંદડાં ખાય છે, સર્પ પત્રનનો આહાર કરે છે, શું તેથી તેઓને મોક્ષ મળશે કે ? બગલાં મૌનવ્રત ધારણ કરે છે, પરણ્યાની અતિથિની માફક મેહમાનગીરી કરવામાં આવે છે, કાસદ કાશી જાય છે, તો તેઓને શું મહાપુરુષો ગણવા ? દયારામ કહે છે કે જો દુષ્ટના ઉપર ભાવ હોય તો તે અંક એટલે અંકડારૂપ છે, બાકી એ વિના બીજાં સાધનો તો શૂન્ય એટલે મીઠાં જેવાં નાણાં; જેમ આંકડા વિના સર્વ વ્યર્થ છે તેમ. (૫) મંડલ=મીઠાં. દુલહ=વર. વિરાત=વરધોડો. ગન=ધણું. વ્યંજન=શાકભાજી. * પાઠ. વિન ઓચન સોગુન મંજન સારો નેત્ર વિના સોગણું કાજળ આંજેલું નકામું છે. સોગુન.=સોગણા. સારો=આંગણું. ચમૂ=ચેના.

देखि उजास खिले दधि कुमुद मोद, चकोर शशि दरसेही,
 वाय सुगंधसु ओर सुखी, अलिलो सुख पंकजके परसेही;
 दादुर पंक जिये, न जिये जखि वारि विहीन सुधा वरसेही,
 ज्ञानिकु व्यापक तोप, दया विन रूप न प्रेमि हियो हरसेही. ६
 ज्ञानि मुनी शुकदेव हुते सुहु भक्त भये चखी स्वाद अधीको,
 रूप रमापतिको लखिकें सनकादि कह्यो ब्रह्मआनंद फीको;
 उद्धव हू भये प्रेमि लज्यों अति ब्रह्महुतें भजनानंद नीको,
 वहां लग तक मिष्ट दया, न जहां तक स्वाद चख्यो हुइ वीको. ७
 पारसके पूरमें अति सुंदिर धाम रच्यो जटिके मनिचिंता,
 अष्ट महासिद्धि नौनिधि गेहे कल्पद्रुम वारिविशें सुअनंता;
 अक्षयपात्र रु कामदुघा दशहू विवि लछमी हे मतिवंता,
 तोहु कहा ज्यों न भक्ति हृदे प्रकटि द्रढ हेतु विना भगवंता ? ८
 पारधिको प्रभु का शुभ आचरण, का ध्रुवको वय कुंजविहारी?
 विध कहा गजराज लखि, कुब्जा छवि का अति कूवरि कारी;
 का धन विप्र सुदाम हतो, दिखि जाति विदूरकी का सुठिकारी,
 उग्र कहा पुरुषारथ श्रीहरि, नाथ दया इक भक्तिही प्यारी. ९

छपै

बालमिक मोहत्र श्वपच चोखामेलादिक,

(६) कुमुद=पोथण्ण. जखी=भाछडी. वारि=जण. (७) लखिकें=लेधने. नीको
 प्यारी. तक=छास. (८) पारसके पूरमें=पारसना नगरमां. जटिके=जडीने.

(९) व्याधस्याचरणं ध्रुवस्य च वयो विद्या गजेन्द्रस्य का ।
 कुब्जायाः किमु नाम रूपमधिकं किं तत्सुदाम्नो धनम् ॥
 वंशः को विदुरस्य यादवपतेरग्रस्य किं पौरुषं ।
 भक्त्या तुष्यति केवलं न तु गुणैर्भक्तिप्रियो माधवः ॥

(१०) वाल्मीक्याध रामायणुनो कर्ता रामनाम रटीने ऋषिपद पाभ्यो हुते
 मोडुनो श्वपथ लेने भले जेसीने श्रीनाथछावा आंदनीमां द्रवा गया हुता ते

શવરી મિલ, રહદાસ ચમાર કિયે વિપ્રાધિક;
સદન કસાઈ, કિરાત ગૂહનૃપ, દુસર વાલમિક,
અલિલાનાદિ યવન, ગનિકા જનિ, સેનો નાપિક;
સ્વગગિધ, કાગ, વ્યાધ અધમ જાત્યાદિ કુકૃતિ લલિ ન હરિ,
તું દેખી દયા ફક ભક્તિવલ રલે કૃષ્ણ પ્રિય પ્રાન કરિ. ૧૦

કવિત્ત

અલી પતંગ હસ્તી મૃગ મીન મરે લગ્ન લાગી,
જાનહ અવ જાન દયા એસી એ અગન હૈ;
ઇંદ્ર ચંદ્ર એલ પુરુરવા આગનેંધ્ર આદી,
હોય વડ ગમાઈ, માન છૂટિ, નહીં દ્રગન્ન હૈ;
આપ નિજાનંદ કૃષ્ણ કાહૂકી કવૂ ન તૃષ્ણા,
સોહુ આપ ગોપિકા મિલાપમેં મગન્ન હૈ;
સવહૂતેં પ્યારે પ્રાન, પ્રાન હૂતેં પ્યારી પત,
પતહૂતેં પ્યારી એક મન્નકી લગન્ન હૈ. ૧૧
શવરીકે વેર જૂઠી, કરમાકી સ્ત્રીચરી ત્યો,
ગોપી ગોપ જૂઠન અરોગેં જક્ત તાત હૈ;
રજસ્વલા ગનિકાકે હાથકો મુકુટ લીનો,
રજસ્વલા હાથ હરિ જયેં સાચી વાત હૈ;

ચોખામેલ ઠેડો હતો જેની સ્ત્રીની સુવાવડ ભગવાને નંજુદ બની કરી હતી તે ઈ.
શ્વપચ=ચાંડાળ. કિરાત=ભિલ્લની ભતિ. ગૂહનૃપ=ગૂહ નામનો રાજા. દુસર=બીજો. સદનો
કસાઈ, વાદમીક બીજો જેણે પાંડવોએ કૃષ્ણના ઠહેવાથી આમંત્રણ કરી તેડાવ્યો
હતો, અને જેને જમાડતાં દ્રૌપદીને શંક થવાથી શંખ વાગતો બંધ થયો હતો તે.
અલિખાન પઠાણ, જની નામની ગણિકા પંદરપુરમાં દેવદાસી હતી તે; સેનો હનમ-
એ સર્વને આહ્વાણથી શ્રેષ્ઠ બનોવ્યા. સ્વગગિધ=ગઠાધુ. કાક-કાકસૂસંડી. એ અધમ
ભતિની કુકૃતિની પરવા ન કરી, પણ તેની ભક્તિને પ્રાણપ્રિય કરી. (૧૧) વટ=
મોટાઈ. (૧૨) જયેં=જમ્યા. ચૂદરા=શ્વપચ. કંધ=ખાંધ.

મોહન મોહના ચૂહરાકે કંચ વેઠે ઓર,
 ચોખામેલ સ્ત્રીકી સુવાવડી કીની રૂયાત હૈ;
 દયારામ વેદવિધિ નેમ પ્રેમ નહિ જ્યોલો,
 પ્રેમ પૂર ચહ્યો જવે, નેમ વહ્યો જાત હૈ. ૧૨

પ્રકરણ ૧૨-અથ ભક્તોત્કર્ષતા પ્રારંભ:

મત્તગયંદ

દાસ સમાન કહ્યુ મહુઆ અરુ, આમહિ સો કહ્યુ આક ફલા હૈ,
 કોકિલ સો કહ્યુ કાક દિસે, કહ્યુ કંચસિ લાગત કાચકલા હૈ;
 સેત કપૂરસી સ્ત્રી દીસત, હંસ વરન્ન કહ્યુ વકુલા હૈ,
 ત્યોં હરિદાસ અદાસ દયા પરિ, નામ વડાસું ન હોત મલા હૈ. ૧
 ભૂમિ વડી સવતેં, સુહુનાં દધિ, વોરત સો વડ, સો હુ નહીં હૈ,
 અંજુલિ લેં અચયો વડ કુંમજ, સોહુ નિમગ્ન અકાસ મહી હૈ;
 વે વડ, વેહુ ન, રૂપ ત્રિવિક્રમ રોકિ લીયો પદ એક વહી હૈ,
 સો વડ, સોહુ ન, નાથ દયા હીય રાસત ભક્ત વડે સુ સહી હૈ. ૨
 કો કહિ સૂયા, સિંધુ, વિધુકો, વધુ ઓઠ, અહી પ્રહ, નાંક કહ્યો હૈ,
 જૂઠ, સુક્ષર, ક્ષય, પતિમ્રત્યુ રુ માહુર, પાત દિવીસું લહ્યો હૈ;

(૧) દાસ=દસાખ. મહુમા=મહુંડાં. આમ=કેરી. આકફલા=આંકડાનું ફળ. કંચ=કાચ. કાચકલા=કચકડા. સ્ત્રી=ખડી; સફેતો. (૨) કોઈ કહેશે બંધાથી મોટી પૃથ્વી છે, તો ના, પૃથ્વીથી મોટો દરિયો છે; કારણ કે દરિયો પ્રલયકાલે પૃથ્વીને ઘુસાડી દે છે; ત્યારે તે મોટો? તો કે ના, તે દરિયો પણ મોટો નથી. કારણ કે અગસ્ત્ય ઋષિ તેને અંજલિમાં પી ગયા હતા, પણ તે પણ મોટો નથી, કારણ કે તેઓ આકાશમાં એક ણિંદુ તારા-સમાન સમાઈ ગયા છે. ત્યારે આકાશ મોટું? ના, કારણ કે તે આકાશ ત્રિવિક્રમ-વામનજીના એક પદમાં સમાઈ ગયું હતું. ત્યારે વામનજી મોટો? કવિ કહે છે કે ના, કારણ કે તેને હૃદયમાં રાખે છે, માટે સૌથી મોટો તો બકતો જ છે. (૩) અમૃત ક્યાં છે? એનો જવાબ ભૂદા ભૂદા માણસો ભૂદો ભૂદો

કંઠ સુધા હરિમક્ત સદા ધ્રુવ રોગ જરા મય કાલ વહ્યો હૈ,
 કહત દયો મુદ મંગલ્યા અમિ અમૃત વે મર હેશ રહ્યો હૈ. ૩
 ગુરુ રુ વૈશ્ય રુ છત્રિયકે ગુરુ વિપ્ર કહે શ્રુતિ વેદ પંડે હૈ,
 સોહુ સવે મિલિ પૂજત હૈ પ્રતિવર્ષે રૂપીસતપાય પંડે હૈ;
 સોહુ મુની ધ્રુવકી પરિક્રમા કરે અવ લૈં લલિ લેહુ અંડે હૈ,
 છત્રિ ગિન્યો નહિ વ્રહ્મન હૈં તવ જાનિ દયા હરિમક્ત વંડે હૈ. ૪
 વેદ કહે વર્નાશ્રમ ધર્મ સવૈ, મુઠી મલજારિ દયો હૈ,
 ચૌં અતિ શ્રમ કિયે કલુ કાહુકૌં જ્ઞાન પુરો તવ વ્રહ્મ મયો હૈ;
 સો સુખમો વહુ સાધુ સમાગમ, અન્યહુકી તુલના ન અયો હૈ,
 કહત દયો અનુમાન કિયે હરિ, મક્ત વગાવર કૌંન મયો હૈ? ૫

આપે છે. કોઈ કહે છે કે અમૃત મહાસાગરમાં છે, કારણ કે દધિમંથન વખતે તેમાંથી નીકળ્યું હતું; કોઈ કહે છે કે તે ચંદ્રમાં છે, કારણ કે તે અમૃત વરસાવે છે; કોઈ કહે છે કે તે તો નવી વહુના ઓઠમાં વસેલું છે, કારણ કે તેને ક્વિઓ અધરામૃત કહે છે; કોઈ કહે છે કે તે તો શેષનાગ પાસે છે, કારણ કે અમૃતને ત્યાં ભગવાને સોંપેલું છે; કોઈ કહે છે કે સ્વર્ગમાં છે, કારણ કે દેવલોકો તેનું પાન કરે છે. ક્વિ કહે છે આ બધા ભૂલ છે, કારણ કે જો સાગરમાં છે તો તે ખરો કેમ રહ્યો, ચંદ્રમાં છે તો તેનો કયો રોગ કેમ મરતો નથી, વહુના ઓઠમાં છે તો તેનો પતિ મરતો કેમ લેવામાં આવે છે, નાગની પાસે છે તો તે ઝેરી શા માટે રહે છે, સ્વર્ગમાં છે તો ત્યાંથી પતન શા માટે થાય છે; માટે અમૃત ત્યાં છે નહિ. પણ ખરી સુધા-અમૃત તો હરિ બહોળા કંઠમાં રહેલું છે, કારણ કે તેના પાનથી રોગ જરા મરણનો બચ વગેરે યોગે છે અને મુક્તિ મળે છે. દયારામ તેટલા માટે જ ધારા જ આનંદથી કહે છે, બીજાં અમૃતો ક્ષેત્રનાં બરેલાં છે, માટે તે અમૃત નથી. (૪) સ્વીક્ત-સપ્તઋષિરૂપ તારાઓ તેમનું પૂજન બળેવે થાય છે. (૫) વેદ કહે છે વર્ણાશ્રમ ધર્મ પાળો, કારણ કે તેનાથી અત્યંત પાપ બળી જાય છે; આ પ્રમાણે અતિશ્રમ કરવા પછી કદાચ કોઈને જ્ઞાન થાય છે, તો તે શ્રદ્ધ થાય છે, અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. પણ આ મોક્ષરૂપી સુખ સાધુ સમાગમથી મળે છે, માટે એ બીજાની સરખામણીમાં આવતો નથી. માટે દયારામ અનુમાન ખેંચીને કહે છે કે બહોળા બરાબર કોઈ નથી.

देव रु देवि घने जन सेवत, लाय रहे मन जोग बांछे,
 सो पदमा पद सेवत है, सब मागत है करुनाकी कटाछे;
 सो कमला निशि वासर कृष्णपदांबुज सेवत हैं रतिआछे,
 नाथ दया सुहु श्रीमुख यों कही, डोलत हों नित्य भक्तन पाछे. ६
 पाहन दारु अगन्न वसे जस शीतलताआव वसि रै जख वारी,
 पोहोप सुवास, नील अकास रु नाद वसे जस कांसकी थारी;
 ज्यौं पयमें घृत, माधुरी अमृत, अक्षर व्यापि अकार विचारी,
 त्यों सर्वत्र दया प्रभु व्यापक, भक्त हृदे विच है वपुधारी. ७
 पारथपत्नि भये कुब्जजापति, माधव माधव मात वखाने,
 पांडवके घर दास भये हरि, देहरिदार वली ग्रह जाने;
 नापिक म्हार रु श्वाद स्वसा भगवंत भये जनके दुख माने,
 आप बडाई रखों न दया प्रभु भक्त अधीन सदा हम माने. ८

कवित्त

अंवरिप भक्त छेडी दुर्वासा दुखी भये,
 त्यों नरहैं छेडी विप्र ढेड रूप पाये है;
 शवरीकुं पीडी मुनि गंगाजल रक्त भयो,
 हारे निदान वाके पद पय न्हाये है;
 पांडवकुं पीडे अश्वत्थामा शिश मनी वहाँयो,
 पशुनाई बांध्यो, जीतो छोड्यो दया लाये है;

(६) कटाछे=कटाक्षे, दृष्टि. कृष्णपदांबुज छ. सारी प्रीति राखीने प्रभु अरण्य
 सेवे छे. आछे=सारी, अहु. (७) पोहोप=पुष्प. नील=श्यामता. कांसकी थारी=कांसानी
 थाली. (८) माधव=माधवदास भक्तनी भा थधने तेनी भलपल पप्पादी उती. छ.
 नापीक ते सेना, भडार ते दामाछ, श्वाद श्वपय ते बाणोभेल. देहरिदार=
 देहरीदार, द्वारपाल. श्वादस्वसा=आंठाणनी ओडेन. (९) न्हाये=नाहया. पशुनाई=पशुनी
 पेठे, अश्वत्थामा अने नयद्रथने आंधीने युधिष्ठिरनी पासे लाव्या उता, पण तेने
 दया लावी छोडी दीधा उता.

सप्तरूपी स्थाने करें ध्रुवजूकी परिक्रमा,
ब्रह्मपुत्र नीचे सीस भक्तकों वसाये है. ९

छपै

सोरठ मागध मरुत कुदेश दोष नहीं हरिजन,
नरसहीं मेहेता कबीर कौशिक वसेत ज्यो तन;
ब्रह्मशाप ब्रह्मास्त्र न लागे अंवरीष परिछत,
लगी सकी न प्रह्लाद बली विभिषन दुस्संगत;
अर्जुनकुं ब्रह्मसुना न लगि ध्रुव तुका न चल कालवल,
बल माया शुकादिपें न हरिदास दया बल अति अकल. १०

कंचन लगे न शाम, पद्मपत्र लगे न पानी,
लिपे न रसना चिकट, कदर्य लगे नहिं ग्लानी;
छोंकर शडपन लगे न, जल न लगे मल देखो,
अहं मम रहित न पाप, दहनता भस्म न पेखो;
विष नकुलादि न लगे नाग, कबु भय न परस हरिशर्न मग,
किय आत्मसात जिहि दया प्रभू तिनकों कलंक न क्योंहु लग. ११

मत्तगयंद

को सुधा सिंधु कहे, विधुको, वधु ओठ, अही तल, स्वर्ग वसे है,
क्षार क्षय पतिमीच कसो विष, पात कहा जब पुन्य न सेहे;
अमृत सत्य हरिजनके ग्रिव, वेद कहे कुट हृद रहें है,
कालहुके शिर पाय धरी हरि, नाथ दया ढिग जाय लसें है. १२

(१०) * अंभरीषने दुर्वासानो शाप न लाग्यो; परीक्षित ज्यारे उत्तराना गर्भमां
डता त्याहे अश्वत्थामाये ब्रह्मास्त्र मुक्युं डतुं पाणु श्रीकृष्णु तेनी रक्षा करी डती. ब्रह्म-
सुना=ब्रह्मडत्यानुं पाप. (११) छोंकर=चूनाछो. शडपन=सडपापणुं. हरि=सिंह भगवान्.
मग=भृग आशरो. (१२) पतिमीच=पतितुं मृत्यु. कुट=कटस्थ. हृद=हृदय. ढिग=पासे.

कवित्त

मधुकरकों पंकज चकोर प्यारो चंदा ज्यौं,
 मृगे राग, फनी मनी, मीन प्यारो वारी है;
 प्रिय है पतंग दीप, चातककों स्वाती जल,
 जार प्रीति परस्परे, जेसी नरनारी है;
 छुधित कुं भोजन जेसो, प्यासेकुं पानी प्यारो,
 आत्मा अखिल वस्तू व्यसन सबे प्यारी है;
 कहे दयाराम वाके दासनको दास में तो,
 ऐसे प्यारे जिनकुं श्रीलालगिरधारी है. १३

नरसहिं मेहेता जूने टेक एक कृष्ण गाये,
 राम नहीं बोले ओरकीं तो कहा चली है ?
 ओरहू अनन्य रामभक्त तुलसी टेकी है,
 कृष्णचंद्र राम भये, लगी टेक भली है;
 देवीकुं नमन नहीं कीनो मीरां पतिव्रता,
 गिरिधारी विना मति कहहु न चली है;
 दयाराम कहे पंच पिरियाकुं कौन जाने ?
 इत्यादि टेकी कीरती जक्त भल मिली है. १४

मत्तगयंद

अंवरीपकों न लग्यो मुनि आप रु, नारदकों न लग्यो दच्छ दीनो,
 उद्धव आदिहुकों न लग्यो, अति दुस्तर तोहुं हरि हरी लीनो;
 सोरठ दोष दह्यो नरसिंह, वन दंडक राम कीयो मलहीनो,
 आप न पाप सुनादि लगे कह्यु, नाथ दया जिनकों निज कीनो. १५

પ્રકરણ ૧૩—અથ શૃંગાર રહસ્ય પ્રારંભ:

કવિત્ત

કટીકી કસર સો તો આઝ હેં ડરોજ માનુ,
 ડરકી પીનતા નિતંવ જાય વસી હેં;
 ચરનકી ચંચલતા નેનમેં નીકેત કીનો,
 વેનનકી ફૂટતા સોં લાજહી મેં લસી હેં;
 હાસ્યકી મોહનતા સોં જાય મિલી માન માનુ,
 વાલ કેલી જાતુરતા લાલ કેલી કસી હેં;
 જોવનકે આયે રાધે વસ્ત અસ્તવ્યસ્ત મરે,
 તુહં દયાપ્રભૂનેં નહોં તેં દીયે વસી હેં. ૧
 શ્યામકો સંદેસ લીયે સર્વો આઝે શ્યામાપાસ,
 વનવંદા આગે થરી, રહી જોરી પાનકું;
 પ્યારીકો વદન દેસ, ફિર દેહ્યો ગગન ઔર,
 દેહં સમુદાય વાત, રાધિકા સુજાનકું;

(૧) ડરોજ=સ્તન. ડેડમાં કસર રહી ગઈ એમ કહેતો, ના-તે એટલી
 લુવાન છે કે તેનાં સ્તન નાનાં છે. નીકેત=ધર. વેનન=વાણી. લસી=ચમકે છે. વસ્ત=વસ્ત્ર.
 દીયે=દેયે. હે રાધે ! તું કહેશે કે કમરમાં કસર રહી ગઈ છે; પણ ના, કમર પાતલી
 કરી તારાં સ્તન બસાઈ ધ્યાં છે; તું કહેશે કે પેટ કઠણ છે, તો પેટની કઠિનતા
 તારા નિતંબમાં વસી છે; તું કહેશે કે પગ ઠરતા નથી, પણ ના, પગની ચંચલતાએ
 તો નેત્રમાં ધર ધ્યું છે એટલે કે તારાં નેત્ર ચમક્યા કરે છે; તું કહેશે કે વાણીનો
 સ્પષ્ટ હચ્ચાર થતો નથી, પણ ના, વાણીની સ્ફુટતા તો લાગમાં વસી છે; તું કહેશે કે
 હસવું આવતું નથી, પણ ના હાસ્યની મોહનતા તો તારા માન-અભિમાનમાં મગી
 ગઈ છે; તું કહેશે કે બાલકેલીની આતુરતા છે, પણ તે તો કનૈયાલાલે કસી નેઈ છે;
 લુવાનીતા ભરેલાં હે રાધા ! તારાં વસ્ત્રો અસ્તવ્યસ્ત થયાં છે; તું બાન બૂલી ગઈ છું
 એટલે તેં દયારામના પ્રભુને હેયે આંખ્યા નથી. આમાં દયારામ પોતાને દૃષ્ટાન્તા સ્ત્રી-
 રૂપ ગણતા અને પોતે સ્ત્રીભાવે રાધાને માન દતાવાને કહ્યું છે. માન લીલાંનો
 પ્રસંગ છે. (૨) વનવંદા=વનતુલસી. પાન=હાથ. મંદાદહ=તુલસીદહ. શ્યામનો સંદેશો

નાગરી દિયો જુવાપ, વ્રંદાદલ લીયો આપ,
 ધર દીનો વહાં કુમુદ, પઠાણ દ્વે કાહાંનકું;
 કહે દયો કહ્યો કહા પ્યારી દૂતી પ્યારેજૂને,
 પંડિત અરુ જ્ઞાનિ વિચારો વુધ જ્ઞાનકું. ૨

પ્રકરણ ૧૪-અથ અભિલાષા પ્રારંભઃ

કવિત્ત

મતિમોં સુધર્મ સદા, રતિ તો શ્રીકૃષ્ણરૂપ,
 ગતિ વ્રંદાવન વિસે દીન કવૂ આવેંગે ?
 શ્રીગોપીજનવલ્લભ આપ ઓજ અપનો લહી,
 નિજાનંદ કૃપા કરિ મોં કવૂ પિવાવેંગે ?
 દાસનકો દાસ જાની, જુગલ રૂપ રાસ મધ્ય,
 અલંકિત છત્રી શોભા, કવૂ દરસાવેંગે ?
 શ્રીવલ્લભ કર ગહાયો સો સવંધ કવૂ શ્રીજી,
 દયા તુંતો દાસ મેરો વચન સુનાવેંગે ? ૧

ઇને સખી શ્યામા રાધાજી પાસે આવી અને તેની આગળ વનતુલસી મૂકી જે હાથ લેડી ઉભી રહી અને પહેલાં રાધાજીનું મુખ લેયું અને પછી આકાશ સામું લેયું, એમ સુભાષુ રાધિકાને બધી વાત સમજાવી દીધી. (વનતુલસી આગળ મૂક્યાં એટલે વંદાવનમાં મળવાનું સૂચન કર્યું; જે હાથ લેડીને જે ઘડી સમય સૂચવ્યો છે, રાધાનું મુખ લેઈ ગગન તરફ લેયું એટલે આકાશમાં તારા મુખ જેવો ચંદ્ર ઉગે ત્યારે જે ઘડી પછી વ્રંદાવનમાં મળજે એમ કૃષ્ણે કહ્યાવ્યું છે. એવી રીતે ઇસાસતમાં બધો સંદેશો કહ્યો) રાધાજીએ સંદેશો સ્વીકાર્યો છે તે જણાવવાને તેણે તુલસીદલ ઉચકી લીધાં અને તેને ઠેકાણે કુમુદ મૂક્યાં અને તેમાંથી જે કહાનને મોકલી આપ્યાં. (એટલે કે વ્રંદાવનમાં સરોવરને કીનારે પોયણાં ખીસ્યા પછી જે ઘડી રાતે મળીશું-એમ સૂચવ્યું.) (૧) ઓજ=મતાપ.

प्रकरण १५—अथ उरांनो प्रारंभः

कवित्त

अजामिल तार्यो ताको साधन का देख्यो नाथ ?
 गुनिका अवरूप तारी आधो राम भाखी है;
 आमिपको अहारी गीध तार्यो का धर्म लखे ?
 व्याधकुं सदेह स्वर्ग, शास्त्र जाके साखी है;
 पुतनाकुं मात गति जाने विपपान दीनो,
 मिथ्या वासुदेव दुष्ट वैकुण्ठ पुरि दाखी है;
 इह सवतें वूरो दया श्रीवल्लभ शरणागत,
 टेर नहीं सुनो श्रीजी आछी हठ राखी है. १
 श्रीमहाप्रभोसुं तुम श्रीमुख यौं बोले श्रीजी,
 कछु ताको देखेंगे न, आपशर्न आवेंगो;
 केसोहूं अपराधी, साधन ना धर्म कोई,
 वेसो हूं तिहारो दास सद्य हैं में पावेंगो;
 सोइ बात सुनी ग्रंथ, शर्न परे सवी तरे,
 टार्यो एक दयो साधन सो कहांतें लावेंगो ?
 जाय को पुकारुंगो श्रीवल्लभ देव आगे,
 पुछेंगे मेरी नाथ प्रतिउत्तर नावेंगो. २
 छितमें मन ज्ञानी अज्ञानी अनुरागी त्यागी,
 छनु भक्त जक्त छनु भोग योग भीनो है;
 छितमें विश्वासी शांत, छनुमें उदासी भ्रांत,
 छितमें प्रवीन बुध, छनू मतिहीनो है;
 छितमें प्रतीत नम्र, स्तब्ध छनू पावन हू,

(१) अवरूप=अति पापी, पापस्वरूप. मिथ्या वासुदेव=उया माटे भागवन

दशमस्कंध लुके. टेर=पुकार.

शूर छनू कायर है, स्वामी है अधीनो है;
 जक्तमें फजेत करे, मनको एक निश्चे ना,
 एसो कारभारी दयानाथ काहे दीनो है ? ३
 भूख भ्रष्ट करे सांच, भ्रष्ट होत सद्य आंच,
 पूरनता प्रभूपनो, जीवमें तो नांही है;
 भूख्यो मरे भूत होय, भ्रष्ट मरे नर्क परे,
 शुद्ध मति सदा कहां ? दासकुं तो चाही है ?
 माया संतहूको लूटे, शास्त्र शीस जूती कूटे,
 देहाध्यास नांही छूटे, लोकमें लजाही है;
 अहो कृपानाथ कृष्ण, आप साखी होय वेठे,
 कहत दयो कहा करे; गहो नहीं वांही है ? ४

प्रकरण १६—अथ शिक्षा प्रारंभः

कवित्त

दिवस रैन आठो याम, रहे दामहीमें माम,
 वन्यो वामको गुलाम, स्यामकाम वहां न नेरा है;
 सहे कें सीत धाम, जाय भटक्यो गाम गाम,
 आशधरी धाम धाम, गिन्यो सांजु ना सवेरो है;
 रे गुमायो तें तमाम, का रखे सयान जाम,
 दया समयों नराम नाम, का न कहे तेरा है?
 अजों चेत रे हरामखोर ! भोर केंधां सहाम,
 अवे उठेगा मुकाम, देनो जंगलमें डेरा है. १

(४) देहाध्यास=देह विषे प्रीति. (१) याम=प्रहृर. माम=भभता. वाम=
 वाभा=त्री. सयान=अश्रुत, उडापणु. स्यामकाम वहां न नेरा है=स्याम अने काम ल
 निष्ठ नथी. वाम=ताप. भोर=सवारि. सहाम=सांजे डेरा=तंशु.

કહોં તોકું વારવાર, તું નાં માને રે ગમાર !
છાવ્યો રહે અહંકાર, માર્યાર જાર પ્યાર હૈ;
નીકે તનકોં સમાર, આછે આરસી નીહાર,
જાય દેખે પરદાર* દયા વાતકો લવાર હૈ;
કોઈ શિલ્પ દેત સાર, તાકુ વૂરી કહે હજાર,
માને મેંહી સરદાર, સમરે નાં તું મુરાર હૈ;
યહાં તો નાં કહૂ વિચાર, દેખ સાંજ કે સવાર,
રાખ તુંવી તો કરાર જૂતા જમકો તયાર હૈ. ૨

છપૈ (કેવલ અક્ષરનો)

સમર સમર છવ સરસ સતત મન નટવર નગધર,
જસ પદપય સર ધરત, ચરન રજ સરન રહત હર;
જનમ મરન યમ ભવ ન રહત પગ નમન કરત નર,
સહસ્રવદન જપ કરત રહત રસ નવલ નવલધર;
જડ ! તસ પદ કમલ ન ઠરત, કત મટકત અવ ઢગ નરકમય,
અવ છલ વલ, સ્વલ ! તજ, વનવર તન ભજ ભજ ભવત્રસનદય. ૩

(૨) આ બીજું કવિત્ત દયારામને આજે તેમ કૈટલાકો લંપટ, વિપત્તી, શૂંગારી
ઈત્યાદિ કહીને વગોવે છે, તેમ દયારામના જીવન કાળમાં પણ કહેવાતું હશે તેના
પ્રત્યુત્તર તરીકે હોય તેવું લાગે છે. દયારામ કહે છે કે, “ તને વારંવાર ક્યું તો પણ
તું, હે ગમાર ! માનતો નથી, અહંકારમાં કહેલો રહે છે; પણ જાણ કે નરપ્યાર એ
મારવાવાળો છે. વળી તું તારું બહાર શરીર સાફ કરીને આરસીમાં સારી રીતે લેદરા
કે તે કેવું સડેલું છે. દયારામને પરદાર-પારકે ઘેર અથવા પરદારાને ત્યાં જતો જુએ
તો તે વાત જુહી છે, અથવા તો તે કોણ-વચનની બાહરની છે; કોઈ જો સારી
શિખામણ આપે તો તું એવો છે કે તેને હજાર બુરી વાત કહી સંભળાવે; તું એમ
માને છે કે હું જ સરદાર છું, પણ તું મુરારિને યાદ કરતો નથી. પણ અહિં દયારામ
તો સાંજ સવાર કોઈ વિચાર કરતો નથી, શિવાય કે તારી સાથે કરાર રાખવાનો;
નહિં તો જમના જુતાના માર તારે માટે તૈયાર છે.” માર્યાર=મારવાવાળો. નીકે=સારી
રીતે. નિહાર=જો. * પાઠ. પરદાર. (૩) નટવર=નટોમાં ઉત્તમ. નગધર=ગિરિને ધરનારા.

छपै

मदन मोहन मन वसे, मद न मोह न सतावे,
 गोकुलेश सब भजे, भजे गोकुलेश गावे;
 मन न भजे हरिचरन, मनन हरिचरनसुं भाजे,
 श्यामवरन हरि गावत, श्यामवरन हुइ प्राजे;
 जो गोपाल न मन रति रहे, गोपालन मन रति रहन,
 रति दयाराम आराम ग्रह, हरि हरि हरी हिय दुःखसदन. ४

कवित्त

स्तुति कीनी निद्रा ठरे, साचो वेन जूठो परे,
 भलो किये लोक लरे, अरि माततात है;
 दुष्ट व्याधि रहे तन, अष्ट आधि रहे मन,
 कष्ट देकें जाय धन, वदनामी आत है;
 स्वाभाविक पाप ताप, पराधीन महा अदाप,
 भावे नहीं कृष्ण जाप, भूख सांज प्रांत है;
 दया नाथतें विमुख, इत्यादिक पावे दुःख,
 कबहू नां सुख अंत, अधोगति जात है. ५

सुखसीमा तोप माया, दुःखसीमा पराधीन,
 भयसीमा काल, अमेसीमा हरिशर्न है;
 जयसीमा मन्त्र जीते, हानीसीमा दुष्टसंग,
 श्रेयसीमा संतसेवा, प्रीति गुरुचर्न है;

पदपय=चरशुनुं नृण, गंगानृण, हरिद्वार आगण नारायणनी पादुका छे. सहस्रवदन=
 शेषनाग. नवलवर=श्रीकृष्ण. भवदण=पापने। दण. घनवरतन=घनश्यामना शरीर.
 भववसनदय=अवभयने हरनारा. (४) गोकुलेश=कृष्ण. गोकुलेश=धन्वियोनां दुःख.
 (६) तोप=संतोष. मन्त्र=शुद्धस्थ.

पुन्यसीमा प्रानदान, पापसीमा भक्तद्रोह,
मंत्रसीमा कृष्णनाम, पाप ताप हर्न है;
सुज्ञसीमा हरिस्मृति, हर्षसीमा कृष्णप्रेम,
दयाराम लाभसीमा, सेवा गिरिधर्न है. ६

सदाकाल एकसी नां निभे रीत काहूकी जो,
भोगी केंधो योगी केवों रंक भूप कहिए;
नल वैभो हतो गयो, सुग्रीवको गयो अयो,
याको कहा होय जाय, नहीं होय पड़ए;
हर्ष शोक जत्न कीये, आवे नहीं जाय कवू,
विन मांग्यो दुःख मृत्यु सुखहू त्यों लहिए;
धीरज नां तजिए दया राधावर भजी सुख,
कृष्ण कृष्ण कहिए, प्रभू राखे त्यों रहीए. ७

वेदशास्त्र आदि पढो, यज्ञ योग जाप ताप,
तीर्थ व्रत धर्म नेम, साधो अनूप है;
दान ध्यान ज्ञान यमाचार विरति अनुष्ठान,
हृदे शुद्ध करे जो अकाम करो चुप है;
इत्यादि साधन सब धर्म बडे श्रुति साक्ष,
ए सबको शिरोमनि कृष्ण नाम भूप है;
कहे दयो याके परें, सेवा महात्म ना कहाय,
नौधा शिरताज कृष्ण सेवा फल रूप है. ८

मत्तगयंद

धन दुःखी तन मन्न दुःखी, कुड़ मात पिता सुत दारा दुःखी है,
प्रीति दुःखी कुड़ भीति अरि नृप, दुष्टनुभाव दुःखीहु सुखी है;

आत्मदुःखी अघभूत मनोरथ, गुप्त दुःखी सब देव सुखी है,
 जक्त सबे त्रय ताप दियो, कहि तोष श्रीकृष्ण भजे सो सुखी है. ९
 पानि न श्रीहरि सेवत सों धिक, वानि न कीरति कृष्ण गइ है,
 कान कथा न सुने प्रभु सो धिक, द्रष्टि न श्रीजी सुरूप दइ है;
 पाय न धाय हरिजन सो धिक, चित्त चिन्तिनी न श्याम भइ है,
 कहत दयो न संबंध हरि सब वस्तुसु जानुं धिक्कार न्यइ है. १०
 सारं हि मार, रु दंड यतिकर, बंधनयोग तु पोथि ठरि है,
 जुठि गिरा इक बाल खिलावत, चोरी तु एक सुगून खरी है;
 एक ही क्लेश वियोग हरि जब, कैतव बानी विनोद परी है,
 नाथ दया रघुनाथ भये सुधरे सब, स्त्री रहि दोष भरी है. ११
 नीर मिल्यो सम खीर बराबर, कंकर गोधुम तोल कढ्यो है,
 संग पुजाय हरिगुन कागद, ऊख समंध इरंड बढ्यो है;
 सूत समान विक्रयो मिलि सकर, तुच्छ भयो जब दूर कढ्यो है,
 कहत दयो तस दास हरिसम जहां लग सेवन प्रेम मढ्यो है. १२
 हीसुं अकास, हथेरि सुरेख टरे नहिं, भाति पटोर कढ्यो है,
 शब्दसुं अर्थ, रु घंटसु नाद, सलीलसुं सीतपनो न छढ्यो है;
 अमृत स्वाद, रु मुक्तसुं सेतन, काजर स्यामपनो न नढ्यो है,
 कहत दयो हरिभक्तसु सो जिनकों मन यों हरिपाय जढ्यो है. १३

छपै

सकल दोष नृपपति प्रतिष्ठा अभिमान है,
 निंदा दासी, हिंसा पति, क्रोध सुप्रधान है;

(९) अघभूत=पापभय. (१०) पानि=हाथ. (११) सार-सोपान. सुगून=
 सहस्रगुण. कैतव=कपटभरी. (१२) गोधुम=धुल. ऊख=शेरडी. (१३) अकास=आकाश.
 भाति=भात, छाया. पटोर=पटोड़. सेतन=धेतपणुं. जढ्यो=जज्यो. हृदय अने आकाशतुं
 जेभ तादात्म्य छे, हाथनी रेखा टाणी टणती नथी, धियादि.

असत्य अधरम भ्रात, सखा हठ, चिंता माता,
मोह द्वेष पाखंड मछर मद छल सुत ख्याता;
पितु अहंकार, लोभासन रु ठगाइ, भूषन मोहधर,
द्रग अज्ञान मायापास तज, दया मान भज शैलधर. १४

धर्मासन दीनता दया दारा अद्भुत है,
लाभ वंधु, शोभा पति, सत्य विवेक दु सुत है;
शोभाकी सखि रमा, रमापति कृष्ण दया प्रभू,
प्रभुके बल्लभ संत, संत अति कृपाल महा विभु;
करि तिनके आगे दीनता, दीनतापें वेठो धरम,
जो पुष्ट धरम सो प्रेम, सो प्राप्ति प्रापत पद परम. १५

मोर मुकुट धत सीस, रह्यो जुकी कुटिल भोंह पर,
कुंडल मकर पट पीत, केसरी तिलक मनोहर;
अरुन अधर सुंदर कपोल, नासिका मुक्तावर,
अगु लंछन श्रीवत्स कौस्तुभ हृदय मुरलीकर;
भुज अंगद कंकण कर मुद्रिका, कटि रसना नूपुर चरन,
पटदश सुलक्ष्म पदतल दया करो ध्यान अस गिरिधरन. १६

कवित्त

दुस्तर दुःख सिंधूके विच जिय झाझ पर्यो,
लग्यो है तुफान दिवस फेर जेठ वायको;
करनधार चिंता सो हिम्मत कहां हार गयो?
नांही अब रह्यो जोर एक हूं उपायको;

(१४) मछर=भत्सर. (१५) बल्लभ=वडासा. (१६) कुटिल भोंह=चांझी भवां.
(१७) सिंधु-संसाररूप सागर. झाझ=चाड़ण. करनधार=शुशानी. संतवाक=संततुं
॥३५॥ ठहरात=ठहं राजे. रंच=रंश. हाय=थास. अगस्त=अगस्त्यरूप.

संतवाक लंगर डारे तें ठहरात नेक,
उबरे तो नाहिं पें बचाव रंच हायको;
वचवेकी आस अवे छूटी सब दयाराम,
राखे अगस्त एक शरनो ब्रजरायको.

१७

विप्र कृष्णभक्त सो तो महा श्रेष्ठ वेद बोले,
कृष्णसों विमुखं विप्र श्वादहूतें नीच है;
धर्म सबी साधनहू व्यर्थ है विमुख कृष्ण,
अल्प धर्मतें सन्मुख वसे मुक्त वीच है;
विमुख जो हते विप्र, कृष्ण कासीमें भस्म कीने*,
सन्मुख चंडाल जाती, पूजाए न गीच है;
ब्रह्मयोनि जन्म धारी, ब्रह्मभक्त हरिद्वेशी,
सो असूर दयानाथ कहे परे कीच है.

१८

स्वामी तो सोही जिनके शिस कोइ स्वामी नहीं,
गुरु कहीए सोही, शिष्य पापताप दाही है;
मातापिता सोही ओर मातपिता होन न दें,
बंधु तो सोही, कबहू छोडे नहीं बांही है;
पैसा तो सोही पुन्य परमारथ काम लगे,
सोही तो धर्म जाकुं कहुं नां दुराही है;
दयाराम कहे सबी साचो तो याको नाम,
एसो नहीं मिल्यो तों तों सबी वाह वाही है.

१९

(१८) श्वाद=श्वपथ, आंड़ाण. *काशी जणी गर्ड त्यारे जे आह्वानो कृष्णना भ
न उता ते जणी गया उता. आंड़वाने त्यां राजसू यज्ञमां आंड़ाण लतिनो भीं
वाल्मीकि श्रीकृष्णना कडेवाथी पूजये उतो; तेम रोहीदास यभारनी पणु पूज ३
हती. कीच=काहव.

वारिके विलोयें नवनीत कवू होय नहीं,
 सिकतातें तैल, चात वसेहू न संतमें;
 कछ पीठ रोम नां, न मृग अंगु ब्रट रहे,
 बांझ न कहो पूत, पोहोप लख्यो न गगनमें;
 ससलाको सिंध कवू देख्योहू न सुन्यो काहू,
 तमने प्रवेश कीनो रविके किरनमें;
 एतो कवू होय नहीं, होय तहूं होय नहीं,
 कृष्ण भजे विना दया सुख तो सुपंतमें. २०
 हरि अर्चा शिला धातू, गुरु विपे नर बुद्धि,
 वैष्णवमें जाति भाव, सो अधर्म ईश है;
 कृष्ण नाम विपे जाकुं मति है सामान्य शब्द,
 संत श्रीजी पाद तीर्थ, जाकों मति विप है;
 महाप्रसाद अन्नमेधा, गाय पशु ब्रंश द्रुम,
 और देवके समान, जाने जगदीश है;
 कहे दयाराम वाको नाम लेत पाप लगे,
 एसी बुद्धिवारे जीव सदा नारकीश है. २१

कवित्त

तेरी वृजी तें काया जाया, जाया जो जाया पाया,
 विनकुं खवाया खाया, औरकों न भाया है;
 धाया कर उपाया धन लाया दुगाया दिल,
 दीनपे न दया, मन माया उर झाया है;

(२०) नवनीत=भाभलु. सिकता=रेती. कछ=आयुष्य. पोहोप=पुष्प. तम=अंधकार.
 सुपंत=स्वप्न. (२१) नारकीश=पापी, नरःभां रहेनार. (२२) माया=लेथ.
 दुराया=भुशी थयो. तें तारुं शरीर लेधने तारा जेवी तारी लतनी श्री आशी, अने
 तेशीये पुत्र लप्यो. तेने भवराज्यं पीवराज्यं अने तें भाधुं पीधुं, पीनने

વિપ્ર નાં જીવાયા સંતજન નાં ચુગાયા,
પિત્રીદેવ નાં પૂજાયા, કહ્નુ જસમેં વહાયા હૈ;
એતે મીચ આયા કોપેં, જાય નાં છુડાયા,
દયાપ્રીતમ ન ગાયા, પાયા સીસહૂ ન નાંયા હૈ.

૨૨

છપૈ

ભગવત ગીતા, ગાય, સંત, તુલસી, ચરનામ્રત,
શ્રીગુરુ ગોવિંદ નામ, નમન હરિ, એકાદશિ વ્રત;
ગંગા શ્રી યમુના ગોપીચંદન સુચિ બ્રાહ્મન,
સત્ય દીનતા, શરનાગતિ, વિશ્વાસ, પ્રેમ મન;
પ્રમુખાંનો દયા સુસંગ, વ્રજવાસ સુયશ ચિંતન ચરન,
ઇતનેમેં એકહુ દ્રઢ ભજત દયા મિલે ગિરિવરધરન.

૨૩

મત્તગયંદ

રૂપ હૃદે જિનકે વ્રજભૂષન, આનન નામ ધ્વનિ ન ટરી હૈ,
ઉદર મહાપરસાદ હરિનિરમાલ્ય પદોદક શીશ ધરી હૈ;
ગોપીપતિ પદ પ્રેમ નિરંતર, તોવ દયા સુચિકો ન અરી હૈ,
નાથ દયા પરસન રહે, શુભ જો જન તાસુ પરે ન હરિ હૈ.

૨૪

ખવડાવવાને ગમ્યું નહિ. ધન કમાવાને લાંબા લાંબા હાથ કરી જ્યાં ત્યાં હું ફર્યો
અને ધન લાવ્યો, અને દિલમાં ખુશી થયો, પણ કોઈ દીન ઉપર દયા કરીને તે કંઈ
આપ્યું નહિ પણ માયામાં મગન રહ્યો; તે કોઈ બ્રાહ્મણને જવાબ આપ્યો નહિ, કોઈ સંત
પુરુષોને જમાવ્યો નહિ, પિતૃ આદિ દેવની પૂજા કરી નહિ, પણ જશમાં વહ્યો
ગયો એટલામાં કરાળ મૃત્યુ (મિચ) આવી પુગ્યું. તે વખતે તે જેને માટે મેહનત
કરી તેમાંથી કોઈ તને છોડાવી શક્યું નહિ, કારણ કે તે દયાના પ્રિતમને ગાયા નથી
અને તેના ચરણમાં માથું નમાવ્યું નથી, તે તને કોણ હોડાવે ? (૨૩) પ્રમુખાંનો =
વૈષ્ણવતા. (૨૪) આનન = મુખ. ટરી = છૂટી. ઉદર મહા પરસાદ = પેટમાં મહાપરસાદ
પધરાવવા તે હરિને નામે કરવું. પરે = દૂર.

छपै

सिंह सरप कुंजर काग आयु है वरष हजार,
 पिंगल सर्प रु डलुक मंडुक कपि त्रिंशत पारा;
 विंशोत्तरशत गज तुरी, वत्तिश घोष चार शत,
 खर चौइस खग बीस, पिपिलिक मुषक पंचगत;
 मृग पचीस वार मंजार सुन, चुसट व्याघ्र, शोडश अजा,
 तिर स्याल स्विदजम समजी(!) दयाराम जनहरि भजि तव मजा. २५

अकथित पाप महा संताप रोग सब सद लय,
 होइ अकालन मृत्य अविद्या अंतक लहि भय;
 तीन लोकके सकल तिरय फल शतांश जाको,
 पादोदक श्रीकृष्ण पानकरि धरि शिर ताको;
 दहि लिंग वासना प्राप्त हुई प्रेम लक्ष्मना भक्ति हरि,
 रहि अमल बाह्य भीतर सदा, दया प्रियम उर वास करि. २६

मत्तगयंद

तृप्त करी भव वैभवतें मन बहोर भजुं हरि यौं तुं लहेगो,
 पें पल पाव प्रतीति नहीं तन, फेर न औसर याजु बहेगो;
 जो निकस्यो घरते घरते, सुहि लाभ वृथा हिय बहोर दहेगो,
 रे जड ! चेति दया हरि गा सब तोहे विचार बर्योही रहेंगो. २७
 नौनीत चोर करी हरि गाय, तु जाय टरी अघ जो करि चोरी,
 गा हरि जारपनों जरिहैं, अवभोगि गुरुतिय आदिजु कोरी;
 रावन आदि हते हरि गा, हरि जाय सुनादुज आदिहु तोरी,
 नाथदया बकिपांन किये स्तनगा, मधुपान वतें अघ होरी. २८

(२५) तुरी=थोड़ी. (२७) पें पल पाव=पल या पक्ष. वरते घरते=अशुभा
 धरनाथी. (२८) सुनादुज=अल्लाह. स्तनगा=भाता.

कवित्त

द्रौपदी जू पाये दुःख, सही हे प्रल्हाद पीडा,
 अंवरीप, रुक्मांगद दुःखतें अघाये है;
 भिष्मजू, विभीषनजू, पांडो, नल, हरिश्चंद्र,
 धुव, कुंता, चंद्रहास दुःखी भये गाये है;
 मेहेताजी, मीरां, जयदेव, जनी, तुकाराम,
 माधोदास, तुलसी, पीपादिक पिराये है;
 हरिभक्त दुःख तो अवश्य दया डरो मती,
 विना कष्ट पाये कहो कौन कृष्ण पाये है?

२९

कुंडलियो

कोई वस्तु अपनी न हैं, सब के धनि ब्रजराय,
 जब लग जहां राखे रहें, फिर पठवे वहां जाय;
 फिर पठवे वहां जाय, कछुहु अपनी नां लहीए,
 समता दुःखको मूल, विछरत महा दुःख पैए;
 कहे दयो हरिदास, रहो साखीवत होइ,
 आये हर्ष न धरो, गये तव शोक न कोइ.

३०

मत्तगयंद

चार अठार पढ्यो खट नौ दश, चारु कला लही चौसठ साची,
 त्यागी भयो वितरागीरु ज्ञानी भयो अतियोगी सुकीरति माची;
 साधन धर्म सब सिद्धि लही, सब पूजत हैं सबकी मति राची,
 तोहु दया प्रभु जो हसि नां लिपटे हिय तो तेरि सोरे हु काची. ३१

(२६) अघाये=पीडाया. जनी=जनीयाई. माधोदास=मगत्रायुनो उपासक.
 (३०) विछरत=वृद्ध. पडवुं ते; वियोग. साखीवत=साक्षीरूप. (३१) चार=चार
 वेद. अठार=अठार पुराण. खट=छ दर्शन. नव=नवग्रह-न्यातिपशास्त्र. दश=दशविधि
 लक्ष्मी. वितरागी=धनने प्रेमी; संन्यासी. सोरे हु=सोने सोगडी कथा.

કુંડલિયો

અંત અયો તવ જાનિ, જવ નાચન લાગે મૂસ,
ચેંટિ પંચ દ્યુતિ વઢિ દિયા, રાગ ગાય કકનૂસ;
રાગ ગાય કકનૂસ, મન મતિ પલટે જનકી,
ગર્વ હોઈ તવ હાંનિ હોનિ હોઈ વૈભૌ ધનકી;
કહે દયો હરિદાસ, પ્રિયે નહીં મદ ભગવંતા,
વઢે દીનતા સવ સુખ, અહંકારતેં અંતા.

૩૨

કવિત્ત

માત સ્વસા સુતાદિ ગમત્ર, હત્યા પિતા ગુરુ,
ગો નૃપ સ્ત્રી વ્રહ્મ ભ્રૂણ શિશુ સંત ડરનો હૈ;
અનૃત વિશ્વાસવાત મિત્રદ્રોહ આતતાઈ,
પંચ મહાપાપ સો યચિત નાં યચરનો હૈ;
શક્ય વા અશક્ય કર્મ ક્રિયાદિક ભયે કવૂ,
તોહુ વેદ વાની કહું સાહસ નાં મરનો હૈ;
સર્વી પાપ તાપ દયા મિટવેકો ફક ઉપાય,
નામ હરિ પાદોદક લેનો હરિશરનો હૈ.

૩૩

(૩૨) મૂસ=ઉંદર. ચેંટિ=કીડી. કકનુસ=એક જાતનું પક્ષી. (૩૩) સ્વસા=ખાદેન. ભ્રૂણ=ગર્ભ. અનૃત=ત્રુટું. પંચ મહાપાપ=વ્રહ્મહત્યા, મદિરાપાન, ચોરી, ગુરુપત્ની સાથે ગમન, આ પાપ કરનારાઓ સાથે સંસર્ગ રાખવો તે પણ મહાપાપ છે. આતતાયી=હત્યારો. મહાપાતકી.

અગ્નિદો ગરદશ્ચૈવ શલ્પાણિર્ધનાપહઃ ।

ક્ષેત્રદારાપહર્તા ચ પડેતે આતતાયિનઃ ॥

આગ લગાડનાર, ઝેર આપનાર, હાથમાં હથિયાર લઈ સામે યનાર, ધન ચોરનાર, ભૂમિતું તથા સ્ત્રીનું હરણ કરનાર, આ છ આતતાયિ કહેવાય છે. ગમે તેવું કર્મ થયું હોય પણ વેદનાણી છે કે, મરવાનું સાહસ કરી કરવું નહિ. સર્વ પાપતાપ મટાડવાનો એક ઉપાય છે કે હરિનું નામ લેવું, હરિપાદોદક લેવું, હરિને શરણે જવું.

મત્તગયંદ

માત પિતા સુત આત પતિ ગુરુ આદિ તજો સવ જો હરિ દેશી,
ભર્ત તજી જનની, પ્રહલાદ પિતુ, સુનુ ઉગ્ર દિલ્હી નહિ દેશી;
વંધુ વિભીષન, સ્વામિ મુની તિય, ત્યાગ વલી ગુરુ મંત્રઉપદેશી,
નાથ દયા અનકૂલ મિલી મજી, ત્યાગ ન દોષ લગે લવલેશી. ૩૪

કવિત્ત

વેધાશ્રે નંદ વાંધે વરુન કૃષ્ણ તાત તોહુ,
અંવાશ્રે કયોં નાગ નિગલે હરિ ધાયે હૈ;
કૃષ્ણાશ્રિત જાદો સવ, સૂર્ય મજે સત્રાજિત,
શસ્ત્રસોં અકાલ મૃત્યુ મયો દુઃખ પાયે હૈ;
શંકરાદિ સેવ કીયે, પાંડવ દુઃખ પાય દેખે,
અંબરીષ અમયાશ્રે કષ્ટ પાયે ગાયે હૈ;
દેખો દયારામ ક્રિયાદિક વડે દુઃખી મયે,
હરિ વિના ઔર ઠોર ફલબુદ્ધિ લાયે હૈ. ૩૫

(૩૪) માતા પિતા આતા પતિ ગુરુ આદિ જે હરિનાં દેશી હોય તે તેમને તજવાં. દાખલા તરીકે ભરતે માતા કૈકેયીને તજી, પ્રહલાદે આપ હિરણ્યકશ્યપને તજ્યો, ઉગ્રસેને છાકરા કંસને તજ્યો, બિભીષણે ભાઈ રાવણને તજ્યો, ઋષિ પત્નીઓએ પતિનો ત્યાગ કર્યો, બલિરાજાએ ગુરુશુક્રાચાર્યને તજ્યા. (૩૫) નંદજી, શ્રીકૃષ્ણના આપ હોવા છતાં તેને છોડી આણંદને પૂજી વેધા નામની એકાદશીનું વ્રત કર્યું હતું, અને પછી પાંચવી રાતના જન્મનાજન્મમાં નાહવા જતાં વરુણે કેદ કર્યો હતા, અને તે જ રીતે અંબાજીની જત્રા કરવા ગયા જ્યારે અજગર ગળી ગયો હતો, ત્યારે તેને એકાદશીએ કે અંબાજીએ સહાય કરી નહોતી પણ શ્રીકૃષ્ણે જ છોડાવ્યા હતા. બધા જાદવો જ્યારે કૃષ્ણની પૂજા કરતા હતા ત્યારે એક સત્રાજિત સૂર્યને પૂજતો હતો; કૃષ્ણ છોડીને બીજાને પૂજતો હતો તેથી તેનું અકાલ મૃત્યુ થયું હતું; પાંડવો શ્રીકૃષ્ણને છોડી શંકરાદિની પૂજા કરતા હતા તેથી દુઃખ પામ્યા હતા. અંબરીષ રાજા અભયા (વેધા) એકાદશીનું વ્રત કરવાથી કષ્ટ પામ્યો હતો. દયારામ કહે છે કે, ભૂતો શ્રીહરિને

મત્સર માતંગ મારે, સોંપ નોલ ચેંટી કાટે,
કેકી ક્રકલાસ હને, અહિકોં જો खावे है;
वनके जो लघु स्वान, व्याघ्रकुं विडारी डारे,
सिंधू मर्याद बेली, देखी डर पावे है;
शिव भस्मांगद भाजे, अग्निकुं चकोर भखे,
रवि शशि राहू पीडे, जग जो पुजावे है;
प्रभूता जो पैये तोहू अभिमान राखिए न,
दयानाथ बडेपनो छोटेपें छोडावे है.

૨૬

કામ ક્રોધ લોભ મોહ મદ મત્સર મમતાદી,
તૃણા શોક અભિલાષ શ્રીગુન અહંકારા હૈ;
મન ભ્રષ્ટ પ્રમુતા પાલંડ ચિંતા દ્વેષ નિંદા,
દ્રોહ તીન ઈશનાદિ માયા પારીવારા હૈ;
દેવમુતી વ્રહ્મવાદિ સનકાદિ વ્રહ્મા શિવ,
આદિકું અજામીતિ, ઔર કો વિચારા હૈ?
સો પ્રધાન દાસી કૃણ કૃપા કરે છૂટે દયા,
ઔર કોટી યત્ન કરત નાંહી નિસ્તારા હૈ.

૨૭

સાંગોપાંગ ચથાચિથિ ભક્ત્યાદિ સાધન કહાં,
કલી કાલ હુષ્ટ જીવ હૃદે હૂ સમલ હૈ;

છોડી ખીજતે બલનારા મોટા મોટા પણ દુઃખ પામ્યા છે અને લેચો ખીજ દેવની
કૃપાની આશાએ પૂજા કરતા હતા, તે ખીજ દેવો દુઃખની વેળાએ સહાય કરી શક્યા
નહોતા, પણ દુઃખ જ કરી શક્યા હતા. (૩૬) મત્સર=મન્યર. માતંગ=દાથી. માણસને
મોટાઈ લેઈતી હોય તો અભિમાન રાખવું નહિ; કારણ કે દયાનાથ મોટાનું અભિ-
માન નાનાને હાથે તોડાવે છે. તેનાં દૃષ્ટાંતો પદમાં આપેલાં છે. (૩૭) ઈશનાદિ=
એવાળા, ઈન્દ્ર વગેરે. અમુક ખાખતની અત્યંત લાલસા તે. પારીવાર=પરિવાર,
વંશવેલો. અજામીતિ=માયાનો ડર. નિસ્તાર=મોક્ષ. (૩૮) સમલ=મલવાળું એવું.

जो बने सो टेहेल कृष्ण नाम कृष्ण पादोदक,
 मान सबी हरि इच्छा, गर्व तो न भल है;
 अन्याश्रय अप्रसाद, कृष्णदास दोष डरी,
 दुष्ट संग दूर रहे, ज्यों लौं तेरो बल है;
 श्रीगुरु भरोँसो दृढ, शुद्ध दीनता नमन,
 दयानाथ बोले यातें प्राप्त मुख्य फल है. ३८
 जायगो क्लेश भजि, जाय गोकुलेश भजी,
 प्यारे न भगवान हैं, कहां प्यारे भगवान है;
 हरिको मन न करे, हरिको मनन करे,
 उपज्यो अज्ञान हैं ना उपज्यो अज्ञान है;
 गोपाल न जो प्रीति, गोपाल न सो प्रीति तो,
 तुं केसो जान, केसो जाने बिना जान है;
 दया कृष्ण तुर्त करे, दया कृष्ण तुर्त करे,
 जानी बत मान सर्व, जानी बत मान है. ३९

कुंडलियो

गिरिधारी धारी बने, नर निरधारी नाहि,
 नर निरधारी तिति बने, हरि धारी मिलि आंही;
 हरि धारी मिली आंही, एही भ्रांति जड जनकों,
 सुखदुःख मुग्धें होय, होय नहि पंडित मनकों;
 कहे दयो हरिदास, दिखो सब हृदे विचारी,
 जिय स्वतंत्र जो होई, गरज का रहि गिरधारी? ४०

(३८) गो क्लेश=छद्मियोनां दुष्णो. गोकुलेश=गोकुलना ईश श्रीकृष्ण. भगवान=
 ईश्वर. भगवान=भाग्यवान. मन न=मन न करुं, ध्यान न धरुं. मनन=चितवन.
 अज्ञान=विषयुं ज्ञान. अज्ञान=अज्ञुं नहि ते. गोपाल=गायोना पाणनार श्रीकृष्ण.
 गोपालन=छद्मियोनुं लावन पावन. केसो=केवी रीते. केसो=केशव. बत=बेट, दुःख. वन=
 दुर्घ; सुख. (४०) मुग्ध=भूर्ध.

जो समझे सो समि गये, कछु हू कछो न जाय,
अंकल गति ईश्वर अजित, जिय अशक्य निरुपाय;
जिय अशक्य निरुपाय, तहू जिय मति भ्रम होवे,
सर्वेश्वर सर्वात्म दक्ष, हरि लहि शंक खोवे;
कहे दयो हरि नाम, शरन ग्रहि दहि हूइ भ्रम जे,
निज जन अहित न क्यौँहु, करे हरि कहि जो समजे.

४१

चिंता व्यापत सवनकुं, ज्ञानी मुग्ध होउ कोइ,
ज्ञानी भुक्ते ज्ञानतें, मुग्ध भुगे दुःख रोइ;
मुग्ध भुगे दुःख रोइ, ज्ञानीहू विकल तु होवे,
अति दुःसह दुःख व्यापे, ज्ञान तदा सब सोवे;
कहे दयो हरिदास, संत वा हो हु असंता,
हरि राखे सुहि सुद्रढ रहे, अति चुभि चित चिंता.

४२

अनहोनी नहीं भइ है, अनहोनी नहीं होत,
अनहोनी नहिं होयगी, मूढ काहेकुं रोत?
मूढ काहेकुं रोत, हुत वता फिरे न क्यौँहु,
चूकता विगरे ता न, सुधरि चिति चातुर सोहू;
कहे दयो जड दछ, तुल्य तव जव जसि होनी,
नांतर पंडित सब सुखी, हुइ करी हुनि अनहोनी.

४३

लाख सयांने कोटि मति, करी देखो सब कोइ,
तोहू होनी नहिं मिटे, अनहोनी नहिं होइ;
अनहोनी नहीं होइ, भ्रमे जीय धरम भ्रमनको,
करत हरत सब ईश्वर, द्रढ टरि ठरि भ्रम मनको;

कहे दयो हरिदास, विरल भ्रांति विन झांखा,
 ता विन संशे सहित, दिखत हैं पंडित लाखा. ४४
 उद्यम सुखकों सब करे, किय विन रह्यो न जाय,
 हरिरुचि मिले तो सफल बनि, ता विन व्यर्थ उपाय;
 ता विन व्यर्थ उपाय, मुख तहुं मरम न जाने,
 कबु कबु कियो बन्यो है, तातें कृतिबल माने;
 कहे दयो हरि अकल, गति तातें बहुधा भ्रम,
 निःसंशे भव विरल लहे, प्रभुकर फल उद्यम. ४५
 हरिरुचितो सब भयो है, हरिरुचि अब ज्यों होय,
 हरिरुचि जो सो होयगो, क्यों न कलपना धोय;
 क्यों न कलपना धोय, चले जो बल कबु तेरो,
 तुरत न समझि जाय, रहे न क्यों दे उर झेरो;
 कहे दयो हरि शरन ग्रहे, सब उपाय परहरी,
 विगरीहू सब सुधरेगी, जन अहित न कबु करि हरी. ४६
 कुइ कहेगो हरिहस्त सब, जियतें कछुहु न होइ,
 यों सुनि जन सब अलसि, शुभ कृति न करेंगे कोइ;
 कृति न करेंगे कोइ, करे इह संसे खोटो,
 पराधीन सब जिय, मतिप्रेरक हरिवल मोटो;
 कहे दयो हरिदास, समझि यों निज बल खोइ,
 हरिरुचि सम कृति किय विना रह्यो जाय नहीं कोइ. ४७
 करता सब श्रीकृष्ण, इक यह सिद्धांत अभेल,
 पें जिय शिर कछु नां धरे, तो न खुले भव खेल;
 तो न खुले भव खेल, तासुं जिय पास करावे,
 सब विधि प्रेरक प्रभू, जिय निज बल कछु वनि नावे;

કહે દયો યૌં સમઙ્ગિ વિરલ, કુદ મન ભ્રમ હરતા,
હરિ રુચિતેં સવકુલ રહી, ભ્રમ કહુ મેં હું કર્તા. ૪૮

કવિત્ત

તુમ મેરે પ્રાન પ્યારે, મુખ તો દેઘાઓ મતિ,
વિના મોલકી મેં દાસી, હાત મત લગાડ્યો;
લાડ નહીં લડાવત સો, વાવાસોં કહે દેઝંગી,
મરો તો ન દેઝં ઘેનો, વિદેશે મત જાડ્યો;
મુખ દેઘી જીવત હું, મહીયર નાં જાઝંગી કા?
મેં તો મેરો જડ ચૂકી, પાક ફિર વનાડ્યો;
સ્ત્રીજનકે વોલિવેકો, હેતૂ સમુડ્યો ન જાય,
કપટિ મિત્ર જાની દયા, નિમે ત્યૌં નિમાડ્યો. ૪૯

કુંડલિયો

ચિંતા ચુરેલ દેઘિ, જપિ શરન મંત્ર ગોપાલ,
સ્મર્ન નિવેદન કરત હી, ભાજેગી તતકાલ;
ભાજેગી તતકાલ, સુક્યો જુ દીઘેગી એસી,
સવ કહુ હરિકો ભયો, મોહિ ચિંતા અવ કેસી ?
અટપટિ લીલા દયાનાથ, તદપિ ન તજિ સંતા,
અશ્વારોહન ગ્રંથિ સીસ તસિ તોકું ચિંતા. ૫૦
સાધન ધર્મ રહીત તું, સકલ પાપ કરિ પૂર,
તહુ કા મહાપ્રભુ શરન વલ, મત ધરિ ચિંતા ઝર;
મત ધરિ ચિંતા ઝર, પુષ્ટિપથપતિ શ્રીવલ્લભ,
નિજ કહિ ગ્રહિ તિત વાંહિ, અવેં દુર્લભ સવ મુર્લભ;

(૪) ઘેનો=ધેરું. જડ=જમી, ખાધું. (૫૦) અશ્વારોહન=જેમ ઘોડાપર બેઠાં છતાં ઘોડાને ભાર થશે એવી ચિંતાથી ચોતાને માથે મૂર્ખ ગાંસડી મૂકે છે, તેવી તારી ચિંતા છે.

कहे दयो हरिदास, तोकुं कछु लागे बाध न,
निज इच्छासुं करेंगे, करि हें का अव साधन ? ५१

स्वामि पाद नृप खडग सम, गुरु पादुक पद ठोर,
वांभि पिड पद पांसुकर, वरन पाद जल ओर;
वरन पाद जल और, भाव द्रढ जहां भरोसो,
तनकहुं कृष्ण संबंध, कृष्ण वही रंच न सांसो;
कहे दयो विश्वास, न तो साचेमें स्वामी,
कोई वस्तुमें द्रढ प्रतीति फलि साचे स्वामी. ५२

वस्तू मुल तें अधिक फल, सम संबंध प्रतीति,
दास दासको दास बनूं, मंगन बढत हरिप्रीति;
मंगन बढत हरिप्रीति, करि उद्वव सुविचारो,
गोपीपद रज याची, लग्यो प्रभु अतिशय प्यारो;
कहे दयो सब दिखो, फुआरो भरि निज हस्तु,
जीतो नीचो हुइ तीतो, ऊंचो चढि जल जन वस्तु. ५३

कवित्त

केश जो अलौकिक तो फल है पथ पुष्टीको,
हरि अंगीकृत ललन लौकिक जो केश है;
दुःख साधू संग साचो, सुमरावे कृष्ण नाम,
हरिकुं विसरावे सुख, माया आवेश है;
दुःखमें लाभ होय नां तो कुंतीजी मार्गे कैसे ?
संत केश सहे केसें, कृपालू ब्रजेश है;
भक्तको अहीत कबू, दया प्रभू करेही नां,
चितमें उद्वेग सो तो लीला गोकुलेश है. ५४

कुंडलियो

प्रभु रक्षक तो कहूं न डर, जा जंगलमें बैठि,
 सो कोपत नहिं बचेगो, सत पतालमें पैठि;
 सत पतालमें पैठि, देखि चंद्रहास जयद्रथ,
 कहा विगयो प्रल्हाद, कनककश्यप का स्वारथ ?
 कहे द्यो जग रुठ तोहु, का कोपि काल विभू,
 बार न बांको होइ, जाहि रक्षक श्रीमहाप्रभू-
 अरि सुमित्र, विष पण्य, अरु अघरम सुधरम होइ,
 उलटो सब सुलटो बने, हरि करुना द्रग जोइ;
 हरि करुना द्रग जोइ, ईंद्र मीरां सुतकुंता,
 चंद्रहास सह चार, असे इतिहास अनंता;
 कहे द्यो प्रभु प्रसन्न, दैन्य सह रटत नाम हरि,
 विगयो सुधरे सकल, मित्र न्है जाय मिटि अरि.

५५

५६

कवित्त

नय पोगी बारी मग प्राप्त होवे शिघ्र धाम,
 विलायती दीपसीख दीप बिना आगी हैं;
 सद्य खाता मिले पत्र, खाता वही देखी लेत,
 मिले ही हिसाब शिघ्र तारी हाथ लागी हैं;
 काम जो न सिद्ध होवे, बहुतही प्रयत्न कीये,
 सोहू होवे शीघ्र शक्ति, सीपारसी जागी हैं;
 तेसे प्रभू मिले शिघ्र, साधू संग किये दया,
 और कहू चहीए नांही, वेदकी ए बारी हैं.

५७

विना बांट तुला ज्यों कंपान तोले अनायास,
 बहु जनको काम अनायास कलासी करे;
 शर्कराको सक्त पनो, टारे संग वेंगनकों,
 दुरवीनतें दुरवस्तु ढीग ही द्रष्टी परे;
 सूक्ष्म जो वस्तु उपनेत्र बडी दे दिखार्इ,
 रवि प्रतिबिंब नीर नीके दीठमें ठरे;
 तैसे प्रतिबिंब प्रभू मिलवें में होय जे ते,
 साधन ओर विना सो संबंध बडेको हरे.* ५८

प्रकरण १७—अथ मायामत खंडन

मत्तगयंद

ज्ञानि हमें प्रतिउत्तर द्यो, जीय ब्रह्म वने, हम नांहि मनें है,
 ब्रह्म आनंद भुगे तब को जु भुगे, तब ऐक्य न कहत वने है;
 नहि न मोद कछु अस कहो न तु द्वैत मनो हम नंद भनें हैं,
 कहत द्यो जु दुराग्रही हों मत कोविद वेद विरुद्ध गने हैं. १

कवित्त

व्यापक अद्वैत ब्रह्म तेजोमय निराकार,
 निरंजन निर्गुन नां आदि परिनाम है;
 हे अनूप अखंडित अक्षरहू अनिर्देश्य,

(५८) कंपान=तोड़वानो 'स्प्रॉगनो' कांटो.

* ओ३ प्रतमां नीयेनो दुहो अने सोरठो विशेष लेवाभां आवे छे.

दोहो-दोष फुरे निज दैन तब, दैन देखि प्रभु हेत;

खातर बस्तू अति अधम, तातें सुधरे खेत.

सोरठो-गुनपर गर्व न होय, जापें प्रभू पूरन कृपा;

बिन सुकदेव न कोय, अपर मुरती भगवदी.

रूप रंग वपू नहीं, मुनिकों लय ठाम है;
कहे निगम नेति नेति, द्रष्टि कोयनां,
अटपटी है वात पावेगो मन विराम है;
वासु तो श्रीकृष्णचंद्र पुरुषोत्तम न्यारे,
दया प्रभु धामी वाके वह जिनको धाम है.

२

मत्तगयंद

वेद विधान न नेम दया प्रभू, जहां खरी प्रीति प्रतीति ठरी है,
नृहरि खंभहीतें प्रकट कह्य वहां द्विज कौन प्रतिष्ठ करी है ?
द्रोन भद्रामुरती रचिकें स्वय भिद्य धनूरकी विद्य पहरी है,
पूजन मूर्ति प्रतीति नहीं हरि वे सबके मुख धूरि भरी है. ३
जो प्रतिमा न प्रतच्छ प्रभू, तव नामहि को पय कहो किन पीनो ?
द्वारवतीसुं अये कस डाकुर, नृसिंह हार कहो किन दीनो ?
साखि पुरी हरि नाड नवांय, शीश नवायके मुकुट लीनो,
दास प्रतच्छ न दाखि दया प्रभू, नास्तीकको मुख शाम ही कीनो. ४
राम भये तुलसी हितु श्रीजी र लालजिने पद लंघ करे हैं,
सेव्य सुरूप मिरांसु हिले, अलिखान सुता संग त्याँही वरे है;
देखि प्रतीति धिक्कारी हते खल, भर्तहितु शुक्रजी उचरे है,
जो अरचा मुरतीसु दया प्रभु, भेदमति नर नरक परे है. ५
कारन ब्रह्म न रूप जू होइ तु, कारज जगत लहे कह्य केसो ?
रूप विना कर तत्त्वहु नां वनि, जो मति होइ विचारीय फसो;
हैं अरु ना श्रुति कहे हितु गूढ़ सू, हैं वपुषें न दिसे रवि जेत,
प्राकृत नां पगिनंदमइ सय, अंग दया न दिखे भव तेसे. ६

(२) वपू=शरीर. वातु=तेनाथी तो. (३) द्रोण=द्रोणाचार्य. भद्रा मुरती=भागीनी.
भूति. भिद्य=भेदव्य नाभनो भिद्य. पहरी=पड़ी, लक्ष्मी. (४) नाट=गोड; भस्तक.

देखनकों अधिकार न आसुरी, ताहितु अक्षर रूप न दाखे,
 अंग मनोहर है तिन भीतर, भक्त सजाति रसिकसु चाखे;
 कश्यप ज्यों कर पाय सुजाति दिखावत है सु विजाति न झांखे,
 शालिगारामहितें प्रकटे चंदरावन नाथ दया ब्रज साखे. ७

कवित्त

तेरे मते ब्रह्म निराकार, जिय प्रतिविंब,
 माया विच पर्यो कहे, केसे सांच ठरेगो ?
 माया तो मलिन और, ब्रह्मकुं न रूप मूढ,
 तूहि कहे विंबविना प्रतिविंब परेगो ?
 पवनकी जाई काठ विच परी देखी कहूं ?
 बुद्धि विना वोल्यो निरवाह केसे करेगो ?
 दयानाथ परब्रह्म सो तो हैं साकार सदा,
 जीय ताको अंस दास मान्य अर्थ सरेगो. ८

मायावादी तेरे पंथ, गुरु शिष्य संभवे न,
 जूठी बात साची हमें, कैसे समुझावेगो ?
 जाकुं सवी ब्रह्मभेद द्रष्टि नांसो पुरन ज्ञानी,
 तिनकों शिष्य अज्ञानी, द्रष्टि केसे आवेगो ?
 कहेंगो कछु भेद भासे, तव तो अपूर्न ठयों,
 ताको उपदेश वाकुं फल कहा दिखावेगो ?
 ताहितें अद्वैत ज्ञान मारग हे भ्रांति मूल,
 कहे दयो शुद्धाद्वैत कछु दोष नावेगो. ९

मत्तगयंद

ईश्वर कारण सत्य सदा, तव कारज जकतसु जूठ न होइ,
 कंचनतें जस कुंडल कंकन, कंचनही वह भेद न कोइ;

नृप प्रपन्न नृप तव प्राकृत साधन ज्ञान न सुखिष्ठ सोइ,
 कइत दयो जग नृप कइो नइ, नंदी तेरो मन डारत थोइ. १०
 तुं कइि जीवतुं प्रबन्दी है करि संग अज्ञा यह जीवतुयो है,
 वृजन है हम प्रबन्दि हों धुर, अंद अज्ञा मोहि कसं क्यों है?
 मूर्खकों तस क्यों परले, परले तव साधुमनोदि, क्यों है,
 कइत दयो पुत्राय, बहुत विच्छिन्न तेरो मन दोष क्यों है. ११
 ईश्वर है सर्वज्ञ अंगेय सुखेय न काय अज्ञादिक स्वामि,
 है कृपा करुना तव पाछि अंग अज्ञाकर अंतर्जामि;
 प्रबन्ध नानात आदि स्वयंसु, अनुर अज्ञात अंगी अकामी,
 न तव यम कइो जियमें कइि देत दयो तम कइे अवगामी. १२
 आनंदमात्र हि आनंद पानि पदार्थि नवे हरि देवकी बाली,
 मो छवि प्राकृत जीवती जानत, जीवतुं प्रबन्ध कइे गुरु बाली;
 श्रीगुरु मूढ़ कइे प्रभु वाहुं, नदीं अरु नद लड़े अभिमानी,
 गौरव तके विषे परि है कइो देत दयो तव ज्ञान ब्याली. १३

कवित्त

गोमें पय, नामें वृद्ध, सो वृद्धें गो नां दूध,
 प्रकृत विष लवाये, येन पुटी है ज्ञान है;
 लिखें है नैय, नामें लिखें नां दीन ये,
 पाये मो प्रकृत नैय जोगी अज्ञान है;
 ईश्वर विष अग्नि है नामें नां रसोइ होवे,
 गुरु अग्नि जोगे विष मुखे नां दात है;
 तेले दयालाय कृपा, नष्ट नन देवे विना,
 अंतर्जामीका मुख देवे नदीं गाव है.

કુંડલિયો

જીવ બ્રહ્મ હોવે ન કવુ, ધંતુર કનક ન કોઈ,
 કુત્તાકું કહે વાવિયા, કુત્તા વાવ ન હોઈ;
 કુત્તા વાવ ન હોઈ, માટ રાય જીન તોલે,
 મોઈ રાજ જ્યો ગોલાકું રાના કહી વોલે;
 દયા નાઈ પારિખ, મગ્નિ સોતિ, ચાસ નીલગ્રીવ,
 આકર્ક જસ વ્યર્થ, ત્યોંહિ જડ બ્રહ્મ કહત જીવ. ૧૫

મત્સ્યગંદ

નીરસું મોતિ રુ કજ્જલ જોતિસું ક્યોંહુ કદા જલ જોતિ ન હોઈ,
 યોં સરસોં સરિતા, ફનિ સોં મનિ, વહોર ફત્તી સર કહે નહિ કોઈ;
 વાસ કપાસ ન વહોર વને, ધ્રુવ કારન કારજ નિત્યહિ દોઈ,
 કહેત દયો જિય બ્રહ્મસુ મોં સાહિ, ત્યોં ફિર બ્રહ્મ વને નહિ સોઈ. ૧૬

અથ પ્રસ્તાવના

છપૈ

ગિરિધર મુંજ્યો પ્રાણ, તુહી સામલડા પ્યારા,
 માદર પિદર વિરાદર, દુશમન ચલક વિસારા;
 માટા મંચી વિનીપૂ, સ્વામી ફકડારારા,
 જાની જિયકી પીર, મનોરથ પૂર્યા મારા;
 હરિ નકો કોળાચા પ્રેમ, વૈ ત્વમેવ સ્વામિ નિરંતર,
 નંદ મેહેરકે પુતવા દયા પ્રભુ, થાંકી દાસી માકે કાંઈ ડર.* ૧

(૧૫) આસને નીલગ્રીવ એટલે મોર કહેવાથી તે કંઈ મોર થશે નહિ; નાડ હુબમ. પારિખ=રત્નપરીક્ષા કરનાર ઝવેરી. સોતિ=શોક્ય; અપર સ્ત્રી; તેને પણ બેઠે કહે છે પણ બેઠેન તે બેઠેન અને શોક્ય તે શોક્ય. આસનું બીજું નામ નીલગ્રી છે, પણ તે આસ ન રહેશે. (૧૬) વાસ=વસ્ત્ર. (૧) પીર=પીડા. * આ છંપાન ૧૧ ભાગ છે.

कठिन जितिवो काम, कठिन मनको सच करिवो,
कठिन भेटिवो श्याम, कठिन निज करतें मरिवो;
कठिन रोधिवो क्रोध, कठिन दुःख वायक सेहेवो,
कठिन पालिवो बोल, कठिन परचस हुइ रहेवो;
अति कठिन खरचवो दाम, अरु रन अग्रे चढिवो कठिन,
सुनि दयो कहत यह दस कठिन, त्यों ग्यारह्यों निति अटन. २

मत्तगयंद

वृच्छ न भच्छ करे फल आपुन, पीवत नांही नदी स्वय वागी,
मेघ न भोग करे अंनको, रतनाकर रत्न फिरे नहि धारी;
नां करि वेठत विधगिरि, मलयाचल चंदन नां सुखकारी,
सज्जन संपति स्वारथकी नहीं, कहत दयो परको दुःखहारी. ३
मीतकी मीत सु हानि करे न करे अरिकी यह बात खरी है;
पाप किये परब्रह्म मिले न मिले सतसंग किये सुं हरि है;
नीतिकि बातसुं कलेश रहे न रहे मति नित्य अनीति भरी है,
देखत जूठि लगे जुगती नहीं सांचि दया कविबानि ठरी है. ४

(इति अंतरलापिका)

कचित्त

पितुकों न मोख दीनो, ब्राह्मनकों लूट लीनो,
छत्री होय विप्रनीकुं पाय परसाये हो;
एक नारी मारी डारी, नासिका विडारी दूजी,
बिना दोषे मारिवेकों, मृग पाछें धाये हो;

(४) आ मत्तगयंदभां वच्ये आवतो नक्षत्र “ देहली दीपक ” न्याये जे
तरङ्ग बांयवाथी जे प्रकारना अर्थ समन्तरो. (५) आ कचित्तभां श्रीरामचंद्रनी
उपरथी निंदा पणु अंदरथी स्तुति करी छे. पितु=दशरथ राज. ब्राह्मण=परशुराम.
विप्रनी=ब्राह्मणी अहल्या. एकनारी=त्राटिका. दूजी=सुर्पणखा. मृग=भरीय. कवि=वाली.
भिली=शंभरी नौच=यांडाण.

જાને દીની વેટી વાકી મરજાદા મેટી, કપી
વિના વેર માર્યો, ભીલી જૂઠે વેર ચાચે હો;
સુનીયોગ મુક્તિ દીની નીચેં દયાનાથ રામ,
મરજાદાપાલક તુમ કેસે કહાયે હો.

૫

(ઇતિ નિંદાવ્યાજસ્તુતિ)

કવિત્ત

કોન દંઢ કંસ જેસો, કૃષ્ણકોં ન મૂલ્યો છિનુ,
ચવરિ લેન ભેજવાને પ્રાણ ભેટ કીનો હૈ;
ધનૂમચ મહ્યો આદી, પ્રભૂ પધરાયે પૂજ્ય,
વાસ ગંધ મનૂહાર, સામેં પઠઈ દીનો હૈ;
સકુન હેતુ હસ્તીકુ રંગદ્વાર ઠાહો રાખ્યો,
ગિરિકેં દંડોત કીનો, એસો પ્રનયમીનો હૈ;
એસો વૂજી દયા પ્રભૂ ફાંદી સીઘ્ર મિલે જાય,
વિવસ હોય ગિયોં તાતેં મયો અસૂ હીનો હૈ.

૬

ઇતિ સ્તુતિવ્યાજનિન્દા

મન્તગચંદ

ગકર ચોરકિ સાકર જીવન, સો મચિકેં ચર સદ્ય મરે હૈ,
સોમવલી સુચિ વિપ્ર પચે, કવુ ભ્રષ્ટ પિણ તુ વમન કરે હૈ;
દીપ સનેહ વિના ન જિયે, સુહિ પ્રાન હરે મચિ દૂર ઢરેં હૈ,
નાથદયા રસકેલિ તસે રસિકોં નંદદાયક દુષ્ટ જરે હૈ. ૭
શ્રીહરિ કરી નહિં વસ્તુ સુ કા? હરિ કોનસિ વાત સકે નહિં જાની?
કૌ ન સકે કરિ કૃષ્ણ કહો સહિ? કૌ ન સકે હરિ કહિય વચાની?

(૬) આ કવિત્તમાં કંસની ઉપર દેખીતી પ્રશંસા કરી છે, પણ અંદરખાનેથી નિંદા છે અને કૃષ્ણની સ્તુતિ છે. દંડોત=દંડવત. અસુ=પ્રાણ.

કૌન રિપૂ હરિ? વંધન કા? હરિતેં વડ કૌન? કૌન શકે પહિચાની?
 કહત દયો અઠ પ્રશ્ન પ્રત્યૂત્તર વેહુ વતાય હમેં ગુરુ ગ્યાની. ૮
 લોભરુ શોષ મિલિ ન રહે, કવુ પ્રેમ જહાં નહોં નેમ વસે હૈ,
 હેમ રુ ક્ષેમકું વૈર પરસ્પર, ક્રોધ જસ્યો તવ વોધ નસે હૈ;
 દોષ જહાં લગ મોઁ મિલે નહિ, તોષ ન વહાં કહું રોષ થસે હૈ,
 જ્ઞાન વહાં અભિમાન દયા નહોં, કામ કહાં રસરામ રસે હૈ. ૯
 સાગર લેહેરી, સુધાકર કૌમુદિ, એકહી રૂપ અરુ છવ ન્યારી,
 અગ્નિ રુ જ્વાલ, પ્રભાકર કાંતિસુ, ભિન્ન અભિન્ન હુઝુ લિહુ ધારી;
 રૂપ રુ છાંહિ, પટોલ રુ માતિ, દયા તસ કૃપ્પા રુ માનુહુલારી,
 એકમેવાદ્વિતીયં કહિ વ્રહ્મ શ્રુતિ દયા હિય હારદ એહી વિચારી. ૧૦
 ચંદ્ર રુ જામિનિ, કાંત રુ કામિનિ, સિંહ અરણ્ય, જલ્પી અરુ વારી,
 સીસ રુ કુંતલ, મેઘ રુ દામિનિ, અનલ પવન મિલે રુચીકારી;
 દેહ રુ પ્રાન, ચમૂ નૃપ, ભૂષન અંગ રુ નમ્રપત્નો ગુન भारી,
 શોભે પરસ્પર દાય દયા પ્રસુ ત્યોં નંદનંદન માનુકુમારી. ૧૧

કવિચ્છ

કિયો રાધાસંગરંગ સુહિ હૈ શૃંગાર રૂપ,
 હરે વામવાસ હાસ્યરસ હૈ પેહેચાનિયે;

(૮) પ્રશ્ન-શ્રીહરિએ કઈ વસ્તુ કરી નથી? ઉત્તર-હરિએ પોતાનું ઐશ્વર્ય કશું
 નથી. પ્ર-હરિ કઈ વાત જાણી શકે નહિ? ઉ-હરિ પોતાનો પાર જાણી શકે નહિ.
 પ્ર-શ્રીકૃષ્ણ શું ન કરી શકે તે કહો? ઉ-શ્રીકૃષ્ણ ભક્તનું છુરું કરી શકે નહિ.
 પ્ર-શ્રીહરિ શું વખાણી કહી શકે નહિ? ઉ-હરિ પોતાના ભક્તનો મહિમા કહી શકે
 નહિ. પ્ર-શ્રીહરિનો શત્રુ કોણ? ભક્તનો દ્રોહ કરનાર તે હરિનો શત્રુ છે. પ્ર-જગત્માં
 બંધન શું છે? ઉ-હું અને મારું એ બંધનકર્તા છે. પ્ર-હરિથી મોટું કોણ?
 ઉ-સાચા ભક્ત હરિથી પણ મોટા છે. પ્ર-શ્રીહરિને કોણ ઓળખી શકે? ઉ-હરિના
 ભક્ત હોય તે હરિને ઓળખી શકે. (૧૧) કુંતલ=માથા બાક; શુદ્ધો.
 (૧૨) શ્રીકૃષ્ણના ચરિત્રમાં દશ રસ છે.

करुना जो बांधे मात, केशी संग रुद्र भयो,
वत्सासुर वध कीनो, वीररस जानिये;
दावानल पान भित्ति, सो विभत्स वकी लीला,
वत्सहरन लीलामें अद्भुत है मानीए;
उधो उपदेश शांत, गोपिका प्रसंग प्रेम,
दसों रसमह दयानाथ जु वखानिये.

१२

छपै

शिष सदाशिव गंग, विष्णुपद सबंध तातें,
मुंडमाल भगवंत भक्तके मस्तक जीते;
राम पुरीजन भस्म अंग लावत हर जानी,
कनक अरक अहि आदि धरे हरि अकार्ज मानी;
निलकंठ भाव सखि पोत पति, कृष्ण भाल शशी आर लहि,
यौ दया समुझी हरि सवंधी सकल वस्तु भव राखि सहि. १३

कवित्त

पेटें कराये पाप, दुष्ट वेन सहाये ताप,
नीचकों नमायो वडेपनोतें विगोयो है;
भीख चोरी चाकरीरु बेच्यो शिश तेरे लीए,
धर्म छोड्यो सहृद केश पैसा मन पोयो है;
प्यारे परिवार धाम ग्राम देश वेश त्याग्यो,
कासदी मजूरी तन चेहेनमें न सोयो है;
तेरे लीने दया प्रभू कृष्णको भजन्न भूल्यो,
अरे पापी पेट तेने नाक मेरो खोयो है.

१४

मत्तगयंद

जो रसना न हरि जपी, सो रसना मधि नित्य बनो कस्तूरी,
जो शिर संत गुरु न नमे, सु बनो मनिधारिन आसिस कूरी;

કૃષ્ણ ન રૂપ હૃદેસુ હૃદે ઉપજો મુકુતા ફલ પ્રાપત પૂરી,
નાથદયા પદ જો મનનાંસુ લહો સુંદરી ચલ ગાન મધૂરી. ૧૫

છપૈ

મિત્રપુત્રસુતભૂષણ, સુરસુતમગ્નીમરતા,
સુત રિપુ લોચન રિપુ, ધર નાદ જનક સંહરતા;
મિત્ર બંધુ પિતુ ગુરુ રિપુ, મિત્ર શિષ્યઆભૂષણ,
શત્રૂવાહન સુતવાહન, વલ્લભ કૃત સૂચ ન;
સુત રિપુ રિપુ સુતજાપતિ પિતા પિતુ બ્રાતા ભત્ર્ય પ્રાનહર,
હર દૈવત તાકે હિતુ દયાનાથ કૃષ્ણ ગિરિરાજધર. ૧૬

મત્તગચંદ

યોજન લલ્લિક ભૂતલતેં રવિ, ઝગથ વહાંસું શશિ ઇક જાનો,
ત્રીહલ મંડલ અગ્ર કવિ દ્વય લુહ્લુ દ્વે દ્વય મંગલ માનો;

(૧૬) મિત્ર (અગ્નિ) ના પુત્ર (દીવા) ના સુત (કાળજી) છે બ્રૂપાણ
જેતું એવાં નેત્રોવાળા સુર (સૂર્ય) ના સુત (ચમ) ની ભગિની (ચમુના) ના
ભર્તા (કૃષ્ણ) ના સુત (પ્રદુષ્ણ-કામદેવ) ના રિપુ (શિવ) નું લોચન (ત્રીહલ
નેત્ર-અગ્નિ) ના રિપુ (જળ) ને ધર (ધરનાર-મેઘ) તેમાં નાદ મૂકવાથી જે થાય
તે (મેઘનાદ-છંદ્રછત) ના જનક (રાવાણ) ના સંહરતા (રામ) ના મિત્ર (સુગ્રીવ)
ના બંધુ (વાલી) ના પિતુ (બાપ-છંદ્ર) ના ગુરુ (બૃહસ્પતિ) ના રિપુ (ચંદ્ર)
ના મિત્ર (શુક્રાર્ય) ના શિષ્ય (કૃત્ય) છે આભૂષણ જેતું એવા (મસ્તક-અર્ચાત્
રાહુ) ના શત્રુ (ચંદ્ર-સૂર્ય) છે વાહન જેતું એવા (શિવ) ના સુત (કાર્તિકેય) ના
વાહન (મોર) ને વધ્ધભ (વાહલો-મેઘ) ને કૃત સુખ ન (સુખ ન કરે તે-વાયુ)
ના સુત (ભીમ) ના રિપુ (દુર્યોધન અથવા કલિયુગ) ના રિપુ (ધર્મ) ના સુત
(નરનારાયણ) થકી (જા) ઉપજેલી (હર્વશી) ના પતિ (પુસ્કરવા) ના પિતા (બુધ)
ના પિતુ (ચંદ્ર) ના બ્રાતા (દત્તાત્રય) ના ભત્ર્ય (સેવક-સાહચાર્ય) ના પ્રાણ-
હર (પરશુરામ) ના દૈવતહર (રામચંદ્ર) ના હેતુ (કારણ જે કૃષ્ણ) તે દયારા-
મનો નાથ અને ગોવર્ધનનો ધરનાર છે. (ઇત્યર્થઃ)

द्वे गुरु द्वे शनि ग्यार रूपिसत वहांसु त्रयोदश है ध्रुव थानो,
देखि दया हरि भक्ति प्रताप सबी परिक्रम करे ध्रुव रानों. १७

छपै

ग्रंथ रसिकरंजन भवभयभ्रम अघटुःखभंजन,
भक्तिपक्ष पोपक श्रुतिमत सज्जन मनमंजन;
प्रकरण दस अरु सांत, छंद चों अति अभिरामा,
कवित छपै मत्तगयंद कुंडलियाचों नामा;
पुरि चंडि नर्मदा तट जहां, श्रीशेषशाइ धाम है,
शुभ ज्ञाति विप्र साठोंदरे दयाराम कवि नाम है. १८

(एचार छंदनी गणती)

दोहा

इकसत इकतिसु कवित है, कुंडलिए चालीस;
मत्तगयंद तहुतेंर है, अरु छपै छत्तीस.
इति श्रीकविदयारामविरचित ग्रंथ रसिकरंजन समाप्तोऽयम्

श्रीकृष्णकृपाऽस्तु

शृंगारना पदो

पद १ (राग-यनाश्री)

नंदलाल मिलनकों करों उपाय;

ब्रजराज मिले वीन रहो न जाय.

नंद० टेक.

रेनघोस मोहे कल न परत वे;

वर अंगना मोहे कलु न सोहाय.

नंद० १

दया प्रीतम हिय मिलके परस्पर;

हास करुंगी कय मिटेगी हाय.

नंद० २

पद २

मेरे प्यारेके नोंकीले नेन, वंसी वारेके नोंकीले नेन;

विरहे मोहे तीरसों-बदु मोहे तीरसों लगे.

मेरे०

रेनघोस मोहे कल न परत वे, मोहे पलक परत नहि चेत;

एजी मोहे पलक परत नाहि चेत.

मेरे०

हांसी मंद मानुं मदनकी फांसी, सुधा बोले सलुने वैन;

मेरे०

दयाके प्रीतम तोरी मोहनी शी मुरत, मोहे छिन छिन सतावत मेन. मेरे०

१ (१) रेनघोस=रात्रि द्विपक्ष. (रेन, सं. रजनी. घोस, पुनः स्वर्ग; आकाश; प्रशशित) कल=येन; इण. वे=(सं. वे.) पादपूरणार्थ अव्यय. मोहे=भने. अंगना=(सं. अंगन) आंगण. कलु=कंठ पण, सहेन. सोहाय=गमे, अये. (२) हिय=हृदय. हाय=यिता. हास=वृत्तिवाचक. इदय साथे परस्पर बेग्रीने "हास" अथवा इदरी दे बेथी भारी हाय-यिता भरी अय. २. नोंकीले=अलीदार. विरहे=विरहावस्थाभां. तीरसों=तीरना जेवां. हांसीमंद=मंद हास्य; धीयुं धीयुं असुं ते. सुधा=अमृत. सलुने=(सं. लावण्य) सुंदर, मधुर. मुरत=भृत्ति. छिन छिन=झल झल; धीयै धीयै. मेन=(मदन) कामदेव.

पद ३ (रेखतो)

परो मत इश्कके फंदा, परे जग सोउ मति मंदा;
 कठिन हे इश्कका किला, लेवे कोउ जगतमें विरला. १
 आगे सों सिर अपना देवे, सोइ गढ इश्कका लेवे;
 सहे सब खल्ककी हांसी, सो तोडे दुःखकी फांसी. २
 पिया जीने प्रेमका प्याला, सदा वे रहत मतवाला;
 खुशीमें दीन सब रेहेना, माशुकका दे चरन नेंना. ३
 मोहन मेहेबुव तुंही मेरा, चश्म बीच दीजीये डेरा;
 सजन तेरी सांवरी सुर्त, माधो तेरी माधूरी सुर्त. ४
 तुंही सिरदार मेरे सिरपर, तेरे दील चाहे सो तुं कर;
 आशककी येही हे अरजी, न बुजीये माशुककी मरजी. ५
 भइ वीनमोलरी दासी, प्याराके दरसकी प्यासी;
 निभावन वारे तुम यारी, दया के प्रीतम गिरिधारी. ६

पद ४ (राग ध्रुपद टोडी)

जल कां गई आज, ठाडे हे वहां ब्रजराज;
 मोहे तके मोहनने नेननकी सेन दइ. जल० १
 सुनरी भटुवापे लटु भयो मेरो चित्त;
 मोहनी सुरत मेरे मन बीच गड गई. जल० २
 प्रगट्यो अनंग अनल, कल न परत पल;
 ताकी पीर बहोत बढी, तासों में वीकल भई. जल० ३

३ (४) चश्म=आंखें। (६) वीनमोलरी=मूल्य वगैरही। ४ (१) ठाडे
 हे=उभा छे. वहां=वहां; लीं. तके=ताकीने. नेननकी सेन दइ=आंखनी धिसारत करी.
 (२) भटुवापे=कृपण उपर. भटु=(बटु) आणक; कृपण. लटु भयो=लुब्धथयो; मोह
 पाभयो. गड गइ=थोड़ी रही; वसी रही. (३) अनंग अनल=कामरूपी अग्नि. ताकी=
 तेनी. पीर=पीडा. वीकल भइ=व्याकुल थई.

દયાકે પ્રીતમ મેરે રોમ રોમ વસ ગયો;
લગનકી વાત એસી કાહુ સો ન જાણે કહી. જલ૦ ૪

પદ ૫ (રાગ પ્રમાત)

માન કહી તું મેરી હેરી રાધે, જુ માન કહી તું મેરી;
યામે દોડનકો હીત, હેરી રાધે જુ માન કહી તું મેરી૦ ટેક.
ચીતત પલક સો તેરે વાવાકી, કાહે લગાવત દેરી. હેરી રાધે૦ ૧
કલ ન લાલનકોં તેરે મીલન વીના, લલના ચાહે ઘનેરી;
ઉઠ ચલ હિલમિલ દયા પ્રીતમસોં, છાંડ કલ્પના તેરી હેરી રાધે૦ ૨

પદ ૬ (રાગ પ્રમાત)

તોહે પરી કાહાણી હેરી લલિતા જ્યું તોહે પરી કાણી,
પરી પરી પાપ મનાયે હેરી લલિતા જ્યું તોહે પરી કાણી;
વેર વેર વિનય કરત કર જોરી, લાંચ વડે વીન કેતી. હેરી૦ ૧
મોંસો કહત કહ્યું વિનસોં કહત કહ્યું, તુંહી કરત ફજેતી;
દયાકે પ્રીતમ જ્યું કી હિત કરતી તો, પ્રથમ શીલ્લ ક્યાં ન દેતી. હેરી૦ ૨

પદ ૭ (રાગ મેરવી)

શ્રી ગોપાલ લાલ પ્યારે, (૨) ચંગા મુઝાદા લીલાતા જા,
દરસનકી પ્યાસી અલીયાંકી તું પ્યાસ જુઝાતા જા. શ્રી ગોપાલ૦

(૪) લગન=પ્રેમ. ૧ (૧) વાવાકો=બાપની. જે પણ વાય છે તે તારા બાપની છે માટે સમય સાધી લે. દેરી=વાર; વખત. (૨) લાલનકોં=લાલને; શ્રીકૃષ્ણને. લલના=સ્ત્રી. ઘનેરી=ધણી. બીજી ધણી સ્ત્રીઓ તેને આહાર છે, પણ તારા વિના ચેત પડતું નથી માટે આવ હઠ અને તારી કલ્પના છોડી દધને મળ. ૬ ટેક. તોહે પરી કાહાણી=તારે એટલી બધી શું પડી છે? (૨) મોંસો=મને. વિનસોં=તેને. પ્રથમમાનથી વિસ્તારથી રાધાને લલિતા મનાવે છે તે વખતે કપાલરૂપ લલિતાને સચિદાનંદ જે રહે છે તે આ પદમાં છે. ૭ (૧) ચંગા=મુંદર.

इश्क चश्म खंजर मारी कुछ तो मलम लगाता जा,
तेरे मीलन वीन जीवन इलम होय तो बताता जा. श्री गोपाल०
तेरी तलप आतस तलपु, मीठी वतीयां सुनाता जा,
हो दया प्रीतम वेपरवाही होता है क्यों जीवाता जा. श्री गोपाल०

पद ८ (राग कालींगडो)

(श्री राधे राधे गोविंद रट तदा) ए राग

माइ मेरे लगे मोहनसों नेन, मोहनसों नेन, कहत वने न,
माइ मेरे लगे मोहनसे नेन, माइ मेरे. टेक.
मंद मुसकानी चीत बीच चुभी रही, सलके सनेहकी सेन. माइ मेरे. १
आठ प्रहर मोहे एही चीतोनी, कल ना परे दीन रेन. माइ मेरे. २
रोम रोम मेरे रमी रह्यो रसीयो, वोत सतावत मेन. माइ मेरे. ३
दयाको प्रीतम कोउ सोंको मीलावे, तब उपजे चीत चेन. माइ मेरे. ४

पद ९

ओरोंकी में नहि नहि नहि नहि,
काहुकी में नहि नहि नहि नहि;
तेरी में तो चेरी मोहन. ओरोंकी० टेक.
रेन द्योस मोहे कल न परत वे;
दिल डोलत वे तहारी गोहन. ओरोंकी० १
मात पिता ससुरार सतावत;
तहु ना तजी कबु डारे जो हन. ओरोंकी० २

८ (१) मंद मुसकानी=जीलुं जीलुं डसवुं ते. चुभी रही=थोड़ी रही. - सलके=
भटके. (२) चितोनी=चितन. ९ टेक. ओरोंकी=भील डोहनी. चेरी=दासी. (१)
द्योस=(घुस-स्वर्ग; आकाश; प्रकाशित) दिवस. तहारी गोहन=(?) (२) ससुरार=
सासुरियां. हन=डल्लुं; भारी नाभुं. तहु...हन=कदापि भारी नांभे तो भलु तभने
छाडीश नहि.

દયા પ્રીતમ તુમ, એસી કરો મોહે;
તુમ વીન ઓર ન પાવે છોહન.

ઓરોંકી૦ ૩

પદ ૧૦

एरी एरी ए वेंदी कां समार दीनी वे,

ટેક.

लाडली लाल वेंदा बीच मृगमद,

सुंदर श्याम पिये हियरा हयों वे.

एरी एरी० १

वाल बीच मित्र जनु अली अली वाल वसे,

सुसुमा लजी सोतीन हिय गरव गयों वे.

एरी एरी० २

नखशिख प्रति अति अंगरूप माधुरी अकथित अनुप,

लख लज्यो मनोज चंद मंद ढयों वे.

एरी एरी० ३

अति प्रवीन जान राय, ललिता न जाय,

सो दया प्रीतम तेरे फंद पयों वे.

एरी एरी० ४

પદ ૧૧ (રાગ રેખતો)

देखो देखो वे मेरी हो देखो वे मेरी सखीयांकु क्या भान परी,

देखो जीत नीत मोहे हुं सांवरी सुरत दरस देरी. देखो देखो.

भला घुरा न काहु सुने नहीं मेरी आली,

वसा भरपुर सवें ठोर, कयहुं ना रहा खाली.

देखो देखो.

खीली थी चंदनी चोद्दीश श्री यमुना बटमें,

ब्रंदावन हुम फुले फुली वंसी बटमें

देखो देखो.

(૩) છોહન=સ્પર્શ કરવો. તુમ...છોહન=તમે મને એવી કરો કે તમારા વિના ખીલું કોઈ મને સ્પર્શ કરી શકે નહિ. અર્થાત્ મારી સાથે લગ્ન કરીને તમારી પોતાની બનાવો કે જેથી કોઈનો મને અટવાનો અધિકાર જ ન રહે. ૧૦ આ પદનો ઉલ્લેખ પણ રા. જગજીવન દયાળજી મોદીએ “ ગુજરાતી ” ના સંવત ૧૯૭૦ ના દીવાળીના અંકમાં કર્યો છે. (૧) મૃગમદ=મૃગમદ-કસ્તૂરી. (૨) મિત્ર=સૂર્ય. અલી=ભમરો. સુસુમા (?). સોતીન=શોધ્ય. (૩) લખ=લેખને. મનોજ=કામદેવ. મંદ ઢયો=ઝાંખો પડી ગયો.

एही दीलदार जीवन प्राण कृष्ण हे वे मेरा,
द्रगन मेरे दो बीच दया प्रीतम कीया हे डेरा.

देखो देखो.

पद १२ (राग सोहणी)

कोन गती मेरी धारी गीरीधारी जी,
लगन अगन बीच डारोके वीसारी जी.
वीकल करी हरी सुध ना लही फीरी,
जुठी मीठी वांनी ठरी, केहेत मोकुं प्यारी जी.
तुम तो वीसारी मोकुं, तुम केसो वीसरो,
आंख अनीयारी चुंभी, हीय ज्यों कटारीजी.
दयाके प्रीतम प्यारे, उचित न रहो न्यारे,
मृदु मुसकांनी फंदा, बीच घेरी मारी जी.

कोन गती.

कोन गती.

कोन गती.

कोन गती.

पद १३ खमाच

अजव रसीले तोरे नेनां मोहे मार डारी.
तीखी तीखी नोंक याकी चित मेरे चुभ गइ,
लगी मानु मदन कटारी वे
कहुना गुमान रहो हुइ जखमी
जखम कलेजे लग्यो कारी वे
कौन उपाय करुं याको
पीर टरत नहि टारी वे
अव में तिहारी भइ दियो तन मन तुमकुं
दयाके प्रीतम गिरिधारी वे

टेक.

अजव० १

अजव० २ ।

१३ (१) तीखी तीखी=जीएली जीएली; अएलीदार. नोंक=अएलीओ. चुभ गइ=
योत्री गइ. मानु=जएणे. मदनकटारी=अभरूपी कटार. (२) पीर=पीडा.

पद १४ राग धनाश्री-गत ठुमरी

जीया प्रेमफंदके बंध पर्यो, क्यहुं परे कल नाहि मेरे राम. प्रेम टेक.
प्राप्त गये प्रीत नहि छूटवेकी, हारिल काठी ग्रही लो मेरे राम. प्रेम. १
(दोहा)

चेन नहि दिन रेनमें रुचे नहि कछु काम,
वीन समुझे कीने धर्यो प्रीत पीरको नाम. प्रेम. २
कह्यो जाय न सह्यो परे जरे जीय मुख हाय,
कोउ वैद के पास नहि इ लगन दरद उपाय. प्रेम. ३
दया प्रीतम कृष्ण प्रीत पुरानी, जीन समजो कोउ नाहि मेरे राम. प्रेम. ४

पद १५

जो सैयां सांवरे वंसी बजैयां,
वंसी बजैयां मोरली अधर धरैयां. जो सैयां० टेक.
रेन घोस मोहे कल न परत वे,
सुनत सुनत मेरी शुद्ध विसरैयां. जो सैयां० १
बहावरी फिरुं मेरो बश नहि जीयरो,
दोहोती चली छांडी वाल बहुरियां. जो सैयां० २
शरदकी रेनमें गरद मोहनलाल,
उवट शब्द राधे राधे बोलैयां. जो सैयां० ३

१४ जीया=छव. फंद=झंसे; पाश. (१) हारिल काठी ग्रही=हारिल नामनुं अंश
जातनुं पक्षी थाय छ ते लज्जतांनी साथे ल लाडलांनी सगा पोताना पगमां पक्षी
ले छ ते भरतां सुधी पक्षी छोडी शक्तुं नथी, तेम अंश वषत प्रेम थयो ते इरी
छूटतो ल नथी. (२) चेन=सुष; निरांत. कीने=डोले. पीर=पीडा; दुःख. वीन.....
नाम=समझया वगर अंश जातनी पीडानुं नाम ते प्रीति डोले शब्दुं छरो? (३)
कह्यो.....परे=डोलेने छली शक्य नहि अने सहन पक्ष थर शक नहि. जरे जीय=
छव अगे अने मुख हाय=भेडयेथी हाय हाय छेडुं पडे. कोउ=कोई. इ=अ. लगन=
प्रेम. १५ अधर=नीचलो डोड. (२) जीयरो=छव. वाल बहुरियां=नानां वाहरडां. (३)
गरद=रास रमनामां निमग्न. उवट=उधोडा; धुड्यो.

चूदावनमें रास रच्यो हे,
 ताल मृदंग थनककार थइयां. जो सैयां० ४
 सोल सहस्र ब्रजकी ब्रजनारी,
 दो सखी बीच कृष्ण स्वरूप धरैयां. जो सैयां० ५
 सब सखियनकुं बहोत सुख दीनो,
 खटरे मासकी निशा वनैयां. जो सैयां० ६
 दयाके प्रीतम तोरी माधुरीशी मुरत,
 जुगल रूप पर जाउरे वलैयां. जो सैयां० ७

पद १६ रेखतो

बंसीके बजाने वारे मेरा दिल क्युं चुराया,
 मेरा दिल क्युं चुराया, मेरा मन क्युं चुराया;
 बेनोंके बजाने वारे मेरा दिल क्युं चुराया,
 तीमाणानुं सतानेमें तेरे हाथ लें क्या आया. बेनों० टेक.
 अवल कोरी कटियां छतीयां, फिर न बतियां वीन पतियां,
 गले क्यों न दीनी कतीयां, जो तलफानेथी इस भतीयां. बेनों० १ ५
 मेरी जान जलाता हे, मेरा जीय जलाता हे,
 आप खेलता हे खाता हे हाथ हुन्नर दया प्रीतम महेबुब,

महेर क्यों न लाता हे. बेनों० २

(६) खट=छ. निशा=रात्रि. (७) जुगलरूप=राधाकृष्णनुं लेहुं. जाउरे वलैयां=वारी लई, ओवारणा लई. १६ बेनो=बांसणी. तीमाणानुं=त्री भाणुसने. सतानेमें=दुःख देवाभां; सताववाभां. (१) अवल=पड़ेलां. कोरी=योऽभी; अक्षत. कटियां=कपी. छतियां=छाती; दृश्य. बतियां=बातो. पतियां=कागण. दीनी=दीधी. कतियां=करवती; कटारी. तलफानेथी=तलसावपी छती. इस भतियां=आ रीते. भारी डेरी छातीने प्रेमणाछ भारीने पड़ेलां धायस करी; पछी डोई द्विस वात पणु न करी अने कागण पणु न लभ्या. ले आ प्रमाणे मने तलसावपी छती तो गणे करवती डे कटारी डे न दीधी, अर्थात् भारी डेम न नांभी ? (२) हाथ हुन्नर=पोताना हाथभां ल भये

पद १७ गत दादरा

मेरा प्रभु गिरिवर धारी, मेरा प्रभु कुंजविहारी,
छोडी क्यों करके प्यारी, दुःखमें डारी प्राणके प्यारे. हारे हारे हो. श्रीजी. १
आप वीना नाहि को वेली, छोरी वन मोहे अकेली,
संगको नहि साहेली, क्यों रहेंगे प्रान हमारे. हारे हारे हो. श्रीजी. २
दासीमें दोष निवारो, विरहानल काहेकु वारो,
आपको वर्द विचारो, व्याही क्यों छांडो नंद दुलारे. हारे हारे हो. श्रीजी. ३
रोती देखी करुना आइ, यूथमें दइ मिलाइ,
दयाने लीला गाइ, श्री ब्रजराय नैनके तारे. हारे हारे हो. श्रीजी. ४

पद १८

भट्ट कासों कहु पीर, मेरो मन मान्यो मोहन सुं,
हियो हयों बलवीर. मेरो मन० टंक.
पियाके दरश वीना पलक कल्प सम,
नहि चेन परे मन भयोरें अधीर. मेरो मन० १
में भइ मीन जीवन दया प्रीतम,
नख शिख सुंदर सुधा सर नीर. मेरो मन० २

पद १९ राग काफी जंगली

कोइ दीन याद ना कीती वे यार, मानुं कोइ दीन याद ना कीती यार,
नंदकुंवर छेला यार, बाहवा कोइ दीन याद. टंक.
में तो हुं सांची वे कीरतारसों दोस्ती देदी खातरवें मेंडा सुना,
मेंडा तन मन, हे जी मेंडा तन मन, जींदडी तुं दीती तो वीचार. कोइ. १
उसण छे. हाथ.....लता हे=तभारा हाथमां न अये. उपाय छे छतां महेरानाती डेम
लावता नथी? सुभ आपहुं तभारा हाथमां न छे छतां शा माटे दुःख धो छे ?
१७ (३) वारो=आगे। व्याही=पशुशैलीने. (४) यूथ=दोष. १८ हियो=हृदय.
बलवीर=दृष्ट. (१) कल्प=कल्प; अथवा काल प्रमाण. (२) मीन=भाइतुं. जीवन=
पाणी. सुधा=अमृत. सर=तलाव. नीर=पाणी.

छोटकपनेसे, लरकपनेसे, वाला जोवन दीन, मों ज्यों त्यों लुंटी वे,
दया प्रीतम, पलटे दरद, पलटे दरद फकीरी मानो दीती तो वीचार. कोइ. २

पद २० राग भैरवी-गत दोपचंदी

गुजरीयां तुं क्यों न बोले, तेरो पियुजी बोलावे तो बोल,
श्रीराधे तुं क्यों न बोले, तेरो पियुजी. टेक.

देख न देरी तेरो वदनचंद्र मोहे,
यों क्यों लीयो चित्त चोर. गुजरीयां० १

मत कर हठ गोरी मनमोहनसों,
हस कर घुंघट खोल. गुजरीयां० २

दयाके प्रीतम जुंकी प्राणकी प्यारी,
कोइ त्रिया नहि तेरे तोल. गुजरीयां० ३

पद २१ राग-सोहीणी-परज गत ठुमरी

कौन गति मेरी धारी गिरिधारीजी

लगन अगन बीच डारी, क्यों विसारीजी, कौन. लगन० टेक.
विकल करी हरि शुध ना लेइ फीरी, जुठी मीठी चाती करी,

कहेते मोंकुं प्यारीजी. लगन० १

तुम तो विसारी मोंकुं, तुम कैसे विसरो हो;
अखीं अणियारी चुभी, हिय ज्यों कटारीजी. लगन० २

दयाके प्रीतम प्यारे, अचिते ना रहो न्यारे;
मृदु मुसकानी फंदा बीच होरी, मोंकुं मारीजी. लगन० ३

पद २२ राग-धनाश्री-गत ठुमरी

मोहे और न भावेरी, मेरी प्रीत पीतपटवारेसुं. मोहे० टेक

कछुकहो कोइ कछु कहो, मेरो मन मान्यो नंद दुलारेसुं;
चुभ गयो छेल फांकडो* निकसत नाहि निकारेसुं. मोहे० १

चडे और जो रूप गुन राशि, भये आधीन ब्रज प्यारेसुं;
दयाको प्रीतम मेरो प्रानजीवन धन, हों मोही दगतारेसुं. मोहे० २

पद २३ रेखतो-गत दादरानी

गफलतमें मुजे छोडके तुम कहां चले गये,
पियु प्राण हमारे ब्रजराज दुलारे. गफलत० टंक.
सब गोपी मंडळ छोड मुजे ल्याये अकेली,
करी प्यारी कुंजविहारी अब कोइ ना बेली;
फीर पराये भये. गफलत० १

आप करी प्राण प्यारी तो छोडनी नथी,
न छोडनी थी तो रखो अब आपके सथी;
एसे न मेरे भये. गफलत० २

यों कहेती थी इतनेम आइ सब सखी,
सब चकित भइ चितवन उसे रोती रखी;
दया प्रीतम न आये. गफलत० ३

पद २४ राग-भैरवी गत अदानी

मोहे बाँके नेन खंजरसे लगा गयो रे. टंक.
कारी कहु मोसे कहत ना बनी आवे,
मोंकु अजब अदा दरसा गयो रे. मोहे बाँके०
मीठी मीठी बतीयां कहे चीत चोगे,
लाल मोहे लटुसी बना गयो रे. मोहे बाँके०
दयाके प्रीतम तोरी मोहनीसी मुग्त,
सो मेरे हृदयकमलमें समा गयो रे. मोहे बाँके०

२३ (२) छोडनी नथी=छोड़ी देवी. न छुती. नथी=साथे (३) चितवन=विचार

पद २५ राग-धनाश्री गत ठुमरीनी

मोहे कीत ले आई सवन वनमें (२)

टेक.

तेरी सोंमे डरपत रहुरी सुन पंछीनके सोर;

कहां संकेत कहां वे रसीया, नागर नंद किशोर. मोहे० १

यातो कठीन डगरवे दैयां, क्यों आवे हां छेल;

तुं ना जाने में तो मानु, निश्चे भूली गेल. मोहे० २

तुं तो बड़ी डरे नाहि आली, में तो छोटी बाल;

एते में मील आये अचानक, दया प्रीतम नंदलाल. मोहे० ३

पद २६ राग-कालिंगडो गत ठुमरी (दयारामनी)

जाने दोरे मोहन नंदलाल, भई सो भई अव ओर नहि. टेक.

आज अवेरे भई मतमोहन, हेजी भला चाहेतो करीयों काल. भई.

उघर परेगी सब बात हीलगकी, हेजी भला निपट बुरोहे ए ख्याल भई.

प्रेम फेलगो जब नेम ना रहेगो, हेजी भला मोकुं कर डारोगे बेहाल. भई.

दयाके प्रीतम प्यारो प्रेम रसभोगी, हेजी मेरो लुट लीओ सब माल. भई.

पद २७ राग-कालिंगडो गत दीपचंदी

धाओरे लालनकु ले आओरे, (२)

टेक.

मोकुं ले जाओरे, कोउ मेरा जीयरा वचाओरे. धाओरे० १

पीया दरस परस विना नाहि, बुजे ब्रेह ध्याहोरे;

हे रोग ओर ओखद ओर करत क्या व्याहोरे. धाओरे० २

लगे मेरे हृदय बीच नेन सेननके धाओरे;

दया प्रीतम मिलनके मलुम विना नाहि ओर उपाओरे. *धाओरे० ३

* दुहो-नेन कतरनी हो रही, पल छुरीयोदी धार;

बिना शूल घायल को, रे बडे नेन दधियार.

गजबी घायल कर गयो रे, दारुदवा ना कोय;

मलुम मिलन मेहेबुब हरि, मिले तहु सुख होय.

पद २८ राग-धनाश्री गत ठुमरीनी

(ओंरांकी में नहि नहि-ना जोटातुं)

गारी मत देरें गुमानी छेला नंदके, नहि को तेरी चेरी वेयार. गारी०
राजकुंवर रखे अपनो गोकुल, छेडे मतनार वे रानी मेरेयार. गारी०
मोहनी मंत्रशी गारी विहारी तेरी, मदन दरदकी खानी मेरे यार. गारी०
दया प्रितम मत चुजे मोहे भोरी, तेरे जीयाकी सब जानी मेरे यार. गारी०

पद २९

प्यारे गिरिधर वैयाग हो मोरी,
नहि पन बटपर कोरी, क्यों न आवत हो देरी. प्यारे० टेक.
रमटत मेरो पाय सखी जात रही जोरी;
गीरत हाथ गहन कोनके गोवर जोरी.

सीरते सरकीरे कमोरी. प्यारे० १
गीरत गागरी करेगी नागरी ठठोरी,
लरी हे घर सास कहेगी गीरी कीत कोरी;
ताते डरपन हो लोरी. प्यारे० २

जान लई चातुर मन आतुर हे गोरी;
जमक आये झपट हीय लाय लई चकोरी,
दया प्रितम रस लुटोरी.

पद ३० राग सौरठ-गत दादरानी

छेला नेकनेकी वांसुरी बजाय जा हो, बजाय जा,
सुनाय जा, रीजाय जा हो. छेला० टेक.
तेरी वांसुरीने मेरी पांसुरियां प्रोई,
सुने विना न सोहाय जा हो, छेला० १

શીશ મુકુટ કટી કાછની, કર વેણુ, ડર માર; *
 યહ વાનકસોં મન વસો, સદા વિહારીલાલ.
 હન વંસીને મેરો મન હરો રે,
 ઘર આંગના ના સોહાય જા હો. છેલા૦ ૨
 તોરી રંગભરી મુરત અંગ ભરિ અંચીયા,
 દેખે વિના ન રહ્યો જાય જા હો. છેલા૦ ૩
 અરે કઠીન આહીરકે મેરી નેક પીર પહેચાન; *
 તુજ મુખ દેખત કારને મેને છોડે દંડ કુલકાન,
 દયાકે પ્રિતમ મોરી તપન વુજેગી વે,
 અણલે તું હસિ હીયસોં લગાય જા હો. છેલા૦ ૪

ભક્તિજ્ઞાનના પદો

પદ ૧ રાગ કાર્લિંગહો-મત હુમરી

શ્રી રાધે રાધે ગોવીંદ રટ સદા, હેજી મેરી રસના વીસર જીત કદા,
 શ્રી રાધે રાધે ગોવીંદ રટ સદા.

શ્રી વલ્લભ શ્રી વીટ્ઠલ શ્રીજી રટતં કટત આપદા. શ્રી રાધે૦
 પાપ ચતુર વીધી તાપ ત્રિવિધિકે, તુરત હી માગત વીદા. શ્રી રાધે૦
 દયા પ્રીતમ ગોપીજન વલ્લભ હૃદય વસત મન મુદા. શ્રી રાધે૦

પદ ૨ લાવણીની ગત

આશ્વર જાવનારે, અમર રહા ન રહેગા કોઈ, ટેક.
 ક્યા લે ગયા વેન રાવન, ક્યા વિક્રમ કરન ગમાયા,

* આ બે હોહરા કવિ શિષ્ય રણછોડભાઈ ગાતા હતા, માટે 'અહીં' દાખલ કર્યા છે. એ બે બિહારી સતસઘમાં છે. (૨) વાનક=બખી. વા સ્વરૂપ. પીર=પીડા. છોડદંડ કુલકાન=કુલની લાલ છોડી દઈ. ૨ ટેક. આશ્વર=એવટે. જાવના=જવાનું છે.
 ૧ (૧) વેન=વેનરાજ; જેણે લોકમાં અધર્મ ચલાવ્યો હતો. વિક્રમ=વિક્રમ રાજ.

दोड़में अचल रहे नहीं कोड़, जस अपजस जगमें छाया.
पर सुखकर दुःख हुवा न काहु, पर दुःखकर सुख नहीं पाया,
नक्की दो दीनकी जीदगानी तेरी, कर मत कर बदगोड़ रे. आखर० १

छोटे मोटे उंच अधम ओर, रंक भूप जो होइ,
योगी भोगी ज्ञानी वैरागी, सिद्ध साध होइ कोइ;
कोड़ नहीं वचे कालतें, सब कोड़ अंतकाल गये रोइ,
साचे हरिजन सो उवरे हो, ध्रुव तुकारामसैं सोइ रे. आखर० २

विना नीम तुं आस अवास, अकास ल्यों मोहि बनावे,
छतुभंगुर तन नहीं भरोंसा, अब पलमें उठ जावे;
करनी सो नहीं करी वे मुख, नहि करनी जहां चित लावे,
में बहु स्यानप कर कृति वेसी, जतनी जठर नहीं होइ रे. आखर० ३

शोक मोहमें जन्म गमाया, उदर भरन हित भटक्यो,
कपट दंभ करी जग फैलायो, साच धरम सो पटक्यो;
आवागमनकी आरत भारी, तहुं हरि पद नहीं अटक्यो,
दया तुं अजहु चेत हो छोड़, सब कृण चरन चित प्रोइ रे. आखर० ४

पद ३ गझल-गत दादरानी

दिलके दरदसैं श्रीजी हम तो खूब हेरान हुवे,
अंदरके दरदसैं श्रीजी हम तो खूब बेजार हुवे;
हम तो खूब बेजार हुवे, हम तो खूब लाचार हुवे,
तोभी इजा न मिटी शिर धनी भगवान हुवे. दिलके० टंक.

बदगोड़=पाच्छी निहा. (२) उवरे=उगरे; अये. (३) बहु=अधुन धरु; नष्ट.
स्यानप=उड़ापण. जननी जठर=माताता पेटमां. (४) आवागमन=गन्तमभरण. आरत=
:अ. अजहु=उल्लु पण. ३ टंक. बेजार=दुःखी. तोभी...हवे=माये भगवानने धानी
ध्या तोपण दुःख तो भठयुं न नहि.

ફિકર આતસ જલાયા હુવા શ્વાક કલેજા,
 તોમી હજરતહું નહિ પોકારતા હેરાન હુવે. દિલકે૦ ૧
 મહેરકો નિઘા જવ થો શ્વાવિંદકો મેરે પે,
 તવ કુચ ના ચલા જાદે દિગ સેતાન હુવે. દિલકે૦ ૨
 જાહર કહના લાજમ નહિં મનકે મહેરમસેં,
 કેસા થા દયા અવલ મહેરવાન હુવે. દિલકે૦ ૩

પદ ૪ પ્રબન્ધ-ગત લાવણીની ચાલતિ

શ્રીકૃષ્ણ હમારા પ્યારા, ગોપાલ હમારા પ્યારા સવ સીરદારા, શ્રીકૃષ્ણ સવ૦
 અગનિત અંડકે કરનેવારા, પાલન પોશન ફિર નિસ્તારા;
 સવમેં ઓર સવનતેં ન્યારા, કોડ ન પાવત જીનકો પારા. શ્રીકૃષ્ણ૦
 મોર મુગટ પીતાંવર ધારા, મદન મનોહર મોરલી વારા;
 નવશિવ નટવર રૂપ અપારા, ત્રિલોક સુંદર ભવ સિનગારા. શ્રીકૃષ્ણ૦
 પ્રપન્ન પારિજાત દુઃખહારા, અધમ ઉદ્ધારન દીન ઉદ્ધારા;
 અનન્યમક્તકે તારનવારા, સવ સુખદાયક અતિ ઉદારા. શ્રીકૃષ્ણ૦
 લલિત ત્રિભંગી નંદકુમારા; રાધાજી હે જીનકી દારા;
 નિત ત્રિંદાવન કરત વિહારા, જાન દયારામ ડરહારા. શ્રીકૃષ્ણ૦

(૧) ફિકર આતસ=ફિકરરૂપી અગ્નિએ. શ્વાક=રાખ. હજરત=પ્રભુ. (૨) નિઘા=નજર.
 શ્વાવિંદ=પ્રભુ. દિગસેતાન=દિશાઓ. અર્થાત્ આસપાસના સંયોગો સેતાન રૂપ થયા.
 (૩) લાજમ=વ્યાજબી; યોગ્ય. મહેરમ=માલિક. કેસાથા=કેવો હતો. અવલ=પહેલાં.

૪ સવસિરદારા=અધાના સરદાર. (૧) અંડ=અણાંડ. પોશન=પોષણ. નિસ્તાર=નાશ
 (૨) નટવર=ઉત્તમ નટ. ભવ સિનગારા=સંસારના શણગારરૂપ. (૩) પ્રપન્ન=શરણાગત
 પારિજાત=કલ્પવૃક્ષ. શરણે આવેલાના કલ્પવૃક્ષ જેવા. અનન્યમક્ત=જે બીજા કોઈને બળે
 નહિ તેવો ભક્ત. (૪) લલિત ત્રિભંગી=મોરલી વગાડતી વખત ભગવાન ડોક, કંઠ
 અને પગ એમ ત્રણ કંઠાણે સુંદર રીતે વાંકા વળાને હાથ રહે છે તેથી લલિત
 ત્રિભંગી કહેવાય છે. ડરહારા=શ્દયના હાર જેવા.

पद ५ गत दादरानी

मन श्री राधिका गोपाळ गारे. टेक.
 काहेकुं तुं देह दमन करत हे अजान जीया,
 विद्यमान फळ सु अनायास मिल्यो वे. मन श्री. १
 निर्भय परमानंद पद, विन प्रयास पावे सद्य,
 कुमति कुपथ काहेकुं तुं जाय चलयो वे. मन श्री. २
 जो तुं तेरो भलो च्हाय, तो ए नाम ले तुं गाय,
 जान दयाराम भाग्य सुफल फलयो वे. मन श्री. ३

पद ६ छप्पो

त्रिभुवन पति तलवार, ढाल धरणीधर धारी,
 केशव तीर कमान, बांध ले कृष्ण कटारी.
 धर वखतर वलवीर, नाम भगवंतको भाला,
 वनवारी वंदुक भरले गोली गोपाला.
 सत संग तुरी चढ दया धर्म संग जोड ले,
 काल महेवासी मारनेकुं कर्मकिल्ला तोड ले.

पद ७ कुंडलियो

ताते टेडे यों फिर टेडी रखवे मूँछ,
 भजे नहि भगवंतकों मूँछ नहि वे पूँछ;
 मूँछ नहि वे पूँछ, गये तव जमकर आये,
 जख मारी लख बेर मातके प्राण सताये;
 कहे दयो हरिदास गये पंजारें खाते,
 हरिसों रहे विमुख फिर यों टेडे ताते.

६ (२) वनवारी=वनमाणि. (३) तुरी=थोडा. काल महेवासी=कालरूपी वृंदादे; कर्मकिल्ला=कर्मरूपी किल्ला; धर्मकांडनी=धर्मकांडनी. ७ ताते=ताते; तेजदार; अथवा. टेडे=टेडा; बांझ; अथवा. रखवे=राखे. वे=ते. लख बेर=लख वधत. मातके प्राण सताये=गर्भमां आश्रिते भाताना छवने नक्षत्रं दुःख आश्रितं. पंजार=आसुरा.

પદ ૮ ધ્રોસો

મેરે મન શિર નયન નિત્ય વિરાજો સહિત પ્રાણપ્યારે,
 નંદની શ્રીવૃષભાનુકીજી;
 શ્રી ગુરુ વલ્લભલાલ કૃપા દૃષ્ટી કીજે,
 યહી આશ હે મોંકુ દાન દીજે જી.

તોરો

શ્રીગિરિધર પ્રાણપ્રિયા રાધા, નામસોં ભાગે ભવ વાધા;
 કૃપા સાગરી તું કલ્યાણી, વલ્લભા વ્રંદાવન રાણી,
 પિતા વૃષભાનુ કીરતિ માતા, શેષ શિવ જનની સુખદાતા;
 દયા કરી દયો શરણ રાखों, દાસ તિહારો શ્રીમુખ ભાखો જી.

પદ ૯ ધ્રુપદ કલ્યાણ

શ્રીકૃષ્ણ ગોવિંદ ગોપાલ ગોકુલેશ
 ગોપીજન વલ્લભ, ગોવર્ધનધરન ધીર.

જગત્ગુરુ જગન્નાથ વાલકૃષ્ણ વલ્લવીર. શ્રીકૃષ્ણ૦ ૧

ભક્તવત્સલ દીનવંધુ દુષ્ટ નિકંદન

પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ પ્રાણનાથ પદ્મનાભ,

પદ્માકાન્ત હરત પ્રણતપીર. શ્રીકૃષ્ણ૦ ૨

યશોદોત્સંગ લાલિત નટ નાગર રાધીકેશ,

દયા પ્રમુ નંદલાલ વિહરત યમુના તીર. શ્રીકૃષ્ણ૦ ૩

૧ (૧) ધીર=ધૈર્યવાન; અડગ. વાલકૃષ્ણ=બાળક સ્વરૂપે શ્રીકૃષ્ણ. વલ્લવીર=શ્રી
 બળદેવતા બાઈ. (૨) પદ્મનાભ=જેમની નાભિ (હૃદય)માંથી કમળ ઉગેલું છે
 એવા શ્રીકૃષ્ણ. મન્ત્ર=વ્યાપકસ્વરૂપ. અનંત=અંતરહિત; શેષસ્વરૂપ. હરવીર=હરમહાદેવના
 અંધુસ્વરૂપ. (૩) યશોદોત્સંગલાલિત=યશોદાજીના ઉત્સંગ-ખેળામાં લાડ દરાયલા એવા;
 યશોદાજીના ખેળામાં ખેલનાર. નટનાગર=નૃત્ય કરનારાઓમાં અતુર. આ પદમાં પ્રમુના
 અવતારોનાં નામ ૪ ક્રમ ગણાવેલાં છે.

પદ ૧૦ રાગ સારંગ-ધ્રુપદ

જય શ્રીકૃષ્ણ ઓતારા,

પુરણબ્રહ્મ પુરપોત્તમ અકલરૂપ, અકલગતિ અપરંપારા. જય શ્રી૦ ટેક.

મચ્છ કૂર્મ નૃસિંહ વામન પરશુરામ,

રામચંદ્ર વલ વુધ કલ્કી તનુ ધારા. જય શ્રી૦ ૧

ઋષભ દત્ત ક્રતુ પૃથુ કપિલ,

ચક્ષુ પુરુષ હયગ્રીવ નારદ નારાયણ સનકાદિક ચારા. જય શ્રી૦ ૨

ધ્રુવ વરદાઢ હરિ મનવંતર,

કલ્હ હંસ વેદવ્યાસ દયા પ્રમુકે અવતારા. જય શ્રી૦ ૩

પદ ૧૧ રાગ સોહણી-ગત દીપચંદી

ચરણ ચરણ ગિરિધરન હમારે,

તાહિકો ભરોંસો કહ્યુ, ઓર નહિ વલ હો. ચરણ૦ ૧

સાધન ધરમકી અલ્પ ન આશા,

વને તહુ મલ, નહિ વને તહુ મલ હો. ચરણ૦ ૨

વિધિ રુ નિષેધ કહો સવસોં વનહીકા નહિ જ્યું,

મયો તન મન ન અમલ હો. ચરણ૦ ૩

૧૦ ઓતારી=અવતારી. (૧) તનુ=શરીર. (૩) વરદાઢ=વરદાન આપનાર.
૧૧ (૩) વિધિ=જે કર્મ કરવાની વેદમાં આજ્ઞા કરેલી હોય તે; શાસ્ત્રવિ-
હિતકર્મ. નિષેધ=જે કર્મ કરવાની શાસ્ત્રમાં મના કરેલી હોય તે; શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ કર્મ.
વિધિ.....અમલહો=ત્યાં સુધી તનમન નિર્મળ થયું નથી ત્યાં સુધી વેદના વિધિનિષેધ
પ્રમાણે કાઢથી કર્મો થવાનાં નથી. મદિ શ્રીહરિનું શરણુ એ ન સુખ્ય સાધન છે.
કહો.....જ્યું=એને બદલે મૂળમાં “કોહો રવતો વનહીકા દહુ” એવો પાઠ છે. પણ તે
લેખકદોષથી અક્ષરો આગળ પાછળ થઈ નવાથી અશુદ્ધ થઈ ગયેલો લાગવાથી કપર
પ્રમાણે પાઠ સુધારીને મૂકેલો છે.

દયાકે પ્રીતમ જુકો અનન્ય આશરો,
ત્રીનકે પ્રતાપ સાચે સાધુ સ્વરે સ્વલ હો. ચરણ૦ ૪

પદ ૧૨ રાગ કલ્યાણ-ધ્રુપદ

જે જે શ્રીવલ્લભ જે શ્રીવિઠ્ઠલેશ,
જે શ્રીકૃષ્ણ કેસો કૃપાનિધિ કમલાપતિ કંસારી. જે શ્રી૦ ૧
ગોપીજનવલ્લભ ગોપીનાથ ગોકુલેશ,
ગોવિંદ ગોપાલ ગુણસાગર ગિરિધારી. જે શ્રી૦ ૨
રાધિકારમન રાજીવલોચન રસિકવર,
સત્યરૂપ રસિક રાસવિહારી. જે શ્રી૦ ૩
દામોદર દીનવંધુ દેવકીસુત દયાસિંધુ,
દયાકે પ્રીતમ પ્રાણદોષ દુઃસ્વહારી. જે શ્રી૦ ૪

પદ ૧૩ કુંડલિયો.

દીપ જરાવે ધૂતકે, પનૈયા લગે ફુલેલ,
રોટી ચુપર વીન લુચી, ચોટી નમીલે તેલ;
ચોટી ન મીલે તેલ, સોહી અનીતિ કહાવે,
કહાં રંકકીં વાત, મૂપ હોય તહુ ઝઠ જાવે;
કહત દયો હરિદાસ, એહી નાટક મુરત કે,
પનૈયા લગે ફુલેલ, દીપ જરાવે ધૂતકે.

(૪) અનન્ય આશરો=શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન સિવાય ખીજા કોઈનો આશ્રય ન રાખવો તે; (અનન્ય-અન=અન્ય; ખીજું નહિ તે) સાધુ=સંત; પુણ્યાત્મા; પરમ ભગવદી પુરુષ. સ્વલ=દુષ્ટ. ત્રીનકે.....સ્વલહો=મુખના પ્રતાપથી ખરેખરા દુષ્ટ પુરુષો પણ સાચા સાધુ બની જાય છે. ૧૨ (૧) કંસારી=કંસના શત્રુ શ્રીકૃષ્ણ. (૩) રાજીવલોચન=રાજીવ એટલે કમળ જેવાં લોચન-જેના છે તે. સત્યરૂપ=સત્ય એ ન જેનું સ્વરૂપ છે એવા.

पद १४ राग-काफी-ताल दीपचंदी*

रामकृष्ण रसना रट मोरी, योंही तुं ओर वक्त क्यों कीत भोरी;

रामकृष्ण. टेक.

एही तत्त्व श्रुतिशिखर पुकार्यो, नांही न पटतर इनकी कोरी;

रामकृष्ण. १

सहज वनें सब साधन सीरमनी, सो समूझें व्याकों भाग्य खुल्योरी;

रामकृष्ण. २

ओर उपाय न हैं अस कलीकों, दयाप्रीतम मीलवें चित्त चोरी;

रामकृष्ण. ३

पद १५ राग-काफी

सर्वोत्तम श्रीकृष्ण नाम हैं, पाप ताप प्रलें सब छीनमें;

निर्भय परमानंद धाम हैं, सर्वोत्तम श्रीकृष्ण नाम हैं. टेक.

ओर कोटि हरि नाम न इनसम, जदपि अतुल बल आदि राम हैं;

जैसें दुजतें चढती कळा शशी, यें न कोइ राकेश ठाम हैं;

सर्वोत्तम श्रीकृष्ण. १

केवल कृष्ण चंद्र पुरनीमा श्रीसह शरद प्रमोद ग्राम हैं;

सब साधन फल त्रिवरनमें दयाप्रीतम अभिमत पुरन काम हैं;

सर्वोत्तम श्रीकृष्ण. २

पद १६ राग-काफी

रट श्रीकृष्ण नाम मन मेरे,

अकथित अव अतीत हुं जीन डरपें, सब व्हें जेहे भस्म के डेरें;

रट श्रीकृष्ण नाम मन मेरे. टेक.

एक नाम तहुं पुरुषोत्तमको, महा पाप अगनित तहुं तेरे,

* "इत तन धनकी कौन बडाई, देखत नेनामें भौट्टी मीठाई" श्री श्रीरचना पदना
लेखनं आ पद दयाराभे दर्थ्युं छे.

सकृत नाद हरिवाल सुनत ज्यों, मृग गगन मत हूं भरत घनेरे;

रट श्रीकृष्ण नाम मन मेरे. १

कृष्ण नाम ते सोहु जरे अघ, जानी कीये कबु मोह अंधेरे,
गीळी ग्रंथीये काठन वची ज्यों परी होरी बीच सो कीन हेरे;

रट श्रीकृष्ण नाम मन मेरे. २

सब वस्तुना सफल वीनभावहुं, नाम समंध पथर जळपेरे;
नाम सुतामी दया प्रभु वसी हीय, पुरन काम इश्वर ज्यों ठेरे;

रट श्रीकृष्ण नाम मन मेरे. ३

पद १७ राग-काहनडो

यह मांगो श्रीवल्लभलाल, अपने चरणकमल मन मेरो;

लुभ रहे ज्यों मधुव्रत वाल. यह० टेक

नंदनंदन वृषभानुनंदिनि, सेवुं सतत सुखजाल;

संतसंगत गुन गावत अहर्निश, रुचै नाहि कछु अनुचित ख्याल. यह० १

श्रीवल्लभ सब वल्लभ सह मोहे, अतिवल्लभ रहो ज्यों मनी वाल;

श्रीसुवोधिनी श्रवण वासव्रज, नित्य जमुनाजलपान रसाल. यह० २

दृढ आश्रय श्रीमहाप्रभु पदकों, बीना मोल चैरो सब काल;

दासी दोस्ती कुंजमेहेलमें, दंपती प्रसन्न देखी होउ न्याल. यह० ३

युगल उच्छिष्ट आहार नित्यपाउ, चलुं अनुव्रति प्रिया गोपाल;

दास दयाको यह फळ दीजे, सहज कृपा मेंटी सब साल. यह० ४

मारवाडी भाषाना पदो

पद १ राग—रामकली चालति गत लावणीनी
मीजाजेण अलवेली हो राधे, मडवेली हो राधे,
थाने मारो गिरधर वोलावेरे. मीजाजेण. १
गीरधर वोलावे रे, प्यारी तुं क्यों नहीं आवे,
नीत उठ रुसणो क्यों भावे, क्यों तरसे क्यों तरसावे रे. मीजाजेण. २
लाखन ललना वन ठन ठाडी, वालमजीरी आगे दाय न आवेरे;
तुं वीन दुजी दील नहीं भावे, वेतो थारोइ सीलणो मागेरे. मीजाजेण. ३
थ्री राधे, थ्री राधे, राधे, मोहन मुख रट लागी,
उठ चल हील मील प्रानपियासु, तो मांनु वडभागी. मीजाजेण. ४
द्वारा प्रीतमरी न्हेहरी वातां, सुण उठ वेगी चाली;
मीली रसीकणी रसीकवीहारीसुं कालजडामां वालीरे. मीजाजेण. ५

पद २ होरो—गत दीपचंदो

मत डारोरे गुलाल आंखडलां खटके छे. मत० टंक०
आंखडलां खटकेछे रंगत चुंदली चटके छे,
केसर भीनी देखी मौंसु नावलीओ अटके छे. मत० १
दुरजनियांरा डरसों मोको मत थोरो छटके छे,
दया प्रीतम हियरो तो मोको थालारे भटके छे. मत० २

पद ३ राग—कालोंगडो—गत दादरानी

सळके थारां रे मीजाजी सळके थारां,
लोहणीयाळां वाण ' माका उरमां. सळके० टंक.

२ (२) मोको=भारुं. थोरो=थोडु. हियरो=भत. दादारे=तारी पाठ्य. ३ लोहणीयाळां
वाण=अशीयाणां नयनरूपी आशु.

लगत न जाणे वारी गड गये चित्तमें,
 उंकांसत निकसी आवे प्राण, माका उरमां. सळके० १
 इणी दरदरो रे कोइ ओखद न जाणेवारी,
 एक थां जाणां छां माका मारुजी सुजाण, माका उरमां. सळके० २
 दयारा प्रीतम माके महोले पधारे वारी,
 रावरी दासी छां में याको यह आसान, माकाड. सळके० ३

पद ४ राग-खमाच-गत दीपचंदी

जालम तोरे, खुनी तोरे नेनोंने मारी मोहे नंदलाल हो. टेक०

तीखी तीखी नोंकें चुभ गइ चित्तमें,
 सालत ज्यों नट साल हो. जालम० १
 रेन घोस मोहे कल ना परत वे,
 एसी कर डारी मोहे बेहाल हो. जालम० २
 मंत्र सींगारी पठत मनमोहन,
 भुरकी सो अबील गुलाल हो. जालम० ३
 दयाके प्रीतम माके महेलां सधारो,
 मानुं करी मांकु निहाल हो. जालम० ४

पद ५ राग-कालिंगडो-गत लुमरीनी

थारा नेणारो पांतीडो माने लागडो रे. थारा० टे ५.
 कांइ करे ओखद वैद विचारो,

(१) गड गये=चोटी गथां. उंकांसत=उंकांसीने, लेर करीने काढवा जतां.
 लगत.....प्राण=अे भाषु वागती वधत तो कंई लेवाभां न आल्यां, पाशु न्यारे
 हंथभां चोटी गथां ल्यारे न नश्युं. अेने उंकांसीने काढवा जतां तो नाले मारा
 भाषु न निकणी नवा लाग्या. (२) इणी=अे. थां=तुं. मारुजी=प्रियतम. (३) रावरी=
 राजनी; तमारी. आसान=उपकार. ४ (३) मंत्र सिंगारी=शृंगारना मंत्र; प्रेम उत्पन्न
 थाय अेवा जाल. (४) महेलां=महेले. ५ नेणारोपांतीडो=आंभतुं पाणी. माने=मने.
 लागडो=लाग्युं. कांइने कांई जंगली प्रदेशतुं के हुंजरतुं भाषु लागे तेथी तेने रोग

थारा विरहडो लाग्यो माने दावडो रे. थारा० १

कल न परे पल जीयो मोको तलसे,
इसो पीडे थारो अनुरागडो रे. थारा० २

दयारा प्रीतम थें जीवाडां तो जीवां,
थाके हाथे माको तागडो रे. थारा० ३

पद ६ राग-कार्लिंगडो गत दादरानी

रंग छे थानेरे केसरीया रंग छे थानेरे,
मोहे जग वजाडी वेनरे मोती. रंग छे०

चाहावरी लाला ब्रजरी भइछां, देखी थारा नेणरे मोती. रंग छे०

ब्रह्मा आदि वेदके थारो, कोउ न पामे पार;
सों थें प्यारी सांवरा थें दोरां गोपी लारं मोती. रंग छे०

शेष महेश विधि सुर नारद, पूजे जाहिके पाय;
सोथें थारी राधीकाजीरो, कर जोरी शिर नायरे मोती. रंग छे०

अकल कला जाय न कली, पोंहचे नाहि मन वाच;
तालीयां देइ आहिरणी उकां थेइ नचावे नाचरे मोती. रंग छे०

नेहरे कारण नाथजी थाने तोरी वेदरी रीत;
दास दयारा प्रीतमजी थाने प्राणसु प्यारी प्रीतरं मोती. रंग छे०

पद ७ राग-सोरठ गत दादरानी

मारा मनडारा मान्यारे, मारा चितडारा चोभ्यारे;

माण्णीगर मोतीरे, मारा केसरीया वालमजीरे हो छोजी विहारी नंदलाल.

थाय ने भांडु पडे पणु मने तारी आंभोनुं पाणी लागवाथी ओष्ठ नतने रंग
थये छे. नेभ,

दोहरो-पानी लगे पर्वतका वाका ओखद अनेक,

नेन पानेको काहु नदि माशुक को मुख पक.

(२) इसो=येवो. (३) थें=तुं. जीवाडां तो जीवां=अपारे तो अतुं. थाके हाथे=तां
हाथे. तागडो=अंत; छेवट; छेदर.

રંગીલા રસીલા નેના ચિતડામેં ચુમ રહી, સાલત જ્યોં નેહ રસાલ. મારાં
નટવર છવીરી લીક હીયે અટકી, દયા પ્રમુ મદન ગોપાલ. મારાં

પંજાબી ભાષાના પદો

પદ ૧ રાગ-રેખતો ગત દીપચંદી

મિલ જાવે તુંહિ શ્યામલા પ્યારા, દોસ્તીકર રહેદા ક્યોં ન્યારા,
તુંહિ હે જીવન હે સારા, તેરે વિના સલ્ક સવી સારા. મિલ૦ ૧
મેરા સવ સોહી સોહે તેરા, જીવની એક હે તુંહિ મેરા,
ફિદા દિલ સોં કચકા ટેરા, હુવા દિલ કદમોદા ચેરા. મિલ૦ ૨
ઇશ્કદા દેશ હે દુરા, નહિ કોઝ વાતકા પુરા,
હોવે દિલ દરદી જ્યોં ચુરા, દેસે સોહી શિર વીના શૂરા. મિલ૦ ૩
મેરા દિલ હે એસા દરદી, છૂપે નહિ પ્રેમદી જરદી,
કરું જો ગુમાનદી ગરદી, મિલે મહેવુવ તો મરદી. મિલ૦ ૪
સુનો સવ સલ્ક કહું તુમકું, એસી જીયા જુર્દ હે હમકું,
કરું સુરવાન તન દમકું, ન છોંડુગી પ્રાણ પ્રીતમકું. મિલ૦ ૫
ઇશ્ક ભગવાનકા સાચા, જગતકા બુઝના કાચા,
એહી આગમ નિગમ વાંચા, સુનત દિલ દયાકા રાચા. મિલ૦ ૬

૧ (૧) રહેદા=રહેવાનો. સલ્ક=દુનિયાં; સંસાર. તુંહિ.....વારા=તુંજ. અમારું
આપું જીવન છે અને તારા વગર અધો સંસાર ખારો, નકામો છે. (૨) કચકા
ટેરા=(?) કદમોદા=અરણોનો. ચેરા=દાસ. (૩) ઇશ્કદા=પ્રેમનો. હોવે.....શૂરા=જેવું
દિલ ઇશ્કના દરદથી ચૂરો થઈ ગયું હોય એવા માથા વગરના શરપીરો જ એવાના
પ્રિયતમને જોઈ શકે છે. (૪) પ્રેમદો=પ્રેમની. જરદો=રંગ; મસ્તી. કરું.....મરદો=
હુંએવું અભિમાન કરું છું કે, હું પ્રિયતમને મેળવું તો જ મારી મરદાની સમજવી.
(૫) જીયા=જીવ. જુર્દ=(?) દમ=પ્રાણ. (૬) બુઝના=સમજવું. કાચા=જડું.
આગમ=શાસ્ત્ર. નિગમ=વેદ. રાચા=રાજ થયો.

પદ ૨ રાગ-સમાયચી ગત દાદરાની

દ્રગત લગનકી અગત, ગગત લ્યોં લગીવે, દ્રગત લગન૦
સમજત નહીં કોઈ, કાહાસોં કહીયે;
સમુજે સોઈ જાકુ હોય જગીવે. દ્રગત લગન૦ ૧
મિલવો કઠિન, વિરહ વલ ભારી,
સુધ, લુધ, નિંદ, મૂઝ હુ મગીવે. દ્રગત લગન૦ ૨
દયાકે પ્રિતમ જુકે મોહી મીલાય દે,
કાન જુદાવે છતિયાં ધગીવેં. દ્રગત લગન૦ ૩

પદ ૩ તાન રાગ મેરવી ગત હુમરીની

જગ સવ જાદુ કહેતા, મેં તા માનદી,
નટવર પ્યારે નેનુદા જાદુ જાનદી રે. જગ સવ૦ ટેક.
સારી સલકદા ચંદ્ર મથત હે રે,
મન મથત છવી કાંનદી રે ? જગ સવ૦ ૧
દયા પ્રભુ મુરત વિશ્વકું મોહની,
પરસે તા જાપેં ગંથી જાનદી રે. જગ સવ૦ ૨

પદ ૪ રાગ-શિશોટી ગત દપ્પાની

મેહા પ્યારા વે, મેહા સાંવરા સલુના,
મેહા મોહના મીજાજી. હો મેહા પ્યારા૦ ટેક.

૩ મેં તા માનદી=મેં માન્યું નહિ. નેનુદા=આંખોનું. જાનદી=નતપ્યું. જગત કહે છે કે દુનિયામાં કંઈ જાદુ છે પણ તે હું માનતી નથી; કારણ, અરુ જાદુ તો નટવરસાલ પ્યારાની આંખોમાં જ છે. (૧) કાંનદી=કોની. ચંદ્ર ખંથી દુનિયાનું મથત કરે છે, બધા વિરહી પ્રાણીઓને વ્યાકુલ કરે છે, પણ મનનું મથત કરે એવી કોની છબી છે ? અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણની (૨) મુરત=મૂર્તિ. પરમે.....જાનદી=જ્ઞાનની ગંથી લેને સ્પર્શ કરી શક્તી નથી. અર્થાત્ તે પ્રભુ જ્ઞાનવટે ગમ્ય નથી, ફક્ત એક પ્રેમથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. ૪ મેહા=મારા. મોહના=મોહન.

तुमरे दरसदी तो प्यासी मेरी आखियां वे,
 मोहन मोरलीवारा वे. हो मेडा प्यारा० १
 मन महेबुव दयाके प्रीतम वे,
 तुंही चस्मोदा तारा वे. हो मेडा प्यारा० २

पद ५ राग काफी-गत ठुमरीनी

मत छोड वे असानु मर जांदी वे,
 सुन बनवारी वे. असानु मत० टेक.
 हुवा क्यों वेदरदी तुं दरदवाले दिलनु,
 दया सोई क्यों वे महेर ना देवे. सुन बनवारी अ० १

पद ६ राग काफी-गत ठुमरीनी

सांडे दिलदी महेरम सामल जानदा भला वे,
 तोभी अर्ज वेददीं नहि मानदा. सांडे० टेक.
 पेंडेदी दरदी प्यासी मेरे अखियानूं,
 नमानियांनुं कि तरसानदा ? सांडे० १
 दयाके प्रीतम टुंक महेरम निधा कर.
 सानुं क्योंजी वे दरश दिखानदा ? सांडे० २

(१) दरशदी=दर्शननी. (२) मनमहेबुव=मनना भड़ेपूष-प्यारा. चस्मोदा=आंणोना. ५ (१) असानुं=अभने. मरजादी=भरी नई धुं. बनवारी=बनभाणी; कृष्ण. दरदवाले दीलनुं=प्यारवाणा दीलने दीवे. ६ टेक. सांडे=अभारा. दिलदी=मननी. महेरम=पार सामल जानदा=प्राणप्रिय शमलियो. नहि मानदा=मानतो नथी. (२) पेंडेदी दरदी=रस्ताना याकथी दुःखी थयेली. नमानियां=गरीब; रंक. कि तरसानदा=केम तरसावे छे? टुंक=नरा. सानुं=अभने. सानुं...दिखनदा=अभने क्यांछे दर्शन केम आपतो नथी ?

પદ ૭ રાગ જંગલો-તાલ ઝિઝોટો ગત ઝુમરોનો

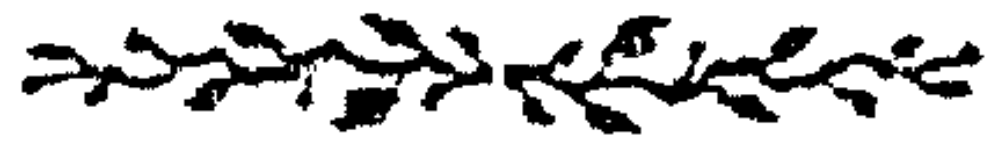
વેદરદી દિલજાની હો માની કૃણા વે. વેદરદી૦ ટેક.
 દોસ્તી નિમાના લગિવે હાંસી હુન્દી મેરી સોહનિયે,
 સ્તના તો દયા તું આસાન કર દાની જાની જાની હો;
 માની કૃણા વે. વેદરદી૦ ૧

પદ ૮ રાગ સમાયતી, ગત લાવણી
 ચંદા જ્યું ફલકે, ચંદા જ્યું ફલકે,
 રાધે પ્યારી તું સાંઢા, શ્યામા પ્યારી તું સાંઢા;
 મુલકાજી મુલકા હો. ચંદા૦ ૧
 મુલ વીચ વીઢા, નથ હીરા નંગ જડિયાં હો;
 વિયુરી અલકસોં લલકે. ચંદા૦ ૨
 તેરે મુલચંદ્રકે ચકોર દયા પ્રમુ;
 છવિ લલ પરત ન પલકે. ચંદા૦ ૩

૭ ટેક. માની=માનવાલો; ગર્વી. (૧) હાંસીહુન્દી=હાંસી થશે; મશ્કરી થશે.
 સોહનિયે=સોભાવાળા; ખૂબ સુરત. આસાન=એડસાન. દાની=દુલીન; દહાર.

૮ (૧) સખી કહે છે હે રાધાજી ! તારા મુખની સોભા તારે ચંદ્ર અગતી
 રહ્યો હોય એવી લાગે છે. તું સાંઢા=તારા. (૨) નથ=વાળી. વિયુરી=વાળી. અલક=
 વાળની લટ. સોં=સાથે. મોઢામાં પાનનું ખીડું છે, વાળામાં હીરા અને નંગ વગ્યા
 છે, અને એવી વાળી વાળની લટ સાથે ખુલી રહી છે. “ અલકસોં ” ને બદલે
 “ અધરસોં ” પાઠ પણ છે. તે ઠેકાણે અધર હોઠ ઉપર વાળી ખુલી રહી છે, એમ
 અર્થ થાય. (૩) છવિ=રૂપ. લલ=લેધને. પલકે=પલકારે. મુખને ચંદ્રની ઉપમા
 આપી તો ચંદ્રને નિહાળનાર ચંદ્રેર પક્ષી લેધએ. તેને માટે કહે છે કે, તારા
 મુખરૂપી ચંદ્રના ચંદ્રેર દયારામના પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ છે, જે તારું રૂપ લેધને
 આંખની પલક પણ મારતા નથી.

मराठी भाषाना पदो

पद १ राग खमायची, गत ठुमरी

श्री गोपीजन वल्लभारे, हे श्री वल्लभ देवा,
विठ्ठल साय वापा, माला करुं द्यावी निज सेवा. श्री गोपीजन० १
अहो देवा तुला अखंड सम्रण, अचलित सत संग;
प्रेम भक्ति सांगावे, अनपायनी श्रीरंग. श्री गोपीजन० २
दासत्व अनन्य भाव, निजाश्रय परिपूर्ण;
प्रपंच विस्मर्ण, करी दुःसंग चूर्ण. श्री गोपीजन० ३
देवा एवढी कृपा करावी, श्रीहरि कृपावंत;
पतित पावना रे, आईक भगवंत. श्री गोपीजन० ४
सकळ वेदाने सांगितला, सर्वोत्कर्ष गोविंद;
तैसीच थोर भक्ति, माला त्या साठीं छंद. श्री गोपीजन० ५
महा दुस्तर भवरोग, हा दुःखाचा उदधि;
हरावया समर्थ, त्यासी भक्ति ओखधि. श्री गोपीजन० ६
वशीभूत तुला करीतो, तुझी भक्ति हे देवा;
ऐसी संम्रथ कलुन, घेतली महादेवा. श्री गोपीजन० ७
शिव धरीतो निरंतर, तुझे रूपाचा ध्यान;
शेष करीतो सदा, कृष्ण कीर्तीचा गांन. श्री गोपीजन० ८
पद्मा पदसेवन, केली वृंदानि वास;
चरण शरण तुझे, आले कोट्यावधि दास. श्री गोपीजन० ९
देव ब्रह्मा सनकादिक, नारद कपील सुध्यांनी;
प्रल्हाद वेदव्यास, शुक प्रेमसिंधुपानी. श्री गोपीजन० १०

देवा पराशर पुंडरिक, विभीषण अंवरीप;
 जौनक भीष्म प्रयु, भजीतो जुगदीश. श्री गोपीजन० ११
 धर्म अर्जुन रुक्मांगद, वाल्मिक द्रुव वशिष्ठ;
 प्रथा पांडव उद्धव, आदि केले कृष्ण इष्ट. श्री गोपीजन० १२
 सर्वांचे हृदयाहुन, तुमी केली शुभ भक्ति;
 तेव्हांच तुजवर, त्याला झाली आसक्ति. श्री गोपीजन० १३
 तैसें माझे हृदयाहुन, अविद्या काढावे;
 तीर्थे आपुण असावे, हेच संपत्ती द्यावे. श्री गोपीजन० १४
 तुं करसील तरी नव्हे काय, वृजेश निर्माले ब्रह्मांड;
 अनंत कोटी निमेष, तेव्हां झाले प्रचंड. श्री गोपीजन० १५
 दक्ष महा सम्रथासी, आम्ही काय सीकवावे;
 वाळ मी तुं माडली, दोष क्षमा करावे. श्री गोपीजन० १६
 देवा नको पाहु माझी करणी, पाहा वर्द तो तुझा;
 अनायास आत्मसात, मला करू वीण पूजा. श्री गोपीजन० १७
 हेच प्रार्थना राविकेश, पूर्ण करा ब्रजराजा;
 एकदा सांग माला, दया तुं दास माझा. श्री गोपीजन० १८

पद २ थोसो

मेरे मत्त दिर नयन नित्य विराजो सहित प्राणप्यारे,
 नंदनी श्रीवृषभानुकीजी;
 श्री गुरु बल्लभलाल कृपा दृष्टी कीजे,
 यही आज हे मोकु दान दीजे जी.

तोरो

श्रीगिरिवर प्राणप्रिया राधा, नामसों भागे भव द्यावा;
 कृपा सागरी तुं कल्याणी, बल्लभा ब्रंदावन राणी,

पिता वृषभानु कीरति माता, शेष शिव जननी सुखदाता;
दया करी दयो शरण राखोः दास तिहारो श्रीमुख भाखो जी.

लावणी गत चालति

वृषभानु सुता राधिका, रहित वाधिका,
कृष्णचंद्राची प्राणवल्लभा चरण कमळीं—
चरणकमळीं माझी मति लुभा—

या वृषभा० टेक

परब्रह्म अक्षरातीत सुब्रह्म स्तवितें,
होत जिथे मनवाणी पांगुळे,
गति जाइ न कदा कोणी कळे,
ब्रह्मांड कोटि अधिपति, नित्य महामति;
त्रिगुण परकाळ अजा थरथरी,
स्वयंभु सदानंद श्रीहरि;
सर्वेश अनुप सर्वात्मा, परमिति महात्मा,
विधि शिव जाचे पद वंदिते,
सहस्र वदना वाणी गुण गीते,
ऐसे प्रभु श्रीभूषण, विजित दूषण
म्हणत श्रीमुख राधे मम शोभा—चरणकमळीं
चरणकमळीं माझी मति लुभा—
चंद्रभागा चंपकलता, ललित अमृता,
चंद्रिका चपला चतुरा रमा
सुरभा शुभानन्ता सुखधामा,
मधुवीणा मणिकुंडला, मेना मंगळा,
माधवी मालती मन आतुरी,
प्रगल्भा प्रिया प्रेम मंजरी,

या वृषभा० १

હંસા હરપા મગવતી, ત્વરપારતિ,
 કેતકી કમળા કૃષ્ણાવતી,
 ગોપિકા રત્નારૂપા સતી,
 કલ્યાદિક વ્રજસુંદરી, વશ કેલે હરિ,
 હેતુ હા સકલ સ્વામિની અમા-ચરણકમળો
 ચરણકમળો માણી મતિ લુભા-
 મહારૂપવતી ધન્યકા, નાગકન્યકા,
 ઊર્વશી રંમા તિલોત્તમા,
 સાન્ય કોળી ના સાંગે આગમા,
 વસવન્તી અરુન્ધતી તારા, રોહિણી સુદારા,
 એસી શુભદ્રુષ્ય સુંદર વાયકા,
 એસી અધિકી સાંગે આયકા,
 શાંતિ સાવિત્રી સરસ્વતી, ઝમા રેવતી,
 રતિ દ્રૌપદી રમાદિક વાળા,
 કીરતિજા સકલ યૌવર્યો, અતુલ સુંદર્યો,
 ન્હયું ની કાચ આતા વીંચી પ્રમા-ચરણકમળો
 ચરણકમળો માણી મતિ લુભા-
 શ્રીકૃષ્ણ પ્રભાવતી સુતા, સકલ વસ્તુતા,*
 રાધિકાજી અસુ અવિનાશીચે,
 કૃષ્ણ આત્મા શ્રી રાધિકાજીચે,
 યુગ્મરૂપ લીલાળા સાદી, મક્તુ પુરણ ગોઢ વાદી,
 માલા ઘાવી પ્રેમ હઠ મક્તિ, વ્યસન આસક્તિ,
 કરુની પ્રમુ શરણાગત આપુલ્યા,

યા શૃષ્ણા ૦ ૨

યા શૃષ્ણા ૦ ૩

* સકલ વસ્તુતા=શ્રીકૃષ્ણ અને રાધિકાજી અને વાસ્તવિક રીતે એક જ છે. કીર્તિને માટે જે જુદાં જુદાં રૂપ ધારણ કરે છે.

अविद्या रूपी काढावी वळा,
 दासानुदास दयाराम, युगलचा गुलाम,
 म्हणे यश दार पूढे निज उभा-चरणकमळीं
 चरणकमळीं माझी मति लुभा-

या वृषभा०

आशिर्वाद राग रिक्तो

चिरंजीओ सुखी रहो तुम सकल हरि जन्म,
 आनंद मंगल अखंड हरिमें रहो मन्म. चिरंजीओ०
 भक्ति प्रेम आसक्ति व्यसन श्रीव्रजेश,
 गुरु भगवदी भाव सदा दुख कदा न लेश. चिरंजीओ०
 कर्म काल माया भय जनम मरन जाओ,
 शुभ मनि रहो सतत मन कुपथ कवु न धाओ. चिरंजीओ०
 सद्गुन संतसंग सदा रहो पुरन काम,
 एही आशीस देत दास दयाराम. चिरंजीओ० ४

શુદ્ધિ પત્રક

૧.	લી.	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧ ૫૬ ૧	૪	પાપ તાપ...	સક્કલ પાપ તાપ...
૩૨ ૩૬ મી કડીની ટીકા.		“મોતીની માળા” છે ત્યાં “રત્નની માળા” વાંચવી.	
૩૮ ૨૨ મી કડીની ટીકા.		ચાલોદ.	ચાણોદ.
૧૬ ૧૧ મી કડી.		અપ્રસુત.	ખપ્રસુત.
૬૫ ૫૬ મી કડીની ટીકા.		શંભુદાસ ? શંભુદાસ=મહાદેવના દાસ; ગણ,	
૮૦ ૫૬ મી કડી.		ક્ષમ.	સૂક્ષ્મ.
૮૬ ૫૬ ૫	૪	ચેરિ	ચેરિ
૮૬ „ ૪	૪	જ્યાર	દાર
૯૧ કડી ૬ ની પહેલી લીટી આ પ્રમાણે વાંચવી. “સદ્ગત રૂપમાં અનુપરૂપ તું ખરી જો.”			
૯૩ જેઠી લીટી	દયારામના	દયાના	
૯૭ કડી ૭ મી “શિક્ષા ચાતુરી” માં આવેલી છે, માટે કાઢી નાંખવી.			
૯૮ ટીકા ૮ મી		નાના વહિ...	નાન્તવહિ...
૧૦૨ કડી ૫ લીટી ૨ છ. હરિએ હર્યો ભય ભગ્ત. હરિએ હર્યો ભય ભગ્ત.			
૧૩૬ „ ૬ „ ૧		જલજાત	જલજાન
૧૭૩ „ ૨ „ ૫		અશુભારી	અશુભાદિ
૧૭૩ „ ૩ „ ૨		કઠુહ વેળ	સચ કુચ્ચ
૧૭૪ „ ૫ „ ૫		કરિની	કરીની
૧૭૪ „ ૬ „ ૧		નિટ દુડ	અનિટ નદુડ
૧૭૪ „ ૭ „ ૨		જતિ	અતિ
૧૮૦ ટીકા ૨૨ મી		ઉપદેશ કરવો	વાવણું.
૧૮૦ ટીકા ૨૩ મી		આપું નહિ તે	અપંડિત; આપું.
૧૮૧ કડી ૨૫	૪	હુડ, નારસિંહજી...	હુડ, નાહિ મિંદ્રજી.
૧૮૧ ટીકા ૨૫-૩		લોભથી જડ...	લોભથી બધા પશુઓ
			જડમૂળ.....
૧૮૧ ટીકા ૨૫-૬		તેમ.....નથી.	એ લીટી રદ કરવી.

પૃ.	લી.	અર્થુદ્ધ.	શુદ્ધ
૧૮૫	દીકા	૬ મિત્રતા	મિત્ર
૧૮૭	૩	લોભનાહી,	લોભ નાહી
૧૮૭	નીચેથી ૪ થી લીટી.	અંકડારૂપ	આંકડારૂપ.
૧૮૮	૨	અલિલો	અલિકો
૨૩૩	૫૬ ૧૦ કડી ૪	લલિતા ન.	લલિતા કહી ન

આખ્યાનાદિ વિષે કથન

અનભેલાખ્યાન—આ આખ્યાન સંવત ૧૯૦૦ ની સાલમાં રામ મંદિરમાં દયારામભાઈ વિદ્યમાન હતા ત્યારે મહારાજ આદિત્યરામ રામાનંદીએ પોતાના પુસ્તકમાં સ્વહસ્તે લખેલું હતું, જેમાં ઘણાં પદોનો સંગ્રહ છે. એમાં જે અધ્યાય વધારે હતા, પણ તેનાપર “ રામભક્ત ” એલું નામ કર્તાવું આપેલું હતું, તેથી કાઢી નાખ્યાં છે. વડોદરા નરસિંહજીની પોળમાં દલા પટેલની પોળમાં રામમંદિરમાં હાલ મહારાજ છોટલાલ કરીને બિરાજે છે.

૪૬ **શ્રીકૃષ્ણનામચિંતામણિ**—આ પ્રબંધ મુંબઈમાં ભા. મા. પંડિત ગદુલાલાજી પાસે કવિના શિષ્ય રણછોડભાઈએ જ્યારે ગાયો ત્યારે તે સાંભળીને ગદુલાલાજીએ કહ્યું હતું કે, “વાહ વાહ! દયારામ! તું તો વ્યાસજી કરતાં બીજા બઢ્યો.” આ વાત મને ગિરિભરંકરભાઈએ કહી હતી.

૭૬ **શ્રીકૃષ્ણજન્મ**—આ ગરખાનો હાલ આ છે:—

સુણ સાહેલડીરે, મારે નદકુંવરસું સ્નેહ;

ઝાઝું શું કહુંરે, મારો પ્રાણુજીવન ધન એહ.

૮૧ **કુંવરખાઇતું મામેરું**—આનો ઢાળ આ પ્રમાણે છે. સ્ત્રીઓ ગાય છે કે,

“મારો માંડવો મોગરે છાયો, ને રત્ને આચ્છાદીઓરે,

“મારે માંડવે દેળના સ્થંભ, આ રોઝો મોંડવારે. દેક.

“મારે માંડવે શ્રી કૃષ્ણ આવ્યા, ને બલભદ્ર આવશેરે,

“હું તો જોઈ મારા પ્રધુમ્ની વાટ, તેને આવે રંગ રહેશેરે.

હાલમાં તો આ ઢાળ કોઈ ભાગ્યે જ જાણતા હશે. આજથી ૫૦ વરસ ઉપરનું આ ગીત છે. તે સવારે ગવાતું હતું. બીજો ઢાળ દયારામભાઈની રાસ પંચાધ્યાયીના ગરખાનો છે. હાલમાં એનો ઢાળ પણ કોઈ ગાઈ જાણતું નથી.

- ૮૨ શ્રીજીના ધ્યાનનું ઘોળ-આનો ઢાળ આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ પ્રભાતે ગાય છે:-
 “હરે આજ મેં તો કોડે પગરણ માંડીયાંરે. રેક.
 “હરો મંડપ મોગરેરે રચાવ્યો, મેં તો કોડે...
 “મંડપ ઉપર જલીયો મૂકાવો, મેં તો કોડે...”
- ૮૩ ચોવીશ અવતારનું ઘોળ-આનો ઢાળ શ્રીજીની જનોઈનો છે:-
 “પ્રથમે પ્રણમું શ્રી ગુરુ ગોપીનાથનેરે,
 “સૂક્ષ્મ રીતે ગાઉં જહુવર જનોઈ, વસુદેવ ઘેર સોહલોરે.
- ૧૦૭ છેલ્લી લીટીમાં ઉમેરવું-‘તેમનું નામ ગિરધરલાલ હતું. મુનસફની કોર્ટમાં તે કારફત હતા. રાસપંચાધ્યાયી વગેરે કેટલાંક પદો તેમણે મને આપ્યાં હતાં-૧૯૩૩ ની સાલમાં.’
- ૧૫૮ ૨ છ કડીપરની ટીકામાં ઉમેરવું-“ કાચખીને આંચળ હોતા નથી, તેથી એ પોતાના નેત્રની અમી દૃષ્ટિવડે પોતાના બચ્ચાંને ઉછેરે છે, અને તેથી બચ્ચાં તૃપ્ત રહે છે.”
- ૧૮૫ ૬ કડી પદમાં નવરત્ન શબ્દ છે તે શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્ય પ્રણિત “નવરત્ન” ગ્રંથ માટે છે. તેમાં તેઓએ લખ્યું છે કે
 નિવેદનં તુ સ્મૃતવ્યં, સર્વથા તાદૃશૈર્જનૈઃ ।
 સર્વેશ્વરસ્ય સર્વાત્મા નિજેચ્છાતઃ કરિષ્યતિ ॥

કેટલાંક પદોના રાગ તાલનું સૂચન

પૃ. પદ	પૃ. પદ.
૮૩ ૧ તાલ-દીપચંદી.	૯૦ ૯ ગત દીપચંદી-ઢાળ.
૮૪ ૨ ગત હુમરી.	“શીખ સાસુજ દેહેરે, વહુજ રૂહો હંગે.” એ ઢાળ.
૮૫ ૩ ગત ચાલતી લાવણી.	૯૧ ૧૧ ગરબો-ગત દાદરાની.
૮૬ ૪ રાગ સોરઠ-તાલ ત્રિતાલ હુમરાની.	૯૨ ૧૪ ગત ચાલતી.
૮૭ ૫ લેટાનું.	૯૩ ૧૫ ગત અદાવી.
૮૮ ૬ તાલ-ચાલતી ગત.	૯૪ ૧૬ ગત દાદરાની.
૮૯ ૭ રાગ રામકલી-પ્રભાત-ગત. અદાની.	૯૫ ૧૭ “દામોદર દુઃખદા કાવો” એના લેટાનું, ગત ચાલતી.
૯૦ ૮ લેટાનું.	૯૬ ૧ ગત દાદરાની.

પૃ. પદ
 ૯૮ ૩ ગત દાદરાની.
 ૧૦૦ ૪ ગત અદાની.
 ૧૦૪ ૬ ગત દાદરાની.
 “ઉઠ પ્રભાત સમરલે. તું શ્રી
 ગણેશ દેવા” એ ઢાલનું છે.
 ૧૦૪ ૭ ગત દાદરાની.
 “વિઠ્ઠલ વાંકુ મા આંખચરે, તારી
 નેન કટારી છે” એ ઢાલ.
 ૧૦૫ ૮ ગત દાદરાની.
 ૧૦૫ ૯ ગત ચાલતી લાવણી.
 ૧૦૯ ૫૬ ૧૨ ગત દાદરાની.
 ૧૧૦ ૧૪ ગત હુમરી.
 ૧૧૪ ૧૯ ગત દાદરાની.
 “હરિજન દુઃખમાં ધરશેરે”
 એ અથવા “દુષ્ટનામ ઉચ્ચારી,
 ગુણ વરણન કરવાને” એ ઢાળ.
 ૧૧૬ ૨૩ ગત દીપચંદી.
 ૧૧૭ ૨૪ ગત દીપચંદી

પૃ. પદ
 ૧૧૭ ૨૫ ગત ચોલાલ.
 ૧૧૮ ૨૬ ધીરા ભગતના પદનો
 ૧૨૦ ૨૯ ગત દીપચંદી.
 ૧૨૧ ૩૧ ગત દીપચંદી.
 ૧૨૨ ૩૨ જોડાનું.
 ૨૨૯ ૧ ગત હુમરીની.
 ૨૨૯ ૨ રાગ સોરઠ ગત દાદરાની.
 ૨૩૦ ૩ ગત દીપચંદી.
 ૨૩૦ ૪ ગત શુષ્પદ.
 ૨૩૧ ૫ ગત હુમરી.
 ૨૩૧ ૬ જોડાનું.
 „ ૭ ગત દાદરાની.
 ૨૩૨ ૯ રાગ ધનાશ્રી-ગત અદા
 ૨૩૩ ૧૦ રાગ સોહેણી-ગત દાદરાની.
 „ ૧૧ જોડાનું.
 ૨૩૪ ૧૨ ગત હુમરીની.
 „ ૧૩ ગત હુમરી.